

UAB
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

**LA PREMSA ESPECIALITZADA EN TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ
A L'ESTAT ESPANYOL: APROXIMACIÓ A LA SEVA EVOLUCIÓ
HISTÒRICA I REPERTORI HEMEROGRÀFIC**

per

ALFONS GONZÀLEZ QUESADA

dirigida per

Prof. Mª EULÀLIA FUENTES I PUJOL

Tutora

Prof. TERESA VELÁZQUEZ GARCÍA-TALavera

Tesi doctoral presentada en el Departament de Periodisme de la Facultat de Ciències de la Comunicació

Bellaterra, març 2001

DEDICATORIA

Breves son estos apuntes, lo sé; pero el que contribuye a una obra grande con un corto auxilio algo hace por ella; tal vez algunas de suma importancia han debido su origen al que las principió muy en pequeño: se puede ir a lo mayor aprovechando muy humildes ensayos

Eugenio Hartzenbusch, 1894.

SUMARI

	Pàgines
INTRODUCCIÓ	6
Objectius del treball	14
Objecte d'estudi	15
Metodologia	16
Descripció de l'estructura del treball	17
CAPÍTOL 1	
LA PREMSA ESPECIALITZADA: EVOLUCIÓ I SIGNIFICACIÓ HISTÒRICA	19
1.1 L'evolució de les publicacions periòdiques	19
1.1.1 Orígens de les publicacions periòdiques	19
1.1.2 Les primeres revistes científiques i de novetats literàries	20
1.1.3 Dels inicis de la premsa diària a la premsa de masses	22
1.1.4 La premsa especialitzada	23
1.2 La premsa especialitzada en la historiografia del periodisme	25
1.3 Les publicacions periòdiques com a fonts d'informació històrica	28
CAPÍTOL 2	
APROXIMACIÓ HISTÒRICA A L'EVOLUCIÓ DE LA BIBLIOGRAFIA	35
2.1 Introducció	35
2.1.1 Una veu plurisignificativa al llarg de la història	35
2.1.2 Sobre els orígens de la bibliografia	35
2.2 Evolució històrica del concepte i la pràctica bibliogràfica	36
2.2.1 Període humanístic	36
2.2.2 Període bibliofílic	38
2.2.3 Les múltiples reflexions teòriques del segle XIX	40
2.2.4 Primeres reflexions teòriques a Espanya	42
2.2.5 Otlet i l'Institut International de Bibliographie	45
2.2.6 La institucionalització de la pràctica bibliogràfica	48
2.2.7 Definicions actuals del terme 'bibliografia'	51
2.3 Bibliografia, Biblioteconomia i Documentació	53
CAPÍTOL 3	
FONTS HEMEROGRÀFIQUES PER AL CONEIXEMENT I L'ESTUDI DE LES PUBLICACIONS PERIÒDIQUES	56
3.1 Les fonts impreses d'àmbit espanyol	56

3.1.1	Primeres fonts: les estadístiques de premsa	56
3.1.2	La primera hemerografia especialitzada	57
3.1.3	Bibliografies de premsa	58
3.1.4	Els primers anuaris i catàlegs	58
3.1.5	La bibliografia al servei dels estudis històrics	59
3.1.6	El paper dels llibreters i els editors en el control de la producció bibliogràfica	60
3.1.7	La contribució de les revistes professionals	62
3.1.8	El control administratiu de les publicacions periòdiques	62
3.1.9	La bibliografia nacional	64
3.1.10	Catàlegs col·lectius	66
3.1.11	Estudis hemerogràfics especialitzats	67
3.1.11.1	Revistes literàries i poètiques	67
3.1.11.2	Premsa econòmica	67
3.1.11.3	Premsa esportiva	68
3.1.11.4	Revistes femenines	68
3.1.11.5	Publicacions periòdiques de caràcter científic	69
3.1.11.6	Revistes musicals	70
3.1.11.7	La premsa periòdica durant la Guerra Civil	70
3.1.12	Guies i catàlegs corrents	71
3.1.12.1	Guies i catàlegs comercials	71
3.1.12.2	Guies i catàlegs de suport a la tasca bibliotecària	73
3.1.13	Al voltant de les reflexions metodològiques	74
3.2	Les fonts impreses a Andalusia	75
3.3	Les fonts impreses a l'Aragó	78
3.4	Les fonts impreses a Astúries	79
3.5	Fonts impreses de les Illes Balears	80
3.6	Fonts impreses de les Illes Canàries	82
3.7	Les fonts impreses a Cantàbria	83
3.8	Les fonts impreses a la comunitat de Castella-Lleó	84
3.9	Les fonts impreses a Castella-La Manxa	87
3.10	Les fonts impreses d'àmbit català	88
3.10.1	Els precursors	88
3.10.2	Joan Givanel i Mas	89
3.10.3	Joan Torrent	90
3.10.4	El suport institucional a les bibliografies de publicacions periòdiques	91
3.10.4.1	Diputació de Barcelona	91
3.10.4.2	Generalitat de Catalunya	92
3.10.5	Hemerografies sobre premsa local	94
3.10.6	Treballs sobre premsa especialitzada	97

3.11 Les fonts impreses a Extremadura	99
3.12 Les fonts impreses a Galícia	100
3.13 Les fonts impreses a Madrid	102
3.13.1 La figura d'Eugenio Hartzenbusch	102
3.13.2 Històries de la premsa madrilenya	103
3.13.3 Estudis sobre premsa obrera	103
3.13.4 Hemerografies locals	104
3.13.5 Premsa de l'exili	104
3.13.6 Premsa d'humor	104
3.14 Les fonts hemerogràfiques a la comunitat murciana	105
3.15 Les fonts impreses de navarra	105
3.16 Les fonts impreses al País Basc	106
3.17 Les fonts impreses a La Rioja	108
3.18 Les fonts impreses del País Valencià	109
3.18.1 Orígens de l'hemerografia valenciana	109
3.18.2 Consolidació de l'hemerografia valenciana	111
CAPÍTOL 4	
ELS MODELS DE FITXA DE L'HEMEROGRAFIA DESCRIPTIVA	115
4.1 Els mètodes d'estudi de la premsa	115
4.2 Els models d'anàlisi de l'hemerografia descriptiva	118
4.2.1 Les propostes de descripció hemerogràfica d'investigadors i historiadors de la premsa	119
4.2.1.1 El <i>Diari francès</i> de Jacques Kayser	119
4.2.1.1.1 L'estructura del model d'anàlisi hemerogràfica	120
4.2.1.1.2 L'estudi morfològic de la publicació	125
4.2.1.1.3 L'aplicació del model de Jacques Kayser a l'Estat espanyol	126
4.2.1.2 La fitxa hemerogràfica de Celso Almuiña	129
4.2.1.2.1 Fitxa descriptiva	132
4.2.1.2.2 Fitxa analítica	134
4.2.1.2.3 L'aplicació del mètode de Cesó Almuiña a l'Estat espanyol	136
4.2.1.3 La contribució de Josep Maria Figueres	138
4.2.1.3.1 Valoració de la fitxa típica de Figueres	142
4.2.1.4 Les propostes de fitxa descriptiva en les hemerografies sobre premsa especialitzada	145
4.2.2 L'aportació de la pràctica biblioteconòmica i documental	147
4.2.2.1 Estandardització de l'anàlisi documental	150
4.2.2.2 La fitxa catalogràfica de CIRBICR	156
4.2.2.3 El registre de la base de dades <i>ISSN Compact</i>	157

4.2.2.4 La proposta de l'Institut Català de Bibliografia	161
4.2.3 L'aportació de la tecnologia de bases de dades	165
4.3 Proposta final: Marc general de descripció i principis bàsics d'actuació	167
4.3.1 Estructura del marc general de descripció	168
4.3.2 Principis d'actuació	170
4.3.2.1 Flexibilitat	170
4.3.2.2 Suficiència	170
4.3.2.3 Retrospectivitat	170
4.3.2.4 Continuitat	171
4.3.2.5 Accessibilitat	172
4.3.2.6 Selectivitat	172
CAPÍTOL 5	
APROXIMACIÓ A L'EVOLUCIÓ DE LA HISTÒRIA DE LA	
PREMSA EN TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ	
A L'ESTAT ESPANYOL	173
5.1 El punt de partida: els antecedents	173
5.1.1 Revistes sobre electrònica	174
5.1.2 Les publicacions periòdiques especialitzades en material d'oficina	175
5.1.3 Les publicacions d'institucions oficials, associacions professionals i centres universitaris i acadèmics	179
5.1.4 Les primeres revistes d'empresa. El cas d'IBM	182
5.2 Cap a les primeres revistes sobre ordinadors	184
5.2.1 El paper d'ADAMICRO	192
5.3 L'eclosió de la informàtica de consum	193
5.3.1 Consolidació de l'oferta editorial	194
5.3.2 Diversificació de la demanda	196
5.3.2.1 Revistes per a professionals	196
5.3.2.2 Revistes per a usuaris avançats	197
5.4 La irrupció de la informàtica domèstica	200
5.4.1 L'eclosió de les màquines de 8 bits	201
5.4.1.1 Les companyies Commodore i Sinclair	202
5.4.1.2 Amstrad	205
5.4.1.3 La plataforma MSX	206
5.4.2 Característiques comunes d'aquestes publicacions	207
5.4.3 El panorama editorial	209
5.5 Grans editorials	211
5.5.1 Amèrica Ibèrica	217
5.5.2 Business Publications España	220
5.5.3 IDG	224
5.5.4 Hobby Press (Gup Axel Springer)	228
5.6 Especialització	233

5.6.1	Les revistes sobre telecomunicacions	233
5.6.2	Macintosh	236
5.6.3	Guies de compres	239
5.6.4	Les revistes sobre videotex	240
5.6.5	La premsa sobre el lleure digital: jocs d'ordinador i videojocs	244
5.6.5.1	La implantació a l'Estat espanyol i l'evolució de les revistes sobre el sector	247
5.6.5.1.1	Revistes sobre videoconsoles i videojocs	248
5.6.5.1.2	Revistes sobre jocs d'ordinador	252
5.6.5.1.3	Evolució del sector	253
5.6.5.2	Panorama editorial	254
5.6.6	Revistes especialitzades en multimèdia	254
5.6.7	Les revistes adreçades al sector de la distribució	258
5.6.8	Les revistes sobre sistemes operatius	261
5.6.9	Revistes sobre Internet	264
5.6.10	Altres revistes comercials especialitzades	274
5.7.	La incidència de les TI en altres àmbits d'activitat tècnica i professional	276
5.7.1	Infografia: dibuix i disseny	276
5.7.2	Creació artística	278
5.7.3	Jurisprudència	279
5.7.4	Arquitectura	279
5.7.5	Lingüística	279
5.7.6	Estadística	280
5.7.7	Educació	280
5.7.8	Informació i documentació	281
5.7.9	Biomedicina	283
5.8	El paper de la premsa diària	283
5.9	Les revistes d'empresa	286
5.10	Publicacions d'associacions professionals i altres entitats associatives	292
5.11	La producció editorial de les institucions públiques	298
5.11.1	Publicacions periòdiques d'organismes dependents d'institucions de govern	299
5.11.2	Universitats i altres centres de recerca	300
	CONCLUSIONS	304
	BIBLIOGRAFIA	315
	ANNEX	326

INTRODUCCIÓ

Les motivacions que m'han empès a realitzar la present tesi doctoral titulada: *La premsa especialitzada en tecnologies de la informació a l'Estat espanyol: aproximació a la seva evolució històrica i repertori hemerogràfic* parteixen d'una triple constatació:

1. L'existència d'aquest tipus de premsa és el resultat de l'extensió social quant a l'ús i aplicació generalitzats de la tecnologia informàtica i de telecomunicacions en pràcticament tots els àmbits de l'activitat humana.

2. El creixement constant d'aquest tipus de premsa respon a l'increment i diversificació de les necessitats d'informació especialitzada, que ja no se circumscriuen només a les elits tècnicoprofessionals, sinó a segments més amplis de la població.

3. L'absència d'un instrument auxiliar encarregat d'ordenar, sintetitzar i analitzar aquest tipus de documents dificulta l'inici d'ulteriors projectes d'investigació en qualsevol mena d'àmbit afí al del present treball: història i evolució de la premsa especialitzada, formes de divulgació de la informació tecnològica, història de la informàtica i les telecomunicacions, etc. D'altra banda, l'existència d'una eina que ompli aquest buit implica la participació de les tècniques pròpies de la gestió documental per tal de dissenyar un sistema d'informació, en concret una font hemerogràfica, que ajudi a identificar i analitzar la producció d'un sector editorial tan dinàmic com el relacionat amb les tecnologies de la informació, i que, no només facilitaria el funcionament dels serveis bibliogràfics tant de centres de documentació com de biblioteques especialitzades, sinó que també constituiria una aportació a l'estudi del patrimoni hemerogràfic espanyol i, en particular, a l'estudi de la premsa periòdica especialitzada.

Tot i que la pretensió d'aquest estudi no és analitzar una parcel·la de la premsa especialitzada com a fenomen comunicatiu, és impossible de sostreure's al fet

d'assenyalar breument quatre aspectes que evidencien la múltiple significació de les publicacions sobre tecnologies de la informació:

1. La seva existència és indeslligable d'un marc de referència nou i en construcció com és el de la societat de la informació.
2. El seu creixement és una manifestació més del que es coneix com a explosió informativa.
3. La seva evolució és un indicador més del desenvolupament d'uns sectors industrials, avui dia, decisius.
4. La premsa sobre tecnologies de la informació, com a part de la premsa especialitzada, té una dimensió multifuncional. **¡Error! Marcador no definido.**

1. La premsa especialitzada en tecnologies és indeslligable d'un marc de referència nou i en construcció com és el de la societat de la informació.

Dur a terme un estudi a l'entorn de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació implica, també, iniciar una aproximació al fet comunicatiu en el si del que alguns han definit com a societat de la informació (Naisbitt, 1983), societat informatitzada (Masuda, 1980) o, fins i tot, qui l'ha descrit com a representativa de la fase *informativa* del capitalisme, segons Manuel Castells

“informativa indica el atributo de una forma específica de organización social en la que la generación, el procesamiento y la transmisión de la información se convierten en las fuentes fundamentales de la productividad y el poder, debido a las nuevas condiciones tecnológicas que surgen en este período histórico”. (Castells 1997: 47)

Tots els autors apunten que aquesta societat en transformació és el fruit de la convergència que s'ha anat produint entre els sectors de la informàtica, la informació, el lleure i la cultura, conjuntament amb la liberalització de les telecomunicacions i la globalització dels mercats. Representa un estadi nou en la capacitat de l'ésser humà per fer coses amb els missatges, les dades, la informació i el coneixement. La proliferació

de serveis i productes basats en la informàtica i les telecomunicacions ha provocat un gir quasi copernicà en les formes d'interacció social. El cert és que la societat de la informació s'ha fet evident de manera gens traumàtica. Sense a penes adornar-nos-en, hem passat a usar ordinadors i informació a diari i en tota mena d'activitats. No n'hi ha cap dels nostres hàbits tradicionals que no s'hagi vist afectat: la gestió econòmica i productiva, l'ensenyament, el consum d'informació i cultura, el comerç, etc. Aquest conjunt de canvis, aquesta revolució -com la solen denominar alguns autors-, ha anat més enllà de la incidència en els esmentats hàbits tradicionals i ateny també la manera de concebre el món, d'explicar la realitat, de construir-la, comunicar-la i comprendre-la, i es fa palesa en totes les nostres relacions amb l'entorn. La conseqüència més immediata d'aquesta eclosió tecnològica és el continu bombardeig de dades, notícies, d'opcions per a la formació i el lleure. Per tant, aquest procés de transformació s'ha acompanyat de l'aparició d'una terminologia nova i d'una literatura especialitzada que progressivament s'ha fet un lloc entre el públic per mostrar i comunicar les consecucions de les tecnologies. Des d'aquest punt de vista emprendre la tasca d'analitzar l'univers de la premsa especialitzada d'un hipersector industrial com el de les tecnologies de la informació, que segons les perspectives assenyalades en el Information Technology Outlook 2000¹ apunten que la inversió en aquest sector suposa en l'actualitat un 7% del PIB de l'OCDE², no es pot dissociar del context social del qual n'és el resultat.

El paradigma més recurrent de la societat de la informació és Internet. Les xifres sobre ordinadors interconnectats o d'usuaris que naveguen per la gran xarxa mundial no paren de créixer i és inútil de donar-ne una més a dia d'avui, perquè a l'endemà ja haurà estat superada. Existeixen altres paràmetres que permeten avaluar el grau d'informacionalització de cada país. Un consisteix a conèixer el percentatge de població ocupada en el sector de la informació. Un altre, potser més adient per la seva relació amb l'objecte del present estudi, se centra en la quantificació del consum

¹ *Expansión*, 10 de març 2000, p. 59.

² En els Estats Units el sector de les tecnologies de la informació representava el 8,5 % del seu PIB per a l'any 1999. Pel que fa a l'evolució del mercat mundial de les tecnologies de la informació en el període 1992 – 1997 va créixer un 40,6%. En el bienni 98-99 l'European Information Technology Observatory (EITO) assenyala que en el conjunt de l'OCDE el sector va créixer un 9,5%. (Dades extretes d'*Expansión*, 24 març 1999.

d'informació, ja sigui a través de llibres, publicacions periòdiques impreses tradicionalment o informació electrònica. D'acord amb aquest últim criteri, el dinamisme en el sector de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació a l'Estat espanyol, ja sigui atenent al nombre creixent de capçaleres des de la dècada dels 70 o a l'augment en el nombre de lectors, constitueix un indicador altament significatiu del nivell d'informatització de la nostra societat.

2. El creixement de la premsa especialitzada és una manifestació més del que es coneix com a explosió informativa.

L'any 1951 Derek de Solla Price va formular una llei general aplicable a la ciència moderna que pretenia demostrar el que era l'explosió de la informació. Segons la seva proposició, el creixement de la ciència en el decurs del temps adquireix una forma exponencial. Així cada 10 o 15 anys es duplicaria el volum de la literatura científica. Tot i que anys després la hipòtesi d'un creixement exponencial s'ha corregit, les dades bibliomètriques han demostrat que el desenvolupament de qualsevol branca de la ciència repercuteix directament en el augment del nombre de publicacions que comuniquen i divulguen els seus avenços. Si a inicis de segle es parlava de l'existència d'aproximadament un miler de revistes científiques i tècniques arreu del món, el 1988 Pérez Álvarez-Ossorio xifrava el nombre en més de 60.000. Les dades que aporta Ernest Abadal (1997:5) apunten en la mateixa direcció: "la primera edició el 1932 de l'*Ulrich's periodicals directory*, el més consultat per conèixer els títols de les revistes que es publiquen arreu del món, recollia tan sols 6.000 publicacions, mentre que actualment conté la descripció d'uns 145.000 títols, encara que el nombre total es calcula que pot arribar al voltant dels 200.000".

El vincle entre el desenvolupament tecnològic i el dinamisme de la premsa especialitzada en informàtica i telecomunicacions és inqüestionable. En el cas espanyol Mompín Poblet (1992:156) explica l'augment d'aquestes publicacions com el resultat de la combinació de dos factors. D'una banda el desenvolupament econòmic i tecnològic del país, i de l'altra, la incorporació de l'Estat espanyol a la Unió Europea.

Malgrat la importància de l'aportació de les publicacions periòdiques especialitzades en tecnologies al progrés científic, tecnològic i social del país, el fenomen de l'explosió informativa té una contrapartida negativa en l'àmbit de la recerca. L'historiador, el documentalista, o l'investigador queden desbordats davant la quantitat ingent de documents que es generen en el seus camps d'estudi o de treball. La situació s'agreuja si considerem que la quantitat d'informació predomina per damunt de la qualitat. És el que Mompín Poblet denomina la 'inflació de revistes especialitzades'. Altres autors empren l'expressió 'hipertròfia d'informació' per advertir de la disfunció entre la quantitat d'informació i l'avenç real dels coneixements. Per això, és de vital importància comptar amb el concurs de les tècniques documentals per tal de disposar dels instruments adients que puguin pal·liar aquestes situacions i ofereixin la possibilitat d'identificar, localitzar i conèixer en profunditat l'abast dels seus continguts o el perfil dels seus lectors.

3. El creixent nombre de publicacions sobre informàtica i telecomunicacions és un indicador més del desenvolupament d'uns sectors industrials, avui dia, decisius.

La incidència de la informàtica i les telecomunicacions, enteses com a base de la revolució tecnològica que s'ha experimentat durant l'últim terç del segle XX, es pot agrupar en tres grans direccions:

1. Renovació de l'aparell productiu general amb la consegüent transformació de les relacions tradicionals en els factors de producció,
2. Vigorització del mercat de serveis.
3. Producció de béns de consum.

Ambdues tecnologies s'han configurat com un hipersector fonamental per al desenvolupament de la societat actual. El seu protagonisme s'explica pel caràcter d'infraestructura vital per a la resta de l'economia i pel volum de mercat que mouen, (durant l'any 1997 va ser de 356.000 milions d'euros, uns 59 bilions de pessetes). El creixement accelerat del seu mercat, dinamitzat per l'extensió social d'Internet, ha repercutit també en el desenvolupament d'altres activitats econòmiques, i l'editorial no n'ha quedat al marge.

Des del moment que aquestes tecnologies s'implantaven en el món de l'empresa es començaren a editar les primeres publicacions especialitzades en aquest sector per tal de satisfer les necessitats de formació i informació d'usuaris professionals. Posteriorment l'aparició i generalització de l'ordinador personal va suposar l'accés a la informàtica de l'usuari domèstic i, en conseqüència, la penetració constant de la tecnologia en contextos no professionals, la qual cosa també va afavorir el naixement de publicacions adients per a una gamma diversa de nous usuaris. Aquí també les dades són prou significatives; a finals de la dècada dels 70 s'editaven a l'Estat espanyol al voltant d'una dotzena de revistes, totes elles altament especialitzades, algunes eren acadèmiques, mentre que d'altres eren revistes d'empresa. A finals de la dècada dels 90 el nombre de publicacions s'havia multiplicat amb escreix i s'havia diversificat l'oferta de fórmules editorials, les xifres quant al nombre de lectors també són eloqüents: més de dos milions i mig d'espanyols llegien mensualment una o més d'entre el centenar de publicacions sobre el tema.

La relació que s'estableix entre el progrés tecnològic i la proliferació de publicacions impreses és evident, pel fet que revelen la necessitat social d'obtenir informació actualitzada sobre nous processos, serveis o productes. Però la premsa especialitzada també ha de ser observada, en alguns casos, com un mecanisme més, potser decisiu, en l'estratègia comercial de les empreses del sector informàtic i de telecomunicacions. Així, per exemple, un dels principals artífexs de la implantació del CD-Rom a l'Estat espanyol han estat les revistes especialitzades. Del milió de discos d'aquest format produïts durant l'any 1994 més del 70 % van ser distribuïts a través d'aquestes publicacions, ja que era l'únic canal de venda capaç de distribuir al voltant de 40.000 unitats anualment. No serà exagerat, doncs, afirmar que aquest tipus de publicacions s'han encarregat de popularitzar part dels productes d'aquestes noves tecnologies. Aprofitant l'exemple anterior, caldria afegir que a partir de l'any 95 s'editaven a l'Estat espanyol una dotzena de publicacions especialitzades que incloïen com a reclam publicitari un CD-Rom d'obsequi.

4. La premsa sobre tecnologies de la informació, com a part de la premsa especialitzada, té una dimensió multifuncional

La comunicació d'informació científica i tecnològica se sol vincular a un procés comunicatiu entre i per a col·lectius ben definits, ja sigui pel caràcter especialitzat dels continguts o per la naturalesa professional de la seva audiència. Emprar l'etiqueta *premsa sobre tecnologies de la informació* per identificar l'objecte d'anàlisi del present treball suposa prendre com a punt de partida una categoria omnicomprendiva respecte de la premsa especialitzada. Implica entendre-la com un univers que abasta fórmules editorials força heterogènies: revistes tècniques, professionals, sectorials, divulgatives, de consum, butlletins d'empresa, etc. El caràcter omnicomprendiu d'aquest estudi no s'ha d'entendre com a gratuït, ja que respon a l'evidència d'una demanda social d'informació específica. Els seus destinataris no són només tecnòlegs, enginyers o quadres directius, sinó també el públic en general inserit en qualsevol de les esferes de la seva activitat, ja sigui professional, lúdica, formativa, etc. I aquest fet és així, perquè el context cultural i tecnològic actual ens posa davant d'una societat cada cop més familiaritzada amb l'ús de la tecnologia, i amb una dependència més gran respecte del seu maneig i de les seves aplicacions. En conseqüència, l'accés a una informació que n'asseguri una bona utilització i aprofitament adquireix tanta importància com les pròpies tecnologies, i aquí rau el paper essencial d'aquesta amplíssima gamma de publicacions.

La parcel·lació dels camps del saber tradicionals, la proliferació de disciplines cada cop més específiques i el sorgiment paral·lel de noves branques productives són alguns dels trets que han configurat el panorama tecnològic i industrial de les societats avançades actuals i que consegüentment incideixen en el consum i demanda d'informació. Assistim, en paraules de Fernández del Moral (1993: 71), a una coincidència decisiva de factors tecnològics i sociològics que assenyalen l'inici d'una nova etapa en la comunicació de masses. A una oferta tecnològica que sembla il·limitada li correspon un creixent nombre d'usuaris reals i potencials que tendeix a orientar els seus interessos informatius cap a continguts cada cop més específics i amb un altíssim grau d'especialització. Aquesta nova conjuntura posa de manifest el

protagonisme de formes de comunicació més àgils, i a la vegada més específiques, com és el cas de la premsa especialitzada.

Tot i que no és l'objectiu del present treball analitzar el paper de la premsa especialitzada en la transferència de coneixements sobre unes tecnologies concretes com les de la informació, sí convé, potser, ressaltar la seva múltiple significació. A la mera funció informativa sobre els avenços, les innovacions i els fets que conformen cada parcel·la d'activitat s'hi sumen d'altres, també decisives, que fan d'aquestes publicacions espais comunicatius amb una amplíssima funcionalitat. Assenyalem-ne les principals:

- Contribueixen al progrés tecnològic i industrial en tant que són mitjans portadors d'una informació que s'utilitza en múltiples processos productius.
- Actuen com a mecanismes incentivadors del consum de les novetats tecnològiques en forma de serveis i productes, a través de la notícia o de la publicitat.
- Intervenien en el procés d'actualització constant dels coneixements de tècnics i professionals. La transferència de coneixement per a la formació permanent de professionals i grups d'usuaris ha estat el motor de nombroses iniciatives editorials. D'altra banda, representen un complement cabdal al manual de consulta: certes característiques de les publicacions periòdiques com l'actualitat dels continguts, facilitat de lectura i difusió, i voluntat divulgativa, ofereixen una rapidesa de comunicació difícil de superar per altres mitjans com el llibre. Des d'aquest punt de vista la premsa especialitzada és un vehicle òptim per a l'actualització i divulgació d'informació tècnica i en especial la relativa a les tecnologies de la informació amb un alt nivell d'obsolescència.
- Contribueixen a establir un diàleg social més ric i divers a través de la difusió, a tots els nivells de comprensió, de l'abast dels avenços tecnològics així com de la seva aplicació en els processos productius.

- Fan públic el dinamisme de sectors econòmics emergents i capdavanter. Bona part d'aquestes publicacions han vist la llum com a conseqüència del desenvolupament i el procés d'expansió de sectors industrials com l'informàtic. D'altres són el resultat directe de la voluntat d'una empresa del sector de reforçar la seva imatge corporativa davant de la competència i dels seus clients.
- Desenvolupen una funció mitjancera entre els professionals del sector, i entre aquests i el públic consumidor de tecnologies. L'aspecte utilitari de la informació sobre serveis i productes que proporciona la premsa sobre les tecnologies de la informació fa d'aquesta una premsa de servei.

OBJECTIUS DEL TREBALL

Ens trobem davant d'un sector editorial molt dinàmic, que des dels anys setanta ençà ha vist néixer al voltant de cinc-centes revistes. Evidentment la vida de cadascuna d'elles ha estat desigual. Moltes han estat projectes fugaços, d'altres han desaparegut engolides per l'obsolescència del producte que divulgaven, i, en canvi, d'altres han sabut adaptar-se, encara continuen vives i són referents obligats per als especialistes i per a tots aquells que s'inicien en l'estudi o en l'aplicació d'alguna de les múltiples facetes que conformen l'univers de les tecnologies de la informació.

Com s'assenyalava anteriorment, una de les constatacions que es troben a la base del present treball és l'absència d'un control bibliogràfic que organitzi, identifiqui i descrigui de forma precisa cadascuna de les publicacions d'aquest sector editorial i que pugui posar-se al servei de noves iniciatives; ja siguin de suport a serveis bibliogràfics, o bé, en projectes d'investigació més ambiciosos com el d'analitzar i valorar la evolució de la premsa sobre tecnologies de la informació al llarg dels més de trenta anys de presència a l'Estat espanyol com a canals de difusió dels avenços en aquests àmbits. D'acord amb això, els objectius que es pretenen assolir amb aquesta tesi són els següents:

- **Establir una panoràmica històrica que doni notícia de l'evolució i progrés de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació a l'Estat espanyol.**

L'assoliment d'aquest objectiu seria conseqüència de l'explotació de la informació seleccionada i organitzada en una base de dades.

- **Elaborar una base de dades hemerogràfica que reculli tota la premsa especialitzada en tecnologies de la informació editada a l'Estat espanyol.**

Això equival a dir que la documentació, entesa com a disciplina instrumental que possibilita, potencia i dinamitza les fonts d'informació per obtenir nous coneixements, es posa al servei de la investigació d'una parcel·la de la comunicació social. Així doncs, a l'hora de planificar el disseny de la base de dades, caldrà tenir com a principi bàsic la finalitat última dels processos documentals, en tant que processos informatius: garantir la comunicació i l'aprofitament del contingut de la nova font d'informació.

- **Contribuir a l'establiment d'una pauta metodològica per a la construcció d'hemerografies descriptives al servei de la recerca històrica de la premsa especialitzada i de la seva investigació en general.**

OBJECTE D'ESTUDI

D'acord amb els objectius esmentats, els objectes d'estudi són fonamentalment dos. D'una banda, la premsa especialitzada en tecnologies de la informació, i de l'altra, els models de descripció de publicacions usats en les principals hemerografies espanyoles. La delimitació específica del primer dels objectes d'estudi està comentada en la introducció al repertori hemerogràfic.

METODOLOGIA

En aquest punt cal distingir diversos aspectes d'acord amb l'estructura de la tesi. Així, hi ha una metodologia seguida per a l'elaboració de la part teòrica del treball i una de pròpia per a la part pràctica.

1. Recerca bibliogràfica orientada a diversos propòsits: esboçar la significació de les publicacions periòdiques, conèixer l'evolució de la pràctica bibliogràfica, conèixer l'abast de la tradició hemerogràfica espanyola, així com els principals models de descripció de les publicacions i, finalment, localitzar les capçaleres que formen el repertori hemerogràfic.

L'elaboració del repertori hemerogràfic ha exigint un procés de treball propi i independent de la part dedicada a la contextualització de l'estudi. Tot i que la metodologia de la construcció del repertori està descrita en la seva introducció, a continuació s'esbozen quines han estat les etapes fonamentals que s'han seguit després de la localització de les publicacions.

2. Consulta i selecció de les publicacions. La localització de les publicacions ha anat seguida de la seva consulta de primera mà i, sempre que ha estat possible de la col·lecció sencera de la publicació, per conèixer directament la seva evolució. La consulta directa de cada publicació ha facilitat la seva selecció d'acord amb els criteris d'inclusió prèviament definits.

3. Disseny d'una base de dades hemerogràfica que ha recollit el volum d'informació identificat en la fase de consulta. L'elaboració d'una base de dades ha exigint la definició d'una fitxa de descripció hemerogràfica i la selecció del tipus de programari adient per gestionar la informació sobre cada publicació.

4 Explotació de la informació. La informació emmagatzemada en la base de dades ha permès elaborar altres productes. En primer lloc la versió impresa que constitueix el repertori hemerogràfic, els índexs analítics que complementen la seva consulta i

finalment, l'elaboració del cinquè capítol de la tesi, on s'esboça l'evolució de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació a l'Estat espanyol.

DESCRIPCIÓ DE L'ESTRUCTURA DEL TREBALL

El present treball s'organitza al voltant de dues parts: una eminentment teòrica i l'altra d'aplicació pràctica.

Primera part teòrica. S'ha considerat adient d'emmarcar el treball hemerogràfic a través de quatre eixos fonamentals que corresponen a quatre dels cinc capítols d'aquesta primera part.

Capítol 1. **La premsa especialitzada: evolució i significació històrica.** S'ha pretès copsar de forma sintètica l'evolució històrica de la premsa i mostrar la importància que per a la investigació històrica té aquest tipus de fonts d'informació.

Capítol 2. **Aproximació històrica a l'evolució de la bibliografia.** Es descriu l'evolució del concepte i de la pràctica bibliogràfica. S'hi dedica una atenció especial a la consolidació de la bibliografia com a disciplina científica en el segle XX i a la seva relació amb la documentació, de la qual, avui dia és una branca més. D'acord amb la vocació del treball s'incideix en la tradició bibliogràfica repertorial, així com en la necessitat d'articular polítiques de control de la producció hemerogràfica.

Capítol 3. **Fonts per al coneixement i l'estudi de les publicacions periòdiques.** Es descriuen i valoren les fonts hemerogràfiques que identifiquen, descriuen o analitzen, des d'una vocació repertorial, les publicacions periòdiques impreses a l'Estat espanyol. Aquest capítol s'estructura en dos blocs. El primer està dedicat a les fonts d'àmbit estatal. El bloc restant s'ocupa de descriure les fonts que permeten conèixer l'hemerografia de cadascuna de les comunitats autònomes de l'Estat espanyol.

Capítol 4. **El model de fitxa de les hemerografies descriptives.** S'analitzen els principals models de fitxa descriptiva emprats tant per historiadors de la premsa com pels professionals de la pràctica catalogràfica. Finalment s'estableix una proposta de descripció per elaborar repertoris hemerogràfics que aprofitin els avantatges de la tecnologia de les bases de dades.

Capítol 5. **Aproximació a l'evolució històrica de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació a l'Estat espanyol.**

Segona part. Constituïda bàsicament pel repertori de publicacions, fruit de l'explotació de la base de dades. Consta d'una introducció general on es concreten la metodologia emprada. El repertori s'acompanya de tres índexs analítics i d'un seguit de conclusions sobre l'evolució de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació.

CAPÍTOL 1

LA PREMSA ESPECIALITZADA: EVOLUCIÓ I SIGNIFICACIÓ HISTÒRICA

1.1 L'EVOLUCIÓ DE LES PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

1.1.1 Orígens de les publicacions periòdiques

Les publicacions periòdiques tal i com les concebim actualment neixen en el segle XVII. Hi hagut, tanmateix, etapes prèvies en el desenvolupament de la civilització que van anar configurant els seus trets essencials. Així, com assenyalen diversos autors, a l'antiga Xina o en l'època de l'imperi romà ja circulaven fulls manuscrits amb certa periodicitat que solien contenir comunicacions oficials. Segons Martín Vega (1995: 249) l'aparició de les notícies manuscrites s'ha de considerar com un precedent de les publicacions periòdiques. Des de l'Edat Mitjana la circulació d'aquestes notícies manuscrites era un fet circumscrit a grups socials molt reduïts, que en alguns casos pagaven per aquest servei d'informació. La pujant burgesia demandava nous canals de comunicació que li permetessin de disposar de suficient informació per actuar amb eficàcia en les seves operacions comercials. La invenció de la impremta va aportar un mitjà funcional, eficaç i barat per atendre un mercat de documents molt divers. Alguns impressors van adonar-se que la informació sobre un succés que hagués provocat certa curiositat podia tenir un públic comprador entre el nombre cada cop més gran de lectors, així, en una atmosfera procliu a la comunicació i, a través de la correspondència, es van interessar per editar documents periodístics. Aquests fulls impresos van aparèixer per primer cop en la segona meitat del segle XV i el seu nombre va créixer en el següent. Va ser a finals del XVI quan, amb ocasió de les fires de llibres que se celebraven anualment a Frankfurt, van veure la llum els primers repertoris de notícies d'aparició periòdica semestral, els *Messrelationen* (relacions de la fira). D'altra banda, aquestes fires eren el reflex d'una incipient indústria vinculada a la comunicació social, i on el llibre era apreciat també per la seva dimensió comunicativa. No és casual que en aquest context cultural s'elaborés la primera bibliografia general, la *Bibliotheca Universalis* de Gessner, al 1545.

A les acaballes del segle XVI la *Rorschacher Monatsschrift*, de característiques idèntiques als textos semestrals, marcaria un canvi significatiu quant a la seva periodicitat: es tractava ja d'una publicació mensual. En el segle següent van aparèixer les primeres publicacions amb caràcter setmanal, periodicitat imposada pel servei postal que portava les notícies i distribuïa els impresos. Aquest tipus de publicacions, que van proliferar durant la segona meitat del XVII per les principals ciutats de la Península i per la resta del continent europeu, van ser conegudes a Catalunya amb el nom de gasetes³ (*gazzettas*, *avissi*, o *corantos* a Itàlia, a França *courants* o *nouvelles*, *relaciones* a Castella), les principals característiques de les quals seran la periodicitat, la continuïtat, la diversitat de continguts i un clar afany divulgatiu.

1.1.2 Les primeres revistes científiques i de novetats literàries

Entre els segles XVI i XVII es produí una revolució científica estimulada per les condicions socials i econòmiques d'aquest període. Aquesta transformació va afectar tant els nivells qualitius com quantitius de l'activitat científica. Una de les conseqüències de la nova orientació en el procés científic que l'allunyava de les velles idees aristotèliques va ser l'ampliació de la comunicació i difusió de les troballes a partir de l'experimentació i, per tant, la cada vegada més gran necessitat de transmetre els coneixements, inicialment per canals informals i no organitzats, així, els precedents de les revistes científiques caldria situar-los en les cartes, relacions o informes que els membres de les distintes comunitats científiques europees s'intercanviaven amb l'objectiu de comunicar-se les novetats en els seus respectius camps d'investigació. Com apunta Moreiro (1990: 36) l'estudi d'alguns dels factors que presideixen l'evolució de la ciència moderna constitueix la base per al coneixement dels orígens de les primeres revistes científiques o especialitzades. López Yepes (1989: 101) coincideix en l'apreciació quan afirma que "las publicaciones periódicas de carácter científico nacen con la irrupción de la ciencia moderna y la consiguiente necesidad de la difusión de los conocimientos en gran escala".

³ El terme 'gasete' prové de l'italià *gazzetta* i originàriament designava la moneda veneciana que calia pagar per adquirir aquest tipus de publicació.

Tot i que el concepte de revista és consubstancial al naixement de la premsa periòdica i a les seves primeres manifestacions, una orientació ben distinta a les relacions i gasetes va tenir *Le Journal des Sçavans*, publicació nascuda a França l'any 1665 patrocinada pel ministre de Lluís XIV Jean-Baptiste Colbert, conscient que Galileu, Descartes i el mètode empíric havien capgirat el món de la ciència. La seva intenció era orientar les elits il·lustrades del país informant de les novetats editorials literàries i científiques a través de resums i ressenyes sobre els millors treballs coneguts a l'època sobre matemàtiques, belles arts, teologia i ciències aplicades. *Journal des Sçavans* presentava així la visió francesa del món científic i cultural europeu i, gràcies a aquesta revista, París va esdevenir el centre d'aquestes activitats (Pizarroso, 1994: 148). Entre les causes que influïren en la formació de la publicació periòdica com a vehicle d'informació científica destaca l'accelerat i progressiu augment de la producció bibliogràfica. Quan sorgí *Journal des Sçavans* la producció de llibres començava a desbordar l'investigador i calia instruments d'informació bibliogràfica que permetessin saber de forma ràpida i fiable quines eren les obres més interessants i adequades. La revista francesa va servir de model a d'altres publicacions de caràcter científic. L'any 1666 aparegué a Anglaterra *Philosophical Transactions* de la Royal Society de Londres, i en la mateixa línia es publicà en llatí des de 1682, a Leipzig *Acta Eruditorum*. A finals del segle XVII existien més de 30 revistes (Irureta-Goyena, 1994: 294). A les acaballes del XVIII la nòmina de publicacions periòdiques científiques comprenia un centenar de títols, entre els quals els espanyols *Semanario erudito*, *Diario de los Literatos*, aparegut després de la fracassada i efímera existència de *Memorias eruditas para la Crítica de Artes y Ciencias* (Gómez Aparicio, 1964: 19) i *Mercurio de España*.

També a finals del XVII i a França comencen a veure la llum publicacions mensuals de caràcter frívol com el *Mercure galant* que “detallava les festes socials, les reunions acadèmiques, les activitats teatrals i informava de les personalitats conegudes, buscant la distracció del lector i la satisfacció de la vanitat dels poderosos” (Escolar, 1986: 495). Aquesta revista va col·laborar a l'extensió del gust parisenc pel vell continent. A Espanya, tot i que des de 1661 comptava amb la *Gaceta* de Madrid, la premsa no es desenvoluparà i es consolidarà definitivament fins ben entrat el segle XVIII amb l'obra

de Nipho i l'aparició d'*El Pensador*. El considerable retard respecte de les principals nacions europees, s'explica per la conjunció de diversos factors: la manca de lectors interessats en quantitat suficient, els problemes econòmics, la mediocritat de les primeres experiències i la reserva i impediments de les autoritats.

Entre 1665 i 1730 Europa va assistir al naixement d'una trentena de publicacions de caràcter especialitzat. Al costat de les revistes científiques dedicades a la medicina o les matemàtiques, van proliferar els periòdics literaris, que donaven notícia de les novetats editorials, i també els periòdics de cavallers, que s'especialitzaven en informació política i econòmica, l'antecedent dels quals es remunta al britànic *Mercurius Politicus* de 1665. Durant el segle XIX l'oferta informativa augmentà, entre d'altres raons, pels avenços tecnològics aplicats a la impressió i per l'abaratiment dels productes. En aquest context cal situar la història moderna de les revistes científiques que s'inicia amb la professionalització del món acadèmic i al sorgiment d'una generació d'editors comercials durant l'últim quart del segle XIX que s'encarregaran de posar en marxa revistes científiques i tècniques, algunes de les quals han assolit un notable prestigi i perduren en els nostres dies.

1.1.3 Dels inicis de la premsa diària a la premsa de masses

La periodicitat mensual i setmanal de les primeres publicacions donarà pas al sorgiment del primer periòdic diari l'any 1702 amb l'aparició del londinenc *Daily Courant* de Samuel Buckeley, que es limitava a recollir les informacions aparegudes a d'altres publicacions. *The Spectator* serà, però, el més important model periodístic del XVIII i una de les publicacions més imitades de la història periodística. El seu èxit es fonamentà en la seva qualitat literària, filosòfica i moral (Pizarroso, 1994: 218).

El periòdic, com afirma Sanz Trelles (1997: 20), es constituirà en un fet intrínsec al propi segle XIX, producte de les llibertats generals que s'assoliran al llarg de la centúria. I com a conseqüència es configura una nova premsa, la premsa de masses al servei d'una nova demanda, que no és només la dels lectors, sinó la d'un Estat-nació modern, el desenvolupament del qual necessitarà del progrés econòmic i, alhora, d'una societat conscient d'una identitat col·lectiva. El desenvolupament d'aquesta nova

premsa no va comptar només amb l'aparició de notables exemples de rotatius diaris, va anar acompanyada de la irrupció d'altres fórmules periodístiques fonamentades en els principis de l'especialització i la sectorialització del públic.

És al Regne Unit on es posen les bases del *magazine* clàssic que marcarà el mercat de les revistes fins ben entrat el segle XX. La fórmula del *magazine* és simple: format reduït, periodicitat més àmplia que la de la premsa diària i continguts diversificats. A partir de les acaballes del XIX s'iniciarà un procés d'especialització i adaptació als interessos i gustos del públic. Així, en arribar a la dècada dels 20 els *magazines* clàssics van ser superats per nous tipus de revistes, sempre a la recerca de mercats de masses, i que van superar el predomini dels grans diaris, assolint una difusió i una presència en el mercat publicitari cada cop més gran. Els models d'aquesta transformació són, com assenyala Santiago de Pablo Contreras (1999: 193), el *magazine* de notícies, les revistes gràfiques, les revistes de condensació i les revistes especialitzades.

1.1.4 La premsa especialitzada

Les publicacions periòdiques especialitzades, com s'ha vist, no són una novetat del segle XX, es poden rastrejar ja en el XVII, però els canvis socials i informatius iniciats a finals del XIX i accelerats després per una guerra mundial, van transformar el sector de les revistes especialitzades. Entre 1853 i 1890 caldria situar el naixement de les principals societats científiques que en el tombant del segle havien creat els seus respectius canals de comunicació, molts dels quals prendrien la forma de revista especialitzada. Alguna d'elles com *National Geographic* es constituiria en el referent de la revista de divulgació elitista⁴.

Pràcticament tots els aspectes de la societat de masses del període d'entreguerres van quedar reflectits en una gran varietat de noves publicacions. No és casual que aquesta època sigui coneguda com l'edat d'or de les revistes, ja que va experimentar un impressionant desenvolupament d'aquest tipus de publicacions. Weill (1965: 276) en

⁴ *National Geographic* va sorgir com un butlletí de la National Geographic Society en 1888.

referir-se a l'àmplia gamma de revistes parla de periòdics especials i addueix que la seva proliferació no ha posat en perill el que ell denomina periòdics de 'tipus antic', sinó que els ha obligat a estendre el seu camp d'acció i a crear noves seccions, o incorporar suplementes especialitzats per satisfer els interessos informatius d'un públic disposat a substituir el llibre per la premsa.

Aquesta tendència no s'ha invertit en l'actualitat. La importància de les publicacions periòdiques és transcendental com a font d'informació, i el creixement de la premsa especialitzada és una manifestació més del que es coneix com a explosió informativa (Price, 1951: 23). L'avenç espectacular de la ciència i de la tècnica ha fet multiplicar el nombre de publicacions. Les dades quantitatives són prou significatives al respecte: si a inicis de segle es parlava de l'existència aproximadament d'un miler de revistes científiques i tècniques arreu del món, el 1988 Pérez Álvarez-Ossorio (1988: 27) xifrava el nombre en més de 60.000. Actualment hi ha grans dificultats per a realitzar un estricte control dels títols existents, ja que el seu nombre ha crescut de forma exorbitada. De fet, l'*Anuari Estadístic de la Unesco* va renunciar des de 1972 a incloure estadístiques sobre el nombre de revistes científiques que es publicaven anualment en el món per no disposar de dades suficientment fiables (Olaechea, 1985: 495).

Actualment les revistes conformen un conjunt documental que és el de més gran importància qualitativa i quantitativa per a la disseminació de les activitats i informacions científiques, tècniques i professionals. Fins a la irrupció d'Internet han constituït l'organ quasi exclusiu de comunicació dels més recents avenços de la investigació científica i tècnica. El segle XX ha acabat de configurar el seu paper i la seva situació entre els productors, editors i usuaris d'informació. La seva periodicitat enfront del caràcter ocasional de les monografies implica actualitat, i el seu número i diversitat fan de les publicacions periòdiques la part més extensa i dinàmica de la literatura científica i tècnica, i en la font d'informació més usada, segons Pilar Irureta-Goyena (1994: 294). Es calcula que entre el 70 i 80% de les demandes d'informació es resolen a través de la consulta de publicacions periòdiques.

En contraposició a la importància adquirida per les publicacions periòdiques com a vehicles d'informació, ja sigui de caràcter general o especialitzada, la percepció de la necessitat d'establir controls bibliogràfics per a la seva conservació i posterior estudi ha estat tardana. Com es veurà en els següents capítols l'errònia consideració de la premsa periòdica com una publicació efímera i desproveïda de valor documental en les seves múltiples variants no es corregirà fins ben entrat el segle XX.

1.2 LA PREMSA ESPECIALITZADA EN LA HISTORIOGRAFIA DEL PERIODISME

Una breu revisió dels treballs històrics sobre el periodisme i la premsa, tant d'abast mundial com espanyol, pot servir de referència per conèixer l'atenció dedicada en aquest tipus d'obres a aquelles publicacions periòdiques no diàries en les quals es vol emmarcar el nostre estudi. Aquesta revisió, que no pretén ser exhaustiva, tot i que inclou les principals contribucions sobre el tema, té tan sols la intenció de mostrar la parcialitat d'aquestes obres i la insuficiència informativa quan hom es vol acostar al món de les publicacions periòdiques especialitzades.

Georges Weill ha estat un dels precursors en l'intent d'oferir una història general de la premsa en els països occidentals amb la seva obra *El periódico: orígenes, evolución y función de la prensa periódica*. L'autor focalitza la seva atenció en la premsa diària d'informació general, i el variadíssim univers de les revistes l'engloba sota la denominació de 'periòdics especials', als quals dedica un brevíssim comentari sobre la seva significació sense aportar cap referència històrica. Weill observa aquestes publicacions més com un element dinamitzador de la premsa diària, que no pas com un fenomen comunicatiu amb entitat pròpia que pugui ser objecte d'una investigació minuciosa en la seva obra.

“Desde los periódicos para niños hasta los periódicos para ciegos, desde los periódicos para mendicantes hasta los periódicos para presos (...) Esta multiplicación de los periódicos especiales no ha perjudicado a los periódicos del tipo antiguo, sino que les ha obligado a extender su campo de acción, a crear secciones nuevas; los grandes diarios han añadido su página de deportes, su página literaria, su página técnica, se han incorporado suplementos literarios, científicos,

pedagógicos, para satisfacer todas las curiosidades de un público dispuesto a reemplazar el libro por el periódico”. (Weill, 1962: 276-278)

L'ambició temàtica de la *Historia de la prensa* coordinada per Alejandro Pizarroso no permet copsar l'evolució i significació de la premsa especialitzada en els diferents entons culturals que descriu, tan sols assenyala les publicacions precursors de certes àrees de coneixement o activitat, premsa literària, científica, econòmica, etc.

La *Historia del periodismo universal* apareguda el 1999 i dirigida per Josep Lluís Gómez Mompert i Enric Marín supera la concepció tradicional de les històries del periodisme que solen ser en realitat històries de la premsa concebudes només com a històries descriptives d'aquest mitjà. L'obra de Gómez Mompert i Marín aspira a situar la revisió historiogràfica en el marc de la història de la comunicació social i explicar així, l'evolució de les pràctiques periodístiques que s'han desenvolupat en els països avançats i han influït en la resta del món. Aquesta dimensió interpretativa i la pròpia estructuració dels continguts de l'obra ofereix una interessant reflexió sobre les causes del creixement i diversificació d'aquelles publicacions periòdiques no diàries. En aquest sentit la seva atenció es focalitza en el dinàmic període d'entreguerres conegut com 'l'edat d'or de les revistes' i a l'entorn de l'aparició de noves fórmules comunicatives com la revista gràfica o els *magazines* de notícies. En cap cas no hi ha referències a la significació de la premsa especialitzada, ni a la premsa tècnica en concret, durant l'últim terç del segle XX.

Entre les històries del periodisme espanyol la primera referència ha de correspondre a la figura de Pedro Gómez Aparicio, historiador i a la vegada periodista, qui amb la seva obra publicada en la dècada dels 60 omple un buit i contribueix al coneixement de l'evolució de la premsa i el periodisme espanyol. Tot i l'exhaustivitat de l'obra les referències a les publicacions periòdiques no diàries són escasses i se centren lògicament en els setmanaris gràfics i en la premsa de partit. Cal destacar també algunes incursions en l'àmbit de les revistes literàries quan actuen com a portaveus de la intel·lectualitat espanyola, en canvi, les notícies referides a publicacions científiques i tècniques són pràcticament inexistent.

En *El periodismo español: notas para su historia* de Marcelino Tobajas, al marge de les obligades ressenyes a les primeres revistes científiques i literàries que tenen cert relleu durant el segle XVIII, hi ha escassíssimes referències que permetin conèixer l'evolució de la premsa especialitzada des de la segona meitat del segle XIX fins a la primera del XX, que és el període cronològic nuclear que analitza l'obra.

El manual de Sánchez Aranda i Barrera del Barrio⁵ s'ocupa del periodisme espanyol fins a l'any 1975. En la primera part de la seva obra esboça la panoràmica de la premsa del segle XVIII i assenyala els títols de les publicacions més representatives del que ells denominen 'periódicos literario-eruditos, científicos y de información económica' (Sánchez Aranda, 1992: 68) que es correspondria amb la idea de premsa especialitzada. En el capítol dedicat a la situació de la premsa a les acaballes del segle XIX es dedica un apartat a quantificar el nombre de capçaleres segons els continguts entre 1878 i 1927 i s'engloba sota l'etiqueta de 'periódicos científicos' les publicacions tant científiques, tècniques com literàries (Sánchez Aranda, 1992: 68). L'única referència que s'acompanya a aquestes dades és una brevíssima reflexió sobre l'augment d'aquest tipus de publicacions, però en cap cas no s'esmenta cap títol. Finalment en l'anàlisi de la situació de la premsa en el segle XX, al marge de considerar l'important paper desenvolupat per les revistes literàries en les primeres dècades del segle, es passa a assenyalar les repercussions de la Ley de Prensa e Imprenta de 1966 en el món de les revistes. Es repassa la trajectòria de les principals capçaleres de les revistes i setmanaris d'informació general que jugaran un paper decisiu durant les acaballes del règim franquista i l'inici de la transició democràtica, i es destaca també la creixent presència de la premsa del cor. Curiosament, però, no hi ha cap referència a l'eclosió de la premsa especialitzada, l'inici de la qual coincideix amb aquest període.

⁵ Sánchez Aranda, J.J.; Barrera del Barrio, C. (1992). *Historia del periodismo español desde sus orígenes hasta 1975*. Pamplona: EUNSA, 1992. 545 p.

Historia del periodismo en España: el siglo XX: 1898-1939 de María Cruz Seoane y María Dolores Sáiz, és l'única obra que revisa la panoràmica de la premsa espanyola atenent als continguts temàtics de les publicacions. D'aquesta forma aquest treball és idoni per disposar d'una primera aproximació sobre l'evolució de bona part de la premsa especialitzada apareguda durant la primera meitat del segle XX. Al costat de les referències als diaris d'informació general i a la premsa de partit destaca la revisió de sectors com la premsa cultural i literària, revistes dedicades al món de l'espectacle (cinema, teatre, toros), premsa esportiva, revistes femenines, infantils i d'economia. Els límits cronològics de l'obra, fins el 1939, no permeten obtenir cap dada al voltant de l'evolució de la premsa científica o tècnica.

La *Historia del periodismo español* de Juan Francisco Fuentes i Javier Fernández Sebastián, tot i sentir-se deutora de la tradició iniciada per figures com Gómez Aparicio o J.M. Desvois, intenta defugir del que ambdós autors defineixen com a 'metodologia positivista de l'estudi del periodisme' i volen situar-se en un entorn més interpretatiu que els alluny de la història descriptiva o enumerativa dels periòdics i els apropi a una veritable història del periodisme. Davant d'aquesta proposta metodològica, la utilitat d'aquesta obra per al coneixement de la premsa especialitzada és nul·la, des del moment que la part enumerativa, repertorial o hemerogràfica de bona part de la premsa especialitzada encara resta per fer.

1.3 LES PUBLICACIONS PERIÒDIQUES COM A FONTS D'INFORMACIÓ HISTÒRICA

Jacinto Torres Mulas en la introducció a la seva colossal hemerografia sobre la premsa musical espanyola adverteix el següent al voltant de la significació de la premsa com a font d'informació històrica:

“Aunque aparentemente paradójico, no deja de ser en el fondo muy coherente que sea precisamente ahora, cuando se alzan las más variadas voces de alarma ante la crisis del fenómeno periodístico, el momento en que los historiadores parecen sentir una más acuciante necesidad de ocuparse de la prensa escrita, tras largo tiempo de ignorarla como fuente solvente de primera mano y del mayor interés.”
(Torres Mulas, 1990: 4)

Certament, ja han quedat enrera les èpoques en què la premsa no es tenia en consideració com a font documental valuosa per a la recerca històrica i avui dia l'estudi de les publicacions periòdiques constitueix un material de consulta obligada per a diversos tipus d'investigadors. Potser historiadors i sociòlegs són els principals usuaris que rastregen entre les pàgines de la premsa diària dades que els permetin de configurar el retrat més aproximat de la forma de viure i de pensar d'una comunitat determinada. El que és ara un document sociològic demà serà indefectiblement una aportació més per al coneixement històric del passat. Si en lloc de fer referència a la reconstrucció d'un procés històric ens limitem a l'intent d'esboçar l'evolució de les tecnologies de la informació a l'Estat espanyol, sembla oportú de recórrer a la premsa a l'especialitzada en aquest sector per tal de disposar d'una font d'informació que ben segur ha de facilitar la tasca de reconstruir els aspectes més significatius del procés d'implantació, consolidació i extensió social d'aquestes tecnologies.

La valoració que els historiadors professionals han fet de la premsa, ha anat des del rebuig total a l'acceptació indiscriminada, passant per una postura d'equilibri en la qual la premsa s'ha acceptat amb reserves, en connexió amb les fonts històriques tradicionals i amb els moderns mètodes i instruments d'investigació. Fins a època recent, era vista com un material de treball d'escàs valor científic, i pocs investigadors la consideraven com a font rellevant per a la reconstrucció dels esdeveniments històrics. Existia una clara tradició de rebuig vers un mitjà titllat d'oportunista, mancat de rigor i de valor exclusivament conjuntural. Torres Mulas (1990: 5) apunta que les mateixes característiques que s'han esgrimit negativament per a la consideració de l'hemerografia com a font històrica de coneixement vàlid (manca de reflexió en les opinions, inexactitud, parcialitat, precipitació, etc.) constitueixen limitacions que poden donar el testimoni i la temperatura de la visió contemporània d'uns fets que difícilment cap altra font documental pot proporcionar.

Potser una opinió més llunyana en el temps, però no menys significativa és la d'Eugène Hatin, pare de l'hemerografia francesa, qui reivindicava ja en el segle XIX el valor documental de la premsa en expressar-se en la introducció a la seva monumental

Bibliographie historique et critique de la presse périodique française en aquests termes:

“Los periódicos, pese a los reproches que se les puede hacer, son en su conjunto una de las fuentes históricas más preciosas; estaría tentado de afirmar que, incluso, la más preciosa. Intérprete fiel de los tiempos que ha atravesado, el periódico reproduce su fisonomía más exacta (...). Sólo se puede llegar a la verdad interrogando a estos mil ecos de la opinión, a estos testigos imperturbables de los acontecimientos, confrontándolos y controlándolos mutuamente. En ningún otro lugar se encontrarán datos más numerosos, más seguros para la historia moral, política y literaria de las diversas naciones” (Hatin, 1866: 14)

No és casual que quasi un segle després sigui un compatriota de Hatin qui defensi de bell nou el protagonisme de la premsa en la recerca històrica. Jacques Kayser, de qui es parlarà abastament en captítols posteriors, conscient de la importància de les publicacions periòdiques dedicarà bona part de la seva trajectòria investigadora a establir una metodologia que faciliti el seu estudi comparat i permeti obtenir el màxim d'informació per a l'historiador.

“Per a l'establiment de la veritat històrica cada periòdic aporta el seu propi material. Es tracta d'elements fragmentaris, dissociats, necessàriament simplificats, rarament objectius, de realitat sempre complexa. Tot i que es pot qüestionar com a font única, és una font complementària de primer ordre. El material que conté (informació, article, il·lustració) té un valor en el marc en el qual aquesta documentació se situa: el seu significat no és complet si no va acompanyat per una anàlisi del context en el qual intervenen altres elements, el seu origen, la seva situació, la seva presentació, així com els objectius polítics i econòmics del periòdic.” (Kayser, 1957: 298)

Otto Groth, el pensament del qual va contribuir decisivament al desenvolupament dels estudis sobre la Informació amb les seves reflexions sobre la Ciència Periodística, en el moment de descriure la significació de les publicacions periòdiques, afirmava que: “El periódico no quiere contribuir a la Historia, pero el historiador debe considerarlo como una fuente para su conocimiento”. Amb l'ajuda de la premsa es poden veure els fets tal i com es presenten en el moment de produir-se, però no podem discernir les causes profundes, com tampoc les seves més àmplies relacions amb altres esdeveniments i circumstàncies, aquí rau la diferència entre Periodisme i Historiografia, com assenyala Faus,

“El Periodismo nunca es Historiografía, pero sirve como fuentes de gran valor para procurarse hechos, datos, tendencias y sobre todo le facilita al historiador –como ninguna otra ciencia auxiliar- ver las cosas como los contemporáneos las vieron”. (Faus, 1966: 70)

Cap a 1950 s’inicia un canvi significatiu en la valoració de la premsa. Les publicacions periòdiques es transformen en objecte d’atenció creixent per part dels historiadors. L’estudi del passat, ja sigui de la història política, econòmica, de les idees, dels costums, del llenguatge, de la literatura, no pot treballar sense recórrer a la informació que proporcionen les publicacions periòdiques. No són només fets el que trobem en la premsa, sinó una amplíssima gamma de detalls accessoris i anècdotes, filtrades per la percepció i el criteri d’aquell qui les explica.

En els darrers anys els historiadors han pres consciència de la necessitat de recórrer a diaris i revistes com a fonts privilegiades per a les seves anàlisis. En el *I Encuentro de Historia de la Prensa*, organitzat per la Universitat del País Basc, a través de la Facultat de Ciencias de la Información l’any 1985, el seu director Manuel Tuñón de Lara afirmava:

“La prensa es una fuente de utilización indispensable para investigar y escribir la historia contemporánea ... la prensa se nos ofrece como objeto de conocimiento histórico sin más, como tal historia de la prensa ... un sector de la historiografía que tiene su identidad propia y que está necesitando un status científico” (Tuñón de Lara, 1985: 14)

Paul Johnson ha incidit en l’estreta relació que s’estableix entre la tasca de l’historiador i la del periodista quan indica que

“periodistas e historiadores realizan, me parece, la misma actividad: comunican al lector un conocimiento y la comprensión de sucesos. Ambos participan en el descubrimiento y elucidación de la verdad; es decir, investigan hechos importantes y la forma en que se ordenan de manera significativa. Posiblemente nadie puede determinar dónde termina el trabajo del historiador y dónde comienza el del periodista. El presente está continuamente en proceso de convertirse en pasado. La frontera de la historia termina sólo con el diario de hoy” (Johnson, 1990: 15)

Darrerament autors com Timothy Garton Ash guiats per l'afany de construir una història del present⁶ han intentat conciliar les maneres de fer de periodistes i d'historiadors, la 'superficialitat' de la tasca periodística amb la 'irrealitat' de l'assaig acadèmic i fer de la notícia una peça clau de la investigació històrica.

Si bé és cert, a la llum de les opinions que s'han presentat anteriorment, que per a la historiografia actual la premsa és, sens dubte, un dels instruments més adients per apropar-se al ritme del món contemporani, a la seva realitat dinàmica i canviant, no és menys cert, com afirma Fernández Sanz (1995: 115), que la pràctica mostra que la utilització dels fons hemerogràfics per part dels historiadors sol cenyir-se només als grans diaris o a certes revistes de rellevant significació o d'una trajectòria prolongada. D'aquesta forma, en molts casos s'obliden publicacions que són imprescindibles per entendre un moment concret, un marc geogràfic determinat o un àmbit d'estudi particular, perquè la seva vida va ser fugaç, per la seva escassa difusió o simplement perquè no es disposa de les fonts documentals que permetin localitzar-les. Aquesta inèrcia és del tot freqüent quan ens apropem a l'estudi de la premsa especialitzada. Per tal de superar aquesta tendència perniciososa i abastar a l'investigador la totalitat de documents que li permetran reconstruir la percepció d'un període històric és del tot necessari construir les eines que assegurin el control i el coneixement exhaustiu de la producció hemerogràfica. Això implica vincular la pràctica documental, a partir del seu vessant bibliogràfic, a les exigències de la recerca històrica.

D'altra banda, i com succeeix amb totes les activitats humanes desenvolupades al llarg del temps, la tasca periodística també pot ser historiada a partir de les diverses facetes i components que la integren. Així, hi ha estudis històrics sobre els gèneres periodístics, biografies de periodistes il·lustres, anàlisis de l'evolució tecnològica dels sistemes de comunicació, història dels diferents mitjans, generals o particulars, etc. En aquest sentit la història de la premsa pot representar una eina de gran ajuda per als estudiosos

⁶ Precisament un dels llibres d'aquest autor és *History of the Present*, on recull les seves impressions sobre els fets més rellevants durant la dècada dels 90 a Europa. La traducció de l'obra anglesa ha estat publicada per Tusquets amb el títol *Historia del Presente: ensayos, retratos y crónicas de la Europa de los 90*.

del passat que s'interessin per les publicacions periòdiques, no com a objecte històric en si mateix, sinó com a font per als més diversos temes.

Si quan s'ha fet esment a la utilització de la premsa com a eina de suport documental en la recerca històrica, s'assenyalava la importància de comptar amb instruments com les hemerografies, encarregades de recollir de forma exhaustiva la informació sobre les publicacions d'una contrada, d'un període històric o les relacionades amb una temàtica concreta, no serà menys decisiva la seva contribució si l'objectiu de la investigació és elaborar una panoràmica històrica de la pròpia premsa.

Sembla, doncs, del tot imprescindible i com a pas previ per a l'elaboració d'una història de la premsa, la recopilació i localització de tot el material objecte d'estudi. Això implica la construcció d'inventaris o repertoris, i en el millor dels casos, la participació de la pràctica bibliogràfica com a tècnica de selecció, descripció i comunicació documental. Sense la contribució de la bibliografia, i per extensió de la documentació, la tasca historiogràfica difícilment podrà garantir la completesa de la seva revisió.

La realitat de l'hemerografia espanyola, com s'analitzarà més endavant, posa de manifest la manca d'un catàleg general de publicacions periòdiques concebut i elaborat de forma exhaustiva i científica. És cert que en les últimes dècades han proliferat estudis hemerogràfics d'àmbit local. Però aquest creixent interès per la premsa local no ha anat acompanyat per un de similar a l'entorn de la premsa especialitzada. Són nombroses, comparativament parlant, les hemerografies sobre la premsa d'informació general o política, en relació a les publicacions periòdiques sobre temàtica artística, literària o científica. Només la premsa econòmica, medicofarmacèutica i veterinària, compten amb alguns repertoris retrospectius que han permès una primera aproximació a l'evolució històrica d'aquestes disciplines. En aquest sentit, destaca l'absència total d'estudis que s'hagin centrat en un sector tan dinàmic com el de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació. D'altra banda, i com s'ha vist anteriorment, les històries generals de la premsa o del periodisme han ignorat fins ara una parcel·la tan important de l'activitat humana com és l'evolució de la tecnologia

informàtica i els canals informatius a través dels quals s'han transferit part d'aquest coneixement i experiència acumulats.

CAPÍTOL 2

APROXIMACIÓ HISTÒRICA A L'EVOLUCIÓ DE LA BIBLIOGRAFIA

2.1 INTRODUCCIÓ

2.1.1 Una veu plurisignificativa al llarg de la història

Isabel de Torres Ramírez (1990: 15) assenyala en el seu estudi sobre l'evolució del concepte de bibliografia que es tracta d'una veu plurisignificativa ja que s'usa tant per denominar la ciència que estudia els repertoris, a la tècnica que els permet elaborar, com al producte final d'aquesta tècnica. Rino Pensato en la mateixa línia parla de l'ambigüitat significativa, de la polivalència semàntica del terme bibliografia com a resultat "d'una estratificació molt expressiva de les vicissituds lèxiques i conceptuals de les disciplines del llibre" (Pensato, 1994: 15). Aquesta ambigüitat ha estat una constant tant en la història del concepte com en la del terme, sobretot perquè està referida no a l'expressió, sinó a l'objecte.

López Yepes (1989: 89-95) ordena cronològicament els conceptes expressats pel terme bibliografia al llarg de la seva evolució i en comenta cinc. Així, en parlar de bibliografia es faria referència a la llista de llibres d'una biblioteca, al coneixement dels manuscrits, en el segle XVIII equivaldria a la ciència del llibre i un segle més tard a la ciència de les biblioteques, fins que en arribar a l'actualitat hom la identifica amb la ciència dels repertoris.

2.1.2 Sobre els orígens de la bibliografia

Entre els especialistes existeixen criteris divergents quant a l'origen de la pràctica bibliogràfica. Malclès no concep la bibliografia sinó a partir de l'existència de documents impresos, per aquesta raó situa el seu origen en el segle XV. En canvi, Molina Campos (1995: 30) rastreja en l'antiguitat grecolatina els antecedents de la

bibliografia, i destaca, per exemple, que les *Pínakes* de Calímac (*Taules dels que destacaren en totes les branques del saber*) no són només els primers catàlegs d'autors, sinó un conjunt de biobibliografies basades en un treball previ de crítica textual i d'història literària, fet pel qual parla d'aquesta obra com un antecedent de la concepció humanística de la bibliografia. Calímac va establir un repertori disciplinar dividit en cent vint-i-set àrees a partir de les quals facilitar la informació científica per especialitats. Martínez Campos puntualitza la seva opinió quan considera Calímac més pròpiament un precursor de la biblioteconomia, ja que en l'antiguitat un catàleg era, alhora, repertori bibliogràfic, perquè el llibre era només un i descriure'l era identificar-lo. Gloria Carrizo (1994: 207) situa també els orígens de la bibliografia en l'antiguitat i addueix com a exemples les *pilae*, incipients catàlegs d'editors i llibreters que servien per donar notícia de les obres que es posaven en venda a l'antiga Roma. Mª Luz Terrada (1983: 17) situa els més destacats antecedents de la bibliografia en les llistes de llibres incloses en els nombrosos repertoris de biografies eclesiàstiques de l'Edat Mitjana que imitaren principiament dos models: *De viris illustribus* de Sant Jeroni i *De scriptoribus ecclesiasticis* de Sant Isidor.

2.2 EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL CONCEPTE I LA PRÀCTICA BIBLIOGRÀFICA

2.2.1 Període humanístic

En aquest període que Malclès (1977: 34) denomina 'humanista' s'imprimeixen bona part dels trets vigents avui dia en la pràctica bibliogràfica i es desenvolupen els repertoris en totes les seves modalitats: bibliografies universals i nacionals, generals i especialitzades. Per a Moreiro (1990: 24) en el Renaixement de la cultura europea es pot parlar de l'inici de la bibliografia científica que es materialitza entre d'altres obres amb la *Bibliotheca Universalis* de Gessner, que destaca per ser la primera compilació general i universal que descriu prop de quinze mil obres impreses, només un segle després de la invenció de la impremta. Aquesta xifra, però, només representava una desena part dels títols impresos fins aleshores (Terrada, 1983: 21). D'aquesta forma Gessner pretenia conèixer el nivell de la ciència del seu temps. Les bibliografies més

nombroses en aquesta etapa, però, són les especialitzades dedicades a disciplines com la jurisprudència o la medicina. Aquests repertoris són obra d'erudits, coneixedors en profunditat d'una parcel·la del coneixement, de la qual la bibliografia no és altra cosa que una conseqüència lògica de la seva tasca investigadora.

No existeix rigor en els sistemes de classificació i l'interès de la notícia bibliogràfica se centra més en els aspectes biogràfics de l'autor que en la descripció del contingut de l'obra. D'aquí que Serrai (1984: 67) hagi destacat en aquest període un estret vincle entre la bibliografia i l'estudi de la història del pensament i la cultura, raó que explicaria el desinterès pel llibre com a objecte. En la mateixa línia abunda l'opinió de Torres Ramírez (1990: 35) quan assenyala que els primers repertoris s'assemblen més al que avui dia denominariem diccionaris biogràfics, on la ressenya biogràfica és prioritària a la descripció del llibre.

El segle XVII veurà néixer el terme 'bibliografia' quan Gabriel Naudé, secretari i bibliotecari del cardenal Mazarin, l'utilitzi per titular una de les seves obres: *Bibliographia politica*, en un moment molt significatiu de la seva evolució, ja que la pràctica bibliogràfica deixarà de ser patrimoni exclusiu del savi humanista. La proliferació de publicacions a causa de l'extensió geogràfica i social de la impremta empenyarà els llibreters a l'elaboració de compilacions d'obres impreses, amb una atenció especial al llibre en si, deixant de banda els aspectes eminentment culturals. A partir d'ara l'elaboració de repertoris bibliogràfics serà compartida per l'erudit i el nou professional vinculat a la indústria del llibre i la impremta. I com indica Gloria Carrizo:

“Esto tiene una consecuencia importante. Conduce a que se establezcan, casi tácitamente, reglas de redacción para los repertorios que los diferentes autores van a contribuir a fijar y a seguir con relativa puntualidad. Estos métodos de elaboración van a originar una técnica de compilación bibliográfica” (Carrizo 1994: 210)

Aquesta nova situació provocarà el conreu de tot tipus de bibliografies: Louis Jacob de Saint-Charles passa per ser el creador de la bibliografia nacional corrent per haver recollit en els seus treballs la producció bibliogràfica francesa entre 1643 i 1653. La bibliografia nacional retrospectiva té en la figura de l'espanyol Nicolás Antonio, amb les seves *Bibliotheca Hispana Nova* i *Bibliotheca Hispana Vetus*, el seu millor representant. A França també va néixer el que es podria considerar com la primera bibliografia universal corrent a partir de la publicació l'any 1665 de *Le Journal des Sçavans*, una ressenya mensual de les principals novetats editorials en els àmbits científics i humanístics de l'època.

Per al professor Molina Campos (1995: 23) és en aquest període quan la Bibliografia se separa del que serà denominat més endavant Biblioteconomia. Si fins aquest moment havien conformat una única disciplina, ara s'escindeix en dues, donat que la multiplicitat d'exemplars d'un mateix llibre que propicia la impremta imposa dos modes diferenciats d'estudi: el del llibre en concret, objecte col·locat o col·locable en una prestatgeria de biblioteca, la descripció del qual és genèrica i incorpora la ubicació bibliotecària del document, perquè el que importa és la seva localització per després difondre'l; i el llibre en abstracte, independentment de la seva presència en una biblioteca, la descripció del qual és específica i està referida a un únic i determinat producte de la creació literària i intel·lectual. Com assenyala Molina Campos:

“El primero de estos modos de estudio del libro es el propio de la biblioteconomía; el segundo de la bibliografía. Y de ahí las diferencias entre un asiento catalográfico y un registro bibliográfico, aunque ambos sean afines y complementarios”. (Molina Campos 1995: 23)

2.2.2 Període bibliofílic

Fins ben entrat el segle XVIII no apareixeran les primeres reflexions teòriques sobre el que ha de ser la bibliografia. Amb anterioritat i de forma ocasional s'inclou en els repertoris que s'elaboren algunes apreciacions conceptuals i metodològiques. Però el Segle de les Llums, caracteritzat per l'exaltació de la raó i la ciència és el segle de la renovació de les idees i una tal proliferació d'idees implica el creixement del nombre

de llibres i el naixement de les publicacions periòdiques. També les biblioteques particulars es multipliquen. Com assenyala Torres Ramírez (1990: 37) “hay una atmósfera que estimula la creación y el desarrollo de empresas intelectuales”. Leibniz, com apunta Molina Campos (1995: 29), és dels pocs intel·lectuals de la seva època que reflexiona sobre l'important paper que la biblioteca pot jugar en el progrés i millora de la humanitat. L'interessant de la seva reflexió és la supeditació de la biblioteca a la bibliografia, així, l'assoliment d'aquesta millora només és realitzable si l'individu disposa de tot el saber sobre un tema determinat, d'aquí la importància que dóna a una adient selecció dels materials bibliogràfics, en especial a les obres dedicades a les ciències experimentals, als documents històrics, i sorprenentment per a la seva època, a la creació de col·leccions de publicacions periòdiques que permetessin disposar d'un coneixement exhaustiu i permanent dels avenços produïts en les diferents àrees d'investigació.

En aquest context, més que mai la pràctica bibliogràfica adquireix una dimensió utilitarista. L'elaboració de repertoris equival a recopilar el coneixement acumulat i no existeix en tot el segle millor paradigma d'aquesta actitud que el moviment enciclopedista francès.

D'altra banda, s'accentua un procés manifestat en la centúria precedent: l'erudit que amb la seva feina adscriu la bibliografia a l'àmbit de la ciència històrica o l'entenia com una eina auxiliar de la teoria literària conviu amb els professionals del llibre que, a través dels seus catàlegs, estableixen regles i normes per a la seva classificació i catalogació, i concedeixen al suport de la informació un valor fins a aquest moment desconegut, tot permetent que la bibliografia adquireixi autonomia, a la vegada que es comença a contemplar el llibre com un objecte valuós, “como algo que merece la atención tanto como el autor” com diu Torres Ramírez (1990: 37), fet que propicia a finals del segle un important interès bibliofílic pel llibre.

Qui millor evidencia aquesta situació és De Bure, un dels més il·lustres llibreters de la segona meitat del segle XVIII quan apunta que la bibliografia es redueix al coneixement dels llibres i que pot dur-se a terme des de dos punts de vista. La de

l'erudit, que se centra en el contingut del llibre i emet judicis de valor sobre els textos, i la del llibreter que analitza les característiques del document imprès i el valora com a mercaderia. Existirien, doncs, dos tipus de bibliògrafs amb objectius diferenciats, però tots dos amb una enorme utilitat social des del moment que aporten informació de gran importància sobre una publicació. Així, a les acaballes del segle, tot i que, com manifesta Malclès (1967: 42) “la bibliografia encara no ha estat definida”, conviuen dues concepcions: l'erudita, hereva de l'humanista, que la veu com un complement dels estudis historicofilològics i la professional, més pragmàtica i tècnica, centrada en el llibre-objecte, coneixedora de la producció tipogràfica, i, lògicament, més interessada en la divulgació de la seva tasca.

El XVIII va ser també un període de gran intensitat creativa quant a la pràctica bibliogràfica. Es van establir els models de les grans bibliografies nacionals i internacionals, però especialment es van desenvolupar bibliografies científiques especialitzades de caràcter retrospectiu, que aspiraven a recollir els textos d'una determinada àrea científica des dels seus orígens en l'Antiguitat clàssica, i estaven destinats a esdevenir instruments d'informació efectiva per als científics i no simples obres d'erudició històrica. L'obra del suís Van Haller, amb els successius repertoris dedicats a la botànica, cirurgia, anatomia i medicina pràctica, és un bon exemple d'aquest tipus de bibliografies especialitzades.

2.2.3 Les múltiples reflexions teòriques del segle XIX

En els inicis del XIX dos esdeveniments marcaran el desenvolupament de la bibliografia al llarg del ‘segle bibliogràfic’, tal i com el denomina Frattarolo (1977: 70). D'una banda, l'auge de la bibliofília, que com hem vist, arrenca de les darreries del XVIII, i de l'altra, els problemes derivats dels processos revolucionaris que viu Europa. El millor exemple és França, que es troba amb un quantíons patrimoni bibliogràfic procedent de les nacionalitzacions dels béns de l'església i la noblesa, i que espera ser ordenat, classificat i catalogat. Bona part de les teoritzacions posteriors es basaran en les normes i reglaments dictats pels responsables que van haver de fer front al ‘problema bibliogràfic generat per les revolucions’. (Torres Ramírez, 1990:

45) En aquest context cal destacar el paper jugat pel Bureau Central Bibliographique de París, que va influir poderosament en l'aproximació de la concepció de la bibliografia com a ciència de les biblioteques, con a conseqüència de les tasques que havia de dur a terme i per la valoració que anava adquirint com a ciència auxiliar de la història.

Així doncs, la bibliografia ja no és tan sols una branca més de la ciència del llibre, sinó una disciplina bàsica en la formació del bibliotecari que ha d'organitzar i posar en funcionament noves biblioteques. Segons Malclès (1967: 43) en el perfil professional del bibliotecari d'aquesta època han de figurar dues classes de coneixements sobre el document imprès: un coneixement bibliofílic, limitat a l'aparença externa que permeti avaluar el seu valor com objecte; i un altre, estrictament bibliogràfic, que determini quines són les fonts més adequades per afavorir l'aprenentatge i la recerca d'informació, les obres que ajudin a comprendre l'origen d'una disciplina científica, a continuar desenvolupant-la fins assolir noves fites en el progrés de la humanitat.

Si la bibliografia esdevé la ciència del bibliotecari indefectiblement sorgeix la necessitat de formar els professionals que hauran d'organitzar i gestionar les biblioteques. D'aquesta manera la bibliografia es constitueix en disciplina acadèmica. A finals de segle a l'École des Chartes de París es mostra clarament la separació entre bibliografia, bibliologia i biblioteconomia, i alhora s'estableix l'autonomia de la primera en relació a la resta de ciències afins, tot i que el precedent d'aquesta clarificació caldria situar-lo en l'obra del francès Constantin, quan al 1839 utilitza per primer cop el terme 'biblioteconomia' per designar la tècnica de l'organització i gestió de les biblioteques.

Charles Mortet, titular de la càtedra de Bibliografia de l'École des Chartes, defineix la bibliografia en els termes següents:

“el estudio de los repertorios en los que los libros son descritos y clasificados y a los que se debe recurrir constantemente, ya para identificarlos, ya para saber lo que se ha escrito sobre algún tema” (citat a: Torres Ramírez, 1990: 51).

En aquesta definició es troba la petja de Gabriel Peignot, qui al 1804 havia introduït el terme ‘bibliologia’ i havia reservat la denominació de ‘bibliografia’ a la branca de la bibliologia dedicada a l’estudi dels repertoris bibliogràfics. Peignot havia precisat que la bibliografia s’ha d’ocupar de la descripció tècnica i de la classificació dels llibres.

Langlois catedràtic d’història a la Sorbona, publica el 1896 el *Manuel de bibliographie historique*, on analitza el valor científic dels treballs bibliogràfics fets tant a França com a la resta del continent, i estudia en profunditat les relacions entre la bibliografia i les ciències, especialment les històriques. Per a Langlois ensenyar Bibliografia

“Es enseñar el modo de servirse de los instrumentos bibliográficos existentes y de las colecciones de documentos históricos, en concreto, ya que se trata de una obra para el especialista en Historia y sus ciencias auxiliares.” (citada: Torres Ramírez; 1990: 52).

Malclès (1967: 66) estableix una línia de continuïtat entre els plantejaments inicials de Peignot, que reprèn Mortet i culmina Langlois, ja que tots tres circumscriuen la bibliografia al terreny estricte de la seva dimensió repertorial.

“La bibliografia ha definit els seus objectius, ha descobert les seves regles i ha forjat els seus instruments. Tot el món té consciència del seu aspecte funcional i de les seves possibilitats.” (Malclès, 1967: 56)

Cal dir també, com es veurà més endavant, que la bibliògrafa francesa s’insereix amb els seus treballs teòrics en aquesta tradició conceptual: la bibliografia com a ciència dels repertoris.

2.2.4 Primeres reflexions teòriques a Espanya

Durant la segona meitat del XIX s’intensifica el nombre i la importància dels treballs bibliogràfics, sobretot gràcies a l’impuls de les obres d’homes com Salvá i Gallardo i pel cada cop més acusat caràcter interdisciplinari de la pràctica bibliogràfica. Aquesta

situació feia indispensable una reflexió teòrica sobre la funció del bibliògraf. Zarco del Valle i Sancho Rayón, adicionadors de l'obra de Gallardo, destaquen de la tasca del bibliògraf la seva utilitat instrumental al servei de la investigació històrica amb aquestes paraules:

“!Cuánto tiempo pierde, cuántas fuerzas malgasta y cuánta inspiración malogra el historiador para allegar las noticias que ha menester, cuando el bibliógrafo no se las presenta a un golpe de vista!” (citad a: Fernández Sánchez, 1987: 268)

Al 1876 en un dels capítols de *La ciencia española* que porta per títol “De re bibliographica”, Menéndez Pelayo contribueix a la polèmica sobre l'aportació espanyola al progrés científic. López Yepes destaca que a Menéndez Pelayo es deu la valoració de la bibliografia com a “ciencia básica para el progreso de la ciencia” (López Yepes, 1989: 87). Malgrat que la bibliografia no és el tema clau del seu discurs, sinó la reflexió sobre com superar la ignorància de la història científica i literària espanyola, exposa el concepte i l'evolució de la bibliografia espanyola i assenyala la investigació bibliogràfica com “la base primordial y piedra angular de las construcciones científicas”. (citad a: López Yepes, 1989: 87).

Menéndez Pelayo coincideix amb l'apreciació restrictiva de Zarco del Valle i Sancho Rayón, en considerar la bibliografia com una disciplina subsidiària de la filologia i la història, encarregada de subministrar els millors materials amb els quals escriure la història literària i difondre així el passat intel·lectual d'una nació (Fernández Sánchez, 1989: 270-276).

Manuel Chaves és després d'Eugenio Hartzenbusch, el millor bibliògraf de la premsa espanyola finisecular. En el pròleg a la seva obra de 1896 *Historia y bibliografía de la prensa sevillana* adverteix de la pobra consideració de la pràctica hemerogràfica entre els intel·lectuals i estudiosos alhora que proclama la seva decisiva contribució a la recerca històrica:

“La bibliografía ha sido uno de los ramos de la literatura que se han mirado en España con más desdén, y hasta reciente época puede decirse que muchos hombres estudiosos no le han dedicado toda la atención que merecía, atención que aún en el público (y hablo de cierto público ilustrado) no ha llegado a despertarse, pues bien sabido es el poco aprecio que adquiere para algunos el que se consagra a dar a conocer ajenas obras, por más que su trabajo sirva de auxiliar poderoso al historiador, instruya al crítico, amplíe los conocimientos del erudito y sea consultado frecuentemente con provecho por las personas doctas y amantes de la ilustración. Grandes son, pues, los servicios que a la historia prestan las obras bibliográficas en cualquiera de sus géneros, y uno de ellos es la bibliografía de periódicos, pues siendo la prensa en los tiempos modernos la que sigue paso a paso los sucesos de grande y pequeña importancia, reflejando en sus columnas la vida palpitante de la época, el estudio detenido de los periódicos que han visto la luz desde lejana fecha es trabajo en verdad digno de que a él se dedique cuanta atención por su importancia reclama”. (Chaves, 1896: XIII)

Malgrat la confusió present entre les reflexions teòriques al voltant del concepte, la pràctica bibliogràfica continua donant obres d'enorme valor. El segle XIX és el de les grans bibliografies generals, tant universals com nacionals. En referència a aquest darrer àmbit cal tenir en compte el context històric, la marcada tendència al nacionalisme es tradueix en la creació, per part de cada país, de les seves respectives bibliografies nacionals corrents, que, com adverteix Torres Ramírez (1990: 52) “se convertirán en material imprescindible para la confección de las bibliografías nacionales retrospectivas”. El segle XIX també suposa un tomb profund en la finalitat última de la tasca bibliogràfica. Com apunta Torres Ramírez (1990: 54), si fins aleshores els repertoris bibliogràfics eren instruments per a la conservació de la memòria del que s'havia escrit, a partir d'aquest moment divulgaran els avenços científics. I aquesta funció correspon a les bibliografies corrents especialitzades. L'espectacular desenvolupament del periodisme científic i la creixent importància del procés d'obsolescència van transformar les condicions de producció i consum de literatura científica durant el segle XIX. Els científics van passar a interessar-se exclusivament per la producció recent, que al seu torn plantejava cada cop més dificultats per mantenir-se al corrent de les novetats. Aquesta nova conjuntura exigia un nou tipus de bibliografia, d'aparició periòdica i dedicada fonamentalment als articles de revista, en contraposició a les bibliografies retrospectives.

Tots els camps de la bibliografia es coneixen i l'abundància de repertoris és també una conseqüència del creixement desmesurat de tota mena de publicacions. Dels repertoris d'aquest segle caldria destacar els següents: El *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* de Brunet, publicat l'any 1810, és la més important bibliografia de caràcter general universal de tot el segle. El treball de Brunet posteriorment va ser imitat i complementat a Alemanya per Graesse i Ebert. Les bibliografies internacionals van tenir els seus millors representats en Michaud i Hoefer. Julius Petzholdt va publicar al 1866 la seva *Bibliotheca bibliographica*, bibliografia de bibliografies que conté prop de sis mil referències ordenades sistemàticament. López Yepes (1978: 12) considera Petzholdt, Stein i el francès Langlois les figures fonamentals en el progrés conceptual i tècnic de la bibliografia durant el segle XIX.

2.2.5 Otlet i l'Institut International de Bibliographie

Les societats científiques i culturals europees i nord-americanes van elaborar en les darreries del segle XIX més d'una setentena de bibliografies especialitzades. Aquest tipus de repertoris cada cop dedicaven més atenció a les publicacions periòdiques. El desenvolupament d'aquestes bibliografies especialitzades va coincidir amb el sorgiment d'un concepte nou, el de la documentació científica.

Gloria Carrizo assenyala la conjunció de diversos factors en el sorgiment d'una nova sensibilitat entorn de la tasca bibliogràfica. Dels canvis que en aquest període es gestaran nosaltres avui en som hereus.

“El continuo crecimiento que vienen experimentando las ciencias, la industria y el transporte, ponen de manifiesto la necesidad de establecer una cooperación internacional en el campo de la bibliografía”. (Carrizo, 1994: 214)

L'organització més transcendent en aquesta nova orientació correspon a l'Institut International de Bibliographie, creat per Paul Otlet i Henry La Fontaine, que des d'una perspectiva universal, intenta resoldre el problema de la informació de les fonts en la

investigació científica, motivat pel creixement constant de la bibliografia científica. Els objectius principals de l'Institut es podrien resumir en els següents:

- Estudiar tots els aspectes relacionats amb la bibliografia.
- Ordenar els coneixements científics de forma sistemàtica. Per assolir aquest objectiu s'establí l'ús de la Classificació Decimal Universal, adaptació de la Classificació Decimal de Melvil Dewey.
- Publicar un *Repertori bibliogràfic universal*, elaborat sobre les fitxes ordenades segons el sistema de classificació adoptat.
- Crear una Oficina Internacional de Bibliografia que coordinés la tasca bibliogràfica que cada país havia de realitzar. Aquesta Oficina es constituí com el primer centre de documentació de la història.

La pedra angular de tot el projecte iniciat a Brussel·les l'any 1895, amb la fundació de l'Institut International de Bibliographie, com a organisme centralitzador en matèria de bibliografia i documentació, era la confecció del *Repertori bibliogràfic universal*, amb el qual es pretenia recollir tot el que s'havia imprès des del segle XV en qualsevol país del món i sobre qualsevol matèria, i d'aquesta manera assolir el control i l'accessibilitat a tota la informació publicada arreu del món. S'institucionalitzava d'aquesta forma una activitat que tenia els seus precedents en l'obra dels primers bibliògrafs del Renaixement i en l'inici de les publicacions periòdiques de caràcter científic en el XVII.

Malgrat les dificultats que obstaculitzaren a la seva època la consecució d'aquest conjunt d'objectius, és innegable l'impuls renovador que Otlet i La Fontaine aportaren, tant en la pràctica com en la teorització de la bibliografia. Malclès (1977: 14) assenyala com un signe de total acceptació de la dimensió científica i acadèmica de la bibliografia la seva inclusió com una de les matèries d'estudi en el projecte, encarregat per l'Institut International de Bibliographie, de fundació d'una Escola del Llibre l'any 1897.

Molina Campos assenyala que la més gran contribució d'Otlet a la bibliografia se centra en la seva vinculació amb una disciplina integradora com és la Documentació.

“Amb gran visió de futur, assignà al document-llibre la condició d'eix vertebrador, a la vegada que integrador i divisor, del conjunt científicotècnic, quan fins aleshores aquesta condició corresponia encara a la biblioteca. Per aquest motiu Otlet situa la documentació en la culminació d'un procés històric que arrenca en temps moderns amb la biblioteconomia, centrada en la recollida i catalogació, continuada després amb la bibliografia, independitzada de la biblioteca i, al servei de les necessitats de la ciència, substitueix el concepte de llibre per la noció de document i es fa autònoma de la biblioteconomia. Finalment en la documentologia el llibre i el document s'unifiquen en la documentació, i biblioteconomia i bibliografia són part de la documentació”. (Molina Campos, 1995: 39)

La concepció otletiana de la pràctica bibliogràfica representa l'assoliment de la seva maduresa, a partir d'aquí la bibliografia s'inserirà en un estadi superior que la integrarà. En paraules de Lasso de la Vega, que recull López Yepes, la significació d'Otlet en la transformació de la concepció de la bibliografia és cabdal perquè:

“La bibliografia que, en un principi, se contentaba con reunir la documentación librística pasó, rápidamente, a invadir el campo, por especializado, más útil e imprescindible, de las revistas científicas y a realizar sus despojos y clasificación sistemática, y de aquí dio prístamente un paso más hacia la explotación de toda clase de documentos, como prueba o testimonio en que pudiera apoyarse una hipótesis o cimentarse el tema de una investigación. La Bibliografía, a partir de entonces, ha disminuido en importancia y cedido su honroso puesto a una rama de mayor extensión que se denomina Documentación”. (citad a: López Yepes, 1995:28)

Coincidint amb la iniciativa colossal d'Otlet el segle contempla el naixement de les primeres bibliografies de publicacions periòdiques, elaborades per societats científiques amb una tendència clara. Aquestes bibliografies tenien un caràcter universal corrent, és a dir, repertoriaven el que s'havia publicat en diversos països i seguien cada publicació a mesura que anaven apareixent. Una d'aquestes va ser la francesa *Polybiblion*, editada entre 1866 i 1936, i que recollia els sumaris de les principals revistes i diaris francesos i estrangers. També en aquest segle sorgeixen

iniciatives de biblioteques, llibreries i especialistes per donar notícia de la producció bibliogràfica de les publicacions periòdiques més rellevants; les biblioteques i les llibreries a través de catàlegs, els especialistes elaborant bibliografies especialitzades sobre publicacions periòdiques dedicades a temes científics. Durant el segle XX han estat els centres de documentació els encarregats de controlar aquest tipus de publicacions amb la confecció de bibliografies analítiques de revistes.

2.2.6 La institucionalització de la pràctica bibliogràfica

La bibliografia adquireix una importància decisiva en el segle XX com a conseqüència de l'explosió informativa i el sorgiment de noves àrees de coneixement. Per aquestes raons Torres Ramírez diu que aquest segle

“se caracteriza por la abundancia de repertorios de todo tipo como consecuencia de la necesidad que se origina ante el número incalculable de escritos que aumentarán de manera repentina y desmesurada”. (Torres Ramírez, 1990: 54)

Remarquem però algunes fites significatives.

Després de la primera Guerra Mundial els estudis bibliogràfics van prendre una nova orientació. L'activitat privada del bibliògraf aïllat, que havia donat fruits tan extraordinaris com els repertoris de Brunet, Graesse i molts d'altres, va ser substituïda pel treball en col·laboració. Els protagonistes de les diverses etapes històriques de la bibliografia científica havien estat els propis científics, des del cosmògraf Hernando Colón i el metge naturalista Conrad Gesner fins als físics i químics de la Royal Society de Londres. Els repertoris especialitzats que van veure la llum durant el segle anterior gràcies a societats erudites, ara ja són realitzats a través de la col·laboració internacional. Els especialistes es van agrupar en associacions dirigides per erudits, que distribuïen el treball i controlaven la seva realització. Aquest nou concepte de la pràctica bibliogràfica, fonamentat en la cooperació i en el sentit d'equip, va desembocar en una producció accelerada de bibliografies especialitzades, a principis de segle, i en la dècada dels 30, en la creació de centres de documentació en la majoria

de països occidentals, dependents quasi sempre, d'organitzacions científiques privades. Aquests centres organitzaven també serveis d'informació, publicaven periòdicament butlletins de documentació i s'agrupaven en unions nacionals i internacionals. De fet, gràcies a la iniciativa d'aquestes entitats nacionals i internacionals dedicades a la investigació, la bibliografia ha pogut adequar-se a les exigències dels nous temps.

L'ambiciós projecte d'Otlet d'elaborar una bibliografia general i universal va haver de ser abandonat, entre d'altres raons per la diversitat de regles de catalogació i de classificació existents en els diferents països. També la conjuntura bèl·lica que vivia el continent europeu durant la segona dècada del segle va ser un seriós entrebanc. Així doncs, el relleu històric del projecte d'Otlet es fonamenta, com assenyala María Luz Terrada (1983: 31), en els progressos conceptuals i tècnics que va propiciar, més que no pas en la complexa sèrie de repertoris i inventaris en què es va materialitzar. Malgrat tot, l'any 1931 les fitxes del *Repertoire bibliographique universel* van arribar als 14 milions. Aquell mateix any l'Institut International de Bibliographie va passar a denominar-se Institut International de Documentation i des de 1937 es coneix com Fédération International de Documentation (FID) ja en la dècada dels 80 s'ha afegit a la denominació establerta a finals dels 30 la paraula 'informació'. (És curiosa la filiació de la documentació circumscrita en el seu origen a la bibliografia.)

Una passa més en el suport institucional donat a la bibliografia es produeix després de la Segona Guerra Mundial, quan la UNESCO reprèn el colossal objectiu de l'Institut International de Bibliographie amb una nova orientació. Théodore Besterman va proposar d'assolir una bibliografia mundial a través d'una sèrie d'etapes que passaven inicialment per la confecció dels catàlegs col·lectius nacionals de cadascun dels països d'Europa, que donarien pas a un catàleg col·lectiu europeu, un cop aplegats. L'etapa següent inclouria la resta de continents. D'aquesta forma, la UNESCO, des de la seva constitució, demostrava un interès preferencial cap a la bibliografia, fins al punt que en una de les seves primeres reunions es va acordar de crear un Comitè Internacional de Bibliografia, per tal de donar una estructura universal a aquesta disciplina científica. I des de ja fa anys publica periòdicament una sèrie d'informes amb el títol genèric de

Els serveis bibliogràfics en el món, a través dels quals dona notícia de les activitats dutes a terme en aquest àmbit en diversos països.

Potser l'impuls definitiu per a la materialització de la utopia otletiana hagi vingut de la mà d'una associació professional de caràcter internacional com IFLA (International Federation of Library Associations), creada el 1927 i que gaudeix en la UNESCO d'estatus consultiu. IFLA ha posat en marxa dos programes complementaris d'abast internacional: UBCIM i UAP.

UBCIM (Universal Bibliographic Control; International MARC) pretén “coordinar les activitats orientades al desenvolupament de sistemes i normes per al control bibliogràfic a nivell nacional i l'intercanvi internacional de dades bibliogràfiques” (IFLA, 1993: 17). A través del control bibliogràfic universal es vol construir un sistema de comunicació internacional a través de l'estandardització dels registres bibliogràfics. Els dos grans obstacles que s'interposen en l'assoliment d'aquest objectiu són: la normalització quant a l'organització de les dades bibliogràfiques i l'establiment d'una agència nacional responsable de la recollida de totes les dades bibliogràfiques que han de formar part de la bibliografia nacional corresponent. El format MARC II, elaborat per la Library of Congress de Washington i adoptat per molts països, representa la cristallització dels esforços duts a terme a nivell internacional per aconseguir una normalització en l'organització de les dades.

UBCIM ha de complementar-se necessàriament pel programa UAP (Universal Access of Publications), que té com a objectiu “facilitar la disponibilitat i l'accés als materials publicats a tots els usuaris, tot tenint present que són elements indispensables per al desenvolupament social, econòmic, tecnològic, educatiu i formatiu de l'individu”. (IFLA, 1993: 17).

Sembla evident, doncs, que la bibliografia durant la segona meitat del segle XX ha esdevingut una preocupació d'ordre internacional i que s'ha transformat en una

disciplina decisiva dins d'un marc d'actuació indeslligable de polítiques nacionals i internacionals d'informació.

2.2.7 Definicions actuals del terme 'bibliografia'

Els treballs teòrics més importants giren al voltant de dues visions de la bibliografia. Una àmplia, que correspon a l'escola anglosaxona que l'entén com la 'ciència del llibre', i una més restrictiva i tradicional, generalitzada a l'Europa continental, que la veu com 'ciència dels repertoris', i que té els seus epígons en la francesa Malclès, els italians Esposito, Manfré i Pensato i l'espanyol Simón Díaz amb la seva obra *La bibliografía: conceptos y aplicaciones*.

Per l'orientació repertorial del present treball deixarem de banda les consideracions teòriques del corrent anglosaxó i ens centrarem a destacar la contribució de Louise N. Malclès, a la clarificació del concepte durant la segona meitat del segle. La significació de les aportacions teòriques de la bibliògrafa francesa han estat tan decisives fins al punt que la UNESCO ha adoptat la definició de bibliografia que proposà en el seu *Manuel de bibliographie*.

Malclès representa l'última etapa de la idea de bibliografia desenvolupada per Naudé, i continuada per Peignot, Mortet i Langlois. En el *Manuel de bibliographie* la defineix com:

“branca de la bibliologia o ciència del llibre l'objectiu del qual és investigar els textos impresos per identificar-los, drecriure'ls i classificar-los, per tal de constituir els instruments i organitzar els serveis adequats per facilitar el treball intel·lectual” (Malclès, 1967: 26).

En la concepció metodològica de la bibliografia de Malclès

“la recerca d'informació no és una tasca improvisada, sinó que s'ha de dur a terme a partir d'un mètode rigorós i adequat al tipus de repertori que calgui confeccionar. La identificació documental implica proporcionar, d'acord amb normes precises, la rigorosa identitat del text. La descripció ha de ressaltar les dades internes i externes que individualitzen cada obra:

raresa, valor cultural, intel·lectual o comercial. Classificar equival a distribuir el material que es conté en el repertori i presentar-lo ordenat atenent a determinats principis de classificació que també caldrà seguir de manera rigorosa. (Malclès, 1967: 48)

A la funció tradicional de la bibliografia com a conservadora de la memòria, com a instrument que ha servit per salvar de la destrucció i de l'oblit els textos del passat, ara s'encarrega també de divulgar els nous coneixements científics. Perquè com assenyala "la bibliografia és font de coneixements a través dels repertoris" (Malclès 1967: 53). I a més, constata que "totes les grans disciplines de les ciències o de les lletres posseeixen en l'actualitat la seva pròpia bibliografia en curs". (Malclès, 1967: 59)

La percepció de Malclès ha arrelat més que la de cap altre tractadista entre els especialistes espanyols. Però n'hi ha d'altres autors que també han contribuït amb les seves reflexions a enriquir la dimensió de la bibliografia i deixar de banda una consideració limitada al recompte mecànic dels documents i insistir en la seva dimensió analítica, entesa com a selecció i descripció de la producció bibliogràfica que faciliti alhora el ràpid control de tot tipus de publicacions. Així, Enzo Esposito atribueix a la bibliografia la categoria de ciència i tècnica de la investigació i sistematització que elabora instruments de treball "útils per a una recerca i control de les publicacions que interessin". (Esposito, 1977: 10)

Manfré davant dels reptes que se li presenten a la bibliografia en una societat dominada per les tecnologies de la informació considera que la bibliografia "s'ofereix com un pont entre el passat i el present, entre les exigències dels binomis filologia-història i documentació-informàtica". (Manfré, 1978: 77)

José Antonio Moreiro (1990: 53), sense la pretensió de definir l'abast conceptual del terme, destaca el paper que desenvolupa la bibliografia en la comunicació científica com a intermediari entre l'emissor del missatge científic i el seu receptor. El lector i la seva necessitat d'informació són els mecanismes que expliquen l'existència de la bibliografia, i per extensió, en l'actualitat, de la ciència documental. La necessitat d'informació no es pot satisfer amb la presència massiva de documents. L'elaboració

de catàlegs o repertoris bibliogràfics és el resultat de les exigències de les demandes informatives i dels imperatius de la producció i generació de nova informació. L'eficàcia comunicativa d'aquests instruments dependrà sempre de l'anàlisi dels documents que s'hi incloguin. Saracevic abunda en la mateixa idea des d'una perspectiva sensiblement diferent quan insereix la pràctica documental en el procés de crear sistemes d'informació.

“La eficacia en la comunicación y la orientación del usuario son objetivos fundamentales de los sistemas informativos. La indización coordinada se establece como método para la representación y recuperación de la información y documentos, marcando el Álgebra de Boole las reglas de recuperación. La tecnología de la información se reige como protagonista básico posibilitador de la información de las unidades informativas.” (Saracevic, 1979: 2)

2.3 BIBLIOGRAFIA, BIBLIOTECONOMIA I DOCUMENTACIÓ

Com apunten Terrada i López Piñero la documentació neix en el nostre segle com una culminació del desenvolupament de la bibliografia científica, i com una resposta a les necessitats informatives que caracteritzen l'activitat científica dels nostres dies. (Terrada-López Piñero, 1980: 230)

En la mateixa línia López Yepes afirma que “la ciencia bibliográfica puede considerarse (...) como la disciplina que, desde el punto de vista teórico, presta las bases para el concepto omnicomprendivo que supone la gestación de la ciencia documental”. (López Yepes, 1978: 13)

Bradford defineix la documentació com: “l'art de recollir, classificar i fer fàcilment accessibles els documents de totes les formes d'activitat intel·lectual. És el procés que permet posar a l'abast de l'investigador tota la literatura sobre la matèria objecte del seu treball, perquè conegui els progressos assolits en la seva especialitat i no malbarati inútilment la seva capacitat repetint treballs ja realitzats”. (citat a: Terrada-López Piñero, 1980: 240)

Davant d'això la Documentació abasta totes les realitzacions del pensament i de la producció literària i sota qualsevol forma de suport. Torres Ramírez addueix que “de una parte, la documentación no es sino una fase de evolución lógica de la bibliografía, motivada por el rápido y creciente progreso científico; de otra, se nos muestra con una mayor amplitud en sus materiales”. (Torres Ramírez, 1990: 85). El professor Desantes (1977: 515) precisa “La documentación es, en cambio, (...) la bibliografía sobrepasada en su marcha ... el estar al día, la actualidad de cualquier hecho, descubrimiento, acontecimiento de interés para la ciencia es objeto del trabajo documental”

A la llum de les aportacions dels diferents autors fins aquí presentats, la documentació és una culminació lògica, fruit d'una conjuntura cultural determinada, i per això és innegable que existeixen similituds entre totes dues disciplines, però també diferències molt significatives detectables en tres aspectes fonamentals: àmbit d'investigació, mètodes de treball i presentació del material informatiu. Aquestes diferències no són pas transitòries, sinó que són intrínseques i permeten afirmar a autors com Ferrari que sempre existiran dues disciplines diferenciades amb metodologies també diferents.

L'objectiu d'aquest apartat no ha estat pas descriure en profunditat la trajectòria de la pràctica bibliogràfica, sinó esboçar un panorama general de la seva evolució. La vinculació de la bibliografia amb la documentació ha posat de manifest nous interrogants que exigeixen una nova etapa de reflexions i de clarificacions, sobretot pel que fa a dos aspectes essencials: l'aprofitament de les tecnologies de la informació, i l'exclusivitat del material llibre com a objecte de la bibliografia. D'acord amb l'orientació del present estudi ens centrarem en aquest segon element.

José Simón Díaz ha assenyalat assenyadament l'excessiva focalització de la bibliografia en el llibre i el conseqüent oblit d'altres materials i soports:

“la bibliografía ha sido puesta en discusión por su propia naturaleza, constitucionalmente ligada al libro, con escasa apertura a las publicaciones periódicas e inadecuada para enfrentarse con los nuevos soportes documentales” (Simón Díaz, 1971: 142)

Aquesta apreciació reapareix en una valoració feta de l'aportació de Menéndez Pelayo amb "De re bibliographica", quan inclou entre els aspectes que oblidà l'erudit santanderí en la seva reflexió sobre la contribució de la bibliografia al progrés de la ciència espanyola, la necessitat de desenvolupar bibliografies de publicacions periòdiques.

"Don Marcelino estaba aún lejos de vislumbrar el decisivo papel que las publicaciones periódicas estaban llamadas a tener como instrumento científico: nuestras escasas revistas culturales y especializadas eran casi todas recientes, y además se carecía por completo de las herramientas posibles para convertir en materia accesible, y por lo tanto explotable, el contenido de sus páginas". (Simón Díaz, 1977: 27)

Si el bibliògraf justifica, en part, l'oblit de Menéndez Pelayo sobre la importància de les publicacions periòdiques a la seva època, no l'accepta ja per a una cultura madura "al ser inconcebible hoy cualquier investigación científica en que se prescindiera de tales recursos, es menester contar con los inventarios que los registran por lugares de publicación o por temas, y los catálogos de las hemerotecas y bibliotecas que los conservan". (Simón Díaz, 1977: 27)

L'exigència de Simón Díaz de disposar de fonts hemerogràfiques per a l'estudi de qualsevol disciplina científica respon a una percepció avançada de la riquesa informativa i documental de les publicacions periòdiques. En el capítol següent s'intentarà glossar aquesta dimensió des d'una perspectiva ben concreta: la contribució de la bibliografia a la identificació, descripció i anàlisi de les publicacions periòdiques.

CAPÍTOL 3.

FONTS HEMEROGRÀFIQUES PER AL CONEIXEMENT I L'ESTUDI DE LES PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

S'han considerat com a fonts hemerogràfiques principalment les obres de referència dedicades exclusivament a registrar dades bibliogràfiques sobre publicacions periòdiques, independentment del seu nivell de descripció. D'aquesta forma han estat objecte d'inclusió en la present relació: anuaris de premsa, bibliografies, directoris, catàlegs d'exposicions i monografies dedicades a l'estudi de la premsa que incloguin censos, inventaris o repertoris exhaustius sobre les publicacions que analitzen. En canvi, no s'han tingut en compte els articles publicats en revistes que ressenyen l'evolució històrica de la premsa en una localitat, sobre un tema específic o durant un període cronològic concret. La raó d'aquesta exclusió s'explica perquè en bona part aquestes contribucions parcials han servit per a elaborar treballs hemerogràfics de més entitat i la seva relació en el present capítol hauria estat redundant.

3.1 LES FONTS IMPRESES D'ÀMBIT ESPANYOL

Sota aquest epígraf s'inclouen les fonts que identifiquen i descriuen publicacions impreses arreu de l'Estat espanyol, però mai circumscrietes a una única localitat, província o comunitat autònoma.

3.1.1 Primeres fonts: les estadístiques de premsa

La font més antiga que, segons Altabella (1981: 37), ofereix una relació nominal de les publicacions periòdiques editades a l'Estat espanyol és "Essai statistique sur la presse périodique du globe", la primera estadística d'abast mundial elaborada sobre el tema, obra del geògraf italià Adriano Balbi i feta pública l'any 1828 a la *Revue encyclopédique*. No és una font exhaustiva ja que només recull 16 periòdics espanyols per a l'any 1826. La primera estadística de la premsa espanyola no apareix fins al 1836

publicada a l'*Eco del comercio*, amb el títol “Estadística de la prensa periódica”. Altabella (1981: 37), que ha conegut de primera mà aquesta font comenta que es dividia en dues parts: una, dedicada als títols de publicacions corrents i una altra, al de publicacions mortes. Si bé aquesta estadística era fruit d’una iniciativa individual, entre 1888 i 1927 es publicà, primer pel Ministerio de Gobernación i després pel d’Instrucción Pública, l'*Estadística de la prensa periódica*⁷. Es tracta de la primera col·lecció de dades estadístiques oficials sobre diaris, setmanaris, revistes i butlletins oficials editats a l’Estat. Juan Luis Guereña (1982: 84) ha analitzat la riquesa informativa i documental d’aquesta font a l’hora d’obtenir dades relatives a la publicitat, tiratges i audiència de les publicacions, i destaca la seva importància pel caràcter inventarial i exhaustiu de la informació, quan assenyala que el problema inicial de l’investigador és tan simple com el de disposar d’una relació de les publicacions d’un període cronològic concret, o d’una província.

En la introducció a l’edició de 1914, el director general de l’Instituto Geográfico Estadístico, entitat encarregada pel Ministerio de Instrucción Pública de l’elaboració de l'*Estadística* ja assenyala el creixement del nombre de publicacions periòdiques a Espanya, i a la vegada advertia del perill que suposava per al patrimoni cultural d’un poble perdre la notícia de publicacions ja desaparegudes per efímera que hagués estat la seva vida. Per això, envejava per a Espanya obres ja existents a d’altres països com França i Anglaterra dedicades a recollir de forma regular i actualitzada les dades relatives a les publicacions periòdiques, sobretot, perquè considerava essencial un control bibliogràfic exhaustiu del patrimoni imprès. Les dades que proporcionaven les estadístiques oficials eren, però, parcials i insuficients ja que provenien majoritàriament dels registres de les oficines de correus, o del registre de les oficines dels Governos Civils i no directament de les empreses editores.

3.1.2 La primera hemerografia especialitzada

La contribució de l’hemerografia a l’estudi de les disciplines científiques s’innaugurà l’any 1865 amb la publicació del *Diccionario de bibliografía agronómica* de Braulio

⁷ Concretament es van publicar 6 edicions referides als anys, 1887, 1892, 1900, 1913, 1920 i 1927.

Antón Ramírez. En aquesta obra es dedica un estudi als periòdics agronòmics, així com també a les publicacions periòdiques generals que s'ocupen del mateix tema. La valoració dels diaris i revistes per a l'estudi d'altres activitats culturals ja començava a obrir-se pas. Un exemple, que no va acabar de materialitzar-se, va ser l'intent de José María Campo y Naves d'elaborar l'any 1868 un catàleg de tota la premsa espanyola a través dels temps. Les primeres fitxes del catàleg aparegueren en forma d'articles en el diari madrileny *Los sucesos*, però la seva publicació es va interrompre poc després d'iniciar-se.

3.1.3 Bibliografies de premsa

L'any 1857 la Biblioteca Nacional va refer el redactat del seu reglament i, entre les modificacions que es van produir, va incloure l'article 104 on s'establia la convocatòria anual d'un premi al millor treball bibliogràfic que tingués com a finalitat completar la bibliografia espanyola. Aquest incentiu a la recerca bibliogràfica va coincidir amb la proliferació i la creixent importància de la premsa en el segle XIX i va suposar al naixement de la bibliografia de les publicacions periòdiques. *Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde 1661 al 1870*, publicat el 1894 va ser el primer repertori espanyol d'aquest gènere elaborat per Eugenio Hartzenbusch e Hiriart i va ser premiat en el certamen de la Biblioteca Nacional de l'any 1873. La font d'informació principal per a la confecció del treball la constituïa el fons de la Biblioteca Nacional de Madrid. Tres anys després de la concessió del guardó encara no havia estat editada, com preescrivia el reglament del certamen, la qual cosa decidí el seu autor a publicar un resum titulat *Periódicos de Madrid*. En paraules d'Altabella (1981: 63), els *Apuntes* de Hartzenbusch constitueixen “un instrumento de consulta básico, y que, transcurrido un siglo, aunque ha sido mejorado, por estudios parciales, no ha logrado ser actualizado”.

3.1.4 Els primers anuals i catàlegs

L'any 1878 sorgeix el primer anuari tipogràfic i llibrari que inventaria, amb vocació exhaustiva, els periòdics i revistes impresos a l'Estat. Ens estem referint a l'*Anuario del arte tipográfico y de la librería*, redactat per Antonio Elías de Molins, a Barcelona.

L'obra conté, a més de la legislació vigent sobre propietat literària, la relativa a Correus, Dret de Timbre i l'esmentat catàleg dels diaris, setmanaris i revistes. Aquest tipus d'anuaris complementen, a la seva època, la informació hemerogràfica d'altres catàlegs comercials dedicats exclusivament a periòdics i revistes com el *Catálogo-tarifa con los precios fuertes y descuentos de los periódicos, revistas, ilustraciones, etc. publicados en España hasta julio de 1882*. L'any 1888 veu la llum *Catálogo de todos los periódicos y revistas publicados en Madrid y en Barcelona y de los más importantes de provincias y de las colonias españolas, con los precios y condiciones para España y el extranjero*, una valuosa font d'informació, sobretot pel que al coneixement de les revistes d'informació especialitzada, a través del seu índex sistemàtic. Més endavant, l'any 1897 Francisco Santomé publicarà el primer anuari del periodisme espanyol, titulat: *Anuario-guía de la prensa española e industrias anexas*, que després ampliarà i donarà lloc a *El mundo de los periódicos. Anuario de la prensa española y de los estados hispano-americanos*. Aquesta obra, al marge de proporcionar dades sobre el periodisme i els periodistes (biografies, retrats, pseudònims, etc.), oferia un complet inventari de la premsa diària espanyola. Ja en el segle XX aquest tipus de fonts tindran continuïtat però, lògicament a través d'altres títols i altres editors, en aquest sentit cal assenyalar una obra prou significativa en la dècada dels anys trenta com és *Catálogo de prensa: España; con apéndice para Portugal*, editat per Rudolf Mosse.

3.1.5 La bibliografia al servei dels estudis històrics

L'elaboració de bibliografies de publicacions periòdiques com a eina auxiliar per a la investigació històrica té el seu iniciador en l'obra de Manuel Gómez Imaz, president de la Real Academia de Buenas Letras de Sevilla i bibliòfil amb *Los periódicos durante la Guerra de la Independencia (1808-1814)*, potenciarà l'ús dels repertoris hemerogràfics com a font per al coneixement de la història. L'obra de Gómez Imaz fou premiada per la Biblioteca Nacional l'any 1908 i la seva posterior publicació, l'any 1910, propicià l'aparició d'una obra complementària en molts aspectes, ja que enriqueix la informació i corregia algunes imprecisions del treball de Gómez Imaz. L'obra en qüestió és la que redactà el bibliotecari i catedràtic de geografia i història Luis del Arco, *La prensa*

periódica en España durante la Guerra de Independencia, 1808 a 1814. Apuntes bibliográficos, que incorpora més d'un centenar de títols en relació amb la seva obra precedent. El paper jugat per la premsa durant la presència francesa a la Península serà un dels temes que desvetllarà l'interès per la recerca històrica local i un dels vincles que apropiaran l'hemerografia a la investigació històrica. D'aquesta manera han estat diverses les localitats espanyoles que han inaugurat pràcticament el coneixement del seu patrimoni hemerogràfic a través del rastreig de les publicacions nascudes a l'escalf de la Guerra d'Independència⁸.

3.1.6 El paper dels llibreters i els editors en el control retrospectiu de la producció bibliogràfica

A partir de la segona dècada del segle XX la iniciativa de llibreters i d'institucions vinculades al món editorial destaca per l'elaboració de fonts bibliogràfiques d'un valor inestimable, sobretot si es pensa que no existia encara cap instrument bibliogràfic de caràcter oficial que donés notícia de forma exhaustiva i fiable de la producció corrent. En aquest sentit, cal esmentar inicialment la tasca colossal que posà en marxa l'any 1923 el llibreter barceloní Antonio Palau i Dulcet, amb l'edició del seu *Manual del librero hispanoamericano*. L'objectiu primordial de Palau era oferir al llibreter professional un manual bibliogràfic que identifiqués, i sobretot, valorés el llibre imprès. A banda d'aquesta dimensió comercial, l'obra de Palau és una monumental bibliografia retrospectiva i exhaustiva de la producció bibliogràfica hispànica anterior a l'any 1900. La primera edició, que consta de set volums, va ser elaborada fonamentalment a partir del buidatge de bibliografies preexistents com les de Salvá, Heredia o Nicolás Antonio. La segona edició, iniciada el 1948, recull material posterior al 1900 i té un caràcter selectiu. Palau elaborà aquesta segona edició amb la col·laboració del seu fill, Agustí Palau Claveras, i serà definitivament enllestida l'any 1979. En total ocupa una trentena de volums i aporta informació de quasi 400.000

⁸ L'obra de Gómez Imaz va ser publicada l'any 1910. Un anys després veia la llum *Bibliografía toledana de la Guerra de Independencia*. En 1915 Jesús Rincón Giménez publicava *Periodicos y periodistas extremeños de 1808 a 1814. Apuntes bibliográficos*. En 1918 Antonio Gallego donava a conèixer a les pàgines de la revista *Alhambra* el seu article "Los periódicos granadinos en la guerra de Independencia".

documents impresos. En la segona edició, s'inclou un gran nombre de diaris i revistes ordenats alfabèticament pel seu títol.

El paper jugat per les Cámaras Oficiales del Libro va ser molt important durant la primera meitat del segle XX. L'oferta bibliogràfica en Espanya a inicis del segle XX va augmentar i es va diversificar. De les 1.300 obres publicades al 1900 es va passar a prop de 3.000 en la dècada dels anys 20. Malgrat l'increment significatiu quant a l'edició, el nivell de comercialització era encara deficient. Eren escassos els catàlegs, i la premsa, en lloc de ressenyar les novetats editorials, es limitava a publicar breus notes sobre la seva aparició. Davant d'aquesta situació un grup de professionals vinculats a la indústria llibraria de Madrid va crear l'Asociación de la Librería. A partir del maig de 1901 fins el 1922 l'Asociación de la Librería de Madrid va publicar quinzenalment la revista *Bibliografía española*, dedicada a donar notícia de les novetats editorials, tant de monografies com de publicacions periòdiques. Incloua dues seccions més: una recollia articles sobre el sector i l'altra anuncis comercials. A partir de 1923 les Cámaras Oficiales del Libro de Madrid i Barcelona van posar en marxa conjuntament *Bibliografía general española e hispanoamericana*, revista continuadora de l'anterior tant en l'orientació com en l'estructura. Es publicà fins al 1942. Després de la Guerra Civil es van dissoldre les Cámaras Oficiales del Libro i l'INLE (Instituto Nacional del Libro Español) començà la publicació des del 1942 fins el 1957 de la revista *Bibliografía hispánica*.

Un altre projecte conjunt de les dues Cámaras Oficiales va ser la publicació, a partir del 1932 del *Catálogo general de la librería española e hispanoamericana*. Es tracta d'un catàleg bibliogràfic retrospectiu i exhaustiu de les publicacions espanyoles aparegudes entre 1901 i 1930. Posteriorment aparegué una segona edició que recollia la producció corresponent als anys 1931-1950. Les notícies bibliogràfiques corresponien a les publicades en les dues revistes esmentades: *Bibliografía española* i *Bibliografía general española e hispanoamericana*.

3.1.7 La contribució de les revistes professionals

En la dècada dels 20 neixen les primeres revistes professionals vinculades al periodisme. L'any 1924 *Anales de la prensa de Barcelona* i posteriorment el 1926, el *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear*. Concretament, aquesta darrera revista donava notícia regularment de les publicacions periòdiques vigents a Catalunya i les Illes. Més endavant, a l'hora de parlar de les fonts per al coneixement de la producció hemerogràfica catalana tornarem a referir-nos a aquesta publicació.

En 1942, després de la Guerra Civil, la Delegación Nacional de Prensa va emprendre la publicació de la revista mensual *Gaceta de la Prensa Española*, sota la direcció de Juan Aparicio. Aquesta publicació va viure subordinada a les implicacions d'ordre polític que van marcar els seus trenta anys d'existència i va acollir un bon nombre de contribucions de qualitat desigual que van aportar en certs casos la primera aproximació a l'estudi de l'hemerografia de moltes províncies i localitats espanyoles.

3.1.8 El control administratiu de les publicacions periòdiques

Com s'ha ressenyat anteriorment, un dels objectius perseguits pels professionals de la informació havia estat el de reunir i conèixer el conjunt de les obres publicades per la humanitat al llarg de la història. Per assolir aquesta fita utòpica s'arbitraren diversos procediments amb un índex força elevat de fracàs. En alguns casos aquest fracàs s'explicava per la manca de mitjans materials i tècnics del moment, les bibliografies generals internacionals són, potser, el millor exemple. Les iniciatives individuals d'homes com Nicolás Antonio, Brunet o Gessner no van tenir continuadors per la impossibilitat de ser completades.

Al marge de les iniciatives particulars de bibliògrafs, historiadors o llibreters i fins i tot de l'interès comercial dels llibreters per donar informació sobre la producció bibliogràfica i hemerogràfica del país, existia una necessitat d'establir un control administratiu sobre les publicacions, alhora que s'establí també un control de la professió periodística. En aquest sentit aparegué pocs anys després de l'acabament de la Guerra Civil el *Anuario de la prensa española*, editat per la Delegación Nacional de

Prensa. La procedència de les dades del qual era doble: de les empreses editorials i de l'arxiu de la pròpia Delegación.

Tot i que va néixer amb la intenció d'actualitzar-se anualment, entre 1943 i 1970 només es van publicar set edicions. Així, de l'orientació politicoadministrativa que caracteritzava les primeres edicions es transformà en una font d'informació valuosa sobre diversos aspectes de la producció hemerogràfica espanyola, tant des del punt de vista econòmic, periodístic com bibliogràfic. No només compilava en una ordenació sistemàtica els diaris i revistes, sinó qualsevol altra informació vinculada al món de la premsa, el periodisme i els seus professionals (centres d'ensenyament, agències informatives, clubs de premsa, etc.)

Amb una vocació selectiva el Departamento de Información del Instituto de Cultura Hispánica va inaugurar l'any 1948 la publicació del *Catálogo de revistas españolas*. Es tracta de la primera font hemerogràfica que s'ocupa exclusivament d'aquest tipus de publicacions periòdiques. Mostra una selecció significativa de la producció editorial espanyola en els diversos àmbits temàtics que inclou. Les més de 500 capçaleres identificades estan classificades seguint l'esquema de la CDU.

La mesura política que propicià l'inici d'un control bibliogràfic exhaustiu de la producció hemerogràfica corrent vingué de la mà de la reorganització del dipòsit legal l'any 1958. El motiu que justificava la necessitat d'un nou redactat de la Llei del dipòsit legal era el seu sistemàtic incompliment (Cordón, 1997: 125). Calia exercir un control sobre les publicacions i alhora disposar d'una eina administrativa que permetés una ordenació perfecta de la producció bibliogràfica que es materialitzaria en l'elaboració de la *Bibliografía española*. L'esmentada reorganització comportà l'aparició a l'abril de 1958 del *Boletín del depósito legal de obras impresas*, de periodicitat mensual i, que incloïa tots els materials impresos subjectes a la Llei del dipòsit legal: llibres, cartells, naips, fulletons, mapes, publicacions periòdiques, pel·lícules, enregistraments sonors, gravats i postals. En la introducció al primer número es defineix amb claredat els objectius del butlletí:

“El *Boletín* que ahora presentamos no es una publicación bibliográfica propiamente dicha, pero proporciona material suficiente para hacerla. En ella se ha estimado conveniente sacrificar la perfección técnica a la rapidez informativa. El propósito de este *Boletín* es sencillamente ofrecer a los establecimientos oficiales que tienen a su cargo la ordenación de la bibliografía nacional, a los bibliógrafos, editores y librerías y al público especialmente interesado, una información sumaria, pero autorizada y prácticamente exhaustiva, de la producción impresa de todas clases realizada en España”. (*Boletín*, 1958: 3)

Periòdicament s’afegia un índex d’autors i obres anònimes i un altre de matèries, els encapçalament dels quals corresponien a la CDU (Classificació Decimal Universal). A partir del gener de 1959 l’estructura del butlletí canvià i s’organitzà en seccions dedicades als diferents tipus de documents controlats. L’any 1963 es produirà una darrera modificació en l’estructura interna de l’obra. A partir d’aquest moment, i fins a la seva desaparició, l’ordenació dels impresos es farà d’acord amb les grans categories de la CDU per seguir el mateix sistema que ja emprava la *Bibliografía española*.

3.1.9 La bibliografía nacional

El dipòsit legal va néixer de la necessitat d’assegurar l’existència d’un dipòsit viu i complet de la cultura impresa d’un país, al servei de tot el país i de tots els que estiguin interessats per la seva cultura. A través de la Llei del dipòsit legal de 1958 la Biblioteca Nacional de Madrid s’assegurava la recepció de la totalitat de la producció bibliogràfica impresa a l’Estat, la qual cosa permetia l’elaboració de tres publicacions diferents: l’esmentat *Boletín del depósito legal de obras impresas*; la fitxa catalogràfica impresa de la Biblioteca Nacional, que es distribuïa regularment entre les diverses biblioteques que depenien del Ministerio de Educación, i, per últim, la *Bibliografía española* que sistematitzava tot aquest material.

La *Bibliografía española* es comença a publicar anualment a partir del 1959. Actua com l’inventari més exhaustiu i fiable de la producció bibliogràfica espanyola, però només inclou informació sobre llibres. Coincidint amb la desaparició del *Boletín del depósito legal* l’any 1969, varia la seva periodicitat i passa a ser una publicació

mensual. Un altre canvi decisiu té a veure amb el responsable de la seva elaboració. Fins a l'any 1971 l'encarregat era el Servicio Nacional de Información Bibliográfica, a partir d'aquesta data el nou responsable és l'Instituto Bibliográfico Hispánico, qui l'any 1973 dóna a la llum, en compliment de l'objectiu de contribuir a la difusió de la bibliografia espanyola en tots els seus aspectes, la producció hemerogràfica nacional a través de l'obra *Revistas españolas en curso de publicación*. Es tracta d'una bibliografia corrent i exhaustiva que dóna notícia de les publicacions periòdiques existents entre 1971 i 1972. Entre l'aparició de la *Bibliografía española* i la publicació de la primera edició de *Revistas españolas en curso de publicación* hi ha un buit informatiu sobre la producció hemerogràfica espanyola de tretze anys. Cap obra publicada posteriorment amb caràcter oficial ha omplert de contingut aquesta llacuna.

El projecte iniciat per l'Instituto Bibliográfico Hispánico el va continuar la Dirección General del Libro y Bibliotecas, quan entre els anys 1978 i 1979 va editar dos repertoris amb el títol *Revistas españolas*, que conjuntament descriuen les publicacions periòdiques aparegudes a Espanya des de 1973 fins 1978. En la nota preliminar a l'edició de 1979 els seus responsables anunciaven la integració de la informació hemerogràfica en el butlletí mensual de la *Bibliografía española*:

“Con ello se cierra el ciclo nacido bajo tan buenos auspicios [Instituto Bibliográfico Hispánico], puesto que las publicaciones periódicas que surjan a partir de 1979 serán incluidas en el boletín mensual, “*Bibliografía Española*”, de acuerdo con una de las recomendaciones aprobadas en el Congreso Internacional de Bibliografías Nacionales celebrado en París en septiembre de 1977⁹”. (*Revistas*, 1979: VII)

La realitat va ser, però, una altra. A partir de 1979 la producció hemerogràfica espanyola queda recollida en un suplement anual de la *Bibliografía española*, que acostuma a sortir amb un retard considerable.

⁹ En el congrés al qual es fa referència es ratificà per part de la UNESCO el programa de Control Bibliogràfic Universal de la IFLA.

Amb la construcció de l'Estat de les Autonomies iniciada en la dècada dels anys 80 es va produir una progressiva descentralització de la gestió del dipòsit legal, cosa que va propiciar l'aparició de catàlegs bibliogràfics que recollien la producció de les diferents comunitats autònomes¹⁰. Aquestes eines d'informació bibliogràfica no sempre han estat publicades amb la puntualitat i la completesa de dades desitjades i algunes d'elles, com en el cas català i sobretot pel que fa al control de les publicacions periòdiques, són projectes actualment ajornats *sine die*.

3.1.10 Catàlegs col·lectius

Un altre intent per disposar d'un control, no sobre la producció bibliogràfica o hemerogràfica del país, sinó sobre els fons patrimonials de les biblioteques en relació a les seves col·leccions de publicacions periòdiques va ser l'elaboració de grans repertoris d'abast nacional, els catàlegs col·lectius. Malauradament han tingut un desenvolupament accidentat, cosa que ha impedit que s'hagin completat totalment. Cal recordar que el *Catálogo colectivo de publicaciones periódicas en bibliotecas españolas*¹¹, després d'haver donat a conèixer els volums corresponents a les revistes de Dret i Administració, Medicina, Agricultura, Ciències de l'Educació, Ciències Històriques i Lingüística i Literatura, cessà en la seva publicació sense haver abastat totes les matèries. En una nova etapa, concretament l'any 1988, només va publicar el volum corresponent a Medicina. Actualment, el *Catálogo* pot consultar-se en línia¹², encara que segueix en fase d'elaboració.

¹⁰ La primera comunitat autònoma a publicar el seu butlletí va ser Galícia en 1981 amb *Boletín bibliográfico do depósito legal de Galicia*. Després seria Catalunya. El Departament de Cultura, a través de l'Institut Català de Bibliografia, publicà el primer número de la *Bibliografía nacional de Catalunya*. Posteriorment l'any 1985 es va publicar *Bibliografía nacional de Catalunya. Publicacions en Sèrie*. Després s'afegirien Astúries l'any 1986 i en el següent Andalusia.

¹¹ *Catálogo colectivo de publicaciones periódicas en bibliotecas españolas*. Madrid: Dirección General de Archivos y Bibliotecas, 1971-1979.

¹² *Catálogo colectivo de publicaciones periódicas en bibliotecas españolas* <<http://www.bne.es/ccpp.htm>>

3.1.11 Estudis hemerogràfics especialitzats

3.1.11.1 Revistes literàries i poètiques

El Consejo Superior de Investigaciones Científicas va iniciar l'any 1946 un important projecte de recerca documental de les revistes literàries espanyoles dels segles XIX i XX, primer a través de l'Instituto Nicolás Antonio i a partir de 1950, de l'Instituto Miguel de Cervantes. Aquesta tasca es materialitzà en l'elaboració d'una col·lecció d'*Índices de publicaciones Periódicas* que va dur a la pràctica el catedràtic de bibliografia José Simón Díaz. L'interès per la premsa literària i poètica continuà donant fruits en la recerca hemerogràfica. Així, l'any 1952 amb motiu del Congreso de Poesía que se celebrà a Segovia es publicava *Medio siglo de publicaciones de poesía en España. Catálogo de revistas*, que recollia notícies de les revistes aparegudes des de 1900 fins 1952. Quasi vint-i-cinc anys després Fanny Rubio reprenia el tema, però analitzant un període cronològic més proper en el temps amb *Revistas poéticas españolas: 1939-1975*. L'últim treball sobre el tema del qual tenim referències és la monografia de César Antonio Molina *Medio siglo de prensa literaria española: 1900-1950*, l'autor també ha dedicat dos estudis a la premsa literària a Galícia.¹³

3.1.11.2 Premsa econòmica

La primera bibliografia sobre la premsa econòmica espanyola data de l'any 1966 i fou una iniciativa del Servicio de Documentación de la Secretaría General Técnica del Ministerio de Información y Turismo. *La prensa económica en España* obra de Ramón Zabalza és una bibliografia exhaustiva i corrent de les publicacions especialitzades en economia i finances que s'editaven l'any 1965 a l'Estat espanyol. Vint anys més tard, el Ministerio de Economía y Hacienda proposà als catedràtics de periodisme Victoria Diego i Jesús Timoteo Álvarez l'elaboració d'una hemerografia que permetés disposar de les fonts adequades per a dur a terme un estudi sobre la història de la hisenda pública, l'economia i les finances espanyoles. El treball es titulà *La prensa económica y financiera, 1875-1940*. Els propis autors en la introducció de la seva obra la presenten com un complement a la bibliografia de Zabalza Ramos, ja que descriuen els

¹³ Molina, César Antonio (1988) *Prensa literaria en Galicia (1809-1920)* i *Prensa literaria en Galicia (1920 -1960)*

antecedents de la moderna premsa econòmica. La darrera contribució al tema ha estat *Prensa económica 1800-1939. Aproximación para una guía de la prensa económica de España* de Luis Garrido González, publicada l'any 1993. En relació amb les anteriors el treball de Garrido González presenta un nivell de descripció de les publicacions molt més superficial, l'únic aspecte significatiu és l'ampliació de la cobertura cronològica.

3.1.11.3 Premsa esportiva

Al marge d'algunes contribucions parcials en forma d'articles en revistes especialitzades, l'àmbit de la premsa esportiva no disposa de cap font hemerogràfica exhaustiva que doni notícia de les publicacions espanyoles aparegudes fins a l'actualitat. L'únic treball destacat se circumscriu a Catalunya i es tracta del catàleg de l'exposició que se celebrà l'any 1970 en commemoració del centenari de la premsa esportiva catalana, titulat *100 años de prensa deportiva en Cataluña*. Inclou 482 capçaleres entre revistes, setmanaris, diaris i butlletins d'entitats.

3.1.11.4 Revistes femenines

En la contribució dels estudis hemerogràfics a la investigació de la història social de la dona a l'Espanya del segle XIX destaquen tres obres. La primera, per ordre cronològic, és la de Carmen Simón Palmer, *Revistas españolas femeninas en el siglo XIX*, publicada l'any 1975 en un volum d'homenatge a Agustín Millares Carlo, que inclou altres treballs hemerogràfics. La segona, publicada al 1984 és obra de dues autores: Isabel Segura i Marta Selva i té per títol *Revistes de dones, 1846-1935*. Tot i que se circumscriu a les revistes editades a la ciutat de Barcelona, cobreix un període cronològic que cap dels altres dos treballs no supera. Finalment l'any 1992, Inmaculada Jiménez Morell publicarà *La prensa femenina en España: desde sus orígenes hasta 1868*, malgrat la coincidència quant al període cronològic analitzat, la riquesa informativa proporcionada sobre cada publicació és superior a l'estudi de Simón Palmer.

3.1.11.5 Publicacions periòdiques de caràcter científic

Els antecedents sobre bibliografies de premsa científica cal situar-los en l'obra de Francisco Méndez Álvaro, l'any 1883 en publicar *Breves apuntes para la historia del periodismo médico y farmacéutico en España*. Si bé no es tracta d'una obra pròpiament repertorial, la informació que aporta a l'investigador la constitueix en una peça clau per a la reconstrucció del passat hemerogràfic de la premsa científica espanyola.

La Universitat de València en col·laboració amb l'Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia, posà en marxa l'any 1972 la publicació d'un seguit de treballs hemerogràfics i bibliomètrics a través de la col·lecció *Cuadernos valencianos de historia de la medicina y de la ciencia*, dirigida per María Luz Terrada, catedràtica de Documentació Mèdica. Fruit d'aquest projecte va aparèixer l'any 1990 la *Bibliographia medica hispanica* elaborada sota la direcció de José Mª López Piñero, catedràtic d'Història de la Medicina, i María Luz Terrada. El vuitè volum d'aquesta monumental bibliografia està dedicat a les revistes mèdiques editades a l'Estat espanyol entre 1736 i 1950 i dóna notícia de més d'un miler de publicacions. Aquesta obra ha estat una eina fonamental per a la catalogació de les primeres revistes mèdiques espanyoles, així com per al seu control bibliogràfic i supera i integra les primeres aproximacions historiogràfiques de Larra y Cerezo¹⁴ i Méndez Alvaro. En la mateixa col·lecció es publicà l'any 1996 el *Catálogo de las revistas científicas y técnicas publicadas en España durante el siglo XIX* obra d'Antonio Ten i Mª Aragón, és una bibliografia exhaustiva i retrospectiva de publicacions periòdiques científiques i tècniques de les que s'exclouen les biomèdiques. Els autors pretenien elaborar una font d'informació valuosa per a l'estudi de la història del progrés científic a Espanya. Un any abans, Juan José Fernández Sanz publicava el primer volum *La prensa veterinaria*, on recullia de forma exhaustiva les revistes que sobre aquest tema van aparèixer a Espanya entre 1845 i 1903. En la introducció de l'obra l'autor explicitava la pretensió de recollir en un segon volum les revistes aparegudes des de l'any 1904 fins a l'actualitat, que encara no s'ha editat.

¹⁴ Larra y Cerezo, A. *Historia resumida del periodismo médico en España*. Madrid, 1905

3.1.11.6 Revistes musicals

L'any 1975 es presentava el primer estudi sobre l'hemerografia musical en forma de tesina fi de carrera presentada en l'Escuela Oficial de Periodismo de Madrid per Luis Gutiérrez Espada amb el títol *Historia de la joven prensa musical*. L'obra se centra en l'anàlisi i evolució històrica de les publicacions musicals adreçades a la joventut espanyola aparegudes entre 1959 i 1975. L'obra pretén contextualitzar les dades recollides en el marc sociopolític del període analitzat. *Las publicaciones periódicas musicales en España, 1812-1990*, és un altre treball acadèmic, en aquest cas una tesi doctoral dirigida pel catedràtic de bibliografia José Simón Díaz, i defensada l'any 1991 a la Universidad Complutense de Madrid per Jacinto Torres Mulas, reconegut especialista en premsa musical molt abans d'escriure la seva tesi. Es tracta d'una hemerografia exhaustiva i retrospectiva que recull més d'un miler de publicacions musicals editades a Espanya. Des del punt de vista metodològic és una obra exemplar. El mateix autor confessa en el pròleg que en l'elaboració del repertori hemerogràfic ha esmerçat deu anys. Posteriorment va ser ampliada i publicada per l'Instituto de Bibliografía Musical. El mateix autor també havia participat, com a responsable de l'edició l'any 1982, en la redacció del primer *Anuario de la prensa musical española*. L'obra no era només una relació de les publicacions musicals vives entre 1980 i 1981, sinó també un índex selectiu dels articles publicats a les revistes.

3.1.11.7 La premsa periòdica durant la Guerra Civil

Al marge de les consideracions temàtiques que permeten agrupar les publicacions periòdiques per descriure la producció hemerogràfica que les registra i descriu, destaquen dos treballs que s'han dedicat a inventariar els diaris i revistes publicats durant la Guerra Civil. El primer es va desenvolupar a la càtedra de Historia Contemporánea de la Universidad de Madrid, dirigida per Vicente Palacio Atard, i que fructificà en els *Cuadernos Bibliográficos de la Guerra de España (1936-1939)*. Recull notícia de 1.346 periòdics dipositats en els fons de tres institucions: l'Hemeroteca Municipal de Madrid, el Servicio Histórico Militar i l'arxiu de l'antiga Delegación Nacional de Servicios Documentales de Salamanca. El segon treball és la tesi doctoral que Marta Núñez Díaz-Balart defensà l'any 1991 en la Facultad de

Historia de la Universidad Complutense de Madrid. L'obra té per títol *La prensa de guerra en la zona republicana durante la Guerra Civil española, 1936-1939*. És una bibliografia exhaustiva que dona notícia de 454 publicacions periòdiques editades per unitats militars, partits polítics, sindicats i organitzacions diverses dirigies als combatents en els fronts de guerra de la zona republicana.

En l'àmbit de les aproximacions locals o regionals al tema destaca el treball aparegut en 1982 *Prensa republicana de guerra: Asturias, 1936-1937*, obra de Juan Carlos García Miranda que cataloga un total de 27 capçaleres aparegudes durant el conflicte bèl·lic a la comunitat asturiana.

3.1.12 Guies i catàlegs corrents

Al marge de l'*Anuario de la prensa española* i les diverses publicacions vinculades a la *Bibliografía española*, durant la segona meitat del segle XX han aparegut diverses fonts amb informació hemerogràfica de caràcter corrent. Caldria distingir dos grans grups d'acord amb els objectius que pretenen satisfer i el tipus d'informació que proporcionen. Així, es podria parlar de catàlegs i guies de caràcter comercial, orientats a informar de les publicacions a empreses publicitàries, anunciants i, en general, a la indústria editorial. Entre els elements descriptius destaquen: tarifes publicitàries, tiratge, difusió, preus de subscripció i perfil del lector habitual. El segon grup de fonts té un caràcter bibliogràfic i la seva elaboració està pensada per ajudar al control bibliogràfic i a la creació de col·leccions de publicacions periòdiques en biblioteques especialitzades i centres de documentació.

3.1.12.1 Guies i catàlegs comercials

Un dels antecedents més remots el constitueix el *Catálogo de la prensa de España con anexo para Portugal*, que editava des de l'any 1929 i de forma anual la Casa Rudolf Mosse. Es tractava d'un repertori exhaustiu i corrent de les publicacions que apareixien a la Península i estava orientada a proveir la informació oportuna a empreses anunciants i agències publicitàries.

La publicació més significativa d'aquest grup és la *Guía de los medios de comunicación*. Apareix trimestralment des de 1964 i constitueix un repertori exhaustiu dels mitjans de comunicació de l'Estat (inclou també informació sobre els d'Andorra, Portugal i Gibraltar) amb l'especificació de les tarifes publicitàries de cadacun. És una valuosa font per conèixer l'evolució de la producció hemerogràfica i per constatar, a partir d'una simple revisió del nombre de categories que s'han utilitzat per classificar temàticament les publicacions, el constant procés d'especialització de les publicacions periòdiques.

Significativa és també la contribució d'Enrique Prieto amb la seva *Guía-catálogo de publicaciones periódicas españolas*, apareguda l'any 1995. És una bibliografia exhaustiva i corrent de tota la producció hemerogràfica espanyola i dóna notícia de 3.168 publicacions. L'objectiu de l'autor és oferir un canal d'informació actualitzada a lectors, llibreters i investigadors, a l'hora de conèixer què es publica sobre un tema, quina és la seva disponibilitat i preu de subscripció. D'altra banda, l'autor en el pròleg critica la inexistència de treballs hemerogràfics que s'hagin preocupat de recuperar i sistematitzar un patrimoni bibliogràfic que sembla que considerat efímer. Adverteix també que des de 1984 la inscripció de noves publicacions en el Registro de Empresas Periodísticas sigui voluntària, la qual cosa no permet avui dia comptar amb un instrument per conèixer les dades mínimes sobre les noves revistes que arriben al mercat. Malgrat que pel nombre de publicacions repertoriades és una obra més rica que la *Guía de los medios de comunicación* la manca de continuïtat i actualització de les dades l'ha condemnat a un segon terme. En la mateixa situació es troba la *Guía Inforbase de publicaciones periódicas*, apareguda l'any 1992 i que no ha estat actualitzada des de llavors. Aquesta guia forma part d'una col·lecció de directoris que l'empresa Inforbase va elaborar durant el bienni 92-93 sobre diversos àmbits professionals i econòmics.

Pel que fa a catàlegs especialitzats caldria assenyalar l'existència des de 1972 de *Prensa técnica española: catálogo de revistas de la Asociación Española de Prensa Técnica*. A partir de 1996 l'obra es coneix amb el títol de *Catálogo de la Asociación*

de Prensa Profesional. Es tracta d'una publicació de periodicitat teòricament anual, ja que ha sofert algunes interrupcions, que dóna notícia de les publicacions que formen part de l'associació i que garanteix la veracitat de les dades relatives a tiratge i difusió de cada capçalera.

Entre 1973 i 1978 es publicaren tres edicions del *Catálogo de publicaciones periódicas infantiles y juveniles*. L'encarregada de la seva elaboració era la Comisión de Información y Publicaciones Juveniles i pretenia satisfer les necessitats d'informació al voltant d'aquest tipus de publicacions a investigadors, editors i agències de publicitat.

L'any 1983 es constituí ARCE (Asociación de Revistas Culturales de España) amb l'objectiu de promoure les publicacions de caràcter cultural i preservar espais comunicatius en què predominés la paraula escrita en un entorn cada cop més dominat per l'expressió i la comunicació audiovisual. Un dels mecanismes de promoció d'aquest tipus de revistes va ser a través de l'edició del *Catálogo de revistas culturales de España*, aparegut en una primera edició l'any 1993 i en una segona l'any 1995. Des d'aleshores no ha tingut continuïtat.

3.1.12.2 Guies i catàlegs de suport a la tasca bibliotecària

Aquest tipus d'obres compten amb alguns trets característics comuns: són editades per entitats oficials, la fiabilitat de les dades és absoluta i han estat iniciatives relativament recents, encara que algunes no tenen continuïtat en l'actualitat. Aquest és el cas del *Catálogo de revistas agrarias, pesqueras y alimentarias*, publicat entre 1988 i 1992 pel Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Tampoc *Revistas sanitarias españolas*, aparegut l'any 1988, s'ha actualitzat des d'aleshores. L'encarregat de la seva edició era el CSIC, entitat que conjuntament amb el CINDOC, elabora dos directoris encara vigents i d'una gran dimensió bibliogràfica i documental. Ens estem referint al *Directorio de revistas españolas de ciencia y tecnología*, que fou publicat per primer cop l'any 1990, i al *Directorio de revistas españolas de ciencias sociales y humanas*, la primera edició del qual data del 1992. Es tracta de repertoris bibliogràfics selectius de les publicacions periòdiques més rellevants des del punt de vista cultural,

científic i tècnic. Ambdues obres compten amb una metodologia de treball i una estructuració de la informació comunes. Darrerament han vist la llum dues bases de dades referencials especialitzades en publicacions periòdiques editades conjuntament pel CSIC i CINDOC. La primera és la *Bibliografía española de revistas científicas de ciencias sociales y humanidades*, resultat de la fusió de les diferents sèries de l'*Índice español de ciencias sociales* i de l'*Índice español de humanidades*. La segona és la *Bibliografía española de revistas científicas de ciencia y tecnología*.

3.1.13 Al voltant de les reflexions metodològiques

A mesura que avancem en aquesta descripció de les tipologies de fonts per al coneixement de la producció hemerogràfica ens adonem de la seva diversa funcionalitat i de les raons que expliquen la seva existència. Així, com s'ha apuntat anteriorment, els primers anuaris i catàlegs oferien una informació destinada majoritàriament a promoure la venda i subscripció de les publicacions, així com la contractació de publicitat. La reorganització del dipòsit legal permeté disposar d'un mecanisme administratiu que assegurava l'exhaustivitat del control de les publicacions, fet que assegurava també el naixement de la bibliografia nacional. A partir d'aquest moment es comptava amb un recurs informatiu que preservaria una part del patrimoni cultural que fins aquell moment havia estat dispers, quan no es perdia irremissiblement. L'impuls definitiu de l'hemerografia s'inicià quan la premsa, i les publicacions periòdiques en general, van ser considerades fonts documentals per al coneixement de la història, des dels múltiples vessants amb què es pot abordar. L'historiador i no pas el bibliògraf ha estat l'artífex de la proliferació d'una gran quantitat de bibliografies de premsa, però ha calgut elaborar també una reflexió sobre la manera d'adequar la pràctica i la metodologia bibliogràfica a l'estudi de les publicacions periòdiques. En aquest sentit destaquen les contribucions de Jacques Kayser amb la proposta del seu model de fitxa característica¹⁵ publicada a *El diario francés*. A Espanya convé recordar la fitxa hemerogràfica elaborada per Celso

¹⁵No es reproduïx el model de fitxa de l'investigador francès perquè es pot consultar en algunes de les fitxes bibliogràfiques que formen part del present treball, ja que ha estat seguit o adaptat per obres com les de Concepció Miralpeix, *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX*, o de Mercè Palomera, *Cent anys de premsa a Ripoll*, entre d'altres.

Almuiña¹⁶ i posada en pràctica en la seva obra *La prensa vallisoletana durante el siglo XIX*. La riquesa informativa sobre els més variats aspectes de la vida, estructura organitzativa, continguts i significació històrica de les publicacions analitzades fa del seu, el model més complet i exhaustiu. Pel que fa a les reflexions metodològiques en l'àmbit de l'hemerografia catalana cal destacar, entre d'altres, la figura de Josep Maria Figueres, al qual ens haurem de referir en un proper capítol. Figueres redactà l'any 1981 una obra, encara manuscrita, titulada *Aproximació a la metodologia de la investigació històrica de premsa. Dades per a uns models de fitxa i per a l'elaboració de censos locals*. Com ja indica el títol, l'autor pretén establir, davant de la dispersió i incompletesa dels treballs hemerogràfics que coneix, un model que permeti a l'historiador, al bibliògraf i a l'investigador abordar l'estudi de les publicacions periòdiques amb una eina òptima i precisa.

3.2 LES FONTS IMPRESES A ANDALUSIA

Antonio Checa Godoy és l'autor d'*Historia de la prensa andaluza*, de 1991, la millor revisió global de les publicacions periòdiques d'aquella comunitat.

Altabella (1981: 79) assenyala l'existència d'una tesina de fi de carrera inèdita elaborada l'any 1958 per Encarnación Romera que porta per títol *La actividad periodística en Almería*, i que dóna notícia de més de 300 publicacions aparegudes a l'esmentada província entre 1823 i 1936. Posteriorment, en 1979 Francisco Verdagay Flores va abordar el mateix tema, però en va restringir el període repertoriat en el catàleg titulat *Prensa almeriense, 1900-1931*, on descrivia un total de 63 capçaleres. L'any 1982 a iniciativa de la Diputación Provincial de Almería es va dur a terme una exposició sobre la seva premsa, fruit de la qual es va publicar més tard el *Catálogo de la prensa almeriense, 1823-1939*, l'obra més completa i rica fins al dia d'avui, tant pel que fa al nombre de títols dels quals en dóna notícia, 465, corresponents tant a la

¹⁶ Per conèixer l'estructura de la fitxa hemerogràfica de Celso Almuiña es poden consultar les fitxes bibliogràfiques del present treball relatives a les bibliografies de l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert d'Alacant.

capital com a la resta de la província, com pel que fa als elements de la fitxa identificativa de cada publicació.

El primer inventari de la premsa gaditana correspon a una tesina de llicenciatura escrita l'any 1970 per José Herrero, titulada *La hemeroteca municipal de Cádiz*. Es tracta d'una enumeració cronològica dels títols de diaris i revistes que es conserven en la col·lecció de l'esmentada hemeroteca. Més completa és l'obra *Prensa Gaditana, 1763-1936*, elaborada en 1987 en commemoració del 175è aniversari de la Constitució de Càdiz. S'inclou una relació de més de 1.500 títols, sense indicar però la seva localització actual.

Per aproximar-se al coneixement de la producció hemerogràfica cordovesa cal recórrer indefectiblement a estudis publicats en revistes. En 1944 Daniel Aguilera donà a conèixer en el *Boletín de la Real Academia de Ciencias, Bellas Letras y Nobles de Artes de Córdoba*, l'assaig "La prensa cordobesa del siglo XX", on descriu 318 publicacions. Posteriorment en les *Actas I Congreso Historia de Andalucía*, aparegué la comunicació de Juan Gómez Crespo "Siglo y medio de prensa periódica en Córdoba (1810-1979)", on s'inclou un inventari força complet de les publicacions editades a la província.

La font més completa per conèixer les publicacions granadines és l'obra de 1979 d'Eduardo Molina Fajardo, *Historia de los periódicos granadinos: siglos XVIII y XIX*, que recull la notícia hemerogràfica de 390 capçaleres. Més parcial per la limitació cronològica que estudia és el treball d'Octavio Ruíz Manjón "Aportación al inventario de la prensa granadina del primer tercio del siglo XX: 1901-1936", aparegut en el número 9 de 1982 de la revista *Anuario de historia contemporánea*.

Checa Godoy, a qui ja s'ha fet referència anteriorment, va publicar l'any 1986 l'hemerografia més completa fins a l'actualitat sobre la premsa a la província de Jaen. *Historia de la prensa jiennense: 1808-1983*.

Bibliografía de la prensa malagueña. Apuntes para una historia del periodismo en la provincia de Málaga és una obra escrita en 1930 i, encara inèdita, de Narciso Díaz de Escovar, en tenim notícia a partir d'una completíssima hemerografia dedicada també a la premsa malaguenya duta a terme per Juan Antonio García Galindo titulada, *La prensa malagueña, 1900-1931*. Es tracta d'un treball analític i descriptiu de 140 capçaleres. Obra publicada el maig de 1999 destaca pel rigor de la seva metodologia, ja que segueix de ben aprop el model proposat per Celso Almuíña.

Sevilla és sens dubte la ciutat andalusa que millor ha identificat i estudiat la seva producció bibliogràfica, molt probablement perquè ha estat una de les capitals en les quals es va manifestar abans la tasca periodística. La primera gran contribució a l'estudi de la premsa sevillana correspon a l'obra de Manuel Chaves, qui l'any 1896 publica *Historia y bibliografía de la prensa sevillana*. La pretensió que declara l'autor (Chaves: 1896, V) era contribuir a l'estudi de la història literària de la seva pàtria i a un millor coneixement de la bibliografia espanyola. L'obra identifica des de 1661 fins a la data d'aparició del treball, 624 títols i aporta un model de fitxa hemerogràfica modèlic per a la seva època. Un altra obra fonamental la constitueix *Guía de la hemeroteca municipal*, redactada per Alfonso Braojos en 1977 i que descriu els fons conservats en aquesta institució des de 1691 fins el 1977. L'any 1998 va aparèixer *Sevilla y su prensa: aproximación a la historia del periodismo andaluz contemporáneo (1898-1998)*, es tracta d'una monografia coordinada per Ramón Reig i María José Ruiz Acosta, en la qual han participat diversos autors per reflectir, des dels seus àmbits d'especialitat, la riquesa periodística de la capital andalusa. Antonio Checa Godoy, autor d'*Historia de la prensa andaluza*, juntament amb Carlos Guerrero Serón signen del capítol "La prensa sevillana de 1980 a 1998: cabeceras y públicos", on donen notícia de l'evolució i nombre de les publicacions existents en el període ressenyat i constitueix la referència més actual sobre la vitalitat de les publicacions periòdiques sevillanes.

3.3 LES FONTS IMPRESES A L'ARAGÓ

El treball més complet per tenir notícia de l'evolució de la premsa aragonesa correspon a l'obra publicada l'any 1979 per Eloy Fernández i Carlos Forcadell *Historia de la prensa aragonesa*.

Pel que fa a les hemerografies de les diferents províncies de la comunitat, cal ressenyar l'hemerografia degana d'Osca, apareguda en 1891 i signada per Gregorio Gota Hernández, *Huesca: apuntes para su historia*, on s'inclou la nòmina de títols apareguts des dels orígens de la premsa a la província. *La prensa periódica en la provincia de Huesca* de Ricardo Arco, apareguda l'any 1952, és un catàleg exhaustiu de tots els diaris publicats entre 1820 i 1952.

Les millors fonts per aproximar-se al coneixement de les publicacions periòdiques de la província de Saragossa corresponen a l'obra de José Blasco Ijazo, *Historia de la prensa zaragozana (1683-1947)* i al treball de Marcial Boj, "La hemeroteca municipal de Zaragoza y sus dos mil tomos de periódicos y revistas", entrevista publicada en *Heraldo de Aragón* el 2 de juliol de 1954 amb l'arxiver municipal de la ciutat, Luis Ximénez de Embrum, qui facilita els títols de les publicacions periòdiques que en aquelles dates es conservaven en l'esmentada institució.

No existia un inventari de la premsa diària saragossana fins que l'equip d'investigadors encapaçalat per Lola Hernández va publicar l'any 1998 *Repertorio de publicaciones periódicas zaragozanas anteriores a 1940*. Les característiques d'aquesta obra singular permeten enquadrar-la en l'àmbit de les hemerografies locals, però també en el dels catàlegs col·lectius, ja que ofereix una minuciosa localització de les més de nou-centes publicacions que descriu. És també una font de gran utilitat per conèixer les revistes sobre una determinada matèria, donat que disposa d'una classificació estructurada en divuit àrees temàtiques. El límit cronològic del treball, 1940, no és casual. Aquesta data ha permès incorporar al repertori les publicacions periòdiques editades durant la Guerra Civil, molt difícils de controlar.

Santiago Aldea Gimeno i Alberto Serrano Dolader autors d'*El periodismo en Caspe*, localitzen i analitzen un total de 40 publicacions aparegudes a l'esmentada localitat des de 1868 fins al 1981. Aquesta obra constitueix l'única mostra de monografia hemerogràfica sobre la premsa local aragonesa.

3.4 LES FONTS IMPRESES A ASTÚRIES

La preocupació per la bibliografia de la premsa asturiana s'inicià amb l'obra de Máximo Fuertes Acevedo, l'any 1868, amb el títol *Noticias históricas sobre la prensa periódica de Asturias*. L'obra és un catàleg cronològic dels periòdics publicats a Astúries amb una lleugera idea del seu objectiu, alguns títols arriben a oferir l'índex dels seus números seguit d'un llistat dels redactors i col·laboradors asturians de les publicacions incloses en el catàleg. En 1887 Ciriaco Miguel Vigil ampliava la relació de capçaleres catalogades amb una ressenya cronològica titulada "Publicaciones periodísticas de la provincia", on ofereix notícia de 157 títols.

José Altabella a partir de 1959 va publicar en el *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos* un seguit d'articles sobre la premsa local asturiana, d'entre els quals destaquen dos, dedicats a repertoriar la producció hemeogràfica de Gijón i Avilés.

Un aspecte poc tractat en el periodisme local és l'estudi dels fulls parroquials. Segons Altabella (1981: 229) no hi ha cap treball a escala regional equiparable a l'elaborat per José Pérez de Castro "La prensa parroquial en Asturias" publicat en la revista *Valdedios* de 1973-74, en el qual es recullen 28 fitxes hemerogràfiques molt completes.

Amb un enorme caràcter divulgatiu el periodista local Manuel Fernández Avelló va publicar en 1976 *Historia del periodismo asturiano* on dedicava una atenció especial a l'evolució de la premsa a la regió amb una revisió exhaustiva de les seves publicacions periòdiques.

En 1982 es publica *Prensa republicana de guerra: Asturias, 1936-1937*, obra de Juan Carlos García Miranda que cataloga un total de 27 capçaleres aparegudes durant el conflicte bèl·lic a la comunitat asturiana.

Tot i que no té una pretensió exclusivament repertorial cal destacar l'obra de Francisco Palacios de 1996 *Historia de la prensa en Langreo*, és una interessant i ben documentada contribució a l'estudi de la premsa local asturiana i aporta un índex força exhaustiu sobre les publicacions periòdiques aparegudes a la localitat des de les primeres mostres de periodisme escrit fins a la data d'edició del treball.

3.5 FONTS IMPRESSES DE LES ILLES BALEARS

Un dels primers estudis dedicats al periodisme en una província espanyola és el *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de Baleares 1779-1861*, de Joaquim Mª Bover de Roselló i publicat el 1862. Aquest bibliotecari mallorquí valorà el caràcter efímer del material hemerogràfic, tan poc considerat a la seva època, i posà les bases locals d'aquesta classe de recerques. Es tracta d'una bibliografia i classificació alfabètica, que conté al final una cronologia periodística de les Illes i una llista nominal dels seus periodistes.

Alguns autors fan referència a l'obra manuscrita *Historial de la prensa periódica balear, catálogo de los periódicos publicados en estas islas, sus tendencias, sus directores y redactores*, de Benito Pons i Fàbregas, però en cap cas ningú no la descriu perquè afirmen que ha desaparegut. (Altabella, 1981: 240). Aquest mateix autor, l'any 1903 va presentar al concurs anual dels premis bibliogràfics de la Biblioteca Nacional el treball titulat, *Bibliografía de las publicaciones periódicas impresas desde 1779 hasta hoy en las Baleares*.

Cronològicament la següent font hemerogràfica que dona notícia de les publicacions periòdiques balears és "Assaig d'un cens de la premsa catalano-balear" de Joan Torrent i publicat en el *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear* l'any

1930. És una completíssima font de referència per tenir notícia exhaustiva de les publicacions vives en la data de l'aparició de l'article.

Altres fonts no dedicades exclusivament a recollir l'hemerografia balear però amb vocació exhaustiva són les ja esmentades obres de Givanel, *Bibliografia catalana. Premsa* i els treballs de Joan Torrent *La presse catalane depuis 1641 jusqu'a 1937*, i la seva *Història de la premsa catalana* feta amb la col·laboració de Rafael Tassis.

L'any 1993 amb motiu del centenari del diari mallorquí *Última Hora* es va organitzar una exposició que recollia de forma exhaustiva les publicacions diàries de les Illes. El catàleg *100 anys de premsa diària a les Balears* aportava dades sobre 56 publicacions aparegudes entre 1852 i 1988.

Un destacat especialista de l'hemerografia balear és el bibliòfil i bibliògraf Lluís Alemany Vich, qui des dels anys quaranta publicarà diversos estudis històrics. La seva obra més destacada en l'àmbit hemerogràfic se centra en les publicacions periòdiques menorquines, *La prensa periódica en Menorca. Contribución a su estudio*, assaig aparegut el 1975. Es tracta d'un estudi exhaustiu que s'inicia amb una introducció històrica de la premsa menorquina, per continuar amb el catàleg complet de les publicacions, format per una fitxa hemerogràfica descriptiva de 277 publicacions des de 1811 fins al 1974. L'any 1992, Miquel Barber i Barceló va publicar en una obreta independent l'índex cronològic que ordena les publicacions menorquines de la bibliografia d'Alemany.

També centrats en la premsa menorquina cal esmentar els catàlegs de dues exposicions celebrades a la Biblioteca Pública de Maó els anys 1991 i 1992, organitzades per l'Institut Menorquí d'Estudis per commemorar el 180è aniversari de l'aparició del primer diari de l'illa. Ambós catàlegs abasten de forma exhaustiva i retrospectiva la producció hemerogràfica de Menorca: *Cent anys de premsa periòdica a Menorca, 1811-1911* i *Cent anys de premsa periòdica a Menorca, 1912-1978*. En total es dona notícia de 174 publicacions.

3.6 FONTS IMPRESES DE LES ILLES CANÀRIES

Un clàssic de la bibliografia periodística el constitueix l'obra de Luis Maffiotte, *Los periódicos de las Islas Canarias. Apuntes para un catálogo*, publicada en tres volums entre 1905 i 1907 i que recull la producció hemerogràfica de l'arxipèlag des de 1758 fins 1905. Ofereix 497 fitxes descriptives de les publicacions canàries ordenades cronològicament, amb un índex de publicacions per localitats i un altre alfabètic de títols. La dimensió de l'obra i la minuciositat tant del treball de recerca i sistematització de les dades com d'estructuració interna de la informació, fan d'aquesta hemerografia un dels models més interessants de la seva època.

L'any 1963 apareix *Hemeroteca del Museo Canario. Exposición organizada por el seminario del curso de periodismo de la Universidad Internacional de Canarias*. És un índex cronològic de la primera hemeroteca canaria. S'hi inclou notícia de 350 títols.

Existeix una tesina de llicenciatura inèdita presentada l'any 1968 en l'Institut de Periodismo de la Universidad de Navarra obra de José Luis Guerra de Armas titulada *Notas para un catálogo de la historia del periodismo de Las Palmas*.

Pel que fa treballs sobre la premsa particular d'alguna de les illes només es pot fer referència de dues contribucions. Sobre les publicacions periòdiques de l'illa de La Palma cal esmentar el treball publicat l'any 1948 per la Universidad de La Laguna titulat *Los periódicos de la isla de La Palma, 1863-1948*, obra de Juan Régulo Pérez i on es detallen prop d'una seixantena de títols apareguts en el període ressenyat. Darrerament, en 1997 Venancio Acosta Padrón ha publicat una revisió de la producció hemerogràfica local, *La prensa en el Hierro*, on repertoria les publicacions periòdiques de l'illa des de les primeres mostres de periodisme escrit fins a la data d'edició de la monografia.

3.7 LES FONTS IMPRESES A CANTÀBRIA

Les primeres contribucions per al coneixement de la premsa càntabra vénen de la mà dels autors de les guies de la província al llarg del segle XIX. Remigio Salomón un d'aquests autors, en la seva *Guía de Santander* de les edicions de 1860 i 1861 donava notícia de les publicacions existents. Antonio del Campo Echevarría l'any 1904 inaugura l'hemerografia pròpiament dita sobre la regió amb el seu estudi *Periódicos montañeses*, en el qual elabora un catàleg cronològic amb dades sobre 225 publicacions periòdiques aparegudes a Santander i 57 aparegudes a diverses localitats de la província. L'any 1987 aquesta obra fou reeditada i s'ampliaren els marges cronològics incloent les publicacions aparegudes entre els anys 1904 i 1908. Per al coneixement i identificació de la premsa del segle XIX també és destacable la sèrie d'articles publicats per José Simón Cabarga en el diari *Alerta* sota el títol "Cien años de prensa santanderina". Aquest mateix autor publicaria l'any 1982 una completa revisió de la premsa local en *Historia de la prensa santanderina*, on inclou un índex de totes les capçaleres editades a la comunitat autònoma i que han estat analitzades per l'autor.

L'any 1977 va aparèixer una hemerografia molt completa i de gran utilitat, obra de Francisco Sáez Picazo, titulada *Catálogo de la hemeroteca montañesa (1809-1976). Índice de publicaciones periódicas de Santander y su provincia*. Inclou referències de 355 capçaleres. Rosario Fuente Prieto va coordinar un equip d'investigadors que l'any 1997 publicava la font hemerogràfica més exhaustiva fins a l'actualitat *Catálogo de publicaciones periódicas de Cantabria de la Biblioteca Municipal de Santander, 1809-1996*. Malgrat que es tracta del catàleg d'una única institució recull un volum d'informació que fa d'aquesta obra una font d'obligada consulta per obtenir una visió de conjunt de l'hemerografia càntabra. Inclou informació de més d'un miler de títols descrits d'acord amb la normativa vigent, per tal de facilitar posteriorment la seva informatització i integració de les dades en el Catálogo Colectivo Español de Publicaciones Periódicas. Aquesta obra és també exemplar per la riquesa dels seus índexs, compta amb 7: onomàtic, d'entitats, d'impressors i impremtes, geogràfic de publicacions, cronològic, ISSN i de matèries.

3.8 LES FONTS IMPRESES A LA COMUNITAT DE CASTELLA –LLEÓ

José Mayoral Fernández és el primer a apropar-se a la producció hemerogràfica d'Àvila a partir de *La industria y el comercio de Ávila*, on dóna notícia de les 46 publicacions periòdiques que controla, aparegudes a la província entre 1836 i 1937. Molt més ambiciosa, rica i rigorosa des del punt de vista bibliogràfic és el catàleg elaborat per Julio Gómez de Salazar y Alonso en 1957 i titulat *Inventario de las publicaciones periódicas españolas. Provincia de Ávila*. El repertori inclou 163 capçaleres aparegudes entre 1836 i 1957, de les quals 130 corresponen a la capital i 33 a la resta de la província. Sense donar notícia de l'hemerografia del segle XX destaca el treball de Maximiliano Fernández Fernández, *Prensa y comunicación en Ávila: siglos XVI-XIX*, apareguda en 1998 i on recull de forma exhaustiva dades sobre diaris, setmanaris i revistes en una quantitat molt superior a la dels treballs precedents.

Els primers treballs existents sobre l'hemerografia burgalesa es limiten a alguns articles publicats en la premsa diària de la capital. Gregorio Carmona va publicar a *Hoja del Lunes*, entre juliol i agost de 1957, diversos articles sota el títol “Apuntes para una historia del periodismo burgalés”, on ressenyava de forma exhaustiva totes les publicacions aparegudes a la província des dels orígens de la premsa fins al 1957. Posteriorment Manuel Santamaría en *Diario de Burgos*, el 17 d'agost de 1969 va ampliar la nòmina de diaris localitzats en l'article titulat “La prensa en Burgos” (Altabella, 1981: 268). Qui ha dotat l'hemerografia de Burgos d'un treball seriós i exhaustiu, tot i que parcial des del punt de vista cronològic, és Juan Carlos Pérez Manrique amb *Prensa periódica en Burgos durante el siglo XIX*, on inclou un inventari de més d'un centenar de títols identificats.

El cronista de la ciutat de Segòvia, Mariano Sáez Romero, es va ocupar d'elaborar una minuciosa hemerografia de la província l'any 1949. *Periodismo segoviano* inclou, al marge d'una col·lecció de semblances biogràfiques dels més il·lustres periodistes segovians, una detallada relació cronològica de totes les publicacions aparegudes des dels orígens de la premsa a la província fins a l'any de redacció de l'obra, en total 135 títols. Una tesina de fi de carrera presentada l'any 1957 a l'Escuela Oficial de

Periodismo de Madrid per Francisco Javier Morón Domínguez amb el títol *Más de medio siglo de prensa segoviana, 1900-1957*, complementa i aprofundeix en el coneixement de l'hemerografia a la província.

El primer treball hemerogràfic sobre la província de Sòria es remunta a 1883 i és obra del periodista i escriptor local Francisco Pérez Rioja, "La prensa periódica en Soria", aparegut en *Recuerdo de Soria*. Ofereix la descripció de 21 diaris. L'any 1950 l'erudit i bibliotecari Florentino Zamora Lucas va presentar al concurs bibliogràfic de la Biblioteca Nacional el treball titulat, *La prensa periódica en Soria y su provincia, 1833-1950*. Es tracta de l'hemerografia més completa sobre el tema existent fins a l'actualitat. L'any 1978 Carmelo Romero Salvador va presentar una tesi doctoral en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Zaragoza amb el títol *Las elecciones en la provincia de Soria durante la Segunda República*. En aquest extens treball d'investigació l'autor dedica un capítol a ressenyar exhaustivament les publicacions periòdiques aparegudes a Sòria durant el període 1931-1936.

Sota la signatura de J. Bonilla van aparèixer en 1860 en el diari *Adelante*, un seguit d'articles en què es ressenyaven les publicacions existents a Salamanca. L'evident parcialitat i incompletesa de les fonts hemerogràfiques és el que va moure José María García García a elaborar *Prensa y vida cotidiana en Salamanca: siglo XIX*, una aproximació a la història de la premsa de la província, circumscrita només a un segle i on l'anàlisi històrica de la pràctica periodística es veu acompanyada per un exhaustiu catàleg que identifica i localitza els 242 títols que inclou l'estudi.

El Departamento de Historia Contemporánea de la Universidad de Salamanca va iniciar l'any 1984 una col·lecció d'estudis a partir dels quals contribuir al coneixement de les fonts per a la història de Castella i Lleó, en aquesta línia de treball cal situar *Publicaciones periódicas salmantinas, 1793-1936*, resultat de la col·laboració de professors i alumnes de l'esmentat departament, dirigits per la professora Mercedes Samaniego Boneu. En el catàleg es ressenyen 131 publicacions a través d'una completa fitxa identificativa. L'any 1986 María Teresa Santander dóna a la llum *Publicaciones periódicas salmantinas existentes en la Biblioteca Universitaria (1793-*

1981), es tracta d'un treball més complet i rigorós que l'anterior, però sense vocació d'exhaustivitat, ja que es limita a fer l'inventari dels fons hemerogràfics de la biblioteca universitària.

La primera mostra de l'hemerografia lleonesa l'ofereix l'obra de Ramon Labraña l'any 1875 amb *Catálogo de la Biblioteca Provincial de León*. És una simple relació dels periòdics conservats en l'esmentada institució, que inclou una detallada informació sobre els exemplars disponibles de cada títol. A principis de segle Clemente Bravo publica la monografia *La imprenta en León*, on s'ocupa de ressenyar 108 diaris des de 1808 fins a la data d'aparició del catàleg, és sens dubte una contribució més completa que el catàleg de Labraña.

Sobre l'hemerografia palentina són eloqüents les paraules d'Altabella (1981: 414) "Pocos datos hemos encontrado para el estudio hemerográfico de esta provincia, hasta tal punto que creemos es una de las que alcanza cotas de más exigua documentación". Des de l'aparició de l'obra d'Altabella no es té notícia de cap treball de vocació repertorial hemerogràfica que descriu les publicacions periòdiques de la província.

Una de les primeres aportacions hemerogràfiques fetes a Valladolid correspon a l'elaborada pel cronista de la ciutat Narciso Alonso Cortés "Catálogo de periódicos vallisoletanos", publicat en 1914 en el *Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones*. El treball més destacat de tota l'hemerografia espanyola el constitueix la tesi doctoral del professor i periodista Celso Almuiña Fernández, *La prensa vallisoletana durante el siglo XIX, 1808-1894*, tant per la seva qualitat com per la seva extensió. Altabella (1981: 428) afirma en relació amb l'obra d'Almuiña "Sin hipérbole se puede afirmar que se trata del estudio hemerográfico más importante realizado en España sobre una provincia española, dentro del marco del siglo XIX". L'autor dóna una relació de 364 títols que han estat descrits d'acord amb una completíssima fitxa hemerogràfica que ha servit de model per a diversos investigadors posteriors. Les característiques i la utilitat de l'esmentada fitxa seran analitzades en una capítol específic d'aquest treball. El mateix autor, en col·laboració amb Ricardo Martín de la Guardia i Juan Carlos Antolín García, va publicar en 1992 *Catálogo de la prensa*

vallisoletana del siglo XX, obra que complementa i completa la seva tesi doctoral i on aplica novament la seva metodologia de descripció i anàlisi de les publicacions.

Qui obre el camí de l'hemerografia zamorana és Cesáreo Fernández Duro amb *Colección bibliográfica-biográfica de noticias referentes a la provincia de Zamora*, obra premiada en la convocatòria del premi bibliogràfic de la Biblioteca Nacional l'any 1876. L'autor dedica un capítol als periòdics de la capital i de la província i menciona 49 títols des de 1833. Julio Gómez de Salazar en 1956 va publicar en *Gaceta de la Prensa Española* l'article "Inventario de la prensa de Zamora y su provincia" on es ressenyen 233 publicacions.

3.9 LES FONTS IMPRESES A CASTELLA – LA MANXA

Fermín Caballero, geògraf i humanista del segle XIX va posar les bases per a la història de la premsa de la província de Conca amb la seva obra *La imprenta en Cuenca*, de 1869, on inclou un capítol dedicat als periòdics de la província i en ressenya 19 títols.

Juan Diges Antón va publicar l'any 1902 *El periodismo en la provincia de Guadalajara: apuntes para su historia, seguido de una brevísima noticia de las imprentas establecidas en la misma provincia*. Es tracta d'una bibliografia que recull 79 fitxes per ordre alfabètic de les publicacions aparegudes a Guadalajara des de 1811 fins al 1902.

El precursor de l'hemerografia toledana és Juan Moraleda y Esteban. El 28 de setembre de 1898 va publicar en *El heraldo toledano* un article titulat "Bibliografía toledana. Periódicos publicados en Toledo desde el año 1886". Posteriorment aquest mateix autor en *Historia y evolución de la prensa toledana y misión de la misma en el orden social*, amplia la seva revisió cronològica fins el 1908.

El primer treball destacable sobre l'hemerografia d'Albacete és obra de Julio Gómez de Salazar amb "Inventario de la prensa de Albacete y su provincia" publicat en

Gaceta de la prensa española en 1956 i on es relacionen 226 títols. En 1971 Francisco Fuster Ruiz amplia la nòmina de publicacions amb la seva contribució *Historia y bibliografía de la prensa en Albacete*.

Isidro Sánchez Sánchez, professor d'Història Contemporània en la Facultad de Letras de la Universidad de Castilla-La Mancha ha publicat diversos treballs d'investigació sobre la premsa en aquesta comunitat. Tot i que la seva vocació no és hemerogràfica, en cadascun dels seus estudis s'inclou una relació exhaustiva de les publicacions circumscrites a l'entorn geogràfic i al període cronològic que l'autor analitza, cosa que dóna un enorme valor a aquest conjunt de monografies ja que constitueixen una font molt valuosa per aproximar-se al patrimoni hemerogràfic de la Castilla-La Mancha. El primer dels estudis d'Isidro Sánchez es publica en 1983, *Historia y evolución de la prensa toledana*, dos anys després apareix *Historia y evolución de la prensa albacentense (1833-1939)*. El 1990 *Historia y evolución de la prensa manchega (1813-1939)* i *Historia y evolución de la prensa talaverana (1842-1936)*. Finalment l'any 1991 va veure la llum *La prensa en Castilla-La Mancha: características y estructura (1811-1939)*.

3.10. LES FONTS IMPRESES D'ÀMBIT CATALÀ

3.10.1 Els precursors

Altabella en la introducció a la part dedicada a les fonts criticobibliogràfiques per a l'estudi de la premsa a Catalunya fa el següent comentari:

“Una exaltación de los valores vernáculos de Cataluña ha propiciado, desde muy antiguo -hace más de un siglo, como se verá-, una preocupación cultural por la hemerografía, el coleccionismo de periódicos y el estudio de éstos, si bien es verdad que prevaleciendo el sentimiento cultural de la lengua sobre otros factores, y ello, hasta tal punto, que mientras bastantes provincias españolas están faltas de estudios hemerográficos en profundidad -incluso sencillos censos nominales-, Cataluña los posee ampliamente”. (Altabella, 1981: 282)

Aquesta preocupació cultural per la hemerografia a la qual es refereix Altabella, parteix del treball de Josep Pella i Forgas “Estudis històrics del periodisme de Catalunya”, publicat a les pàgines de *La Renaixensa* l’any 1879, on presenta un assaig per a l’elaboració del catàleg dels periòdics publicats a Catalunya fins al 1868. Givanel en el pròleg a la seva *Bibliografia catalana* ret homenatge als precursors dels estudis hemerogràfics. Al costat de Pella i Forgas situa a Gras i Elias, coneixedor del periodisme reusenc, a Mossèn Gudiol, qui havia publicat alguns articles sobre la premsa vigatana, a Torroella i Girbal, especialistes ambdós en les publicacions periòdiques gironines. També Marià Aguiló en el seu *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, aparegut el 1923, ressenyà un bon nombre de periòdics en català.

3.10.2 Joan Givanel i Mas

L’any 1920 Joan Givanel anunciarà la iniciativa d’un projecte hemerogràfic de dimensions colossals, després d’haver publicat un treball¹⁷ en col·laboració amb la seva dona sobre les publicacions barcelonines escrites en català des de 1879 fins al 1918. L’any 1926 en un altre estudi titulat “La bibliografia de la premsa catalana”, aparegut a la revista *Estudis universitaris catalans*, dona notícia de la situació dels estudis bibliogràfics sobre premsa catalana i proposa un model de fitxa de treball per iniciar la tasca encarregada per la Institució Patxot, que no és altra que elaborar un exhaustiva hemerografia catalana. La *Bibliografia catalana. Premsa* trigà deu anys a culminar-se, entre 1931 i 1937 s’editaran els tres volums que conformaran l’obra: una bibliografia exhaustiva i detallada que informa de 3.152 publicacions periòdiques escrites en català o bilingües aparegudes entre 1792 i 1925. Givanel en la introducció a la seva obra, a la qual ja ens hem referit anteriorment, es planya de l’absència de treballs previs i de la poca atenció que ha rebut la premsa des del vessant bibliogràfic, per això sent la necessitat d’imitar obres com l’*Annuaire de la Presse* de França o bé els anglesos *The News Papers Press Directory* i *Willing’s Press Guide*.

¹⁷L’obra va ser publicada l’any 1920 amb el títol *Publicacions periòdiques barcelonines escrites en llengua catalana des de 1879 a 1918*, a Barcelona per la Impremta de la Casa de la Caritat.

3.10.3 Joan Torrent

La investigació sobre la premsa catalana la va iniciar l'any 1925 amb l'elaboració d'un fitxer de títols i dades hemerogràfiques que fou la base documental de la majoria dels seus treballs posteriors. Una de les primeres contribucions que publicà aparegué l'any 1930 en el *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear*, amb el títol "Assaig d'un cens de la premsa catalano-balear". En la mateixa revista cinc anys després donà a conèixer un inventari de les publicacions periòdiques impreses a la ciutat de Barcelona entre 1641 i 1935¹⁸.

L'any 1937 serà clau per a l'hemerografia periodística catalana. En aquesta data es publiquen els dos últims volums de l'obra de Givanel, Miquel i Vergés publica *La premsa catalana del vuit-cents*, i finalment, amb motiu de l'Exposició Internacional de París, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya va presentar un exhaustiu cens de publicacions periòdiques, *La presse catalane depuis 1641 jusqu'a 1937*. El treball havia estat dirigit per Joan Torrent amb la col·laboració dels periodistes Francesc Carbonell, Josep Monfort i Rafael Bori. L'obra no constituïa només una actualització de la *Premsa de Catalunya* de Lluís Bertran i Pijoan, sinó que l'ampliava, ja que incloïa la premsa de la ciutat de Barcelona, tant l'escripta en català com en castellà, la premsa catalana o bilingüe editada a València i les Balears i la resta de la premsa en català publicada fora dels Països Catalans.

Un estudi fonamental en la historiografia catalana contemporània és la *Història de la premsa catalana* de Joan Torrent i Rafael Tasis, publicada l'any 1966. En aquesta obra es dona notícia de més de set mil títols de periòdics. El primer volum abasta tota la història del periodisme barceloní, des de 1557 fins 1965. El segon, s'ocupa de la premsa comarcal i de la publicada en les altres terres de parla catalana i de la resta del món on hagi estat impresa una publicació periòdica en català. Aquesta història, que supera els límits cronològics i que amplia les tipologies documentals de l'obra de

¹⁸Altabella considera que la primera manifestació de la premsa periòdica a la península data de 1661 i correspon a la *Gaceta madrileña*, i no pas a les gasetes barcelonines, de les quals no hi ha proves que demostrin el seu caràcter periòdic. (Altabella, 1981: 283)

Givanel, representa la culminació d'un esperit d'amor per la cultura pròpia, que arrenca dels erudits i estudiosos del període renaixentista del segle XIX.

3.10.4 El suport institucional a les bibliografies de publicacions periòdiques

Durant els primers anys de la represa en l'autogovern de Catalunya, les institucions van empredre una tasca de normalització dels diferents àmbits de l'activitat social i cultural. Un dels objectius era incentivar la creació de mitjans de comunicació en català com a mecanisme per reforçar i consolidar l'extensió social de l'ús de la llengua. Un altre objectiu, també important, era elaborar eines hemerogràfiques (censos, repertoris, guies, etc.) que donessin notícia de la diversitat de publicacions de caràcter local i comarcal que s'editaven arreu de Catalunya, tant als lectors, com a empreses anunciantes i investigadors. En el suport a aquest tipus d'iniciatives cal destacar dues institucions: la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, a través del seu Departament de Cultura.

3.10.4.1 Diputació de Barcelona

La primera iniciativa que es va dur a terme des de la Diputació va ser l'organització del Congrés de la Premsa Comarcal de Catalunya, que tingué lloc a Canyamars entre el 16 i 17 de maig de 1981. Entre les decisions que es van prendre destaquen tres: la constitució de l'Associació Catalana de la Premsa Comarcal, la dotació per part de la Diputació d'un fons econòmic per crear serveis tècnics de suport a la premsa comarcal, i la creació d'un cens de publicacions, que s'elaborà sota la direcció de Josep Mª Huertas i inclogué un total de 186 capçaleres.

Paral·lelament a l'organització i celebració del congrés, la Diputació va posar en marxa *Arrel*, una publicació que recollia les reflexions d'especialistes sobre la necessitat de disposar d'eines per al coneixement i l'estudi d'un fenomen comunicatiu singular com el de la premsa comarcal catalana.

A partir de 1981 i fins al 1983 el Servei de Premsa de la Diputació de Barcelona va publicar el *Cens de Premsa Comarcal*. Es tracta d'una bibliografia exhaustiva i corrent

de les publicacions periòdiques no diàries que han exercit les funcions de premsa d'informació general d'àmbit local. S'exclouen les pertanyents al Barcelonès i les que manifesten un caràcter especialitzat. Durant els anys 1986 i 1987, com a ampliació i continuació del *Cens*, va aparèixer el *Llibre del cens de la premsa local i comarcal*. S'incrementava el ventall de publicacions descrites i s'hi donava un tractament més aprofundit. L'obra permet copsar la pluralitat de la premsa comarcal i posar a disposició dels estudis una font d'informació amb dades del tot fiables. El mètode d'anàlisi corresponia al proposat per Jaume Guillamet a la seva obra *La premsa comarcal, un model català de periodisme popular*.

3.10.4.2 Generalitat de Catalunya

Des del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació es van editar entre els anys 1981 i 1982 una *Guia de la premsa local i comarcal* per a cadascuna de les quatre províncies catalanes. Es tracta de catàlegs bibliogràfics corrents, la pretensió dels quals ha estat la de col·laborar en la difusió de l'ampli ventall de publicacions periòdiques que configura la premsa local i comarcal. En la introducció de les *Guies* els responsables de l'edició van valorar aquest tipus de publicacions per la seva contribució a la reforçament de la identitat cultural del país i a la normalització lingüística.

Amb la descentralització de la gestió del dipòsit legal començaren a elaborar-se catàlegs bibliogràfics que recollien la producció de les diferents comunitats autònomes. L'any 1983 el Departament de Cultura, a través de l'Institut Català de Bibliografia, publicà el primer número de la *Bibliografia nacional de Catalunya*. Va sorgir amb periodicitat trimestral i només incloïa notícies de monografies. També el 1983 i posteriorment l'any 1985 es va publicar *Bibliografia nacional de Catalunya. Publicacions en Sèrie* que recollia informació bibliogràfica dels primers números i dels canvis de títols de les publicacions durant el període 1982-1983. Des d'aleshores aquesta obra no ha tingut continuïtat.

Des de la Direcció General de Mitjans de Comunicació depenent del Departament de Cultura es posà en marxa l'any 1981 una col·lecció sense títol dedicada a treballs hemerogràfics sobre premsa local. Entre 1981 i 1983 es publicaren quatre estudis sobre la premsa a Vic¹⁹, Ripoll²⁰, Granollers²¹ i Igualada²². És remarcable que tres d'aquests quatre estudis corresponien a memòries final de carrera presentades a l'Escola de Bibliologia, avui Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació "Jordi Rubió i Balaguer", fet que s'adeia amb la tradició de treballs bibliogràfics relacionats amb la premsa i el periodisme iniciada en la dècada dels 30. (Altabella, 1981: 293).

El Servei de Promoció de la Premsa del Departament de Cultura encarregà el 1983 al periodista especialitzat en premsa comarcal Jaume Guillaumet la redacció d'un estudi sobre el tema. *La premsa comarcal: un model català de periodisme popular* és la primera aproximació històrica a aquest fenomen comunicatiu on s'analitza la seva evolució des del règim franquista fins al ressorgiment experimentat a partir de la reinstauració democràtica. L'obra aporta un conjunt de censos hemerogràfics exhaustius amb les publicacions editades a Catalunya des dels seus orígens fins al 1981. Els objectius de l'anàlisi no es limiten només a establir una panoràmica històrica i determinar els trets distintius de la premsa comarcal. Les dades recollides es complementen amb els censos esmentats que van permetre de quantificar en el seu moment la realitat d'aquest tipus de publicacions, conèixer la seva difusió i determinar, aleshores, el suport institucional oportú.

L'any 1983 Jaume Guillaumet va iniciar l'elaboració d'un anuari, les dades del qual posteriorment actualitzà i publicà el Servei de Promoció de la Premsa amb el títol *Anuari de la premsa catalana 1986*. Era una obra exhaustiva i corrent que recollia tota mena de publicacions periòdiques (diaris, revistes, setmanaris, publicacions oficials, butlletins d'associacions professionals, etc.) editades durant l'any 1985 arreu del Paísos Catalans. Incloïa també aquelles publicacions editades arreu del món en català o

¹⁹Miralpeix i Ballús, Concepció. *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX*. Barcelona, 1981.

²⁰Palomera i Costa, Mercè. *Cent anys de premsa a Ripoll, 1881-1980*. Barcelona, 1982.

²¹Subi, Joan. *La premsa a Granollers, 1882-1982*. Barcelona, 1982.

²²Miret i Solé, Mª Teresa. *La premsa a Igualada*. Barcelona, 1983.

que fessin referència explícita a la realitat social, política o cultural del Paísos Catalans. L'objectiu de l'obra era constituir una guia institucional que superés la parcialitat de les *Guies de la premsa local i comarcal* i incentivés el desenvolupament de les empreses periodístiques a través de la divulgació de l'amplíssima oferta de premsa a Catalunya. En el seu origen existia la pretensió d'actualitzar les dades periòdicament, però després de l'edició corresponent a 1986 no hi ha hagut cap altra.

3.10.5 Hemerografies sobre premsa local

Els primers treballs sobre les publicacions periòdiques de caràcter local o comarcal es fan a través d'aproximacions a la història del periodisme local per estudiosos i erudits de finals del segle XIX i principis del XX. Recordem els noms de Pella Forgas, Elías de Molins i Mossèn Gudiol, entre d'altres. Acostumen a barrejar la crònica de les vicissituds de les publicacions i els seus principals responsables amb relacions nominals que en pocs casos es poden qualificar d'exhaustives. En cap cas no estem davant de bibliògrafs guiats per una metodologia que intenti posar al servei de l'investigador la seva tasca repertorial i de recerca. Cal arribar a la figura de Givanel per conjugar aquesta doble dinàmica: el desvetllament de la importància i singularitat de la premsa com a font documental i el disseny d'una metodologia del treball hemerogràfic que ompli de sentit la percepció inicial sobre la riquesa informativa i històrica que es conté en les pàgines d'un diari, una revista o en el butlletí d'una petita entitat. L'aportació de Torrent i Tasis, tot i la seva monumentalitat i ambició, no amaga la manca d'una metodologia coherent i estructurada com assenyala Joaquim Molas. (1966: 67).

És a partir de la dècada dels 70, a les acaballes del règim franquista, que es reprèn a Catalunya la tradició pels treballs hemerogràfics sobre premsa local. Tot i que el mètode de Kayser per a l'anàlisi del contingut de la premsa és una pauta de referència per als investigadors en l'àmbit de les ciències de la comunicació,

“La investigació hemerogràfica ha estat força descuidada dins el conjunt de la labor científica i de recerca. Només hi ha hagut la labor de divulgació dels cens fets en general per afeccionats amb un gran amor a la premsa.

Aquests investigadors sense vinculació íntima amb la vida acadèmica han efectuat una labor de recopilació amb més bona voluntat que grans mitjans i el resultat ha estat superior a allò que seria d'esperar de considerar el bagatge intel·lectual, els mitjans econòmics i la manca d'un equip vertebrat i coherent en la recollida de dades" (Figueres, 1981: 18)

L'apreciació de Figueres es basa en la nòmina de treballs existents fins a l'any 1981. Figueres és el primer especialista que s'ha dedicat a analitzar la metodologia de les hemerografies catalanes aparegudes entre 1939 i 1981. En aquesta data comptabilitza un total d'11 monografies hemerogràfiques d'àmbit local o comarcal (Figueres, 1981: 13). En l'actualitat n'hi ha quasi una trentena, exactament 29, al marge de les quantioses contribucions parcials publicades en revistes especialitzades. A banda del significatiu increment d'estudis, al qual farem referència més endavant, convé reiterar la manca d'uniformitat quan a la metodologia i al nivell de descripció de les publicacions. En comptades ocasions ens trobem davant de bibliografies que justifiquin la metodologia emprada i, menys encara, aquelles que segueixin una que hagi estat reconeguda pel seu rigor, com per exemple, el model del francès Kayser o el de l'espanyol Celso Almuíña. En aquest grup es troben les memòries final de carrera presentades en l'Escola de Bibliologia, a les quals al·ludíem en l'apartat anterior i *La premsa a la província de Tarragona durant la segona república, 1931-1936*, excel·lent hemerografia feta per una trentena d'investigadors i fruit d'un acord de col·laboració entre l'Institut d'Estudis Vallencs, l'Institut d'Estudis Juan Gil-Albert d'Alacant i l'Institut d'Estudis Baleàrics.

Pel que fa a les raons que expliquen aquest significatiu increment d'hemerografies locals, quasi una trentena de localitats i comarques en disposen d'una bibliografia de publicacions periòdiques de caràcter retrospectiu, hi ha diverses opinions que podríem qualificar de complementàries. L'historiador Jaume Sobrequés, per exemple, en el pròleg a *Tarragona i la seva premsa* de Virgili Sanromà justifica aquest increment de la manera següent:

“la creixent descentralització de l'ensenyament superior, concretada en la creació de col·legis universitaris i de facultats a Lleida, a Girona i a

Tarragona ha comportat una notable potenciació dels estudis d'història local contemporània, els quals s'han de realitzar per força -sense oblidar mai l'interès dels grans centres documentals barcelonins- en els arxius, biblioteques i hemeroteques dels àmbits respectius, perquè és en ells on es troben, sovint en mal estat de conservació i d'ordenació, les publicacions periòdiques que han de servir de base informativa per aquests estudis. Això ha contribuït de forma decisiva a impulsar la publicació de repertoris, de catàlegs i d'històries de la premsa a moltes poblacions catalanes". (citat a: San Romà, 1981: 23)

Per a Josep Mª Figueres l'interès per la premsa local no es justifica només per la 'facilitat' d'accés a les fonts, sinó per la seva dimensió històrica i documental:

"la realització d'un cens o inventari de la premsa local no té només un caràcter d'investigació centrada en un millor coneixement de la història de la població en qüestió; té, a més, una doble funcionalitat, en primer terme ofereix les eines, potser les més vives, tret dels dietaris o memòries, per ampliar el saber d'una localitat en facilitar els aspectes d'opinió i crítica, d'informació i referència de tot tipus que ajuden a destriar aquells elements que sovint no figuren en les històries locals o en les monografies específiques. També té un gran valor dins el conjunt de la història recent de Catalunya, donat que possibiliten de connectar amb portants polítics, literaris, artístics o culturals, socials, esportius, etc. gràcies als quals es podrà configurar amb més plenitud la història d'un moviment literari, d'un partit polític etc. D'ací arrenca la gran missió dels inventaris de premsa". (Figueres, 1984: 5)

Les paraules de Josep Mª Figueres recorden a les d'Andrenio que publicà a *La Vanguardia* el 23 d'abril de 1926 en un article titulat "La bibliografía de los periódicos" i que Givanel incorpora en el pròleg a la seva bibliografia de la premsa:

"La bibliografía de los periódicos no es una empresa baladí, entre los muchos trabajos de catalogación que hay que hacer (...) Los periódicos son documentos históricos y archivos literarios. Ni la historia política, ni la de costumbres, ni la evolución literaria se apreciarán bien si prescindimos de estos textos efímeros de su actualidad, pero vivideros como documentos". (citat a: Givanel, 1931: XX)

Però la raó més important que explica l'augment d'hemerografies locals es fonamenta en una nova percepció que els historiadors manifesten a l'entorn de la premsa. Si com

apunta María Dolores Sáiz (1996: 12) “hasta época muy reciente, la prensa era considerada como un material de trabajo de escaso valor científico para el historiador”, ara no només és una valuosa font documental per a la seva tasca investigadora, sinó també l’objecte de la propia recerca històrica en molts casos. La feixuga tasca de localitzar, identificar, descriure i compilar en forma de cens, repertori o inventari és el pas previ necessari per transformar aquesta primera etapa de la investigació en una segona centrada en la construcció de la història de la premsa, que fins època molt recent ha estat oblidada pels historiadors.

3.10.6 Treballs sobre premsa especialitzada

L’àmbit d’estudi més oblidat sobre les publicacions periòdiques a Catalunya i, com es conclourà més tard, també en la resta de l’Estat, és el que fa referència a la premsa especialitzada. La premsa diària d’informació general compta amb dues grans hemerografies. L’any 1978 el publicista Lluís Solà i Dachhs publicà *Història dels diaris en català. Barcelona 1879-1976*, es tracta d’un esboç de les publicacions diàries editades en català a la ciutat comtal a partir de l’embranzida cultural que representà la Renaixença, concretament des de l’aparició del *Diari Català* de Valentí Almirall fins al naixement de l’*Avui*. Òbviament la pretensió d’aquesta obra en el moment en què es presenta es fer memòria de la represa significativa del periodisme en català que es va dur a terme des de l’últim terç del segle XIX fins a la desfeta de la guerra civil. Més ambiciosa encara, tant pel que fa a l’abast cronològic com geogràfic, fou la proposta que culminà en l’elaboració del catàleg *200 anys de premsa diària a Catalunya*, aparegut l’any 1995 per iniciativa del Col·legi de Periodistes de Catalunya, l’Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i la Fundació “La Caixa” i dirigit per Josep Mª Huertas. L’obra pretenia donar resposta a una qüestió tan simple com: quants i quins han estat els diaris publicats a Catalunya des del naixement del *Diario de Barcelona*? El resultat fou un treball exhaustiu que donava notícia de prop de mig miler de diaris. L’estudiós pot recórrer també a l’inventari que elaborà el diari *Avui* en els seus primers temps de vida, ja que divulgà la sèrie “Diaris catalans” tot fent referència als diaris en català publicats arreu.

Pel que fa al tema de les publicacions especialitzades hem parlat d'oblit atenent-nos a criteris estrictament quantitius si ho comparem, per exemple, amb el panorama que ofereix la premsa local. Per al coneixement de la premsa esportiva destaca el catàleg de l'exposició celebrada a Barcelona l'any 1970, *100 años de prensa deportiva en Cataluña*. La premsa femenina compta amb el treball d'Isabel Segura i Marta Selva de l'any 1984 titulat *Revistes de dones, 1846-1935*, circumscrit a les revistes editades a la ciutat de Barcelona. Les publicacions infantils de la postguerra compten amb un interessantíssim treball del 1985 de l'Enric Larreula, *Les revistes infantils catalanes de 1939 ençà*. A l'entorn de les publicacions tècniques es presentà l'any 1994 a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona un treball de recerca signat per Jaume Soriano Clemente que duia el títol *Prensa tècnica i professional: definició i cens de publicacions a Catalunya*. Es tracta d'una bibliografia corrent i no pas un estudi històric sobre l'evolució d'aquest tipus de publicacions. El mateix caràcter acadèmic té el treball d'Àngels Fusté, *Prensa humorística a Manresa, 1872-1936*, presentat a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB el 1992. Josep Faulí l'any 1995 es dedicà a descriure i repertoriar la moderna premsa cultural en *Les revistes culturals en català*, on inventaria les publicacions existents entre 1990 i 1994. L'àmbit que més fruits ha donat correspon a les publicacions d'índole política. Són interessants les obres de Joan Crexell sobre la premsa política en la clandestinitat: *Prensa catalana clandestina i de l'exili, 1917-1938* i *Prensa catalana clandestina, 1970-1977*. En *La premsa republicana* que Joan B. Culla i Àngel Duarte publicaren l'any 1990, al marge d'oferir un estudi històric sobre la premsa republicana editada a Catalunya fins el 1939, s'incorpora una relació nominal exhaustiva de les capçaleres del període analitzat. Pedro Dalmases, que pretén contribuir a l'estudi i coneixement de l'anarquisme català, repertoria més de 240 publicacions en *La premsa anarcosindicalista en Cataluña, 1835-1939*. Finalment, pel que fa a la premsa de partit i la comunicació política, s'ha de ressenyar el catàleg bibliogràfic elaborat per Emili Gasch durant 1999, *La premsa del PSUC, 1936-1993*, es tracta d'una bibliografia exhaustiva i retrospectiva de les publicacions periòdiques oficials i no oficials impulsades pel PSUC.

3.11 LES FONTS IMPRESES A EXTREMADURA

A finals del segle XIX Nicolás Díaz Pérez publicava *Historia de Talavera la Real*, Altabella (1981: 372) asseyala que en un dels capítols de l'obra de Nicolás Díaz titulat "Catalogo de los periódicos que se han publicado en Extremadura" es troba la primera contribució a l'hemerografia de la regió, tot i que ressaltava la parcialitat i la incompletesa de les dades. Més recentment, en 1971 en la revista *Alcántara* de Cáceres, Juan Pedro Vera Camacho repassava de forma exhaustiva les publicacions periòdiques extremeñes en el seu article "Periódicos y periodistas extremeños del siglo XX".

Pel que fa a les hemerografies de cadascuna de les províncies extremeñes cal destacar una obra modèlica per a la data en què es va redactar com és la de Román Gómez Villafranca *Historia y bibliografía de la prensa de Badajoz*, de 1901. Al marge d'una breu referència a l'evolució de la premsa en la província durant el segle XIX, inclou una completa fitxa hemerogràfica per a cada una de les 52 publicacions; en alguns casos aporta índexs dels articles més rellevants dels títols repertoriats, des de 1808 fins al 1900. A causa de la significació de l'obra aquesta va ser reeditada l'any 1977. L'any 1956 Julio Gómez de Salazar va donar a conèixer un rigorós treball catalogràfic titulat "Inventario de la prensa de Badajoz y su provincia", publicat en la *Gaceta de la prensa española* on llista 344 publicacions, 260 corresponen a la capital i les 84 restants a diferents localitats de la província. Posteriorment, l'any 1975 en la *Revista de estudios extremeños*, Arcadio Guerra publicava "Apuntes bibliográficos de la prensa periódica de la Baja Extremadura". Es tracta d'un repertori hemerogràfic que actualitza el de Gómez Villafranca alhora que dissortadament desconeix les aportacions fetes pel de Gómez de Salazar. L'interès d'aquesta font és la localització minuciosa de les publicacions repertoriades. L'any 1981 Joaquín Rosado va elaborar un petit estudi dedicat a les revistes aparegudes a Badajoz sota el títol *La prensa periódica placentina: apuntes para su historia*.

L'absència de treballs d'entitat que donessin notícia de les publicacions periòdiques editades a Cáceres es va superar amb l'obra publicada l'any 1991 per Germán Sellers

de Paz *La prensa cacereña y su época, 1810-1990*. És sens dubte la història més completa sobre la premsa d'aquesta província, fruit d'un treball que, segons l'autor, s'ha prolongat durant quasi trenta anys. Inclou informació sobre un total de 555 capçaleres, 347 corresponen a Càceres capital i 208 a la resta de poblacions de la província extremeña.

3.12 LES FONTS IMPRESES A GALÍCIA

Juan Carlos Fernández Pulpeiro va publicar en 1981 la seva memòria de llicenciatura defensada a la Facultad de Ciencias de la Información de Madrid un any abans, amb el títol *Apuntes para la historia de la prensa del siglo XIX en Galicia*. La dimensió repertorial de l'obra es fonamenta en la inclusió d'un competíssim índex general de les publicacions editades a la comunitat autònoma entre 1800 i 1950.

Aprofitant la proximitat del bicentenari del naixement de la premsa a Galícia, Enrique Santos Gayoso publica el 1990 *Historia de la prensa gallega, 1800-1986*. És un treball monumental, en el pròleg del qual l'autor es declara hereu i deutor de l'obra d'erudits com Manuel Soto Freire²³, Eugenio Carré Aldao²⁴ o Pablo Pérez Constanti²⁵, tots ells estudiosos del periodisme gallec. L'obra de Santos Gayoso pretén omplir l'absència d'una hemerografia general de la premsa a Galícia i superar els treballs parcials realitzats per a la *Gran Enciclopedia Gallega* per Alberto Vilanova Rodríguez o Xosé Neira Vilas. Mancava en el panorama hemerogràfic una obra que recollís, comentés i estructurés des dels seus inicis tota la premsa escrita a Galícia (periòdics, revistes, setmanaris, butlletins), aquest és l'objectiu que aconsegueix l'obra de Santos Gayoso, que inclou notícia de 2.167 publicacions, classificades en 36 categories temàtiques. Posteriorment, en 1995, l'autor ha revisat i ampliat la seva obra inicial amb *Historia de la prensa gallega, 1800-1993*, on ha incorporat les fitxes corresponents a la vintena de

²³ Soto Freire, Manuel. *La imprenta en Galicia. Ensayo bibliográfico*. Obra presentada al concurs de la Biblioteca Nacional en 1868 i premiada sense haver-se publicat fins ara. Altabella (1918: 381) afirma que l'autor repertoria 180 publicacions. Posteriorment aquest mateix autor analitzaria la premsa gallega durant la Guerra d'Independència.

²⁴ Poeta, historiador i llibreter va destacar amb les seves monografies sobre el periodisme galleg, sobretot a l'entorn de les publicacions periòdiques de La Coruña, *Un siglo de periodismo: 1800-1900. Apuntes para la historia del periodismo y la imprenta en La Coruña*.

²⁵ Arxiver i iniciador dels estudis hemerogràfics de la seva ciutat, és autor de l'article publicat en 1893 a *Revista gallega* titulat "Apuntes para la historia del periodismo en Compostela durante el presente siglo"

noves publicacions aparegudes en el període que va des de 1986 a 1993, al marge de fer algunes correccions i modificacions en les dades d'algunes altres fitxes.

César Antonio Molina, especialista en premsa literària i cultural, publica l'any 1988 en dos volums *Prensa literaria en Galicia (1809-1920)* i *Prensa literaria en Galicia (1920 -1960)*. Ambdós estudis aporten un cens complet de les publicacions analitzades, així com també una relació de les publicacions literàries i culturals de la resta de l'Estat editades en el període treballat.

Singular és l'obra de Bernardo Máiz Vázquez, *Memoria-catalogo das publicaciones galegas antifranquistas*, apareguda el 1989 i que dona notícia d'un centenar de títols, així com la seva localització actual.

Marcos Valcárcel l'any 1987 publica *A prensa en Ourense e a súa provincia*, es tracta d'una memòria de llicenciatura presentada en la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Santiago de Compostela, on cataloga tota la producció hemerogràfica de la província, un total de 288 publicacions, d'acord amb la pauta metodològica proposada per la *Normativa per a la descripció de publicacions periòdiques en els repertoris de premsa local, comarcal i general*.

En 1997 Mari Paz Teijeira Fanego i María de la Torre Rioyo publiquen *A prensa en Lugo, dous séculos de historia* on recullen informació sobre les 105 publicacions periòdiques editades a la província des de 1811. Es tracta d'una hemerografia que destaca per la prolixitat de dades a l'entorn de la vida i vicissituds de cadascuna de les capçaleres ressenyades.

Pel que fa a hemerografies locals sobre poblacions altres que les capitals de província, s'han de destacar tres treballs. Per ordre cronològic el primer és l'obra de Xosé López García *A prensa local e comarcal en Galicia*, de 1992. Després de presentar l'estat de la qüestió i de comparar la vitalitat d'aquest tipus de mitjans en les altres dues comunitats autònomes històriques, Catalunya i el País Basc, ofereix un complet cens que actualitza i completa en certa manera l'obra de Santos Gayoso. També en 1992

Guillermo Llorca Freire publica *Historia da prensa ferrolá (1845-1992)*. Una hemerografia exhaustiva sobre la premsa d'El Ferrol on s'inclouen 243 publicacions. En 1994 Miguel Angel Baamonde dedica un estudi a l'hemerografia de Monforte de Lemos, amb *Medio siglo de periodismo monfortino*, on repertoria un total de 37 títols publicats entre 1875 i 1935.

3.13 LES FONTS IMPRESES A MADRID

3.13.1 La figura d'Eugenio Hartzenbusch

Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año 1661 al 1870 d'Eugenio Hartzenbusch és la primera bibliografia de premsa madrilenya i, alhora, la primera hemerografia espanyola. La pràctica diària com a bibliotecari en la Biblioteca Nacional va suscitar l'interès de Hartzenbusch per elaborar el seu catàleg:

“El deseo de facilitar el servicio de los pedidos que se me hacían me sugirió la idea de sacar nota de todos los [periódicos] que poseemos, así antiguos como modernos. Pronto eché de ver que nos faltaban muchos; y para proporcionar a la Biblioteca noticia de ellos, a fin de que pudiese adquirirlos, me propuse formar una simple lista o catálogo de librero, que constara de cuantos periódicos conociera” (Hartzenbusch, 1894: V)

Hartzenbusch, entre les raons que addueix per refermar la importància de la seva contribució destaca la desatenció en l'aplicació de les disposicions legals pel que fa a la donació d'exemplars per editors i impressors a la Biblioteca Nacional i la consegüent incompletesa dels seus fons. Malgrat que l'autor reconeixia la parcialitat de les dades que oferia en el seu repertori, el seu catàleg demostra un treball titànic davant la manca de mitjans tècnics per a la recerca hemerogràfica i la pràctica inexistència de fonts bibliogràfiques²⁶, a pesar de tot l'obra inclou notícia de 2.345 publicacions i s'acompanyen de dos índexs modèlics: un de cronològic i un altre d'alfabètic. Tot i que Hartzenbusch no va redactar cap altre treball bibliogràfic en el pròleg al seu catàleg

²⁶ Hartzenbusch inclou una brevíssima relació de particulars que van contribuir amb “noticias verbales o manuscrites” i una llista de fonts impreses consultades, de les que destaquen per la seva vocació repertorial: *Bibliografía militar de España* (1876) de José Almirante, *Breves apuntes para la historia del periodismo médico y farmacéutico en España* (1883) de Francisco Méndez Álvaro i *Monografía de la prensa periodística de España* (1868) de José María del Campo.

advertia ja en 1873 la necessitat “quizá más adelante, de emprender la *Bibliografía general de la imprenta periódica española*” (Hartzenbusch, 1894: VII).

3.13.2 Històries de la premsa madrilenya

En 1933 Antonio Asenjo documentava el context social i polític de la premsa madrilenya amb *La prensa madrileña a través de los siglos: apuntes para su historia desde el año 1661 al de 1925*. Si bé no té l'exhaustivitat de la bibliografia de Hartzenbusch, sí, en canvi, amplia el període analitzat i ofereix la possibilitat d'enriquir el coneixement de l'hemerografia de la comunitat.

Gisèle Cazottes en el seu estudi *La presse periodique madrilène entre 1871 et 1885*, publicat l'any 1982, analitza el lligam entre la presència d'una burgesia cada cop més pujant i hegemònica amb el creixent dinamisme de l'activitat periodística i la consegüent proliferació de publicacions periòdiques no diàries. L'autora, al marge d'estudiar en profunditat el tema i les implicacions socials i econòmiques d'aquest procés, aporta un exhaustiu catàleg on identifica, a través d'una senzilla fitxa hemerogràfica, les prop de nou-centes publicacions que ha localitzat. L'obra també destaca per la riquesa i utilitat dels seus índex, cronològic i temàtic.

3.13.3 Estudis sobre premsa obrera

En 1987 es publica *Prensa obrera en Madrid, 1855-1936*, títol que reuneix les actes dels *Coloquios de Historia Madrileña*, organitzats conjuntament per la revista *Alfoz* i la Conselleria de Cultura de la Comunitat de Madrid, a través de la seva Direcció General. D'entre la trentena llarga de col·laboracions, destaquen, d'acord amb l'enfocament del present treball, les que conformen la darrera part de l'obra “Catálogos de prensa obrera madrileña”. En aquest apartat hi ha quatre contribucions que descriuen de forma minuciosa la riquesa hemerogràfica referida al tema. Carlos Dorado Fernández, ajudant d'arxius de l'Hemeroteca Municipal de Madrid aporta dos treballs idèntics quant a metodologia i objectius: en el primer, “Publicaciones obreras madrileñas hasta 1909 en la Hemeroteca Municipal”, descriu amb precisió els fons documentals de l'esmentada institució i dona notícia exhaustiva de 35 publicacions i, en el segon, “Publicaciones obreras madrileñas, de 1923 al 18 de julio de 1936, en la

Hemeroteca Municipal de Madrid”, com es desprèn del seu títol, centra la seva atenció en un període cronològic posterior i aporta un volum d’informació molt més important, 151 publicacions. “Prensa obrera en Madrid, 1855-1936” d’Aurelio Martín Nájera, descriu els fons hemerogràfics dipositats en la Fundación Pablo Iglesias i recull dades d’un total de 51 títols. Marcos Serrano Prieto no es limita a l’enumeració dels fons de cap entitat, sinó que pretén amb “Catálogo de prensa obrera madrileña, 1910-1923”, contribuir a l’elaboració d’un repertori exhaustiu sobre les publicacions periòdiques d’aquesta temàtica. Inclou una completa fitxa descriptiva de 39 capçaleres.

3.13.4 Hemerografies locals

En 1986 va tenir lloc el primer *Encuentro de la Prensa Local y Municipal de Madrid*, amb la finalitat de contribuir a una millora en el seu coneixement, a la reflexió conjunta sobre aquest tipus de premsa, la seva significació i funció en una societat democràtica i metropolitana. Amb l’edició de la monografia *1970-1980: diez años de prensa local en Madrid* d’Antonio Ruiz del Árbol es pretén aportar les referències elementals que facilitin l’apropament a unes fonts documentals que permeten redescobrir la història més propera dels ciutadans. El primer pas per conèixer aquesta realitat comunicativa ha estat identificar-la i l’obra aporta les dades essencials en forma d’índex i fitxes descriptives sobre un total de 211 títols.

3.13.5 Premsa de l’exili

En 1986 l’Asociación de la Prensa de Madrid va celebrar el seu 90è aniversari i com a commemoració va organitzar una exposició on mostrava, no només les capçaleres editades durant els anys de vida de l’associació, sinó també un repàs exhaustiu de les publicacions periòdiques que han constituït, en paraules dels organitzadors de l’exposició “la otra prensa”, la premsa a l’exili i la clandestinitat. El resultat es va plasmar en un catàleg titulat *Exposición conmemorativa del 90 aniversario de la Asociación de la Prensa de Madrid*.

3.13.6 Premsa d’humor

José María López Ruíz publica en 1995 *La vida alegre: historia de las revistas humorísticas, festivas y satíricas publicadas en la villa y corte de Madrid*. Aquesta

obra és un exhaustiu recorregut pel món de l'humor imprès a la capital de l'Estat i recull en el seva relació de publicacions un total de 373 títols apareguts entre 1735 i 1990. Acompanya a la identificació de cada capçalera una senzilla fitxa descriptiva.

3.14 LES FONTS HEMEROGRÀFIQUES A LA COMUNITAT MURCIANA

En el primer terç del segle XX va aparèixer l'obra de José María Ibáñez Martínez *Serie cronológica de la prensa periódica en Murcia: fichas para una futura hemeroteca*, de 1933, on es dona notícia detallada de les revistes i diaris des de 1792 fins 1930. En 1987 Serafín Alonso Navarro ofereix una revisió exhaustiva de la premsa decimonònica a la comunitat autònoma amb *Prensa murciana del siglo XIX*. En 1996 la Universidad de Murcia y la Caja de Ahorros del Mediterráneo van organitzar les *Jornadas sobre Prensa y Sociedad en la Murcia Contemporánea*. Diverses de les ponències presentades i publicades després en les actes sota el títol *La prensa local en la región de Murcia: 1706-1939*, oferien relacions exhaustives dels títols analitzats en els diferents treballs que va coordinar Juan González Castaño. Recentment, en març del 2000 Antonio Crespo Pérez ha omplert el buit respecte de l'estudi i catalogació de la premsa murciana, *Historia de la prensa periódica de la ciudad de Murcia* inclou un repertori completíssim de la producció hemerogràfica de la ciutat des de 1706. El mateix autor ja havia iniciat l'any 1986 una acurada aproximació al tema amb *La prensa periódica en la ciudad de Murcia: 1706-1986*.

3.15 LES FONTS IMPRESES DE NAVARRA

La primera gran contribució al coneixement i investigació del patrimoni hemerogràfic navarrès correspon a l'obra del pare Pérez Goyena *Ensayo de bibliografía navarra*, obra apareguda entre 1953 i 1964. En aquest darrer any Ana Mª Calzada va publicar *La prensa navarra a fines del siglo XIX* on se centrava en les vicissituds i politització de la premsa d'aquesta comunitat i oferia una sintètica relació dels onze títols del període finisecular. Aquesta obra era una tesina de fi de carrera presentada en l'Institut de Periodismo de l'Estudio General de Navarra, que més tard es transformà en Facultad de Ciencias de la Información. A l'escalf d'aquesta institució van veure la llum gran quantitat de treballs i estudis bibliogràfics i hemerogràfics sobre Navarra.

En l'any 1977, Juan María Lecea Yabar donava a conèixer un treball molt més exhaustiu que el d'Ana Mª Calzada, *Prensa navarra de los siglos XVIII, XIX y XX*. J. Elena Santamaría amb el seu treball *Publicaciones periódicas impresas en Navarra*, aparegut l'any 1990, elabora un recompte individualitzat de tots els exemplars conservats de cadascuna de les publicacions descrites. Metodològicament ha seguit la pauta de identificació dissenyada per Adolfo Ruiz de Gauna en el seu *Catálogo de publicaciones periódicas vascas existentes en archivos, bibliotecas y hemerotecas del País Vasco*, tot i que ha fet algunes modificacions per tal de recollir més informació. La seva hemerografia dona notícia de tots els títols apareguts des de l'inici de la premsa a Navarra fins a l'esclat de la Guerra Civil amb la localització exacta de tots els exemplars disponibles. Inclou referències de 89 capçaleres.

L'any 1993 Gabriel Imbuluzqueta publicava un voluminós estudi històric sobre la premsa navarresa en el segle XIX, que el Govern de Navarra, a través de la Institución Príncipe de Viana editava en la seva col·lecció *Bibliografías*. L'obra titulada *Periódicos navarros del siglo XIX* va permetre al seu autor obtenir el grau de Doctor en la Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad de Navarra. En l'hemerografia es recull un total de 206 publicacions. Anteriorment, el mateix autor havia presentat una comunicació fruit d'un treball d'investigació també hemerogràfic sobre la premsa tudelana al *I Congreso General de Historia de Navarra* l'any 1988 amb el títol, "Prensa de Tudela en el siglo XIX", on donava notícia de 48 títols i referia la seva localització actual.

3.16 LES FONTS IMPRESES AL PAÍS BASC

Manuel Basas en el *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País* de 1962 va publicar "Catálogo para una hemeroteca de Vizcaya" on relaciona la premsa editada en aquest territori històric en una llista de títols de revistes i diaris localitzats en fons molt dispersos i dels quals aporta dades sobre els anys de vida de la publicació, la periodicitat, així com la seva tendència o orientació. En 1967 José Antonio Zubigaray donaria a la llum *La prensa en Vizcaya de 1890-1936*, rica monografia

quant a informació sobre les publicacions inventariades, però molt més limitada des del punt de vista de la cobertura cronològica que l'obra de Manuel Basas.

José Altabella estableix en l'article "Pequeñas notas bibliográficas y hemerográficas sobre la prensa vasca y vizcaína" publicat en *El Correo Español-El Pueblo Vasco*, 75 años informando, de 1985, una relació sumària cronològica de 203 publicacions periòdiques aparegudes entre 1810 i 1910. Al costat d'aquesta enumeració de títols apareix una important aportació bibliogràfica relativa a la premsa biscaïna. J. Bilbao en la seva monumental *Eusko Bibliographia* de 1987, detalla amb més elements identificatius (títol, subtítol, lloc i dates d'edició i periodicitat) una nombrosa nòmina de publicacions periòdiques basques, fet que representa, en paraules de Ruiz de Gauna (1991: 13), "el esfuerzo más generoso por exponer todo el patrimonio hemerográfico vasco".

Aranzazu Arzamendi en el *Boletín de Estudios Históricos sobre San Sebastián*, en 1985 va publicar "Publicaciones periódicas donostiarres del siglo XIX". Aquesta contribució reuneix un centenar de títols de periòdics de la província. Ofereix la localització d'alguns dels exemplars en l'Hemeroteca Municipal, en la Biblioteca Provincial i en l'Ateneo de Sant Sebastià. En 1990 la mateixa autora va publicar "Catálogo de publicaciones periódicas donostiarres: 1800-1936" en la *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, es tracta d'una completíssima relació de les publicacions periòdiques donostiarres dels segles XIX i XX acompanyades d'una completa fitxa catalogràfica, on entre d'altres dades, figura la localització de la majoria de les publicacions repertoriades. En 1935 Gálvez Cañero s'havia aproximat a l'estudi de la premsa local amb *Periódicos iruneses*.

Sobre la premsa alavesa s'han de ressenyar les investigacions d'Ortiz de Mendivil a través del seu catàleg *La prensa alavesa en el siglo XIX*. Antonio Odriozola en 1936, en les pàgines del diari *Euzkadi* va donar a conèixer diversos articles sota el títol "Periódicos alaveses". Rivera Blanco també va contribuir a l'estudi de la premsa d'aquesta província amb *La prensa alavesa en el primer tercio del siglo XX*. En 1971 Blanca Berasategi va presentar en l'Escuela de Periodismo de la Iglesia de Madrid la

tesina de llicenciatura *Vitoria y su prensa*, hemerografia que descriu les publicacions periòdiques de la capital alavesa.

Davant l'absència d'una obra completa que identifiqués la totalitat de les publicacions periòdiques basques conservades en l'actualitat i el parcial desconeixement dels fons sobre premsa basca de què disposen els arxius hemerogràfics, Adolfo Ruiz de Gauna, llicenciat en Història i doctor en Ciències de la Informació va iniciar en 1985 i va concloure cinc anys després el *Catálogo de publicaciones periódicas vascas de los siglos XIX y XX*. Sens dubte és l'obra fonamental de referència per a l'estudi de la premsa al País Basc. És un treball excel·lent i rigorós que reuneix 2.199 títols conservats en un centenar de biblioteques i hemeroteques, tant d'Euskadi com de la resta de l'Estat i d'altres països. Anteriorment el mateix autor havia proposat en *X Congreso de Estudios Vascos, archivos, bibliotecas y museos*, celebrado en 1987, una metodologia per elaborar un repertori de la premsa basca amb la comunicació titulada "Catálogo de publicaciones periódicas vascas existentes en archivos, bibliotecas y hemerotecas del País Vasco: método y problemas para su elaboración". La proposta presentada en aquesta comunicació és l'aplicada en el catàleg que conforma la seva tesi doctoral.

3.17 LES FONTS IMPRESES A LA RIOJA

Els primers treballs sobre les publicacions periòdiques a La Rioja corresponen a José Miguel Delgado Idarreta, inciat l'any 1983 amb l'elaboració d'una primera nòmina de títols del segle XIX, *La prensa riojana en el siglo XIX: algunas notas para su estudio*. Aquest treball va ser completat posteriorment amb un cens sobre la premsa durant la Segona República, en col·laboració amb Bilbao Díez i Lacalzada de Mateo, "La prensa en el Archivo del Instituto de Estudios Riojanos (1931-1936)", presentat al *Coloquio Internacional sobre la II República Española*.

Des de 1987 la professora Mª Pilar Martínez Latre va crear un grup de treball amb la finalitat d'elaborar un *Diccionario bibliográfico para La Rioja*, que aprofundiria en

l'anàlisi i catalogació per matèries i autors de tot el que s'hagués publicat en la premsa riojana.

L'Instituto de Estudios Riojanos va promoure l'any 1990 la celebració d'unes jornades sobre *Prensa y sociedad* per tal d'aglutinar l'esforç multidisciplinar que des de diverses àrees del coneixement s'estaven posant en marxa a La Rioja per catalogar, estudiar i analitzar els fons hemerogràfics de la comunitat autònoma. Entre les ponències presentades destaca la de José Miguel Delgado titulada "La prensa riojana de principios del siglo XX" on aporta un inventari que inclou 131 títols de les publicacions riojanes aparegudes entre 1902 i 1931. En el marc de les mateixes jornades Antonio López de Zuazo Algar, en la seva ponència "Periodistas riojanos del siglo XX", aporta de forma provisional un catàleg de la premsa del segle XX a la regió, amb la qual cosa, amplia i complementa la nòmina elaborada per José Miguel Delgado Idarreta.

3.18 LES FONTS IMPRESES DEL PAÍS VALENCIÀ

3.18.1 Orígens de l'hemerografia valenciana

L'esclat i desvetllament de l'hemerografia valenciana cal situar-lo entre 1880 i 1928, entre l'aparició de *Periódicos de Valencia. Apuntes para formar una biblioteca de lo publicado desde 1526 hasta nuestros días* de Luis Tramoyeres Blasco i l'edició del *Catàleg bibliogràfic de la premsa valenciana* de José Navarro Cabanes. Després d'aquest títol ja no es publica cap més estudi sobre premsa periòdica d'una ciutat, d'una comarca o de tot el País Valencià fins la dècada dels 60. Ricard Blasco, en el pròleg a l'obra de Josep Romeu *La premsa a Vinaròs* afirma:

“No compremem una tan absoluta indiferència dels investigadors durant tants decennis, menys tenint fonts històriques primàries tan insubstituïbles com són les publicacions periòdiques” (citada: Romeu; 1982:7).

La primera aproximació a la història de la premsa valenciana a través d'un treball hemerogràfic cal situar-lo en l'àmbit dels estudis erudits i de la mà del catàleg de Lluís Tramoyeres Blasco, que va aparèixer en articles per lliuraments a la *Revista de Valencia*, als anys 1880 i 1881, més tard, al 1889, seria editat en forma de llibre. Les dades que Tramoyeres Blasco ofereix de les publicacions aparegudes entre 1526 i 1790, període que Givanel denomina "prehistòria dels periòdics", no són sempre de primera mà. En canvi, en paraules de Ricard Blasco,

"no ha estat superada quant a minuciositat i fiabilitat de la informació la fitxa i la història de les publicacions aparegudes entre 1790 i 1880, bona part de les quals conegué directament". (citat a: Romeu, 1982: 11)

La limitació de l'obra de Tramoyeres Blasco a la ciutat de València és superada pel treball de Josep Ribelles Comín sobre la premsa a la província de Castelló, *Intereses económicos, agrícolas, industriales y mercantiles de Castellón, con la historia del Puerto del Graó y del periodismo provincial*. És la primera catalogació completa - lògicament fins a l'any de l'edició de l'obra - de totes les publicacions periòdiques aparegudes a Castelló. Al costat de les dades que recull sobre els periòdics de Castelló de la Plana entre 1834 i 1905, amb profusió de notícies històriques sobre cada títol, incorpora fitxes relatives a la premsa apareguda a Morella, Sagorba, Vinaròs i Vistabella. L'autor va decidir ampliar la seva obra i va treure a la llum en 1915 *Historia del periodismo de la provincia de Castellón*.

Però la superació definitiva del localisme la representa el periodista valencià José Navarro Cabanes, qui es distingirà durant molts anys en la tasca hemerogràfica per haver fet la història general de la premsa valenciana amb el *Catàleg bibliogràfic de la premsa valenciana, escrito en nuestra lengua y publicado en Valencia, pueblos de la provincia y per las colonias valencianas en Madrid, Barcelona, Zaragoza y repùblicas americanas (1586-1927)*, treball que va aconseguir el primer premi als Jocs Florals de *Lo Rat Penat* de 1927 i que finalment, va veure la llum en forma de llibre dos anys després, gràcies a la impremta del *Diario de Valencia*. Més de mig

segle després, l'Associació de la Premsa de València retia homenatge a Navarro Cabanes amb la reedició del catàleg sobre premsa valenciana que inclou un estudi preliminar a càrrec d'Antoni Laguna (Martínez; Laguna; Vallès, 1995: 111).

El *Catàleg bibliogràfic de la premsa valenciana* abasta no només les primitives relacions de successos escrits en valencià, sinó tota la producció periodística apareguda fins l'any 1927. Cabanes publicà cada any a l'*Almanaque de Las Provincias*, des del 1894 fins gairebé la seva mort al 1929, la relació de premsa editada al llarg de l'any en tots els pobles i les ciutats de les comarques de València i, en alguns casos, les d'Alacant. Més enllà de les col·laboracions anuals, Navarro Cabanes realitzà sengles catàlegs de la premsa més estimada per ell. En primer lloc i com a carlí, *Apuntes bibliográficos sobre la prensa carlista*, obra que va ser redactada el 1913 amb motiu d'un concurs convocat per la Joventut Legitimista Tradicionalista. Les prop de tres-centes pàgines que integren el llibre constitueixen l'únic catàleg conegut sobre la premsa carlina, la qual cosa indica la seva importància.

Pel que fa al coneixement de les publicacions periòdiques alacantines cal assenyalar l'obra d'Isidre Albert Berenguer apareguda en 1958, *Bibliografía de la prensa periódica de Alicante y su provincia*, és un catàleg exhaustiu des dels primers periòdics del XIX fins a l'any 1925. Les primeres mostres de premsa alacantina aquest mateix autor les havia descrit ja un any abans, en 1957 a *La imprenta en Alicante en el siglo XVIII*. Vicent Martínez Morellà va donar a conèixer l'any 1962, *La imprenta en Alicante durante la Guerra de Independencia (1808-1814)*.

3.18.2 Consolidació de l'hemerografia valenciana

En esclatar la Guerra Civil, l'hemerografia valenciana comptava, tot i la fragmentació remarcada dels seus estudis, amb un corpus complet i solvent. I el més important, existia una tradició investigadora. En canvi, els primers deu anys de la postguerra acusen un absolut col·lapse dels estudis hemerogràfics. La represa no es començarà a manifestar fins ben entrada la dècada dels 60 i sobretot, arran de la celebració a l'abril de 1971 del *Primer Congrés d'Història del País Valencià*, quan en forma de ponències

i de comunicacions es van presentar els primers treballs hemerogràfics a l'escalf d'una nova interpretació i valoració de la premsa com a font d'informació històrica. Diversos equips d'investigació provinents de l'àmbit universitari van donar un caire definitivament científic a la pràctica hemerogràfica, en posar gran atenció en la localització i descripció d'aquestes fonts documentals. Aquesta nova orientació es materialitza en el primer volum de les ponències del Congrés editades per la Universitat de València entre 1973 i 1974 que inclou diverses contribucions sobre l'estudi de premsa local i especialitzada.

Després del congrés de 1971, tres grans línies de catalogació i de documentació es mantenen vigents fins avui (Martínez; Laguna; Vallès, 1995: 118). En primer lloc, apareixerà un important centre de documentació a la Facultat de Medicina de València, que actualment compta amb un fons perfectament catalogat de publicacions mèdiques i n'ha promogut treballs de diversa índole. En segon terme, començarà a desenvolupar-se en l'àmbit valencià la disciplina de Documentació i d'Arxivística sota el guiatge de la professora Francisca Aleixandre Tena, que catalogarà el fons de la Real Sociedad Económica de Amigos del País i gestionarà la fundació Nicolau Primitiu de la Biblioteca Pública de València, que compta amb un fons periodístic i documental de gran vàlua històrica. En tercer lloc, s'han anat elaborant un gran nombre d'hemerografies locals, tot i que moltes publicacions continuen disperses a les biblioteques o arxius municipals.

L'hereu més preclar de la nova orientació investigadora que neix arran del *Primer Congrés d'Història del País Valencià* és Ricard Blasco, qui amb la seva tasca bibliogràfica intenta pal·liar la incompletesa dels estudis hemerogràfics valencians i que exercí de pont entre l'empirisme taxonòmic dels seus precedents i els primers estudis amb certa profunditat. La seva obra més important serà la coordinació del catàleg, publicat per la Institució Alfons el Magnànim de la Diputació de València, al 1983, amb el títol de *La premsa al País Valencià, 1790-1983*. Amb aquest treball Blasco pretén contribuir a l'elaboració d'una hemeroteca valenciana. Aquest catàleg és el primer pas, ja que només dóna notícia de la localització en més de 56 biblioteques i

arxius d'arreu del món de totes les publicacions periòdiques valencianes. L'obra fou concebuda en dues parts. La primera, que és l'única que fins ara ha vist la llum suposa la localització i recopilació de tots els materials impresos entre 1790 i 1983 i havia de seguir-la una segona, formada per un catàleg alfabètic i un altre de cronològic que actuessin de suport a l'elaboració d'una història de la premsa valenciana. El mateix autor defineix el propòsit del seu treball quan parla de:

“recollir i editar un catàleg general i crític de les publicacions periòdiques valencianes, que al seu torn formarà part d'una obra més àmplia i ambiciosa que portarà per títol *Hemeroteca valenciana*” (Blasco, 1983: 19).

Tot i la incompletesa del catàleg de Blasco constitueix l'eina més important per al treball d'investigació en premsa. Amb anterioritat, Ricard Blasco havia fet una inestimable aportació per a l'anàlisi temàtica de la premsa, en haver redactat les veus de 'premsa' de la *Gran Enciclopèdia de la Regió Valenciana*, una enciclopèdia que es va editar al 1973, en dotze volums.

En l'equip de treball de Blasco van col·laborar alguns dels investigadors que posteriorment han publicat hemerografies locals com és el cas de Josep Romeu i la seva *La premsa en Vinarós*, o el de Miguel Ors amb la seva tesi de llicenciatura *La premsa il·licitana, 1836-1980*, concebuda originalment com a part del catàleg de premsa dirigit per Ricard Blasco.

Altres localitats que compten amb hemerografies locals són Alcoi²⁷, Catarroja²⁸, Cullera²⁹ i Sueca³⁰ i també les comarques de la Marina Alta, La Safor³¹ i l'Horta del Sud³².

²⁷ *150 Anys de premsa a Alcoi*. Alcoi, 1986.

²⁸ Alapont, P; Martí Campoy, F. “Catàleg de premsa periòdica de Catarroja (1902-1985)”. *Afers*, núm. 2, p. 427-443.

²⁹ Martínez Albiach, A. *Cullera, 53 años de periodismo: 1883-1936*. Cullera, 1989.

³⁰ Carrasquer, A. [et al.] “Catàleg de la premsa periòdica a Sueca (1898-1984)”. *Quaderns de Sueca*, núm. 5, 1985, p. 113-134.

³¹ García Frasquet, G. *Catàleg de la premsa comarcal. La Safor, 1880-1982*. Gandia, 1988.

Des del 1993 l'Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", de la Diputació Provincial d'Alacant, està duent a terme un projecte a llarg termini, que pretén la recuperació, microfilmació i estudi de la premsa a la província d'Alacant. El projecte compta amb la col·laboració de diverses institucions i entitats i el treball de nombrosos investigadors. Els resultats d'aquesta tasca investigadora es van publicant progressivament, i conformaran una col·lecció d'una vintena de monografies. Al capdavant d'aquesta iniciativa de recuperació del patrimoni hemerogràfic alacantí es troba Francisco Moreno Sáez, responsable editorial dels treballs apareguts fins ara.

Els volums publicats fins al 1999 són sis: *La premsa de La Marina Alta, 1840-1990*, *La premsa en la província de Alicante durante la Guerra Civil, 1936-1939*, *La premsa en la província de Alicante durante la segunda república*, *La premsa en la ciudad de Alicante desde sus orígenes hasta 1874*, *La premsa en la ciudad de Alicante durante la restauración* i *La premsa en la ciudad de Alicante durante la dictadura de Primo de Rivera*. La metodologia emprada en tots sis estudis ha estat idèntica: descripció del periòdic d'acord amb el model de fitxa descriptiva de Celso Almuíña, a partir de la qual recollir els aspectes formals de la publicació. En segon lloc, elaboració d'una competíssima fitxa analítica. Un tercer apartat orientat a l'anàlisi dels aspectes històrics de la publicació, és a dir, valorar el paper jugat històricament pel periòdic, a banda de ponderar la seva importància com a font d'informació històrica.

³² Martínez, Francesc; Ramos, Alfred. *La premsa local i comarcal de l'Horta Sud, 1976-1996*. València, 1997

CAPÍTOL 4

ELS MODELS DE FITXA DE L'HEMEROGRAFIA DESCRIPTIVA

En capítols precedents s'ha fet referència a la significació que avui dia tenen les publicacions periòdiques, ja siguin diaris o revistes, com a fonts d'informació històrica. Per aquesta raó, és essencial que l'investigador disposi dels instruments adequats per conèixer de forma clara i precisa el nombre, característiques, evolució i localització dels documents que puguin contribuir a la seva tasca d'investigació.

4.1. ELS MÈTODES D'ESTUDI DE LA PREMSA

Tot i que existeix algun precedent aïllat en segles anteriors l'interès per l'estudi de la premsa com a font històrica es va desvetllar en el segle XIX. Els motius els assenyala Alejandro Pizarroso quan afirma que:

“la importancia de la prensa, del fenómeno informativo, en la vida política y en la rica vida parlamentaria durante el siglo XIX, llevó desde muy pronto a algunos autores a volverse hacia ésta para hacerla objeto de un estudio histórico”.
(Pizarroso, 1994: 3)

Els primers estudis històrics al voltant de la premsa van propiciar el sorgiment d'obres que no van anar més enllà de la simple enunciació de títols o de la seva descripció més o menys sistematitzada en forma de catàlegs, acompanyades esporàdicament d'esboços biogràfics o d'anecdòtics sobre els homes que els van donar vida. Dificilment aquestes contribucions arribaven a situar la premsa en el seu context social i polític. Amb tot, però, constituïen les primeres passes de l'hemerogràfica descriptiva. Alejandro Pizarroso situa l'hemerografia descriptiva, a la qual es refereix quan parla de 'treballs descriptius i catalogacions', entre els tres tipus d'estudi que sorgeixen durant el segle XIX i que, sense grans variacions metodològiques, continuen constituint les aportacions més valuoses a l'estudi de la premsa. Els altres són la recerca sobre la influència de la premsa i les recopilacions legislatives sobre dret de premsa i impremta.

La incessant recurrència dels investigadors socials a la premsa com a document històric ha incidit en la recerca de mètodes vàlids per a la seva anàlisi des d'una perspectiva històrica. Aquesta conjuntura ha propiciat, durant la segona meitat del segle XX, l'aparició de noves propostes d'anàlisi que han estat, fins a cert punt com assenyala María Dolores Sáiz (1990: 14), complementèries. No és l'objectiu del present treball analitzar en profunditat cadascun dels mètodes que han sorgit al llarg d'aquest període, però sí es considera oportú de ressenyar-los per tal de situar el valor de la pràctica hemerogràfica en aquesta breu revisió de l'evolució de les diferents propostes d'estudi de la premsa.

Van ser els documentalistes alemanys els primers a ocupar-se des d'una perspectiva estrictament teòrica dels diaris, l'exponent més conegut és Otto Groth. Posteriorment els especialistes francesos, de la mà d'homes com Jacques Kayser o Fernand Terrou, van donar un nou impuls a l'estudi de la premsa amb les primeres aportacions quant a la metodologia de la seva anàlisi.

L'estudi morfològic de Kayser pretén analitzar cada publicació com un producte acabat destinat al consum del públic. En la seva obra *El Diari Francès*, proposa un model complet que inclou per a cada publicació un 'registre d'identificació' i un 'expedient d'identitat', que posteriorment es descriuran en profunditat. Tot i que la seva proposta està concebuda per a l'estudi de la premsa francesa ha adquirit un valor universal i ha estat adaptada a l'estudi de diversos tipus de premsa i altres entorns culturals.

Com a complement al model morfològic de Kayser van proliferar a partir de la dècada dels anys 70 estudis sobre la història de la premsa de caràcter fonamentalment quantitativista. Aquest model ha contribuït decisivament a la renovació de la metodologia històrica. Algunes de les aplicacions més significatives en aquest terreny corresponen a la proposta de la professora Amparo Sardà³³, que a partir de la necessitat d'historificar les publicacions en el marc de la comunicació social va intentar

³³ Moreno Sardà, Amparo. "Problemas metodológicos de la historia de la prensa: aplicación de la informática al análisis de las publicaciones". Dins: *Metodología de la historia de la prensa española*, Madrid: Siglo XXI, 1982, p. 271-310.

principalment sistematitzar i racionalitzar el mètode de Kayser. Una altra contribució destacable ha estat la de la professora Mª Carmen García Nieto³⁴, qui mitjançant l'anàlisi comparada de les publicacions diàries barcelonines entre 1895 i 1910 en relació amb la vida política de la ciutat, ha suggerit un mètode d'investigació de la premsa que parteix de l'afirmació que l'estudi del fet històric en els periòdics és inseparable de l'estudi històric de la font. Aquest esquema obeeix a un seguit de criteris: la investigació de qualsevol fet o aspecte de la realitat a través de la premsa implica fer la història de la pròpia font documental; d'aquesta manera l'estudi de qualsevol esdeveniment a través de la premsa exigeix la localització i catalogació exhaustiva de totes les publicacions periòdiques del moment escollit, com a pas previ de l'anàlisi del contingut i la seva contextualització.

Jesús Timoteo Álvarez³⁵ representa l'intent de superar l'etapa analítica de la història de la premsa per passar a una etapa de síntesis. Parteix de la hipòtesi segons la qual la informació juga en la societat una funció estructural. El seu projecte d'estudi de la història de la premsa se situa en el marc de la Teoria General dels Sistemes. Davant de les mancances tant del model morfològic de Kayser, com del model quantitatiu, que segons Pizarroso (1994: 6) “pueden hacer complejos estudios para demostrar cuestiones obvias”, tracta de conciliar-los i integrar algun dels seus elements en una proposta que té com a objectiu l'aplicació de la teoria i mètodes sistèmics a l'anàlisi de les ciències socials, és a dir, el periodisme és considerat com un subsistema dins del sistema social que possibilita la forma i el grau en què pot ser conegut l'esdeveniment social (Sáiz, 1990: 16). A partir del model de Jesús Timoteo Álvarez es pot abordar científicament la tasca d'elaborar una història del periodisme englobant totes les perspectives possibles i aplicar-lo a qualsevol època o àrea geogràfica, ja que cal definir el marc legal de la premsa, les estructures econòmica i social dels mitjans de comunicació, la subestructura de relacions personals i els productes acabats, és a dir, les publicacions. És en relació amb aquest darrer element, que el model de Timoteo

³⁴ García Nieto, Mª Carmen. “La prensa diaria de Barcelona, de 1895 a 1910”. Dins: *Prensa y sociedad en España (1820-1936)*, p. 241-270.

³⁵ Timoteo Alvarez, Jesús. “Elementos para un nuevo modelo de análisis histórico. De la Historia del Periodismo a la Historia Total”. Dins: *Revista de la Universidad Complutense, Estudios de Historia Moderna y Contemporánea. Homenaje a D. Jesús Pabón*, vol. XXVII, núm. 113, julio-sept. 1978, p.399-424.

Álvarez integra part de la metodologia usada per Kayser. El tractadista francès també parla de la identificació d'un producte acabat, el diari, i aquesta identificació només es pot dur a terme a través de la seva 'fitxa característica', és a dir, a través de la participació de l'hemerografia descriptiva i, en definitiva, a través de la implicació de les tècniques documentals de representació dels documents.

D'aquest breu repàs a les diverses propostes d'estudi de la premsa sorgides durant la segona meitat del segle XX: des de l'estudi morfològic dels mitjans, l'aplicació de la metodologia quantitativa o l'intent de construir una història del periodisme a partir de la Teoria General dels Sistemes, en tots ells s'ha demostrat imprescindible el fet de disposar d'una tasca prèvia 'taxonòmica' que permeti inventariar i conèixer en profunditat l'objecte d'estudi. Aquesta fase de recerca, identificació i localització serà més important i decisiva quan l'anàlisi o l'elaboració d'una història de la premsa s'ocupi d'algun sector que no compti d'antuvi amb fonts hemerogràfiques ja existents que facilitin a l'investigador una primera aproximació a l'objecte d'estudi. Aquesta és, precisament, la situació en què es troba l'historiador que vol acabar-se amb l'estudi i l'evolució de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació.

4.2. ELS MODELS D'ANÀLISI DE L'HEMEROGRAFIA DESCRIPTIVA

Després de l'anterior repàs als models d'anàlisi històrica de la premsa i de comprovar que en tot d'ells l'hemerografia juga un paper primordial, la funció d'aquest apartat consisteix a fer una revisió dels diversos models de fitxa descriptivoanalítica per a publicacions periòdiques, amb l'objectiu últim de proposar un model propi útil per a la identificació, descripció i anàlisi de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació.

Des del mateix moment que neix l'interès per l'estudi de la premsa, no únicament com a fenomen comunicatiu, sinó també com a font d'informació històrica, es desenvolupa implícitament un procés de reflexió per establir unes pautes procedimentals que ajudin a l'elaboració de censos o fonts hemerogràfiques que i la resposta més completa i fiable a les necessitats informatives d'historiadors i investigadors en general. És a dir, abans

d'iniciar qualsevol tipus de línia d'investigació a través d'una font documental cal localitzar aquest document, identificar-lo i descriure'l per després contextualitzar aquest producte informatiu, que és la premsa, amb d'altres variables socials, culturals, econòmiques, etc.

Els models dels quals s'ocupa la següent revisió abasten dos grans àmbits. El primer correspon a les propostes elaborades per estudiosos de la premsa, historiadors i periodistes en general, que s'han constituït en pautes de referència per a treballs posteriors; és el cas, per exemple, dels models de Jacques Kayser, Celso Almuïña o Josep Maria Figueres. També es donarà una atenció especial a les pautes de descripció de les hemerografies dedicades a qualsevol tipus de premsa especialitzada. El segon àmbit correspon als models proposats des de la pràctica estrictament biblioteconòmica i documental, malauradament força oblidats per molts dels estudiosos que s'han ocupat d'elaborar bibliografies de premsa, fet que ha repercutit, no únicament en la seva qualitat, sinó també en la seva utilitat i validesa.

4.2.1. Les propostes de descripció hemerogràfica d'investigadors i historiadors de la premsa

4.2.1.1. *El Diari Francès de Jacques Kayser*

Jacques Kayser és el primer especialista que s'ha dedicat a investigar la metodologia de l'anàlisi de les publicacions periòdiques. De la seva obra i, d'acord amb l'orientació del present treball, ens centrarem en les propostes que l'autor francès va desenvolupar entre els mesos d'agost i octubre de 1961 en un cicle de conferències en el Centre Internacional d'Estudis Superiors de Periodisme per a l'Amèrica Llatina (CIESPAL). El conjunt d'aquestes conferències va ser publicat aquell mateix any i, posteriorment, el mateix autor poc abans de morir en 1963, li va donar forma definitiva de llibre, publicat sota el títol de *El Diari Francès*.

Kayser va orientar les seves reflexions a l'entorn de l'elaboració d'una metodologia que permetés l'inici de l'estudi de la història de la premsa francesa, i en aquesta direcció cal entendre la contribució de *El Diari Francès*. Kayser volia donar als estudis de premsa

una estructura orgànica, un mètode d'investigació, una iniciació metodològica que havia de respondre certes qüestions: Quines són les dades indispensables per identificar un diari? Quins principis es poden establir per intentar classificar el que l'autor denomina 'unitats de redacció', és a dir, els elements que entren en la composició d'un número, des dels articles fins a les seccions habituals, etc? Quines precaucions cal prendre per estudiar el contingut d'un diari, per apreciar els procediments emprats en la seva presentació formal (tipografia, col·locació dels titulars, etc.) i establir així entre els rotatius una comparació vàlida? En paraules de Kayser el propòsit de la seva obra era

... el de suggerir un mètode d'estudi de la premsa diària i, amb la seva aplicació, intentar descriure i estudiar el diari francès tal i com és, és a dir, el producte acabat, venut al públic. No em deixaré, per tant, influir ni pels mòbils i les intencions de qui els preparen, ni per les impressions sentides per qui els llegeixen". (Kayser, 1974: 19)

L'estructura del model d'anàlisi hemerogràfica

Kayser entenia que per iniciar l'estudi d'un diari es fa imprescindible disposar de les característiques essencials de l'objecte d'estudi. Aquest conjunt de dades Kayser les denominava molt gràficament en la seva obra 'l'estat civil' de la publicació. L'autor, però, distingeix entre un tipus de dades indispensables i fàcils d'obtenir, que conformaran el 'registre d'identificació', o també denominada 'fitxa característica', i unes altres, el coneixement dels quals permetrà descobrir la vida de la publicació i conformaran 'l'expedient d'identitat'. Accedir a aquestes últimes sol exigir llargues investigacions.

Segons Kayser els elements que formen part de la seva fitxa característica se seleccionen d'acord tant amb les necessitats informatives de l'investigador especialitzat en premsa com de l'historiador. Per aquesta raó difereixen substancialment dels que solen determinar arxivers i bibliotecaris a l'hora d'elaborar els seus catàlegs hemerogràfics. Evidentment aquesta opinió s'ha de circumscriure al moment en què Kayser formula la seva proposta d'anàlisi, ja que, tot i ser certa la seva apreciació, posteriorment el món bibliotecari i, sobretot els professionals de la bibliografia,

reconeixeran el valor de l'aportació de l'autor francès i faran seva la part enumerativa de la metodologia .

La fitxa característica

Per l'interès del present treball i, d'acord amb la vocació de l'actual apartat, es descriuen els quinze elements de la fitxa característica i s'argumenta el valor de la seva inclusió en l'estructura seguint els criteris del seu autor.

1. a. Nom del diari.

Kayser es pregunta per les raons que mouen els responsables d'una publicació a l'hora d'escollir un nom determinat per al diari, addueix que no solen haver-hi articles de presentació que les esmentin. Això no obstant, és important destriar-les ja que poden il·lustrar perfectament les intencions dels fundadors.

b. Indicacions que acompanyen el nom del diari.

Kayser pensa especialment en indicacions d'índole política o ideològica, per cridar l'atenció del lector i que actuen en molts casos com a complements aclaridors o definatoris de l'orientació de la publicació.

2. a. Lloc de residència de l'administració

b. Lloc de residència de la redacció.

En general l'administració se situa en la zona principal de difusió del diari, i sol succeir el mateix amb la redacció, en cas contrari, segons Kayser, aquesta dada passa a ser una característica remarcable de la publicació.

3. Periodicitat

Aquesta informació és essencial, ja que determina en bona mesura els continguts de la publicació.

4. Moment del dia de la seva aparició

5. Data del primer número

Per a publicacions antigues es recomana ser molt curós en la identificació exacta d'aquesta informació i s'aconsella la consulta fonts complementàries com anuaris de premsa. En el cas de publicacions recents aquestes dificultats són pràcticament inexistents.

6. Zona principal de difusió

Amb aquesta dada Kayser pretén il·lustrar de forma simple i clara l'àmbit en el qual la publicació és llegida i pot influir en el públic lector, així, per exemple, àmbit nacional, regional, local, etc.

7. Difusió

Kayser argumenta que és una indicació fonamental, tot i que és força difícil de conèixer-la amb exactitud. Addueix que constitueix una dada considerablement fluctuant per motius molt diversos: publicitat, augment del preu, etc. Això no obstant, no implica que s'hagin de registrar totes aquestes variacions en la fitxa característica, aconsella establir mitjanes per poder facilitar ulteriors anàlisis comparatives. Recomana també que les dades obtingudes vagin acompanyades de la indicació de la font informativa de la qual han estat extretes.

8. Preu

Per als historiadors, el coneixement del preu de venda dels diaris és molt important. Tot i les diferències significatives, hi ha períodes en els quals els preus tendeixen a uniformitzar-se.

9. Format

Segons Kayser aquesta és una informació essencial per als bibliotecaris i els arxivers, i també permet als investigadors de premsa determinar la superfície d'una pàgina. Les modificacions quant al format són usuals en els diaris, però Kayser no pretén de registrar-les si no és que transformen també la seva estructura, perquè el format no sempre informa, clarament, sobre la dimensió de la superfície impresa.

10. a. Nombre habitual de pàgines

b. Nombre de columnes per pàgina

11. Nom i adreça de l'impressor

És útil esbrinar si l'impressor imprimeix altres publicacions, i en aquest cas, si existeixen entre aquestes publicacions altres vincles, directes o indirectes. També assenyala Kayser que aquesta dada permet descobrir arxius ignorats i completar col·leccions.

12. Nombre d'edicions i zona coberta per cada edició

Segons Kayser són pocs els diaris que publiquin d'un sol cop la totalitat de la seva edició, en alguns casos les edicions es componen i distribueixen d'acord amb consideracions horàries. En d'altres, les diferents edicions depenen de criteris pràctics relacionats amb l'àrea geogràfica on serà distribuït el rotatiu. Les diferències significatives que es poden manifestar en un mateix diari justifiquen, segons l'autor, la inclusió d'un element com aquest en la fitxa característica.

13. Característiques excepcionals de la vida del diari

La vida d'un diari, a cops, està marcada per preses de decisió rellevants, esdeveniments significatius que condicionen el tarannà de la publicació. Kayser no pretén aquí de fer una ressenya històrica, sinó una precisió útil per al coneixement de la publicació que serveixi de punt de referència per al seu estudi en profunditat.

14. Lloc de conservació de les seves col·leccions

El mètode de Kayser no únicament està concebut per indentificar la publicació per a la seva posterior anàlisi, sinó també determinar la ubicació del material que ha servit per elaborar la semblança històrica del diari. És per això que la fitxa característica serà d'una valuosa utilitat si esmenta la localització precisa on es conserven les col·leccions de la publicació i servirà així de font de referència per a altres investigadors que podran accedir-hi.

15. Fitxers o dossiers

En molts casos l'investigador té la necessitat de consultar alguna informació o notícia publicada per un diari. La tasca de recerca hemerogràfica pot resultar força lenta i àrdua si no es disposa d'eines que la facilitin. Kayser, conscient de la importància d'aquest tipus de recursos d'informació, inclou en l'estructura de la fitxa característica aquest element que aportarà la notícia de l'existència d'índexs acumulatius per matèries o autors, o qualsevol altre document secundari que sigui el resultat de l'anàlisi del contingut de la publicació.

L'expedient d'identitat

La fitxa característica no proporciona un coneixement complet i exhaustiu de la fesomia de la publicació. Kayser considera que aquest s'ha d'aconseguir a través del que denomina 'expedient d'identitat', que presenta en cinc apartats: estructura jurídica, condicions de fabricació, condicions de distribució, organització de la redacció i línia i acció política.

L'estructura jurídica intenta analitzar la naturalesa de la propietat, el seu nivell d'independència i les altres activitats a les quals està vinculada l'empresa editora. Kayser recomana dedicar una atenció especial a recollir dades sobre l'equilibri financer empresarial, malgrat la dificultat que representa localitzar indicacions sobre aquest assumpte.

Les dades obtingudes relatives a les condicions de fabricació han de permetre situar el diari en el seu marc socioeconòmic. Qui imprimeix la publicació? I sobretot, Kayser assenyala la necessitat de conèixer les fonts d'aprovisionament de paper per als diaris i d'aquesta forma situar-los dins del concert comercial i econòmic nacional i internacional.

Pel que fa a les dades sobre les condicions de distribució han d'actuar com a complement de l'apartat dedicat a la 'zona de difusió' de la fitxa característica. Com arribar el diari al lector? Quin és el mode predominant de venda? Aquestes preguntes poden aportar informacions significatives sobre condicions de lectura i sobre la recepció de la publicació. Kayser també recomana l'estudi de la densitat de vendes, atenent a les

realitats geogràfiques. En aquest mateix apartat cal procedir a l'anàlisi dels lectors a partir de criteris d'ordre polític i socioprofessional, i per d'aquesta manera conèixer a quins segments socials s'adreça majoritàriament la publicació.

És important conèixer la composició de la redacció d'un diari, els responsables del seu contingut i de la seva presentació, així com també l'existència de corresponsals i col·laboradors permanents.

Finalment s'intentarà reflectir la línia política del diari, assenyalar si és l'òrgan oficial d'algun partit, associació, moviment, o si reivindica públicament alguna filiació política. Si no és així, s'intentarà esbrinar quan el diari ha pres una posició concreta davant d'algun tema rellevant des del punt de vista social, polític o econòmic i quines han estat les motivacions de la seva actitud.

L'estudi morfològic de la publicació

Un cop identificat el diari a través de la fitxa característica i l'expedient d'identitat, Kayser dedica una darrera part a l'estudi de la morfologia de la publicació, per analitzar-la tal i com és presentada finalment als lectors. Aquesta part de la seva proposta metodològica és la que pròpiament fonamenta l'hemerografia comparada que diversos autors han usat posteriorment.

Kayser determina els elements que configuren l'estructura formal de la publicació, els delimita, mesura i compara després les dades obtingudes entre un conjunt de capçaleres. Els elements que determina són tres: superfície impresa, certs elements estructurals concretament els titulars, gravats (sota aquesta denominació inclou una gamma molt àmplia que avui s'identificaria amb la informació gràfica) i textos; i les unitats redaccionals, on s'analitza la seva repartició a través de quatre aspectes diferents: gènere periodístic, procedència o font de la informació, àmbit geogràfic i matèria.

L'aplicació del mètode de Jacques Kayser a l'Estat espanyol

A pesar del reconeixement internacional que ha rebut l'obra de Jacques Kayser, els treballs hemerogràfics duts a terme a l'Estat espanyol basats en la seva metodologia han estat pocs. Cal assenyalar, d'altra banda, que tot i que ha estat concebuda com una

pauta aplicable prioritàriament a l'anàlisi comparativa de la premsa diària i corrent, les hemerografies espanyoles que n'han fet ús han estat curiosament les dedicades a la premsa especialitzada, i sobretot, les orientades a contribuir a l'estudi de la història local a través d'elaboració d'inventaris retrospectius de premsa.

La provisionalitat que caracteritza la proposta de Kayser, cal recordar que el mateix autor parla de la necessitat d'una revisió minuciosa del seu model, explica, en part, el procés d'adaptació de la fitxa característica que pràcticament totes les obres espanyoles han posat de manifest. D'aquesta manera es pot afirmar que els autors que han seguit les indicacions de Kayser han actualitzat i enriquit també el model proporcionat en *El Diari Francès*, des del moment que s'han hagut d'acabar amb una tipologia documental sensiblement diferent al qual s'havia pres com a exemple en l'obra: la premsa diària, corrent i d'informació general.

Cronològicament el primer treball que segueix fidelment la proposta de Kayser correspon a un estudi sobre premsa especialitzada, es tracta de l'obra de Ramón Zabalza Ramos *La prensa económica en España* de 1966, és una hemerografia corrent. La fitxa analítica que proposa l'autor, tot i basar-se en la fitxa característica de Kayser, inclou un total de 21 apartats distribuïts en quatre àrees: identificació de la publicació, contingut, difusió i filiació ideològica.

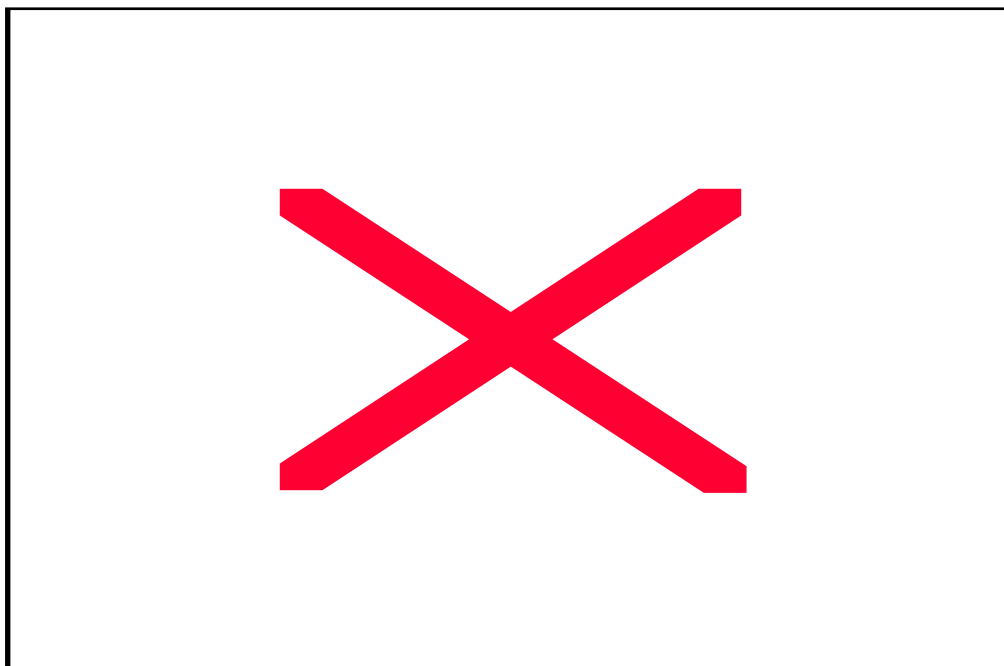
Un altre treball sobre premsa especialitzada que adapta l'estructura bàsica del model d'anàlisi de Kayser és *La prensa femenina en España: desde sus orígenes hasta 1868* d'Immaculada Jiménez. Aquí els apartats identificatius de cada publicació són distribuïts en tres grans àrees: registre d'identificació, expedient d'identitat i morfologia de la publicació centrada en la descripció de les unitats redaccionals de les revistes.

Finalment, Joaquim Roglan amb *Revistes d'humor a Catalunya, 1972-1992* ha estat la darrera contribució que, des de les hemerografies sobre premsa especialitzada, s'ha donat a conèixer.

El terreny més prolífic per a l'ús del mètode d'anàlisi de Kayser ha estat la premsa local. El desvetllament pel seu estudi a partir de l'últim terç del segle XX ha provocat la necessitat d'emprar una metodologia rigorosa per tal de contribuir a la investigació històrica d'una forma òptima. La veritat ha estat, però una altra, molts dels treballs publicats manquen del rigor metodològic desitjat i, per aquesta raó, quantitativament el nombre de repertoris sobre premsa local que han fet ús del mètode de Kayser ha estat molt inferior al d'aquells que no n'han seguit cap, la contrapartida és òbvia, qualitativament han estat impecables. La gràfica 1 il·lustra el percentatge d'hemerografies locals fetes als Països catalans que han seguit el model descriptiu de Kayser.

Entre 1981 i 1984 es van publicar tres memòries finals de carrera presentades anys abans a l'Escola de Bibliologia de Barcelona dedicades totes tres a inventariar les publicacions periòdiques de diverses localitats catalanes. La primera, *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX* és obra de Concepció Miralpeix, la segona *Cent anys de premsa a Ripoll, 1881-1980* és de Mercè Palomera, i la darrera, de Mª Joana Vives Brescó, titulada *La premsa a Valls al segle XIX*.

Gràfica 1. Models emprats per les hemerografies sobre premsa local als Països catalans elaborades a partir de 1970

[Font: elaboració pròpia]

La significació d'aquests treballs rau en la uniformitat del mètode descriptiu emprat, fruit d'una tasca d'estudi i adaptació del model de Kayser duta a terme des de l'Escola de Bibliologia i que serví de pauta per als treballs esmentats. El model elaborat s'adequa a les especificitats de les publicacions repertoriades, moltes d'elles ja desaparegudes i en molts casos d'una periodicitat superior a la diària, per això, la fitxa identificativa incorpora canvis significatius com la menció de l'últim número de la publicació, el nom del director i, sobretot, la referència a la llengua de la publicació, entre d'altres. En 1988 Garcia Franquet va ampliar i enriquir el model seguit des de l'Escola de Bibliologia en el seu *Catàleg de la premsa comarcal. La Safor, 1880-1982*, on va incorporar apartats dedicats a la presència d'índexs i de sumaris per a cada publicació.

En aquest repàs a l'aplicació del model de Kayser s'han de ressenyar també tres treballs més. D'una banda, *La premsa a Sant Cugat del Vallès, 1921-1984*, de Josep Mª Figueres, de qui caldrà fer referència en aquest mateix capítol, i que en l'esmentada hemerografia segueix fidelment les pautes de la fitxa característica del'autor francès. Segonament, la *Història de la premsa a la ciutat de Girona: 1797-1939* de Lluís Costa. I per últim, la colossal obra de Ricard Blasco, *La premsa al País Valencià, 1790-1983*, on el seu autor, tot i partir del 'model universal', tal i com denomina la fitxa de Kayser, l'amplia i enriqueix incorporant dades relatives als estudis parcials existents sobre les publicacions repertoriades.

És inqüestionable que l'aportació de Kayser ha estat veritablement important per als investigadors de la premsa i, en especial, per a tots aquells que s'han acostat al seu estudi a través de l'elaboració de censos o bibliografies de publicacions periòdiques. Els avantatges que aporta per als futurs investigadors rau en les enormes possibilitats per obtenir dades precises al voltant d'una gran diversitat d'aspectes: tiratges, capçaleres, preus, composició sociològica dels lectors, etc. Això no obstant, i com certs autors asenyalen, es pot acusar l'autor francès de certa reiteració a l'hora d'exposar les dades, o d'efectuar un enfocament metodològic des d'una perspectiva massa localista i més

procliu a l'estudi de la premsa corrent que no pas la retrospectiva, en qualsevol cas i com afirma Saiz el seu model d'anàlisi

“puede tener valor universal acomodando su contenido a las propias estructuras periodísticas nacionales, regionales y locales. Su modelo de investigación no era para él más que un proyecto abierto a cualquier tipo de sugerencias e interpretaciones.” (Saiz, 1990: 14)

4.2.1.2. La fitxa hemerogràfica de Celso Almuiña

Partint de l'esquema de Kayser, Celso Almuiña va dissenyar per a l'estudi de la premsa vallisoletana decinomònica³⁶ una completa fitxa hemerogràfica, revisada i adaptada a la realitat de la premsa espanyola. L'autor és conscient de la necessitat d'adaptar la proposta de Kayser a l'estudi de la història de la premsa espanyola en un moment en què censos, inventaris i bibliografies de premsa proliferen i amb ells, la dispersió entorn als models de fitxa descriptiva per a la identificació de les publicacions periòdiques. Per això, el més important no és tant l'interès de recórrer a la premsa com a font d'informació històrica, sinó comptar amb un model comú i vàlid, que enriqueixi el treball de l'hemerògraf. En aquest direcció s'han d'entendre les paraules d'Almuiña quan afirma que

“Uno de los múltiples problemas pendientes que aún presenta el estudio de la historia de la prensa es contar con un modelo de “ficha”, denominada por algunos “característica” y por otros “técnica” o “hemerográfica”, que sea aceptada por la mayoría de los estudiosos –como sucede en otros campos del saber-, con el fin de aunar criterios para evitar la confusión reinante en estos momentos.” (Almuiña, 1977: 377)

Almuiña se sent deutor de la tasca iniciada per Kayser i per això el seu model s'inspira en el de l'autor francès, a qui reconeix el mèrit de ser el primer que va intentar delimitar una metodologia de treball per conèixer de forma completa la personalitat d'una publicació. Al marge d'aquest reconeixement, però, el professor vallisoletà assenyala tres deficiències bàsiques relatives a algunes dades que formen part de la fitxa

³⁶ Almuiña, Celso. *La prensa vallisoletana durante el siglo XIX: 1808-1894*. Valladolid, 1977.

característica, algunes imprecisions terminològiques i el desordre enumeratiu de certs apartats.

1. Dades incloses en la fitxa característica

Almuiña considera que Kayser “oblida” de consignar la data de desaparició de la publicació, tot i que ho justifica adduint que Kayser no pretenia construir una eina d’investigació per a la història de la premsa, sinó per a l’anàlisi comparativa de publicacions corrents. Per aquesta raó, Almuiña proposa de substituir l’apartat 5 de la fitxa característica, *data del primer número*, i transformar-lo en un que inclogui la data inicial i final i que es denominaria *cronologia*. D’altra banda, l’apartat 13, *característiques excepcionals de la vida del diari*, el considera irrellevant, ja que Kayser l’empra per descriure només les excepcionalitats de la publicació. Finalment, Almuiña, des del punt de vista de l’historiador, troba a faltar un apartat que doni notícia de la línia ideològica de la publicació al llarg de la seva trajectòria.

2. Imprecisions terminològiques

Al marge de les ressenyes fetes entorn d’elements com la cronologia, Almuiña destaca que en la segona part del model de Kayser, corresponent a l’expedient d’identitat, existeixen títols d’epígrafs que no són expressius de la informació que exactament aporten. Aquest detall és del tot evident en l’apartat 3, *condicions de distribució*, on sembla que es reserva a una simple informació quantitativa, quan Kayser explicita que al marge d’aquest tipus de dades també cal incloure informacions tan dispars com la densitat de les vendes del diari, aquells esdeveniments singulars que hagin justificat una modificació notable del seu tiratge, venda i distribució, o fins i tot, dades relatives al perfil del lector al qual s’orienta la publicació (Kayser, 1974: 91).

3. Desordre enumeratiu dels elements

Els apartats 2a i 2b de la fitxa característica estan dedicats a anotar el *lloc de residència de l’administració* i *de la redacció*, respectivament, en el cas que siguin diferents, i més endavant l’apartat 11 inclou informació relativa a l’impressor i a la seva adreça.

Almuiña aconsella d'evitar les redundàncies innecessàries presentant de forma conjunta sota una única denominació aquest tipus d'informacions. El mateix succeeix amb l'apartat 14, *lloc de conservació de les col·leccions* i el següent, el 15, *fitxers o dossiers*, que podrien aparèixer com a subapartats d'un que aglutinés tots dos.

Finalment Almuiña analitza la utilitat del model de Kayser i assenyala que l'estructura proposada per a l'expedient d'identitat dividit en cinc apartats a través dels quals es vol mostrar la realitat jurídicoeconòmica de la publicació, la confecció (redacció-impressió), distribució i línia política és impecable i que tots cinc apartats són imprescindibles, però apunta que d'acord amb la naturalesa del treball d'investigació caldria ampliar els aspectes a analitzar, ja que la línia política no és l'única dimensió interessant d'una publicació, en aquest sentit troba a faltar un apartat destinat a comprovar l'impacte de la publicació, ja que aquesta és la funció del mitjà: arribar i indicar en el lector.

La fitxa hemerogràfica que Celso Almuiña elabora en 1977 comprèn tres grans àrees sempre complementàries:

1. Fitxa descriptiva que dona notícia dels elements formals o purament externs.
2. Fitxa analítica que engloba aspectes que afecten l'estructura bàsica i el contingut de la publicació.

Amb aquestes dues àrees l'autor pretén “dar una visión sintética de la misma, ofrecer aquellos rasgos esenciales que puedan proporcionar una radiografía o si se quiere una caricatura de la publicación”. (Almuiña, 1977: 377)

3. Dimensió històrica: part orientada als estudiosos i que consigna les dades històriques imprescindibles per conèixer el tarannà de la publicació.

Els apartats i elements que conformen cadascuna de les tres àrees de la fitxa hemerogràfica de Celso Almuiña es descriuen a continuació:

Fitxa descriptiva

A. Capçalera

Amb la riquesa informativa que es vol assolir es pretén distingir amb exactitud aquelles publicacions que puguin tenir un mateix títol o molt similar. A través de la informació proporcionada per lemes i vinyetes l'investigador es pot acostar de forma més fiable a la naturalesa i orientació de la publicació.

1. Títol
2. Subtítol
3. Lemes
4. Vinyetes

B. Datació

En aquesta secció Almuiña vol reflectir dades referides al temps i al lloc relacionades amb la vida de la publicació. La datació és vital per poder determinar amb exactitud la col·lecció, un cop conegudes les suspensions i la periodicitat. La informació referida a la seu social pot aportar indicis significatius sobre el nivell de solidesa, solvència i expansió de la publicació. Amb la geografia de la difusió, l'autor pretén delimitar l'àrea coberta amb la publicació. Parteix de la idea que la premsa determina zones geogràfiques concretes, així la vitalitat d'un nucli es deixa sentir entre d'altres coses, a partir de la premsa, i és interessant conèixer la vitalitat de diversos nuclis difusors al llarg del temps.

5. Cronologia
 - a. primer número
 - b. darrer número
 - c. suspensions
6. Periodicitat
7. Moment d'aparició
8. Col·lecció
9. Seu social
 - a. administració
 - b. redacció
 - c. lloc d'impressió

C. Característiques tècniques

El format condiona la superfície total utilitzable, no només per a la publicació d'informació, sinó també per a la publicitat. Conèixer la forma com aquest espai

s'estructura internament, pot arribar a tenir tant o més valor que les dimensions totals. La informació relativa a les seccions, tot i que per a l'autor només consisteixi en la seva enumeració, representa la primera aproximació per copsar la naturalesa de la publicació.

10. Format

- a. pàgines:
 - a' nombre
 - b' dimensions
- b. columnes
 - a' nombre
 - b' dimensions

11. Estructura

- a. superfície impresa
 - a' redaccional
 - a'' capçalera
 - b'' cos:
 - titulars
 - il·lustracions
 - text
 - b' publicitària
- b. seccions

12. Impressió

Fitxa analítica

En aquesta segona part Almuïña agrupa aquells aspectes que d'una forma directa tenen relació amb el coneixement del contingut de la publicació. Per disposar d'una aproximació el més completa possible analitza quatre apartats: empresa periodística, redacció, orientació ideològica i difusió.

D. Empresa periodística

La línia editorial de la publicació es plasma en un seguit d'òrgans que solen vetllar pel manteniment de la puresa de la publicació d'acord amb la seva base fundacional. Els aspectes econòmics en tota mena d'empreses són de vital importància, però en les empreses periodístiques la rendibilitat econòmica no és l'únic objectiu. Existeixen objectius extraempresarials que mantenen empreses deficitàries durant molt de temps. Aquest cúmulo de dades poden ajudar a conèixer la geografia de la difusió, l'àrea d'influència i la seva densitat, així com el perfil del lector.

13. Aspectes jurídics
 - a. Fundadors
 - b. Propietat
 - c. Editor responsable
 - d. Delegat del consell
14. Aspectes econòmics
 - a. Administració
 - a' administrador
 - b' llocs de subscripció
 - b. Preu de la subscripció
 - a' venda al número
 - b' subscripcions
 - c. Tarifa de publicitat
 - d. Exemplars venuts

E. Equip redaccional

El coneixement dels protagonistes que donen vida pròpia a la publicació amb la redacció de les notícies és un aspecte de vital importància per obtenir una visió de l'enfocament de la realitat que es pretén de transmetre. Dins de l'aquest apartat Almuiña (1977: 394) dedica una atenció especial al director “ja que sol marcar en la majoria dels casos –més que en els nostres dies- l'orientació de la publicació”. D'altra banda, l'autor també destaca en aquest apartat la necessitat de comprovar fins a quin punt hi ha identificació entre l'orientació ideològica de l'equip de redactors i l'empresa. La comunicació entre aquests dos actors no sempre és senzilla i les discrepàncies són el reflex d'una expressió dialèctica que a cops queda recollida en la publicació i que no ha de passar desapercebuda per l'historiador.

15. Direcció
 - a. Consell de redacció
 - b. Director
16. Redacció
 - a. Redactor en cap
 - b. Redactors
 - c. Corresponsals
17. Col·laboradors
18. Orientació

F. Naturalesa i Orientació

Es tracta de precisar el tipus de publicació, gènere, peculiaritats, orientació, etc. que d'alguna forma permet de copsar l'essència de cada publicació.

G. Difusió

Almuiña considera que emprendre l'estudi d'una publicació sense disposar dels elements que descriu el seu impacte en el lector és una tasca del tot incompleta i mancada de sentit. Per això destaca el coneixement, no només dels mecanismes de distribució, sinó també de la seva geografia. L'aproximació al perfil del lector, el públic receptor, es pot enfocar des de múltiples vessants: nivell cultural, econòmic, edats, sexe, etc. Malgrat que es compti amb aquestes dades, Almuiña addueix que conèixer la magnitud de l'impacte de la publicació és molt difícil de quantificar.

- 20. Distribució
- 21. Zones de difusió
 - a. Nombre d'edicions
 - b. Zona coberta per cada edició
- 22. Lectors
 - a. Nombre de lectors
 - b. Composició dels lectors

Dimensió històrica

Tota publicació periòdica té a la seva època un significat determinat, és l'expressió d'una percepció concreta de la realitat, i des d'aquest punt de vista, és una font d'informació valuosa. L'excepcionalitat de la premsa com a font d'informació no s'esgota amb aquesta dimensió, sinó que el seu valor històric com a testimoni fidel d'una època revaloritza encara el seu paper als ulls de l'historiador, que com Almuiña apunta (1977: 388), ha de conèixer "quin tipus d'informació se li pot exigir i quin no a aquesta classe de fonts". En aquest sentit cal entendre l'apartat dedicat a la localització dels fons documentals, ja que constitueix una dada imprescindible per facilitar la tasca investigadora.

- 23. Significació
- 24. Font històrica
- 25. Localització dels fons

La fase pròpiament dita d'anàlisi de la publicació comença un cop que Almuiña ha complimentat la fitxa hemerogràfica corresponent. En l'anàlisi l'autor dedica una atenció especial a l'explotació de les dades recollides. Recomana de seguir un criteri cronològic a l'hora de dur a terme l'estudi de cada publicació, d'aquesta forma ofereix una visió panoràmica de la seva evolució en conjunt. A través d'aquesta etapa del seu estudi tracta de conèixer la personalitat i el paper de cada publicació dins del seu moment històric i des d'un doble vessant: a través dels aspectes parcials (redacció, empresa, tirada, contingut, etc.) i mitjançant la mostra de talls sincrònics que permeten obtenir una visió del conjunt centrada en els moments més importants de la publicació: aparició i definició d'objectius, etapes de crisi, zènit, decadència i desaparició.

L'aplicació del mètode de Celso Almuiña a l'Estat espanyol

Des d'un punt de vista quantitatiu els estudis hemerogràfics elaborats a l'Estat espanyol que han seguit el model de Celso Almuiña són sensiblement inferiors en relació amb aquells que han pres com a pauta l'obra de Jacques Kayser. Les raons que ho expliquen són diverses: d'una banda l'aportació de *La prensa vallisoletana durante el siglo XIX: 1808-1894* ha estat més tardana i també la seva difusió, coneixement i aplicació. Ha estat a partir de la dècada dels 90 que han vist la llum els primers treballs inspirats en la proposta del professor vallisoletà. D'altra banda, tot i que Almuiña parteix de Kayser, el primer supera certes ambigüitats i imprecisions del model del segon, l'adequa per elaborar una fitxa hemerogràfica idònia per a l'estudi històric de la premsa, deixant en un segon terme l'estudi comparatiu de les publicacions. El més important però, és que el model d'Almuiña no constitueix només una pauta hemerogràfica per inventariar de forma enumerativa un conjunt de publicacions, sinó que aporta una dimensió analítica molt exigent a partir de la riquesa informativa que és capaç de recollir, que només té sentit si s'aplica posteriorment en el terreny de la investigació històrica.

Aquest nivell d'exigència que imposa a l'estudiós limita en part l'adopció d'un model tan extremadament complet i exhaustiu. Tot i la reduïda aplicació del model d'Almuiña a la investigació hemerogràfica espanyola, els estudis existents palesen la qualitat del

mètode. Potser la iniciativa més ambiciosa la constitueix el projecte posat en marxa conjuntament per l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert i la Diputació Provincial d'Alacant per tal de recuperar i estudiar el patrimoni hemerogràfic alacantí. Aquest projecte va començar a donar fruits a partir de 1993 i fins a l'actualitat han vist la llum sis treballs d'història de la premsa relatius a la ciutat i província d'Alacant elaborats per l'equip que dirigeix Francisco Moreno Sáez. L'any 1996 en col·laboració amb l'esmentat projecte de l'Institut Juan Gil-Albert, s'inicià la participació de l'Institut d'Estudis Vallencs i l'Institut d'Estudis Baleàrics amb l'objectiu de localitzar, catalogar i estudiar les publicacions periòdiques i altres materials publicats durant la Segona República. L'única mostra d'aquesta col·laboració tripartita ha estat *La premsa a la província de Tarragona durant la segona república, 1931-1936*, hemerografia en què han participat més d'una trentena d'investigadors i que constitueix una obra modèlica en el seu gènere.

La darrera aportació a l'estudi històric de la premsa que ha seguit el model de Celso Almuíña és de 1999, es tracta d'una completíssima hemerografia obra de Juan Antonio García Galindo titulada *La premsa malagueña, 1900-1931*.

4.2.1.3. La contribució de Josep Maria Figueres

Entre l'octubre i el novembre de 1981 Josep Maria Figueres va enllestir un treball titulat *Aproximació a la metodologia de la investigació històrica de premsa. Dades per a un model de fitxa i per a l'elaboració de censos locals*. Aquesta obra, encara avui mecanoscrita i inèdita, representa la primera aportació per establir una metodologia en els estudis hemerogràfics a Catalunya. Per a l'autor aquest àmbit d'estudi

“es tracta d'un terreny bastant erm internacionalment fins al període d'entreguerres, a grans trets, que començaran a aparèixer a redós d'universitats i instituts de premsa les aportacions dels teòrics. Quan ara caldrien estudis monogràfics de caire interpretatiu ens trobem amb l'absència dels censos sense els quals és impossible de poder establir anàlisis de contingut” (Figueres, 1981: 4)

En el moment que Figueres redacta el seu treball ja s'han publicat a Catalunya un bon nombre d'estudis sobre premsa local. Davant de l'augment d'aquest tipus de treballs i de la importància creixent que els historiadors donen a la premsa com a font d'informació històrica, Figueres decideix elaborar una proposta metodològica que superi la dispersió i varietat de pautes, i d'aquesta forma contribuir a l'homogeneïtat en l'estudi de la premsa i a l'enfortiment del rigor científic en la seva recerca. Per això, Figueres defineix la seva tasca com

“una aportació, la primera que coneixem dins la bibliografia específica del sector, per tal que els estudiosos locals (bibliotecàries, redactors de publicacions, erudits diversos d'abast comarcal...) i també els historiadors de premsa puguin disposar d'uns elements al moment d'acabar-se amb la necessària i imprescindible labor de creació dels censos locals fins ara editats i pendents de revisió i, el més important, en vista a l'estudi i posterior divulgació de treballs concrets sobre una ciutat o una comarca”.
(Figueres, 1981:1)

La importància i significació de l'aportació de Figueres no rau únicament en les diverses propostes de fitxa hemerogràfica que estableix per elaborar censos de premsa local, sinó en el valor del conjunt de la seva obra com a manual de referència bàsic per a tots aquells investigadors, ja sigui provinents de l'àmbit del periodisme, de la documentació o de la ciència històrica, que vulguin elaborar censos de premsa local. Per això, caldria destacar diversos aspectes essencials que tot i no estructurar-se tal i com es relacionen a continuació sí es poden conèixer a través de la consulta de l'obra de Figueres:

1. Definició i objectius dels censos de premsa

Sigui quin sigui l'àmbit, acadèmic o professional, del qual provingui l'investigador el producte de la seva feina, el cens hemerogràfic, ha de fer compatibles dues missions: divulgar un passat pertanyent a tota una comunitat i ser alhora una eina per als estudiosos de la història de la premsa. Figueres defineix els censos de premsa com:

“Una antologia exhaustiva equivalent a un registre de dades que ordenat operativament i funcionalment permet de treballar en el material classificat sigui com a simple informació o bé a la recerca de dades”
(Figueres, 1981: 2)

2. Pautes prèvies a l'inici de l'elaboració dels censos

L'autor estableix un seguit de pautes que han d'encapçalar l'inici de qualsevol treball hemerogràfic:

- estudi de la bibliografia general a la recerca de dades.
- investigació en les unitats d'informació oportunes per comprovar l'exactitud de la informació de què es disposa.
- consulta d'hemeroteques privades i de nous sistemes documentals a la recerca de publicacions encara no repertoriades.
- recopilació de les dades obtingudes a partir de la revisió de censos o hemerografies ja existents.

3. Recomanacions a l'entorn de l'estructura general del cens

Figueres remarca la importància d'organitzar internament els censos a través de criteris de classificació i ordenació de les unitats bàsiques d'informació hemerogràfica que són les fitxes descriptives. Aconsella establir l'ordenació cronològica de les fitxes en lloc de l'alfabètica, la primera és molt més rigorosa i presenta avantatges per al lector i l'estudiós, ja que els situa històricament en l'evolució de la premsa i és també la manera més racional de treballar d'acord amb la tipificació usual de les anàlisis històriques.

4. Aplicació de diversos models estadístics

La tasca d'investigació de l'hemerògraf ha de poder anar més enllà de la catalogació de les capçaleres localitzades, ha de ser capaç d'aprofitar la documentació recopilada i avaluar i destacar-ne els aspectes de més interès que ajudin a elaborar o completar la història de la comunicació social en un marc geogràfic concret o a l'entorn d'un àmbit temàtic determinat. Per tal de contribuir a la comprensió d'aquests aspectes més destacats de la tasca repertorial cal fer ús d'una àmplia gamma de recursos que ofereix l'estudi estadístic, i que còmodament queden reflectits a través de mapes, taules i tota mena de gràfiques.

5. Revisió de diversos models de fitxa hemerogràfica

Al marge de constituir una aproximació metodològica, l'obra ofereix la revisió d'algunes de les fitxes emprades en treballs hemerogràfics d'índole diversa –l'estudi de la premsa

diària, d'una sola publicació, d'un tema, etc.-, per tal d'observar sistemàticament com han aprofundit en la qüestió els diferents estudiosos que arreu s'han acarat amb la investigació de la premsa periòdica. Figueres focalitza la seva atenció primerament en els censos de caràcter general com els de Givanel, Torrent i Tasis i el *Cens de Premsa Local*, entre els que detecta, sobretot en els dos primers, la manca d'una metodologia coherent, a pesar de la seva inestimable contribució al coneixement de la història i la bibliografia de la premsa catalana. L'altre pol d'atenció correspon als censos de caràcter específic als quals té accés en 1981, en total onze. Figueres constata la disparitat de criteris que comencen des del perfil professional i cultural dels seus autors fins al de les entitats editores, fet que incideix en l'heterogeneïtat del producte final. De l'anàlisi comparativa de les fitxes descriptives emprades en els onze treballs, assenyala que d'un total de 29 elements només n'hi ha 5 que siguin coincidents en tots ells, dada que reflecteix la dispersió i fragmentació de la informació que aporten aquest tipus de treballs.

6. Propostes de fitxes hemerogràfiques

La dispersió de la informació a la qual s'al·ludia anteriorment ha estat el motiu que ha mogut Josep Mª Figueres ha elaborar dues propostes de 'fitxa típica' per a l'estudi d'un diari i d'una revista. Figueres estableix els seus models a partir de l'estudi d'una selecció de les fitxes usades per diversos autors en les obres que, des d'un punt de vista metodològic, ha considerat més rigoroses i completes³⁷. Els models de 'fitxa típica' que proposa estan concebuts a partir de l'estudi de les fitxes seleccionades i estan estructurats en cinc apartats: la publicació, la ubicació, els homes, la història i l'entorn. Figueres intenta que cada bloc tingui entitat i validesa unitàriament i "s'encalci en una funcionalitat que sigui alhora conjunt acumulatiu de dades i mínima història quantitativa" (Figueres, 1981: 19).

³⁷ Les fitxes que Figueres descriu corresponen als autors i obres següents: la fitxa operativa de Joan Givanel ressenyada en "La bibliografia de la premsa catalana" de 1926. La fitxa característica de Jacques Kayser descrita en *El Diario Francés*; la fitxa oficial emprada pel Registro de Empresas Periodísticas; la fitxa política de V.M. Arbeola usada en el seu article "La premsa obrera en España de 1970;" la fitxa descriptiva que usa García Nieto en "La premsa diària de Barcelona, de 1895 a 1910"; la fitxa hemerogràfica de Celso Almuïña de *La premsa vallisoletana durante el siglo XIX*; la de la professora Amparo Moreno elaborada en la seva *Metodología para el estudio de la historia de la prensa*; la fitxa tècnica de Lluís Solà de la seva *Història dels diaris en català*; la fitxa bibliogràfica de Mercè Palomera usada en *Cent anys de premsa a Ripoll* i la fitxa tècnica dissenyada per la Direcció General de Mitjans de Comunicació per elaborar les diverses *Guies* de la premsa comarcal.

El model elaborat per a la identificació dels diaris és essencialment el mateix que el de les revistes, per aquesta raó i per l'afinitat amb l'objectiu del present treball es mostra l'estructura de la fitxa dissenyada per a la descripció de revistes.

A. La publicació

1. Títol, subtítol, lema i vinyeta.
2. Inici, final. Dates i números apareguts.
3. Format. Pàgines i columnes.
4. Periodicitat i dia de sortida.
5. Preu. Subscripció anual.
6. Idioma: Evolució: anys i percentatges.
7. Capçalera: autor i característiques.
8. Seccions fixes.
9. Suplements.
10. Editor.
11. Capital fundacional.
12. Tiratge. Tipologia de lectors.

B. La ubicació

1. Ciutat. Comarca.
2. Redacció. Nom i adreça. Canvis.
3. Administració. Nom i adreça. Canvis.
4. Impressió. Nom i adreça. Sistema.
5. Difusió. Zones principals.
6. Sistemes de distribució.

C. Els homes

1. Fundadors.
2. Propietaris.
3. Directors.
4. Redactors.
5. Col·laboradors.
6. Dibuixants.
7. Corresponsals.
8. Administradors.

D. La història

1. Ideari.
2. Suspensions.

3. Característiques excepcionals de la vida de la revista: multes, vagues, canvis de nom, etc.
4. Editorial fundacional. (Antologia textual del núm. 0 o del núm. 1)

E. L'entorn

1. Col·leccions on es conserva.
2. Bibliografia específica.

Valoració de la fitxa típica de Figueres

Él més destacable de la contribució de Figueres ha estat, sens dubte, la voluntat d'establir una metodologia rigorosa per a l'elaboració d'estudis hemerogràfics i intentar superar la dispersió i heterogeneïtat dels treballs publicats fins aleshores. Malgrat aquest intent lloable, l'obra es manté encara inèdita i és inútil avaluar el grau d'aplicació de la seva fitxa típica, sens dubte, l'element cabdal de la seva proposta metodològica. És significatiu que el mateix autor ni tan sols hagi aplicat el seu model de fitxa en els treballs que ha publicat posteriorment. No es pot afirmar categòricament que això equivalgui a pensar que l'autor dubta de la validesa de la seva pròpia proposta, més aviat, indica un ajornament temporal en previsió d'una relectura final. Aquesta impressió ja es desprèn de la pròpia redacció dels apartats i elements que conformen la fitxa. Sovintegen les correccions manuscrites i les interpolacions, la qual cosa fa pensar que es tractava d'una proposta provisional que calia reflexionar i matisar.

A pesar del caràcter provisorori del model, la voluntat d'estructurar-lo en cinc àrees homogènies quant a contingut informatiu és un element altament positiu, juntament amb el nombre d'elements descriptius, que permeten d'obtenir una síntesi prou exhaustiva de les principals característiques de les publicacions descrites. Hi ha, però, un seguit de detalls que Figueres no ha contemplat. Tot i que l'autor demostra conèixer en profunditat la fitxa hemerogràfica d'Almuiña, en canvi, sembla que no ha tingut en compte els comentaris crítics que l'historiador vallisoletà dedica al model de Kayser, perquè reproduïx en alguns casos el mateix tipus d'inconsistències.

Abans s'al·ludia als avantatges que representa l'estructuració de la fitxa en cinc àrees quant a la cohesió informativa que proporciona el conjunt d'apartats de cadascuna.

Aquesta cohesió es veu limitada quan algun dels elements no s'adequa perfectament a cada àrea o el seu contingut és simplement ambigu. Aquest és el cas d'apartats com *sistema d'impressió* i *sistema de distribució*, que d'acord amb la informació que aporten haurien de correspondre a l'àrea que descriu *la publicació*, més que no pas la *ubicació* de la revista .

Figueres inclou l'apartat *capçalera* quan existeix un altre, dedicat a descriure aquesta part de publicació detalladament com és el de *títol*, que inclou la referència a elements com subtítol, lema i vinyetes. Si no es tracta d'una redundància, hauria estat més oportú integrar aquesta informació en un únic apartat. La necessitat d'unificar dades repartides en més d'un apartat es torna a produir amb les informacions relatives a *adreça de la redacció* i *adreça de l'administració*.

En l'apartat *idioma* Figueres acompanya l'epígraf d'una indicació que completi la informació sobre la llengua de la revista amb la notícia de la seva evolució quantitativa al llarg de la vida de la publicació. En l'àmbit cultural català la necessitat de mesurar la presència de la seva llengua pròpia en els mitjans de comunicació és un bon indicador per conèixer en cada moment el grau d'anomalia sociolingüística del país. Al marge d'aquesta consideració i de la importància cabdal de quantificar l'ús de les llengües i de reflectir la seva evolució en les publicacions periòdiques, hi ha també un bon nombre d'apartats als quals l'historiador o l'investigador recorrerà i els serà de màxima utilitat diposar d'una relació evolutiva de les dades com, per exemple, les referides als preus de venda i el tiratge. En el disseny de la seva fitxa Figueres no deixa constància de la necessitat de reflectir el dinamisme de certs elements essencials en la trajectòria d'una publicació i que són susceptibles de ser quantificats, com els ja esmentats, *preu* i *tiratge*.

En l'apartat dedicat a les *característiques excepcionals de la vida de la revista*, Figueres dóna exemples del que entén per 'excepcionalitat': multes i vagues. Aleshores, no seria més lògic incloure-hi també les *suspensions* a les quals dedica un apartat? No compartim l'opinió d'Almuiña quan revisa el model de Kayser de considerar irrellevant la presència d'un apartat com aquest, però tampoc no creiem oportú de limitar la

revisió històrica d'una publicació a l'anotació de singularitats o vicissituds puntuals com les esmentades, ja que pot proporcionar una visió incompleta de la revista, si no es complementa amb referències a les seua dimensió cultural, social o política, aspectes que en cap cas no queden reflectits en la fitxa proposada per Josep Maria Figueres. D'altra banda, tampoc no es pot resoldre l'anàlisi del contingut de qualsevol publicació només des de la descripció del seu *ideari*.

Finalment caldria concloure que la 'fitxa típica' de Figueres ha intentat donar resposta a l'anàlisi d'un tipus de publicació, la revista d'informació general d'àmbit local, i l'excessiva dependència respecte d'aquesta tipologia documental explica la presència i el pes específic de certs elements descriptius i l'absència d'altres més adequats per descriure i contribuir a l'anàlisi de qualsevol altra tipologia de publicació periòdica. Això no és pas una insuficiència del model proposat, sinó la constatació d'una evidència que ja s'ha detectat en la revisió dels altres models: la dificultat d'elaborar una fitxa perfectament polivalent que ajudi a la investigació de qualsevol tipus de premsa, sigui quin sigui el seu abast temàtic, nivell d'especialització o cobertura geogràfica.

4.2.1.4. Les propostes de fitxa descriptiva en les hemerografies sobre premsa especialitzada

La revisió dels models 'universals' ha posat de manifest la seua insuficiència per descriure les especificitats de les publicacions periòdiques especialitzades. Això no equival a dir que no tenen un enorme valor com a referents per adaptar-les a objectes d'estudi altres que la premsa diària. D'altra banda, també és interessant de conèixer l'experiència que aporten els pocs treballs hemerogràfics sobre premsa especialitzada per descobrir-hi les propostes particulars i, a la vegada, detectar una base comuna que serveixi de marc de referència per a l'inici de treballs de revisió històrica de la premsa a partir de l'hemerografia descriptiva.

Les fitxes descriptives que s'han analitzat corresponen a set treballs hemerogràfics sobre diferents tipus de premsa especialitzada. La seua selecció s'ha fet en atenció a la riquesa i exhaustivitat de les fitxes elaborades pels seus autors. L'estructura completa

de cadascuna es pot consultar en l'Annex I que les mostra comparativament en forma de taula. Les obres seleccionades han estat les següents: *Historia de la joven prensa musical* de Luis Gutiérrez Espada, publicada en 1976; *Revistes de dones, 1846-1935* d'Isabel Segura i Marta Selva; *La prensa económica y financiera, 1875-1940* de Victoria Diego i Jesús Timoteo Alvarez; *Les revistes infantils catalanes de 1939 ençà* d'Enric Larreula, publicada en 1985; *Las publicaciones periódicas musicales en España, 1812-1990* de Jacinto Torres Mulas; *Prensa tècnica i professional: definició i cens de publicació a Catalunya* de Jaume Soriano i *La prensa veterinaria* de Juan José Fernández, editada en 1995.

Una atenta revisió dels diferents models de fitxa descriptiva mostra una gran heterogeneïtat. Entre les set fitxes hi ha un total de 40 elements descriptius. Només dos d'aquests elements, *títol* i *data d'aparició*, són presents en tots els models analitzats. Sis més: subtítol, periodicitat, format, nombre de pàgines, responsable de l'edició i preu apareixen en sis de les set fitxes analitzades. Aquestes dues dades són un bon indicatiu per demostrar, no només l'heterogeneïtat abans al·ludida, sinó també la disparitat de criteris i d'elements que conformen l'estructura de les fitxes descriptives. Aquesta situació la justifiquen dos raonaments complementaris. El primer, la manca d'una pauta acceptada pels investigadors i que gaudeixi del pes de la tradició en l'elaboració de treballs hemerogràfics en l'àmbit de la premsa especialitzada o del prestigi d'un autor o d'alguna institució, com succeeix en el cas dels models de Kayser o Almuiña aplicats en l'anàlisi de la premsa diària. El segon, per la disparitat que sol imposar l'abast temàtic, la cobertura cronològica o geogràfica dels repertoris. Així, per exemple, l'obra de Larreula sobre revistes infantils és l'única que inclou un element que doni notícia d'il·lustradors i guionistes, o la de Torres Mulas sobre premsa musical és l'única que contempla la necessitat d'indicar si la publicació inclou partitures. En aquest sentit l'enfocament del repertori i les característiques pròpies de les publicacions objectes d'estudi determinen la presència o no de certs elements. Una hemerografia que se centri en publicacions del segle XIX és lògic que dediqui una atenció especial a la presència d'informacions gràfiques com il·lustracions, fotografies, etc, i, en canvi, és del tot impensable que inclogui aspectes com l'ISSN o el número del Dipòsit Legal, perquè són elements identificatius que es comencen a generalitzar en l'últim terç del segle XX. Un

element com la llengua, si el treball se circumscriu a un entorn sociocultural monolingüe serà irrellevant i sense significació. En hemerografies corrents, com la que dedica a la premsa tècnica Jaume Soriano, és lògic que no s'indiqui la data de finalització de la publicació.

Malgrat que cal reconèixer que les particularitats relatives a temàtica, abast cronològic i geogràfic incideixen en els elements que han de conformar la fitxa hemerogràfica, no es pot perdre de vista les mancances que presenten les hemerografies sobre premsa especialitzada que serveixen per establir les presents reflexions. Així, la profusió de dades formals, tècniques o administratives -que en alguns casos són més exemple de prolixitat erudita que no pas d'utilitat informativa-, contrasta amb la pobresa d'elements que permeten apropar-se al contingut de les publicacions. Són escassíssimes les obres que compten amb més d'un apartat que ajudi a conèixer l'abast temàtic de les revistes. De les set hemerografies revisades cap no inclou alhora tres elements com: *tema*, *objectius* i *seccions fixes*. En canvi, hi ha repertoris tan importants com el de Torres Mulas que no ha previst en la seva fitxa cap element que descrigui el contingut, enfocament o propòsit de les publicacions. Al costat d'aquesta importantíssima insuficiència n'hi ha d'altres que també tenen una gran significació. Cap no ha inclòs un apartat que doni notícia de la localització de les obres repertoriades, fet que limita la riquesa de tot treball bibliogràfic. Tampoc cap de les obres que han servit per aquests comentaris no ha tingut present dedicar un apartat per consignar les relacions que s'hagin pogut establir amb d'altres publicacions, com per exemple, relacions de continuïtat o fusions.

A pesar de les especificitats pròpies de l'abast particular de cada repertori hemerogràfic que condiona en certa mesura el tipus de fitxa descriptiva, aquesta inèrcia no ha d'impedir de disposar o de construir un esquema comú, a partir del qual s'incorporin les aportacions fetes pels nous treballs.

4.2.2. L'aportació de la pràctica biblioteconòmica i documental

Els treballs hemerogràfics que s'han revisat fins ara han desenvolupat un seguit de processos comuns: han recollit una part determinada de l'amplíssim univers de les

publicacions periòdiques, l'han descrita i analitzada a partir de l'elaboració d'una fitxa hemerogràfica i el repertori resultant ha possibilitat l'explotació de la informació que contenia per donar suport a la tasca de recerca, en aquest cas, a l'entorn de l'estudi de la premsa. Des d'aquest punt de vista es pot afirmar que la pràctica hemerogràfica aplica les diverses fases que constitueixen la cadena documental: selecció, tractament i difusió de la informació.

Es parla de cadena documental perquè és un conjunt de processos que interactuen de forma ordenada amb un propòsit comú: la comunicació de la informació continguda en documents prèviament seleccionats i analitzats. L'aplicació de la cadena documental en l'entorn biblioteconòmic es materialitza en l'elaboració de productes que serveixen primordialment per al control i difusió dels fons documentals de biblioteques, hemeroteques, centres de documentació i altres tipus d'unitats d'informació. La gamma d'aquest tipus de productes és diversa. Els més usuals són els catàlegs individuals, catàlegs col·lectius, bibliografies descriptives i bibliografies analítiques, al marge de lleugeres diferències, tots comparteixen uns trets comuns: són el resultat de l'aplicació de la cadena documental i la seva funció és donar notícia sobre documents.

Observar el paper que poden jugar les tècniques pròpies de la documentació en l'estudi de la premsa des de la perspectiva del control bibliogràfic significa limitar-les excessivament a una consideració estrictament inventarial. El veritable potencial de la cadena documental rau en la seva dimensió comunicativa, i en definitiva, informativa. I aquesta dimensió descansa prioritàriament en el tractament documental i en el disseny dels catàlegs. L'hemerografia descriptiva, a pesar de compartir en essència els processos de la cadena documental, ha desatès l'aspecte que determina el seu valor permanent: l'anàlisi dels documents.

A través de la catalogació es crea per a cada document original un substitut, el registre catalogràfic³⁸. El catàleg agrupa tots els registres i els organitza de forma que esdevingui

³⁸ En l'entorn de la pràctica hemerogràfica com s'ha anat mostrant al llarg d'aquest capítol el registre catalogràfic correspondria a les distintes denominacions que els autors han donat als seus models de fitxa hemerogràfica.

un instrument intermediari entre el fons documental i l'usuari final per tal de facilitar-li la recerca i localització dels documents adequats. Per a Cutter el primer objectiu del catàleg és precisament la localització del document, per tant, la catalogació és “el proceso de describir los elementos informativos que permiten identificar un documento y establecer los puntos de acceso que van a permitir recuperarlo por el título, autor o materia, que se conocen de antemano”. D'acord amb aquesta idea, catalogar implica també descriure formalment el document i analitzar el seu contingut. Aquestes dues operacions conformen l'anàlisi documental. D'altra banda la funció d'intermediació, a la qual abans s'al·ludia, que representa el catàleg només es pot assolir veritablement a través de l'anàlisi documental.

L'anàlisi documental, tal i com afirma María Rosa Garrido (1996: 231), ha estat un mitjà per resoldre el problema de la dificultat per accedir a la informació en un context de creixement constant de les fonts documentals i de la diversitat de necessitats informatives per part dels investigadors i de la societat en general. Jacques Chaumier va més enllà quan afirma que

“el análisis de la información es la operación primordial sin la cual es completamente imposible utilizar dicha información. Podemos decir que el análisis de la información es un reconocimiento y una clasificación de los contenidos de la información” (Chaumier, 1986: 19)

Al seu torn l'anàlisi documental està constituït per un conjunt d'operacions que afecten al contingut i a la forma dels documents originals. Segons Pinto Molina aquestes operacions incideixen en els documents

“reelaborándolos y transformándolos en otros de carácter instrumental o secundario que faciliten al usuario la identificación precisa, la recuperación y la difusión de aquéllos. No obstante, esa transformación es el resultado de un proceso general de carácter analítico, aunque con un momento final sintetizador, o creativo, que permite la conformación definitiva del documento secundario” (Pinto Molina, XXXX: 61)

Lluís Codina (1993: 40) a l'hora de referir-se al producte informatiu resultant d'aquest procés de transformació emprà el terme *metadocument*, que usarem a partir d'ara per considerar-lo el més apropiat. Les operacions que donen lloc al metadocument són:

d'una banda, la descripció formal que selecciona una sèrie d'elements o atributs estructurals del document que permeten identificar-lo de forma unívoca, inequívoca i sense ambigüitats, i de l'altra, l'anàlisi temàtica que pretén representar el coneixement contingut en els documents.

La documentació no es restringeix a la gestió del coneixement en les unitats d'informació tradicionals, la seva dimensió instrumental depassa aquests límits i la situa com una eina interdisciplinària al servei de qualsevol altra que pugui aprofitar les seves tècniques bàsiques en el progrés i l'aprofundiment del seu àmbit d'investigació. S'ha vist en aquest mateix capítol com diversos estudiosos de la història de la premsa han emprat com a eina de treball l'hemerografia descriptiva. Les seves contribucions han estat cabdals per aproximar-nos al coneixement d'una part del nostre patrimoni cultural, algunes han estat obres modèliques des del punt de vista metodològic i guiades per una rigorositat escrupolosa a l'hora de dissenyar l'estructura de la fitxa hemerogràfica, és a dir, del metadocument. Però una anàlisi de conjunt de les fonts hemerogràfiques per al coneixement de la premsa espanyola, tant d'informació general com especialitzada, no garanteix un coneixement idèntic de les publicacions repertoriades. La utopia de Hartzenbusch d'elaborar una bibliografia general de la premsa espanyola no hauria de perdre de vista els principis bàsics que ofereix la documentació.

Això no equival a pensar que els estudiosos de la premsa que emprin l'hemerografia descriptiva hagin de copiar mimèticament les pautes de la catalografia, és del tot innecessari duplicar la feina dels bibliotecaris catalogadors, però en canvi, sí haurien de conèixer dos aspectes fonamentals de la pràctica documental: l'estandardització i l'aprofitament de la tecnologia de les bases de dades per al disseny de sistemes d'informació.

Estandardització de l'anàlisi documental

L'estandardització dels procediments essencials de l'anàlisi documental permet simplificar i racionalitzar mètodes de treball alhora que garanteix l'intercanvi d'informació i enriqueix el seu producte final, el metadocument, amb un valor imprescindible: la universalitat. Assolir aquest nivell d'estandardització és fruit de

l'estudi que des de la documentació s'ha dut a terme per dissenyar mètodes i procediments aplicables tant a la descripció formal del document com a la descripció del seu contingut.

Les eines de què es disposa per representar el contingut dels documents són els llenguatges documentals, basats en descriptors que segueixen la normativa Unesco/ISO/UNE, de construcció de thesaurus, anàlisi de documents i d'assignació de descriptors temàtics (Codina, 1993: 47). En la descripció formal el nombre de dades objectives que es poden seleccionar per estudiar les característiques estructurals dels documents són múltiples, es poden expressar de múltiples maneres i ordenar també de forma diversa. En 1969 es va celebrar a Copenhage la Reunió Internacional d'Experts en Catalogació en la qual es van definir les bases per assolir una descripció bibliogràfica normalitzada. Fins aquella data la descripció bibliogràfica es duia a terme a cada país d'acord amb la seva pròpia normativa, però la necessitat del control bibliogràfic internacional i d'una major cooperació internacional en matèria informativa van obligar l'IFLA en 1971 a publicar la primera edició provisional de les normes ISBD (International Standard Bibliographic Description). La significació d'aquestes normes no es limita només a establir unes pautes homogènies per a la descripció bibliogràfica, com assenyalen Assumpta Estivill i Lluís Anglada:

“S’han de considerar com un exponent reeixit de l’intent que hi havia des de fa anys d’assolir, a nivell internacional, l’intercanvi d’informació bibliogràfica. Aquest intercanvi, per tal de realitzar-se, necessita una estructura de centres bibliogràfics que recopilin la informació bibliogràfica d’una àrea geogràfica determinada, però també necessita uns codis comuns que permetin que les notícies que s’intercanvien puguin ser utilitzades en altres llocs a més a més del país productor” (Estivill – Anglada, 1982: 26)

Les normes ISBD estableixen quins són els elements que formen part d'una descripció documental i en quin ordre s'han de presentar. D'acord amb aquesta normativa, la descripció de tot document, independentment del seu suport, es pot articular en nou zones d'informació, cadascuna de les quals inclou un tipus de dades. L'experiència va aconsellar que calia distingir entre normes aplicables a tot tipus de materials i les aplicables a un de sol, la qual cosa va propiciar l'aparició de múltiples normes de

descripció bibliogràfica, i entre elles les ISBD (S) per a publicacions periòdiques, editades en 1976.

Les normes ISBD (S) no estan concebudes originalment per contribuir a l'estudi de les publicacions periòdiques des d'un vessant històric. Amb tot, però, pretenen de proporcionar la màxima quantitat de la informació descriptiva requerida per una gamma de diverses activitats bibliogràfiques, i una d'elles pot ser el control bibliogràfic de les publicacions adients per part de l'investigador en premsa. La descripció resultant de l'aplicació de les normes no inclou cap element referit al que tècnicament es denominen encapçalaments ni títols uniformes, és a dir, el volum d'informació que proporcionen les normes donaria com a resultat un metadocument incomplet que no informaria del seu abast temàtic. A pesar d'això les vuit zones que conformen l'estructura de la descripció són un indicatiu prou complet per als hemerògrafs de premsa. A continuació es mostra l'estructura de la descripció bibliogràfica contemplada per les ISBD (S):

1. Zona del títol i de la menció de responsabilitat

- 1.1. Títol propi
- 1.2. Designació general del tipus de document (opcional)
- 1.3. Títol paral·lel (títol propi en una altra llengua i/o escriptura)
- 1.4. Informacions complementàries del títol
- 1.5. Mencions de responsabilitat

2. Zona de l'edició

- 2.1. Menció de l'edició
- 2.2. Menció paral·lela de l'edició
- 2.3. Mencions de responsabilitat relatives a l'edició

3. Zona de la numeració (S'han de donar les designacions del primer i de l'últim número si són conegudes)

4. Zona de la publicació i la distribució

- 4.1. Llocs de publicació i distribució
- 4.2. Noms de l'editor i distribuïdor
- 4.3. Menció de la funció del distribuïdor
- 4.4. Dates de publicació
- 4.5. Lloc d'impressió
- 4.6. Nom de l'impressor

4.7. Dates d'impressió

5. Zona de la descripció física

- 5.1. Designació específica del tipus de document i nombre d'unitats materials (opcional)
- 5.2. Menció de les il·lustracions (opcional)
- 5.3. Dimensions
- 5.4. Menció del material d'acompanyament (opcional)

6. Zona de la col·lecció

- 6.1. Títol propi de la col·lecció
- 6.2. Títol paral·lel de la col·lecció
- 6.3. Informacions complementàries del títol de la col·lecció
- 6.4. Mencions de responsabilitat relatives a la col·lecció
- 6.5. ISSN de la col·lecció
- 6.6. Numeració dins de la col·lecció
- 6.7. Títol de la subcol·lecció
- 6.8. Títol paral·lel de la subcol·lecció
- 6.9. Informacions complementàries del títol de la subcol·lecció
- 6.10. Mencions de responsabilitat relatives a la subcol·lecció
- 6.11. ISSN de la subcol·lecció
- 6.12. Numeració dins de la subcol·lecció

7. Zona de les notes

Les notes precisen i amplien la descripció bibliogràfica especialment quan aporten informació que fa referència a canvis que es produeixen al llarg de l'existència de la publicació. Així, les notes poden reflectir qualsevol aspecte de l'evolució de la presentació bibliogràfica i física de la publicació. En la zona de notes s'inclou especialment la menció relativa a la periodicitat.

Els canvis significatius en el títol fan necessària una nova descripció. Les connexions entre els diferents metadocuments s'han de donar en una nota sobre la història bibliogràfica de la publicació.

8. Zona de l'International Standard Serial Number (ISSN) i modalitat d'adquisició

- 8.1. ISSN
- 8.2. Títol-clau

8.3. Modalitat d'adquisició i preu (opcional)

La gran quantitat d'elements contemplats en les normes ISBD (S) intenta abastar de forma exhaustiva les diverses casuístiques que es poden presentar a l'hora de catalogar una publicació periòdica. Això vol dir que mai la descripció d'un document no inclourà totes i cadascuna de les dades previstes per la norma. La seva funció és identificar de forma inequívoca els documents i és potestat del responsable de la descripció fer ús o no dels elements opcionals que s'inclouen.

Llevat de les informacions relatives a la modalitat d'adquisició i a la història bibliogràfica de la publicació, cap altra de les dades no és extradocumental, és a dir, per al catalogador tots els elements descriptius els obté a partir de l'observació d'una única font d'informació: el document, la publicació periòdica. Per aquesta raó és impensable que la descripció bibliogràfica que prescriuen les normes ISBD (S) inclogui dades tècniques, administratives, relatives a l'equip redaccional o de qualsevol altre gènere que impliqui una recerca extradocumental. Això podria considerar-se una limitació quant a la utilitat de les normes com a mètode per obtenir dades rellevants per a l'estudi històric de la premsa. La importància de les ISBD no s'ha de valorar en aquesta direcció sinó en la d'oferir un marc de referència homogeni i comú per als investigadors, a través del qual coneguin de forma completa quins han de ser els elements descriptius mínims que ofereixi cada document.

L'aplicació de les ISBD se situa de forma quasi exclusiva en l'àmbit de les unitats d'informació tradicionals com biblioteques i hemeroteques. A l'hora de dissenyar sistemes d'informació per a centres de documentació especialitzats solen ser una guia indispensable. Bona part dels productes informatius que tant biblioteques com hemeroteques elaboren i posen a disposició dels seus usuaris en forma impresa segueixen fidelment les normes ISBD. Alguns exemples els constitueixen els diversos suplementes sobre publicacions periòdiques de les bibliografies corrents elaborades a partir del dipòsit legal com la *Bibliografia nacional de Catalunya*, la *Bibliografia valenciana* o la *Bibliografia andaluza*. També els directoris de revistes espanyoles especialitzades elaborats a partir de les bases de dades del CSIC s'ajusten a les normes

ISBD (S). L'estructura del registre de la base de dades CIRBICR (Catàlogos Informatizados de la Red de Bibliotecas del CSIC, Revistas), que es descriurà més endavant, comparteix les principals dades de la descripció hemerogràfica.

En el terreny de les hemerografies descriptives, tant en les dedicades a la premsa general com a l'especialitzada, no es pot parlar pròpiament de l'ús ni de l'adaptació de les normes ISBD (S). Però una atenta revisió dels diversos models de fitxa descriptiva als quals s'ha fet referència en aquest capítol mostra una tendència que no es pot definir com a casual. La taula 1 reflecteix com els treballs hemerogràfics més tardans, els corresponents a Jacinto Torres Mulas sobre la premsa musical, a Fernández Sanz dedicat a la premsa veterinària i el de Jaume Soriano sobre premsa tècnica, publicats tots tres entre 1991 i 1995, han incorporat un nombre d'elements descriptius significativament més gran que en treballs publicats amb anterioritat. Aquesta dada, coincident en les obres més recents, pot explicar-se com a resultat de l'atenció que els estudiosos de la premsa han començat a donar a les eines pròpies de la pràctica documental de les quals han pres exemple i n'han valorat la seva utilitat.

És evident que en el cas de models com el de Jacques Kayser o Gutiérrez Espada, o fins i tot el d'Almuña no es pot parlar de desconeixement de les normes ISBD (S), les seves obres s'editen molt abans quan no coincideixen pràcticament amb la publicació de les normes l'any 1976.

Taula 1. Presència d'elements ISBD en els principals models de fitxa descriptiva.

Model de fitxa descriptiva	Any	Elements ISBD
Torres Mulas	1991	11
Segura-Selva	1984	10
Diego-Alvarez	1985	9
Fernández Sanz	1995	9
Soriano	1994	9
Kayser	1961	8

Almuiña	1977	8
Figueres	1981	8
Gutiérrez Espada	1976	7
Larreula	1985	7

[Font: elaboració pròpia]

Les normes ISBD (S), a pesar de ser internacionalment acceptades, no són pas les úniques pautes que des de la pràctica documental permeten descriure bibliogràficament publicacions periòdiques. Existeixen altres experiències i propostes que integren alhora l'anàlisi del contingut, que tot i no tenir l'abast ni compartir els mateixos objectius de les ISBD, poden actuar com a referents per a l'investigador de la premsa en el moment de seleccionar els elements que han de conformar el metadocument del seu repertori hemerogràfic. A continuació s'analitzaran tres exemples força divergents. El primer correspon a la fitxa catalogràfica del catàleg col·lectiu de publicacions periòdiques de les biblioteques del CSIC; el segon és el registre bibliogràfic de la base de dades ISSN; l'últim correspon al model de fitxa hemerogràfica que l'Institut Català de Bibliografia va proposar per a l'elaboració de censos i estudis sobre premsa local.

4.2.2.1. La fitxa catalogràfica de CIRBICR

El Consejo Superior de Investigaciones Científicas a través de CINDOC publica des de 1989 en suport CD-ROM, el contingut de les diverses bases de dades bibliogràfiques que donen notícia dels fons de les biblioteques dependents del CSIC. La seva edició s'actualitza quadrimestralment. Al marge de la base de dades ISOC, IME i ICYT que contenen referències bibliogràfiques d'articles publicats en revistes especialitzades en ciències socials i humanitats, medicina i ciència i tecnologia, respectivament, compta també amb la base de dades CIRBICR (Catálogos Informatizados de la Red de Bibliotecas del CSIC, Revistas), amb 45.430³⁹ registres bibliogràfic de les publicacions periòdiques que es troben a les biblioteques del CSIC⁴⁰.

³⁹ Dades corresponents al gener del 2000.

⁴⁰ Les diverses bases de dades en CD-ROM també són consultables a través d'Internet, www.csic.es/cbic/acceso.htm

La funció del catàleg no és altra que la de proveir d'una eina de consulta que permeti, a banda de la seva identificació, conèixer la ubicació exacta de les revistes que formen part de la xarxa de biblioteques del CSIC. Aquesta funcionalitat condiona l'estructura de la fitxa catalogràfica que consta només de dotze elements:

1. Títol
2. Entitat (responsable de l'edició o de la qual depèn la publicació)
3. Data d'inici (només l'any)
4. Periodicitat
5. Nota històrica: informa de les relacions de continuïtat amb altres publicacions
6. ISSN
7. Dipòsit Legal
8. CDU
9. Llengua
10. País
11. Número CIRBIRC
12. Localització

Si bé segueix l'ordre de les principals zones de la descripció bibliogràfica de les ISBD (S), és obvi que no ofereix el mateix nivell d'exhaustivitat. La possibilitat de recollir en cada element descriptiu l'evolució de les dades només dependrà de la política de catalogació de cada unitat d'informació. Així, per exemple, dades tan rellevants per configurar la trajectòria històrica d'una publicació com els canvis produïts en la capçalera, en els subtítols o en la responsabilitat no queden garantits perquè la funció última d'aquest tipus d'eines es limita al control bibliogràfic. Per la mateixa raó la part dedicada a l'anàlisi del contingut no excel·leix quant a riquesa informativa, es resol a través de la Classificació Decimal Universal que permet agrupar els documents en grans categories temàtiques sense aprofundir en l'anàlisi del contingut, procés que correspondria a la indexació.

4.2.2.2. El registre de la base de dades *ISSN Compact*

El creixement constant del nombre de publicacions periòdiques de caràcter científic i tècnic va propiciar que la ISO en 1971 recomanés d'establir un codi numèric unívoc per a cada publicació seriada. Aquesta proposta va cristal·litzar en la creació l'any 1974 de

l'ISDS (International Serials Data System)⁴¹, organització creada en el marc del programa UNISIST de la UNESCO.

Els diversos objectius d'aquest sistema es van definir en el moment de la seva creació i són els següents:

- Crear i mantenir al dia un registre internacional de publicacions en sèrie que comptés amb tota la informació per a la seva identificació.
- Definir i promoure l'ús d'un codi normalitzat denominat International Standard Serial Number (ISSN), que permetés la identificació unívoca de cada publicació seriada. L'adjudicació d'aquest número correspon a l'ISDS i està indisolublement associat al títol registrat sota una forma també normalitzada, definida com a títol-clau per l'ISDS, d'aquesta forma a cada ISSN li correspon un únic títol-clau.
- Facilitar la recerca d'informació científica i tècnica en les publicacions seriades.
- Posar a disposició de tots els països, organitzacions i usuaris aquest volum d'informació.
- Establir una xarxa de comunicació entre biblioteques, serveis d'informació, editors i organismes internacionals;
- Promoure la normalització internacional de les descripcions bibliogràfiques, els formats de comunicació i l'intercanvi d'informació relativa a les publicacions en sèrie.

Aquest registre mundial permet un control internacional de les publicacions en sèrie a través de l'assignació de codis d'identificació única. En 1978 Espanya va signar un acord amb l'ISDS i es va crear el Centro Nacional Español de l'ISDS dins de les activitats de l'Instituto Bibliográfico Hispánico, que ha de controlar tots els ISSN assignats a les publicacions en sèrie editades a l'Estat espanyol i transmetre les dades corresponents al Centre Internacional en les formes previstes per l'ISDS. Al seu torn, el Centre Internacional amb seu a París té la responsabilitat de crear i mantenir al dia la base de dades, coordinar la Xarxa ISSN i registrar els nous títols de publicacions

⁴¹ Sistema Internacional de Dades sobre Publicacions Periòdiques i Seriades

d'institucions com ONU, OCDE, UNESCO així com d'associacions internacionals d'àmbit científic i cultural.

La Xarxa ISSN, institució de caràcter intergovernamental, està formada per més de 65 centres nacionals que obtenen informació bibliogràfica directament a partir de les col·leccions nacionals i dels respectius dipòsits legals.

Actualment la base de dades ISSN recull més de 840.000 publicacions seriades de més de 180 països i en 144 idiomes diferents. De les publicacions periòdiques editades a l'Estat espanyol proporciona notícia bibliogràfica d'uns 12.000 títols. Anualment identifica i incorpora més de 40.000 publicacions noves. A partir de la informació continguda en la base de dades es deriven diversos repertoris:

- El *Registre ISDS*: publicació anual que recull totes les revistes amb ISSN. Inclou tots els elements necessaris per a la seva identificació.
- El *Butlletí ISDS*, de periodicitat bimensual, actualitza les modificacions incorporades en el Registre.
- L'*Índex acumulatiu anual del Registre i del Butlletí*.
- *Relació semestral d'abreviatures*, de les paraules que apareixen en els títols de les publicacions que formen part de la base de dades.

L'ISSN és acceptat universalment com l'element essencial per a la identificació de publicacions seriades com revistes, periòdics, sèries, i totes aquelles que s'editen amb regularitat, així com dels articles o contribucions que hi apareixen. L'ISSN juga un paper fonamental en la cadena de difusió de les publicacions periòdiques, que va des dels editors i autors de cada article fins al lector, passant pels distribuïdors dels documents, els serveis d'indexació i elaboració de resums, els serveis de subscripcions, els catàlegs col·lectius, les biblioteques i altres unitats d'informació.

Els canvis en l'àmbit de les publicacions periòdiques com l'accés electrònic als documents o l'accés directe als articles, han contribuït a reforçar la utilitat de l'ISSN, que serveix, a més, de base per a altres eines d'identificació de documents com el SICI

(Serial Item and Contribution Identifier), codi d'identificació de fascicles i articles, que permet gestionar l'accés directe als articles, subscripcions o bases de dades de resums.

El Registre anual de l'ISDS avui dia és consultable en suport CD-ROM a través de la base de dades *ISSN Compact*, distribuïda per Chadwick-Healey. Tot i que no es tracta d'una font d'informació hemerogràfica concebuda com a instrument d'ajuda a la investigació de la història de la premsa, el disseny de l'estructura del seu registre bibliogràfic, elaborat des d'una perspectiva totalment documental, pot constituir un bon referent per valorar la idoneïtat d'un seguit d'elements descriptius, tant des del punt de vista formal com del contingut, que qualsevol fitxa hemerogràfica dedicada a l'inventari de qualsevol tipus de publicació, ja sigui d'informació general com especialitzada, no hauria de desatendre. L'estructura del registre consta dels 21 elements següents:

1. ISSN
2. Títol clau
3. Títol clau abreviat
4. Lloc de publicació
5. Editor
6. Autor corporatiu
7. Situació de la publicació
8. Data d'inici
9. Data de finalització
10. País
11. Periodicitat
12. Sèrie
13. Codi del Centre ISDS
14. Tipus
15. Alfabet de la publicació
16. Llengua
17. CDU
18. Data de publicació
19. Publicació continuadora de:
20. Publicació continuada per:
21. Suplements

En relació al nombre d'elements identificadors el registre de la base de dades ISSN és més ric que la fitxa catalogràfica de CIRBICR, tot i que alguns dels elements només tenen sentit i utilitat en l'entorn de l'ISDS. A pesar que la descripció bibliogràfica es

duu a terme a partir de la informació que aporta el document, destaca l'absència de dades, que d'acord amb les normes ISBD, correspondrien a la zona de la descripció física: dimensions, presència d'il·lustracions, extensió, etc. Tampoc el disseny d'aquest registre no contempla la possibilitat de reflectir els canvis, ni l'evolució dels trets principals de les publicacions, tan sols es recull la història bibliogràfica en dos elements que il·lustren les relacions de continuïtat entre publicacions. Finalment, l'anàlisi del contingut es limita, com en el cas de la fitxa catalogràfica de CIRBICR, a classificar de forma genèrica l'abast temàtic de les revistes, tot i que de forma indirecta complementa la revisió del seu contingut amb dades relatives a la llengua del document i amb la notícia sobre l'existència de suplementos a la publicació ordinària.

4.2.2.3. La proposta de l'Institut Català de Bibliografia

Amb la creació l'any 1981 de l'Institut Català de Bibliografia depenent del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya es va intentar dotar el país d'una entitat que iniciés un procés de normalització catalogràfica. Entre les seves funcions destacava posar a l'abast dels professionals instruments moderns, científics i pràctics per a la catalogació, així com fomentar l'establiment d'una normativa bibliogràfica pròpia d'acord amb la normativa internacional, per això una de les seves primeres actuacions va consistir a traduir i editar les diverses normes del programa ISBD i posteriorment adaptar i també traduir al català *Library of Congress subject headings*, tasca que es va materialitzar en la *Llista d'encapçalaments de matèria en català*, l'any 1988. Al costat d'aquesta funció divulgadora de les eines bàsiques que garantien la unificació i estandardització dels processos catalogràfics, l'Institut tenia també la missió d'elaborar la bibliografia de Catalunya, és en aquest context, però sense perdre de vista l'anterior, que cal situar la seva principal aportació a l'estudi històric de la premsa.

L'any 1982 davant de la proliferació d'estudis hemerogràfics sobre premsa local, l'Institut Català de Bibliografia, en un intent de col·laboració amb tots els estudiosos de la premsa local, comarcal o general de Catalunya, i també de cara a la publicació de reculls o de repertoris històrics de premsa, va creure oportú de proposar una fitxa model de descripció de publicacions periòdiques, fitxa que recomanava de seguir, amb

l'objectiu d'unificar metodològicament la descripció d'aquest tipus de documents. La proposta es va fer pública a través d'un fulletó informatiu que recollia la fitxa model i que duia per títol *Normativa per a la descripció de publicacions periòdiques en els repertoris de premsa local, comarcal i general*.

El model de fitxa descriptiva proposat no responia a una funcionalitat catalogràfica, sinó que estava concebuda per a la descripció historicobibliogràfica de les publicacions. L'Institut recomanava de basar sempre la descripció en l'observació o l'estudi directes de cada document; en cas que calgués acudir a fonts de referència o a les consultes extradocumentals, era essencial de fer-ho constar en la fitxa.

El model de fitxa està estructurat en quatre grans apartats: dades descriptives, dades tècniques, dades de contingut i dades històriques:

A. Dades descriptives

1. Capçalera: Títol, subtítol, lema, vinyeta, variacions de títol, èpoques, duracions.
2. ISSN
3. Títol clau
4. Dipòsit legal
5. Editor
6. Redacció. Administració. Impremta. Adreces
7. Periodicitat
8. Datació: Número inicial, darrer número vist, hora de sortida dels diaris, dia d'aparició de les revistes, suspensions.

B. Dades tècniques

9. Format
10. Pàgines
11. Columnes
12. Dimensions
13. Caixa tipogràfica
14. Sistema d'impressió
15. Il·lustracions
16. Policromia
17. Zona de difusió
18. Preu
19. Tiratge

C. Dades de contingut

20. Temàtica
21. Llengua: evolució i percentatges
22. Ideari, orientació de la redacció
23. Fundadors, propietaris
24. Directors. Redactors. Col·laboradors, Dibuixants, Corresponsals
25. Presència de publicitat: percentatge en relació amb el total del text.
26. Seccions fixes
27. Presència de sumari, de bibliografia, de resums.
28. Índexs acumulatius

D. Dades històriques

29. Significació. Comentari general (adscripció política, social, religiosa, multes, vagues)
30. Localització dels fons
31. Bibliografia de la publicació
32. Editorial fundacional (reproducció)
33. Facsímil de la portada amb capçalera

Valorar l'aportació de l'Institut Català de Bibliografia implica atendre diversos aspectes. El primer correspon a la significació del paper jugat pel propi Institut. En la dècada dels 80 l'Institut representa la màxima autoritat en dues àrees com són la catalografia i la bibliografia i és la primera entitat pública oficial del'Estat espanyol vinculada a l'àmbit de la gestió documental que percep la necessitat d'oferir als investigadors de premsa una pauta de descripció i anàlisi de publicacions periòdiques, on la dimensió instrumental de la documentació garantirà la qualitat i la cohesió del producte informatiu que ajuda a elaborar repertoris hemerogràfics. La seva no és una temptativa més, equiparable a les dutes a terme per historiadors individuals, que en virtut del seu prestigi investigador han tingut més o menys acceptació, sinó que es tracta d'una proposta metodològica emanada d'una entitat, la missió principal de la qual és assegurar l'estandardització dels processos que condueixen a la comunicació de la informació continguda en els documents. La significació del paper jugat per l'Institut va més enllà, però. Si avui dia la construcció d'una bibliografia nacional és una tasca inassolible sense una voluntat política i institucional, succeeix el mateix si l'objectiu és contribuir a posar les bases d'una tasca amb menys tradició i amb moltes més llacunes com és la d'elaborar una bibliografia de la premsa. Així, al costat de la importància indiscutible de la proposta metodològica de l'Institut Català de Bibliografia s'ha de

destacar la voluntat institucional que va representar en el seu moment la seva contribució a la localització, identificació i estudi del nostre patrimoni hemerogràfic.

El segon aspecte a valorar se centra en qüestions estrictament tècniques relatives a l'estructura de la fitxa model. Una atenta revisió dels elements que conformen els quatre apartats de la fitxa posa en evidència que l'exhaustivitat, pertinença i riquesa informativa que proporciona és el resultat d'una acurada reflexió sobre les necessitats de l'historiador que ha d'aprofitar la premsa com a font d'informació. Sens dubte el més destacable de la fitxa model és la riquesa de dades que permet obtenir una descripció completa del contingut, molt superior a qualsevol dels models de fitxa hemerogràfica anteriors. Ha estat concebuda fonamentalment per ocupar-se de la parcel·la més recurrent per part dels historiadors: la premsa d'informació general. Això no exclou que pugui servir per descriure i analitzar premsa especialitzada, tot i que ningú no ho ha fet. Però és evident que mancarien alguns elements rellevants i d'altres en serien superflus.

El darrer aspecte objecte de valoració té a veure amb l'aplicació real del model proposat per l'Institut Català de Bibliografia. Entre 1982, any en què s'edita la *Normativa per a la descripció de publicacions periòdiques*, i 1999 es publiquen a Catalunya, àmbit d'aplicació de la normativa, un total de 23 repertoris de premsa. (En la taula X es mostra la distribució d'acord amb la seva cobertura geogràfica). Dels 23, només 4 han seguit la proposta de l'Institut Català de Bibliografia⁴². Fora de Catalunya, concretament a Galícia, es troba una mostra reexida d'aplicació de la proposta de l'Institut. Marcos Valcárcel en 1987 publica *A premsa en Ourense e a súa provincia*, on opta per simplificar l'estructura de la fitxa model i reduir-la de 32 a 20 elements. Deixant al marge aquest cas testimonial, es tracta d'un percentatge molt pobre. A pesar que els 4 treballs ressenyats van aparèixer entre 1982 i 1988, anys abans de la desaparició de l'Institut, el baix nivell d'aplicació de la *Normativa* no pot obeir només a aquesta raó. Caldria apuntar dues de més sòlides. D'una banda, la influència de la formació de l'investigador a l'hora de desenvolupar una pauta de descripció i anàlisi

⁴² Els títols dels treballs són els següents: *La premsa a la ciutat de Balaguer: 1862-1936*, de Nativitat Moncasi; *Cent anys de premsa periòdica Mollerussa*, de Miquel Cullerés. *La premsa a Granollers, 1882-1982*, de Juan Subia i *La premsa a Igualada* de Mª Teresa Miret.

hemerogràfica. Tres dels quatre autors dels treballs que han seguit la Normativa provenien de l'àmbit biblioteconòmic i documental. Aquesta dada es pot interpretar de forma inversa, l'investigador aliè al món de la documentació desconeix les eines que aquesta disciplina científica ha elaborat com a instruments de treball útils a la recerca històrica. Tal situació condueix a la segona raó que abans s'apuntava. El desconeixement entre els investigadors és responsabilitat d'una pobra divulgació per part dels organismes públics encarregats del control i l'estudi del patrimoni bibliogràfic.

Taula 2. Distribució segons la seva cobertura geogràfica dels repertoris hemerogràfics publicats a Catalunya entre 1982 i 1999.

Cobertura geogràfica	Núm.
Locals	13
Comarcals	4
Provincials	2
Supracomarcals	2

[Font: elaboració pròpia]

4.2.3 L'aportació de la tecnologia de bases de dades

Actualment el paper que juga la documentació en l'estudi històric de la premsa no s'ha de valorar únicament des de l'aportació de pautes normalitzades de descripció hemerogràfica. L'aportació de les tecnologies han multiplicat i enriquit la significació i utilitat dels processos i tècniques documentals. L'extensió social de les denominades tecnologies de la informació es pot il·lustrar amb molts exemples. La presència dels microordinadors en tota mena d'àmbits n'és un dels més adients. Per als investigadors, la informàtica ha proporcionat un seguit d'eines i productes que han modificat la seva manera de treballar. Per a Lluís Codina (1994: 66) l'augment en la potència de càlcul i l'aparició de les anomenades interfícies gràfiques d'usuari han estat els dos pilars dels importants canvis que els ordinadors han introduït en tots els aspectes relacionats amb la forma com la humanitat utilitza, genera i comunica informació. La pràctica documental no n'ha quedat al marge d'aquest procés de renovació i es pot afirmar, de forma general, que la introducció de la tecnologia informàtica ha suposat noves

modalitats de memoritzar, recuperar i elaborar la informació. La seva contribució més visible en l'àmbit de les unitats d'informació tradicionals ha estat l'automatització d'una gamma diversa de tasques vinculades amb els processos documentals, la qual cosa, a banda d'afavorir la compartició de recursos, ha repercutit sobretot, en una gestió més ràpida i eficaç de grans volums d'informació.

Gràcies al desenvolupament tecnològic, les tècniques pròpiament documentals no tenen avui cap limitació aplicativa, transcendeixen el seu origen biblioteconòmic per poder ser utilitzades en qualsevol activitat humana d'índole informativa. La preocupació que la Biblioteconomia manifestava per les fonts d'informació com a objectiu prioritari va ser assumida per la Documentació, però el va superar en el seu interès per la recuperació i difusió de la informació. Aquí es troba la raó de la seva aplicabilitat a totes les disciplines que tenen relació amb la gestió d'informació.

D'altra banda, la proliferació d'aquestes tecnologies aplicades en l'àmbit documental ha permès una progressiva descentralització de la gestió bibliogràfica. Ja no són únicament els bibliògrafs, sinó una gamma més àmplia de professionals la que disposa dels instruments per construir repertoris bibliogràfics. L'accessibilitat de les eines o la seva simplicitat quant al seu ús no ha de fer oblidar, però, la necessitat de mantenir el mateix rigor i el mateix nivell de normalització en la construcció intel·lectual dels models descriptivoanalítics dels documents.

Tant la pràctica com la teoria bibliogràfica i, per extensió, hemerogràfica, element fonamental en la tasca de l'investigador i estudis de la premsa, lògicament també s'han vist transformades, ja que han posat a l'abast de l'hemerògraf mitjans de recollida i actualització dels repertoris impensables fins fa unes dècades, alhora que han ampliat les perspectives dels seus usuaris, sobretot amb l'aparició dels sistemes de gestió de bases de dades i altres tipus d'eines que faciliten l'accés i utilització de grans volums d'informació.

És evident que la bibliografia, entesa només en relació amb el món llibrari, és avui més que insuficient per respondre a les actuals necessitats d'informació. L'ús de les

tecnologies s'ha imposat també per fer front als objectius de la tasca bibliogràfica i d'aquesta manera ha contribuït satisfactòriament a les necessitats que actualment demanden, tant investigadors, com els usuaris d'informació en general.

Per a l'estudiós i l'investigador de la premsa, la conjunció de les eines i tècniques que proporciona la documentació i la sinergia de les tecnologies de la informació han redibuixat la concepció i valor de l'hemerografia descriptiva. Tafarelli incorpora el potencial de la tecnologia informàtica al servei de la pràctica hemerogràfica quan afirma que avui dia "és el sector de la ciència de la informació que constitueix stocks ordenats de referències documentals i els fa accessibles als seus usuaris, tot emprant, indistintament, procediments manuals o automatitzats". Des d'aquesta perspectiva, els 'stocks' poden ser els repertoris tradicionals, però també les bases de dades bibliogràfiques. D'acord amb aquest aspecte caldrà atendre a la significació que tenen els sistemes de gestió de bases de dades en la construcció de repertoris bibliogràfics.

4.3 PROPOSTA FINAL: MARC GENERAL DE DESCRIPCIÓ I PRINCIPIS BÀSICS D'ACTUACIÓ

Un dels objectius d'aquesta tesi és contribuir a l'establiment d'una pauta metodològica per a l'elaboració d'hemerografies descriptives. Aquesta contribució no pretén materialitzar-se en una nova proposta de model de fitxa descriptiva tancada, sinó en l'establiment d'un marc general de descripció que ha de satisfer un seguit de principis. Aquests principis afecten diversos elements: d'una banda, al propi marc general, segonament a la informació que s'hi reculli i, en últim terme, a la forma com sigui distribuïda i consultada per part dels investigadors.

De l'anàlisi feta als pocs treballs hemerogràfics sobre premsa especialitzada a l'Estat espanyol es constata un tret comú: la diversitat dels models de descripció. Una de les raons d'aquesta situació cal buscar-la en la pròpia heterogeneïtat de les publicacions que poden ser objecte d'estudi: diversitat temàtica, cronològica, formal, etc. Aquest cúmul de trets dissemblants accentuen la percepció sobre la impossibilitat d'acabar-se a la

descripció de qualsevol tipus de publicació periòdica especialitzada a partir d'un model comú de fitxa descriptiva. I els exemples que s'han estudiat en aquest treball avalen aquesta visió. Però paral·lelament també s'ha constatat com la catalografia ha dissenyat instruments de descripció prou generals que permeten encabir les múltiples casuístiques que poden presentar tot tipus de publicacions periòdiques. Aquest és l'esperit integrador que es vol reflectir en l'elaboració d'un marc general de descripció i dels principis bàsics que l'han de regir.

Crear un marc general de descripció no implica fer tabla rassa amb els models precedents, sinó integrar els aspectes més interessants en un nou context en el qual la pràctica hemerogràfica ha de saber conjugar les potencialitats de les tecnologies de la informació.

El marc general de descripció ha de guiar l'hemerògraf en la selecció dels elements descriptius adequats. Aquests elements vénen definits tant pel perfil temàtic, cronològic o formal de les publicacions que hom pretengui identificar, com per les posteriors aplicacions que pugui tenir el repertori resultant en l'àmbit de la recerca històrica sobre la premsa.

El marc general contempla un nombre pràcticament inabastable d'elements perquè la seva utilitat és la de mostrar les possibilitats descriptives de l'hemerografia. Correspon a l'investigador interpretar l'abast i la idoneïtat d'aquesta punt de partida per dissenyar el model definitiu de descripció.

4.3.1 Estructura del marc general de descripció

Per facilitar la consulta del marc general de descripció s'han agrupat els diversos elements en un total de vuit àrees d'informació que són les següents:

1. Identificació de la capçalera

Títol

Títols variants

Subtítols

Autoria

Tipus de publicació
Lloc d'edició
Periodicitat
ISSN
Dipòsit legal
Continuada per
Continuadora de

2. Cronologia

Data inicial
Data final
Èpoques
Números publicats

3. Dades tècniques

Sistema d'impressió
Format
Número de pàgines
Número de columnes
Caixa tipogràfica

4. Dades administratives

Fundadors
Responsable editorial
Responsable de la impressió
Responsable de la distribució
Gerent
Adreça de la redacció i/o administració
Multes
Preu de l'exemplar
Preu de la subscripció
Tarifes publicitàries

5. Dades sobre la recepció

Tirada
Difusió
Tipus de distribució
Àrea de distribució
Públic destinatari
Indexada per

6. Dades professionals

Director
Equip de redacció

Redactor en cap
Corresponsals
Fotògrafs
Il·lustradors
Guionistes
Traductors

7. Contingut

Propòsit
Llengua
Matèria
Seccions fixes
Informació gràfica
Publicitat
Suplements
Material d'acompanyament

8. Localització

Índexs acumulatius
Web
Bibliografia
Localització

4.3.2 Principis d'actuació

4.3.2.1 Flexibilitat

La flexibilitat és el primer principi bàsic aplicable al marc general. L'investigador té la potestat de seleccionar i d'argumentar els elements que conformaran el seu model de descripció. D'aquesta manera la rigidesa típica d'altres models queda superada per la llibertat interpretativa que l'hemerògraf pot fer del marc general. Aquesta llibertat, però, està continguda per un segon principi: el de suficiència.

4.3.2.2 Suficiència.

La suficiència pretén validar la selecció feta, tot garantint que l'estructura de descripció resultant sigui l'adequada als objectius de la recerca posterior. Avaluar la suficiència implica conèixer els interessos de l'investigador, les seves necessitats informatives i d'aquesta manera no esmerçar inútilment temps de recerca i de complimentació de les dades.

4.3.2.3 Retrospectivitat

La retrospectivitat és el principi bàsic que actua sobre la recollida d'informació. L'hemerografia descriptiva ha de ser capaç de mostrar l'evolució de les dades més significatives d'una publicació. Des d'aquest punt de vista la fitxa descriptiva ha d'intentar de reflectir de forma íntegra aquells elements dinàmics de la vida d'una publicació: variacions en els subtítols, en els preus, periodicitat, difusió, etc. La retrospectivitat ha de superar la sincronia de la majoria de treballs hemerogràfics i oferir, a partir de cada registre, de cada fitxa, una panoràmica exhaustiva de la vida de les publicacions. Aquesta transformació exigeix de l'hemerogràf una actitud que depassa la de compilador de dades i abasta una dimensió plenament investigadora, i des d'aquest punt de vista, plenament documental.

L'aplicació de la tecnologia de les bases de dades a la gestió d'informació hemerogràfica permet superar tres limitacions pròpies de les hemerografies tradicionals, entenent per 'hemerografia tradicional' aquella que és distribuïda i consultable únicament en suport paper i publicada en un nombre limitat d'exemplars. Aquestes limitacions afecten a tres aspectes bàsics:

- Continuitat quant a la recollida de dades i l'actualització constant del repertori.
- Accessibilitat
- Explotació selectiva de la informació

4.3.2.4 Continuïtat

La totalitat de treballs hemerogràfics orientats a la recerca històrica de la premsa que s'han consultat en la realització d'aquest estudi són hemerografies impreses. Des del moment mateix que l'autor del repertori ha decidit la seva publicació, un cop assolits els objectius proposats en el seu inici, qualsevol modificació, ampliació o novetat no pot quedar reflectida si no és a través d'una revisió general de l'obra i d'una nova edició. Aquesta eventualitat és pràcticament inusual, a pesar que la majoria dels autors són conscients de la necessitat de mantenir la tasca de recerca més enllà dels límits que imposa l'edició final de la seva obra. La implementació de la tecnologia de les bases de

dades supera aquesta limitació i permet mantenir permanentment obert el repertori. D'aquesta manera la continuïtat de la recerca queda reflectida de forma fidel a través de l'actualització constant de les dades.

4.3.2.5 Accessibilitat

Les hemerografies, com quasi tots els treballs bibliogràfics, són un tipus d'obres de referència d'un enorme valor informatiu. La seva publicació no sol correspondre a editorials comercials, sinó a d'altres tipus d'entitats de caràcter oficial, com corporacions locals, universitats, etc. fet que restringeix la seva difusió, tant en el nombre d'exemplars editats com en l'abast geogràfic de la seva distribució. Aquesta limitació pot arribar fins a l'extrem de deixar inèdita l'obra. A pesar que la dificultat per accedir a les fonts d'informació adients acostuma a ser un problema inherent a la investigació, la tecnologia actual permet superar aquesta dependència excessiva de la publicació tradicional. En l'actualitat és possible integrar en la Xarxa Internet qualsevol tipus de bases de dades, d'aquesta manera els obstacles per a la seva accessibilitat i consulta queden reduïts sensiblement.

4.3.2.6 Selectivitat

En les hemerografies tradicionals l'explotació selectiva de la informació continguda en les fitxes depèn de dos factors: d'una banda de l'aportació que el propi autor hagi fet a través de l'elaboració d'eines auxiliars de consulta, fonamentalment índexs analítics, o d'altres productes que presentin de forma sumària la informació en forma de taules o gràfiques; l'altre factor depèn de l'afany de qui consulti l'obra, ja que correspon a la seva habilitat i paciència l'explotació selectiva de l'hemerografia. La tecnologia de les bases de dades elimina pràcticament aquesta limitació. La potència de càlcul d'aplicacions informàtiques com els sistemes de gestió documental, combinada amb un acurat disseny de l'estructura del registre ha de permetre a l'usuari final explotar de forma selectiva i ràpida els grans volums d'informació emmagatzemats en les bases de dades bibliogràfiques.

CAPÍTOL 5.

APROXIMACIÓ A L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA PREMSA ESPECIALITZADA EN TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ

5.1. EL PUNT DE PARTIDA: ELS ANTECEDENTS

Els antecedents de la premsa especialitzada en tecnologies de la informació⁴³ a l'Estat espanyol s'han de situar en l'entorn de diversos tipus de publicacions, bona part dels quals perviuran al llarg dels quasi quaranta anys de presència en el mercat editorial. Ens estem referint a les revistes especialitzades en material d'oficina, les revistes sobre electrònica, certes publicacions editades per institucions públiques, butlletins d'associacions professionals i revistes d'empresa. Abans d'esboçar el perfil d'aquests antecedents convé prèviament contextualitzar el panorama en què apareix aquesta oferta informativa. Això vol dir descriure mínimament la conjuntura tecnològica en el moment en què aquests mitjans de comunicació comencen a reflectir cert interès pels avenços que suposa el tractament automatitzat de la informació i la seva difusió a través de la xarxes de telecomunicacions.

Va ser durant la Segona Guerra Mundial i en el període immediat que la va seguir quan van tenir lloc els principals avenços tecnològics en electrònica: el primer ordinador programable i el transistor, font de la microelectrònica i veritable nucli de la revolució tecnològica de la informació en el segle XX. Tot i que com assenyala Manuel Castells

“hasta la década de los setenta no difundieron ampliamente las tecnologías de la información, acelerando su desarrollo sinérgico y convergiendo en un nuevo paradigma” (Castells, 1996^a : 67)

Entre 1945 i 1951 i a diferents universitats angleses i nord-americanes la difusió dels principis bàsics de l'ordinador modern, a través dels treballs de von Neumann, seguirà camins diferents que conduiran a la construcció de diversos enginys que aspiraran a ser

⁴³ D'ara en endavant s'utilitzarà l'abreviatura TI per referir-se a l'expressió 'tecnologies de la informació'.

el prototipus de les futures màquines informàtiques. Aquests primers prototipus van preparar el terreny que a partir del 1951 conqueririen l'UNIVAC i l'IBM 701. Aquí comença el període de comercialització dels ordinadors. Deixaran progressivament de ser enginyers exclusius dels àmbits universitaris per convertir-se en nous productes comercials, molt marcats en els seus inicis pel context i les aplicacions militars.

Els anglesos desenvoluparen en aquests anys els seus propis prototipus. A França la societat de màquines Bull va fabricar l'any 1958 el seu primer ordinador. Philippe Dreyfus que formava part del departament de calculadores electròniques que va llançar aquest primer ordinador francès encunyà el terme *informatique* l'any 1962.

Entre 1959 i 1962 els tubs de buit són substituïts per un component més fiable com el transistor. Aquest canvi va comportar màquines menys voluminoses i més potents. Les primeres màquines transistoritzades van néixer als Estats Units cap a les acaballes de la dècada dels 50. L'ús del transistor marcava l'apertura d'un nou període en l'evolució de la tecnologia informàtica.

Entre 1958 i 1962 el parc informàtic espanyol comptava amb tres grans ordinadors. Luis Arroyo, que ha estudiat a fons la seva evolució històrica, assenyala que el primer es va instal·lar a la companyia RENFE, el segon funcionava en la JEN (Junta de Energía Nuclear) i el tercer el va rebre la companyia Sevillana de Electricidad, era el primer que adquiria una societat privada espanyola.

Durant la dècada dels 60 el ritme del creixement del parc d'ordinadors va ser molt lent i el tipus de publicacions periòdiques que donaven notícia sobre la realitat d'una tecnologia emergent com la informàtica se centrava en les revistes sobre electrònica, sobre material d'oficina, revistes acadèmiques i butlletins d'empresa.

5.1.1. Revistes sobre electrònica

El sorgiment de la tecnologia informàtica és indeslligable dels progressos en el camp de la microelectrònica, aquesta estreta relació és la que explica que siguin precisament

les revistes especialitzades en electrònica les que s'encarreguin de recollir i divulgar els primers avenços d'interès en el camp informàtic. D'aquesta manera publicacions com *Revista española de electrónica*, *Radiatorama* de Técnicas Rede, *Circuito impreso*, o les capçaleres de l'editorial Boixareu com *Mundo electrónico* i *Actualidad electrónica*, són algunes de les publicacions que durant la dècada dels 60 i els 70 han satisfet part de les necessitats informatives dels lectors interessats en continguts relacionats amb la informàtica. En els anys 80 destacaran les revistes de l'editorial Ingelek com *Elektor* i *Electro Ocio*.

5.1.2. Les publicacions periòdiques especialitzades en material d'oficina

Durant la dècada dels 60 la tecnologia informàtica es va aplicar a la mecanització de les oficines administratives i concretament a les rutines pròpies dels processos comptables. L'atenció dels directius de les grans empreses es va centrar en l'adquisició de la maquinària que agilités i optimitzés aquestes rutines. Els canals d'informació de què disposaven els clients potencials, per tal de conèixer característiques, prestacions i preus d'aquests productes abans de decidir iniciar un procés d'automatització en les àrees administratives de les seves organitzacions, es limitaven a les edicions anuals del SIMO (Salón Internacional del Material de Oficinas), la primera fira dedicada a mostrar els productes de les principals empreses del sector. La primera edició va tenir lloc l'any 1961. Una via alternativa i complementària hauria estat recórrer als butlletins de les empreses del sector, però fins l'any 1964 no apareix la primera. Es tracta de la *Revista Gispert*, una publicació trimestral que informava de les novetats que comercialitzava l'empresa homònima. L'oferta informativa estava mancada d'un veritable canal de comunicació objectiu i responsable que valorés el mercat, que establís pautes d'actuació per a compradors i venedors i que, alhora, proporcionés informació tècnica. Aquest buit es va començar a omplir de contingut amb el naixement de dues revistes: *Clave* i *Proceso de datos*.

Clave, subtitulada *instalación, mantenimiento y mecanización de oficinas* es va començar a publicar el desembre de 1966. Era editada per Pedeca, companyia editorial madrilenya que tenia en el mercat en aquells moments altres capçaleres de premsa

especialitzada en maquinària aplicada a diversos àmbits d'activitat com *Potencia, Rotación, o Canteras y explotaciones*. *Clave* estava dirigida als directius que tenien la responsabilitat de modernitzar la gestió administrativa de les seves empreses, i aquest procés de modernització implicava a les acaballes dels 60 i principis dels 70 mecanitzar les seves oficines a través de la incorporació d'ordinadors i grans calculadores. Una de les raons de l'èxit d'aquesta revista durant la seva llarga existència va ser la d'actuar d'intermediari independent entre els seus lectors, amb un perfil professional molt definit, i el conglomerat d'empreses distribuïdores de productes i serveis, en un moment de desconcert i fascinació davant el que la nova tecnologia podia oferir. D'aquí que una preocupació constant de la publicació se centrés a assenyalar l'enorme responsabilitat dels distribuïdors en la qualitat de la seva activitat comercial. En el número 11 de l'any 67 l'editorial de la revista assenyalava que

“...existe una fuerte corriente fomentada por algunos importadores, tendente a mantener un mercado de conocimientos superficiales. Esto les permite seguir sin estudiar y conocer sus propias máquinas evitando que el comprador pregunte datos sobre sus limitaciones o posibilidades. El que otros distribuidores se preocupen fundamentalmente de los escaparates o lugares ostentosos para sus productos y abandonen la real política de preparación es un signo claro del duro camino que nos queda por recorrer a la hora de crear un futuro claro y práctico en el sector de la mecanización administrativa” (*Clave*, novembre 67: 5)

Un altre pol d'interès constant de la revista va ser la formació dels nous professionals, tant la del directiu com la del tècnic encarregat del funcionament de la nova maquinària. D'aquí que la revista iniciés una campanya de sensibilització sobre la necessitat d'establir uns ensenyaments reglats en Informàtica i en el procés d'autoaprenentatge i millora de la qualificació tècnica dels nous professionals.

Tot i que *Clave* va néixer com una revista especialitzada en material d'oficina, un repàs a l'evolució dels seus subtítols al llarg de la seva existència és un indicador immillorable de l'adequació als temps de canvi vertiginós que experimentava l'empresa espanyola en matèria informàtica. Des del seu naixement fins l'any 69 el subtítol era *instalación, mantenimiento y mecanización de oficinas*. El 1969 canvia per

actualidad técnica de automatización. Un any després apareix per primer cop el terme ‘informàtica’ en la seva capçalera quan passa a denominar-se, *mecanización informática*. Aquest subtítol romandrà inalterat fins l’any 1984, quan recuperi la dimensió ofimàtica inicial amb *informática y oficinas*. Dos anys després, en 1986 un altre canvi significatiu davant l’extensió social de l’ordinador personal, *revista del microordenador profesional, la informática y el equipo de oficina*. L’any 1993 marca el declivi de *Clave* quan és adquirida per l’editorial nord-americana Miller Friman i és rebatejada *What’s new in computing*. La vida de l’antiga revista de Pedeca en mans de la multinacional americana serà del tot efimera i desapareixerà just un any després.

L’interès que la mecanització de l’oficina administrativa havia despertat entre els directius va propiciar el sorgiment d’altres publicacions especialitzades en el tema. La més destacada després de *Clave* va ser la seva contemporània *Oficinas* de Boixareu Editores, apareguda l’any 1968 amb una periodicitat bimestral. També bimestral serà *O & O: organización de oficinas: equipamientos y servicios, métodos y ofimática*, editada per la madrilenya Arcadia. Tindrà una vida molt breu: neix l’any 1982 i desapareix en el següent. L’any 1983 es va crear ASEOF (Asociación Española de Ofimática) qui començarà a editar de forma irregular el seu butlletí *Noticario ofimático*. L’any 1984 i promoguda per CENADEM, especialitzada en automatització d’arxius, apareixerà una nova publicació sobre ofimàtica, *Periódico bibliográfico: periódico sobre publicaciones de automatización de oficinas*.

Proceso de datos: revista técnica de mecanización apareix en el mercat el març de 1967. El seu públic destinatari era el que bàsicament compartia amb *Clave*, el directiu que ha de prendre decisions sobre la modernització de la gestió administrativa de l’empresa, però dedicava una especial atenció al programador. Per aquesta raó, el director de la revista, Santos Román, en l’editorial del primer número assenyalava:

“Conocemos también, el completo aislamiento y la suspicaz incomprensión en que se desarrollan los trabajos del técnico. Su incomunicación, su agobio ante la falta de medios y, fundamentalmente, la dolorosa escalada de sus proyectos hasta los niveles directivos” (*Proceso de datos*, març 1967: 3)

Proceso de datos, a diferència de *Clave*, va començar a reflectir tímidament una tendència que es generalitzarà molt més endavant. Focalitzarà el seu interès més en la programació que no pas en la maquinària, no és casual tampoc que la majoria dels autors que signen les seves contribucions siguin enginyers. Això no vol dir que *Proceso de datos* no actués també com un aparador de les novetats, sinó que cada cop serà més conscient del protagonisme que adquirirà el programador i les aplicacions que dissenya. És per aquesta raó que *Proceso de datos* és considerada la degana de les revistes sobre informàtica a l'Estat espanyol. (Arroyo, 1990: 69)

En els primers anys de la dècada dels 70 el panorama informàtic espanyol encara està en una fase de tempteig. El parc d'ordinadors és pobre en comparació amb el d'altres països europeus, però hi ha una clara consciència que aquesta fase és transitòria i cal dinamitzar un sector que serà vital en les properes dècades. En aquest context va ser molt valuosa la contribució de la revista a la dinamització i al debat a través de l'organització de la convenció Inforprim l'any 1971, un fòrum per avaluar el nivell d'implantació de les noves tecnologies i la seva repercussió en les principals àrees d'activitat econòmica.

Proceso de datos va continuar com un dels referents de la premsa especialitzada en informàtica fins a la dècada dels anys 80. En aquell moment, com es comentarà més endavant, es produirà un creixement espectacular del mercat informàtic i en conseqüència un augment de la demanda informativa en aquest sector. La proliferació de revistes orientades a un públic menys especialitzat, més allunyat de l'aplicació industrial-empresarial de les tecnologies i més acostat al vessant lúdic de la informàtica, juntament amb la incorporació de les editorials estrangeres en el mercat espanyol, propiciaran la pèrdua progressiva del protagonisme de *Proceso de datos* fins a la seva desaparició l'any 1989.

5.1.3. Les publicacions d'institucions oficials, associacions professionals i centres universitaris i acadèmics

Fins ara hem dedicat la nostra atenció a les publicacions editades per empreses privades, pels editors tradicionals que llencen al mercat una publicació amb l'esperança de rendibilitzar la seva inversió a través de la fidelitat dels seus lectors. Entre els antecedents de les primeres publicacions sobre TI cal atendre també al paper jugat per altres entitats com institucions oficials, associacions professionals i universitats, que conjuntament van contribuir de forma decisiva a l'enriquiment dels canals de comunicació inicials i a desvetllar també un interès per les transformacions que suposava l'aplicació de les tecnologies.

La primera institució d'aquestes característiques que va donar llum a una publicació sobre les noves tecnologies va ser CITEMA (Centro de la Informática Técnica y Material Administrativo). Desde l'any 1961, coincidint amb la primera edició del SIMO, de la qual era organitzadora, va publicar periòdicament un butlletí on pretenia orientar i assessorar el dubitatiu teixit empresarial espanyol, primer sobre les oportunitats que oferia la mecanització de les tasques administratives i després sobre les noves possibilitats que la tecnologia informàtica podia aportar per a una gamma més àmplia de processos. La tasca d'assessorament de CITEMA incloïa també les empreses editorials que informaven sobre els avenços en mecanització i automatització, un bon exemple el constitueix la revista *Oficinas* de Boixareu Editores. El *Boletín de CITEMA* també va reflectir a les seves pàgines, a acaballes de la dècada dels 60, l'opinió sobre la conveniència que el govern dissenyés una política d'actuació efectiva en el terreny de les TI. Aquesta actitud era també compartida a l'època per les primeres associacions professionals. Finalment, l'any 1970 el govern va promoure el Plan Nacional de Informática.

La publicació del butlletí de CITEMA es va perllongar fins l'any 1993. A les acaballes de la dècada dels 80 l'entitat es va constituir en fundació. Des d'aleshores l'acrònim s'ha mantingut idèntic però ha canviat el seu contingut per designar el Centro de la Informática, Telemática y Medios Afines. Els objectius que pretén assolir són

fomentar i difondre l'ús de les tecnologies, enteses com a instruments vitals en la millora de la productivitat i el benestar dels ciutadans. Per a CITEMA és important facilitar la comunicació perquè des de les organitzacions es pugui observar el desenvolupament tecnològic i comprendre'l per tal de poder escollir i actuar en conseqüència. En aquesta direcció de difusió i comunicació cal situar la seva activitat editorial, no centrada únicament en la publicació del seu butlletí, sinó en altres iniciatives tan importants com la de l'edició des de l'any 1984 del catàleg *Bases de datos españolas* conjuntament amb FUINCA.

En l'entorn universitari i acadèmic cal també situar part de l'impuls editorial que va propiciar el sorgiment de les primeres publicacions periòdiques especialitzades en TI orientades a un públic reduït i específic, compost principalment per enginyers, matemàtics i tecnòlegs. Durant l'any 1968 van aparèixer les dues primeres revistes d'aquest àmbit. El *Boletín del centro de cálculo de la Universidad Complutense de Madrid* va ser fins l'any 1981 una publicació semestral, que donava notícia de les noves aplicacions informàtiques a les tècniques computacionals. L'altra revista era el portaveu de l'Asociación Española de Automática i de l'Instituto de Electricidad y Automática del CSIC. Fins l'any 1973 el nom de la seva capçalera va ser *Revista de Automática*, però a partir de l'any 1974 i fins que va desaparèixer tretze anys més tard, el 1987, el seu nom va incorporar la denominació 'informàtica' i va a passar a ser la *Revista de Informática y Automática*. Des de 1968 fins l'any 1987 va ser una publicació altament especialitzada i destinada als enginyers. La seva existència responia, però, a un creixent interès des de l'àmbit científic i tècnic per tal d'investigar i donar a conèixer a la comunitat científica espanyola els avenços que en matèria informàtica s'anaven produint.

José García Santesmases, catedràtic de Física Industrial de la Universitat de Madrid, president del Comité d'Honor de la revista *Proceso de datos*, i també president de l'Asociación Española de Automática, definia des de les pàgines de la *Revista d'Automàtica* els objectius de l'associació:

“Se creó en 1967 con objeto de agrupar a todas las personas interesadas en el tratamiento de la información y en el control automático, en sus diferentes aspectos. Una de las primeras decisiones del Consejo Directivo de la AEA fue la de crear una revista que fuera órgano ante el país y medios de difusión de los conocimientos sobre informática y control automático. El primer número salió en el último trimestre de 1968 y tanto en éste como en los posteriores se ha procurado que la revista tenga un nivel científico y técnico capaz de interesar a los especialistas en este campo y al propio tiempo sea de gran utilidad a un público heterogéneo, que sin duda, constituirá en el futuro el núcleo de nuestra Asociación.”
(*Revista de Automática*, octubre 1969: 9)

L'entrada en funcionament dels primers ordinadors de tercera generació marca l'inici de la incipient extensió de l'ús de les TI en l'entorn de la gran empresa espanyola. Entre el nombre cada cop més creixent de professionals que sense una formació específica es van haver d'enfrontar amb la nova tecnologia va començar un procés de presa de consciència sobre les seves necessitats formatives, informatives i de defensa dels seus interessos professionals, no reflectit per cap de les associacions corporatives existents fins aquells moments. Aquesta iniciativa va quallar a Barcelona el 5 d'octubre de l'any 1967 quan una trentena de persones es va reunir a la sala d'actes de l'Asociación Nacional de Ingenieros Industriales per formalitzar l'Assemblea Constituent de l'ATI (Asociación de Técnicos en Informática). Dos anys després, ATI va recolçar la creació d'una associació amb una més gran orientació professional, ANSAPI, però va tenir una vida relativament efímera, ja que va desaparèixer l'any 1974.

ATI va néixer per divulgar la ciència i la tècnica informàtica, organitzant cursos i seminaris que s'ocupaven de temes que no eren tractats per l'oferta formativa habitual que en aquella època era un monopoli quasi exclusiu dels constructors, lògicament, enfocada a l'explotació posterior dels seus productes. Davant de la redacció del decret de creació de l'Instituto de Informática l'any 1969, l'únic canal capaç per oferir informació fiable sobre els esdeveniments que es van anar succeint després de la publicació del text del decret era ATI. L'últim pas que havia de donar l'entitat era la creació d'una publicació periòdica que recollís els dos àmbits essencials d'actuació: formació i informació. D'acord amb aquesta doble pretensió va aparèixer a Barcelona

el desembre del 1974 *Novática*. En l'editorial del primer número el seu director, Julián de Marcelo Cocho, presentava la revista amb un desig que finalment s'ha complert:

“Resueltos todos los trámites, arrancamos con el último cuarto de siglo y quisiéramos que ésta fuera una buena premonición: que podamos resistir los siempre difíciles primeros tiempos para consolidar nuestra posición entre las habituales lecturas de los informáticos y medir nuestra andadura, si no por cuartos de siglo, al menos sí por lustros” (*Novática*, desembre 1974: 3)

L'any 2000 *Novática* va complir un quart de segle d'existència, d'aquesta forma és la publicació viva especialitzada en TI amb més anys de trajectòria ininterrompuda a Espanya. Actualment està integrada en *Upgrade*, una revista *online* d'àmbit europeu en llengua anglesa promoguda per CEPIS (Council of European Professional Informatics Societies), organització de la qual ATI és membre fundador.

Novática, des dels seus inicis ha presentat una mateixa estructura dels seus continguts: un bloc monogràfic sobre un tema tecnològic d'interès i un seguit de seccions fixes sobre aspectes tècnics i científics. Els articles són seleccionats per un comitè de revisió.

En el terreny de les telecomunicacions la degana de les revistes vinculades a associacions professionals és *Bit: Boletín Informativo de Telecomunicaciones* editada bimestralment des de 1977 per l'Asociación Española de Ingenieros de Telecomunicaciones. És simptomàtic que hagin estat aquestes dues publicacions, no provinents del sector editorial tradicional, les úniques que des dels inicis de la premsa especialitzada en TI hagin perviscut fins a l'actualitat a l'Estat espanyol.

5.1.4. Les primeres revistes d'empresa. El cas d'IBM⁴⁴.

L'extensió de les aplicacions de la informàtica va ser la conseqüència dels avenços en la velocitat del processament de la informació i en la simplicitat de l'execució d'aquestes tasques. El primer incidia en el perfeccionament dels materials:

⁴⁴ La primera revista d'empresa que reflecteix en els seus continguts un interès explícit per la informàtica és *Revista Gispert*, de l'empresa del mateix nom dedica a la venda de material d'oficina i que va veure la llum en 1964.

miniaturització de components i augment de la memòria. El segon conduïa a la transformació dels llenguatges de programació per aproximar-los al llenguatge natural. Com assenyala Philippe Breton (1989: 181), “la *segona* informàtica va néixer en el punt de convergència d’aquests dos tipus de perfeccionaments”. Qui millor va saber reflectir aquest nova dimensió de la informàtica va ser la companyia IBM.

L’evolució de la informàtica sovint es pren com a exemple d’una expansió sense precedents que demostra la vitalitat i dinamisme de les noves indústries basades en el desenvolupament tecnològic. Per a Breton (1989: 198) no és casual que aquest impuls es produís en companyies com el gegant blau perquè “les companyies que han tingut èxit en aquest sector són les nascudes, i en primer lloc IBM, del sector terciari i de les màquines d’oficina”. L’extensió de la informàtica es desenvolupà a partir d’un mercat tradicional consolidat des de finals del segle XIX. Companyies com IBM, Burroughs o NCR ja estaven implantades en els Estats Units en el sector de les màquines d’oficina. IBM, per exemple, de la mà de la gestió agressiva de Thomas Watson dominà el mercat de les màquines registradores des dels inicis de la dècada dels 30. Els Estats Units amb un sector terciari molt desenvolupat i una societat ideològicament oberta a les innovacions tècniques, era el país idoni perquè màquines molt avançades tecnològicament realitzessin tasques mecanogràfiques tradicionals. IBM va ser la primera companyia que va produir els primers ordinadors comercials, tant civils com militars, el IBM 701 i l’IBM 702, després se succeïren IBM 650, amb un rotund èxit de vendes durant la primera meitat dels 50 i, més tard, cap al 1954 l’IBM 704. Amb aquest model es posà a punt el primer llenguatge de comunicació amb la màquina, era el llenguatge FORTRAN. Més endavant, IBM introduiria en el mercat l’estàndard de l’ordinador personal, però l’interès per la companyia no se centra aquí en la seva contribució a l’evolució de les TI, sinó al seu paper comunicatiu a través de l’edició de publicacions periòdiques.

En el context espanyol dels anys 60 i 70, al marge de les companyies dedicades a la comercialització de material d’oficina -el millor exemple el constitueix Gispert- la presència de les grans multinacionals és relativament escassa. D’aquí que l’única

empresa que hagi esmerçat energies a difondre, tant les seves línies d'investigació com la seva gamma de productes i serveis a través de publicacions periòdiques hagi estat IBM. Des de 1941 IBM comptava amb una filial a Espanya, i aquest lloc capdavanter es va refermar amb la venda i instal·lació del primer gran ordinador a la companyia RENFE l'any 1958. Les primeres revistes en castellà de la multinacional apareixen l'any 1970. *Proceso de datos IBM* va ser la primera i era la traducció de la nord-americana *Data processor*. Dos anys després els continguts es van apropar a la realitat del país i van néixer dues revistes editades també per la filial espanyola: *Informática IBM*, que va sortir amb certa irregularitat fins l'any 1979 i *Perspectiva: IBM España*, que va romandre en el mercat fins l'any 1989. En tots dos casos són publicacions amb una acuradíssima presentació: destaca la informació gràfica i l'alta qualitat del paper; pel que fa als continguts es combinen les contribucions tècniques dels enginyers de l'empresa amb els articles que recullen l'opinió dels clients més importants de la multinacional, tot orientat a reforçar la imatge corporativa de l'empresa. Com es veurà més endavant la dimensió comunicativa i informativa d'IBM no s'esgota amb aquests títols. La seva referència ha servit per il·lustrar les passes inicials d'un tipus de revistes que al llarg dels anys han reflectit el dinamisme del sector i el nivell de presència dels grans fabricants a l'Estat espanyol.

5.2 CAP A LES PRIMERES REVISTES SOBRE ORDINADORS

Fins ben entrada la dècada dels 70 les publicacions de referència per als professionals vinculats al món de les TI es limitava a un reduït nombre de capçaleres: *Proceso de datos* i *Clave*, que com hem vist, corresponien a editores comercials, mentre que paral·lelament en l'entorn associatiu destacava *Novàtica*. La resta de títols referits anteriorment, tot i la seva importància, tenien una influència poc significativa. Des de les acaballes dels 70 fins a la comercialització del primers ordinadors personals en l'any 1983, l'oferta editorial s'incrementarà de forma constant. Abans de presentar la nòmina de noves capçaleres convé repassar breument els canvis que tant des del punt

de vista tecnològic com de la seva assimilació social s'havien produït durant aquest període.

En els inicis dels 70 el parc d'ordinadors instal·lats a l'Estat espanyol no superava els 800 i la pràctica totalitat se situava en la gran empresa. Per aquestes dates Intel va produir la primera memòria en la qual es podia llegir, esborrar i escriure informacions, la memòria RAM (Random Acces Memory) i superava les memòries mortes que només es podien llegir, ROM (Read-Only Memory). Aquesta mateixa companyia va crear l'any 1971 el primer microprocessador, l'Intel 4004, un salt de gegant en la microelectrònica, ja que el microprocessador no era altra cosa que un ordinador en un xip. La revolució que va suposar la miniaturització dels components obria la porta a la tercera generació informàtica i al naixement dels primers microordinadors. El procés de miniaturització i l'abaratiment dels xips, cada cop més potents, van fer possible col·locar-los en tota mena de màquines de la nostra vida quotidiana.

Els primers prototipus de microordinadors es van fabricar en 1973 en els laboratoris de Digital. El primer microordinador comercialitzat va ser l'ALTAIR 8800 per MITS, una petita companyia. Es va anunciar al públic a través de revista tècnica nord-americana, *Popular Electronics*, al gener de 1975. Ed Roberts, l'inventor d'Altair, havia obert amb aquest nou enginy el camí per als ordinadors Apple I i després Apple II, els primers microordinadors comercialitzats amb èxit. Steve Wozniak i Steve Jobs fundaven Apple Computers l'any 1976. Un any després, van entrar en el negoci dels petits ordinadors dues empreses més: Commodore i Radio Shack. IBM reaccionà ràpidament i el 1981 presentava la seva pròpia versió de microordinador amb un nom que faria època: *Personal computer* (PC), i que ha esdevingut, de fet, l'acrònim dels microprocessadors. En la primavera de 1983, IBM va treure al mercat el seu PC/XT, el primer ordinador personal de la companyia amb un dispositiu d'emmagatzematge intern, un disc dur. El Macintosh d'Apple, que veié la llum l'any 1984 va significar el primer pas cap a una informàtica fàcil per a l'usuari amb la introducció de la tecnologia d'interfície d'usuari basada en la icone. Aquestes noves màquines, més

petites i cada cop més fàcils d'aprofitar incorporaven nous avantatges: una més gran capacitat d'emmagatzematge de dades i una gran velocitat en el seu processament.

Al costat d'aquests canvis tecnològics el ritme d'incorporació de la gamma de productes dels principals fabricants en el mercat espanyol era encara lent, però inevitable. Per aquesta raó en l'entorn empresarial es va anar configurant la figura del director de processament de dades o director d'informàtica. Aquest nou perfil professional en aquests anys va passar de ser un *rara avis* a ocupar un lloc de responsabilitat en el comitè de direcció de la majoria de corporacions (Etxebarria, 1993: 132). Els diferents sectors econòmics prenen consciència de la importància estratègica d'una bona aplicació de la informàtica i de les comunicacions per contribuir a l'assoliment d'un nivell òptim de competitivitat. Al reforçament d'aquesta nova sensibilitat havia contribuït des de l'any 69 la creació de l'Institut de Informàtica, depenent del Ministerio de Educación y Ciencia, i que marcava l'inici de la legislació en matèria educativa, fins que culminà l'any 1976 en la creació de les primeres facultats d'Informàtica, concretament a Madrid, Barcelona i San Sebastián.

El 1975 es va fabricar el primer ordinador produït per una empresa de capital espanyol, Telesincro. A partir d'aquest moment l'encara petit teixit empresarial vinculat al món informàtic també va prendre consciència de la necessitat d'organitzar-se, i fruit d'això es va fundar l'any 1976 SEDISI (Asociación Española de Empresas de TI).

Quan a l'agost de 1981 IBM va presentar als Estats Units el seu *Personal computer* les opinions a l'entorn d'aquest anunci van ser contraposades: des dels que pensaven que seria un fracàs total fins als qui auguraven que l'ordinador personal suposaria la generalització i l'extensió social de les TI. Tot i que l'arribada d'aquest nou producte informàtic no arribaria a Espanya fins l'any 1983 les noves publicacions que van aparèixer en els primers anys de la dècada ja reflectien, tant en el perfil de les seves capçaleres com en els seus continguts, un interès creixent pels ordinadors personals. Abans, però, de la irrupció de la primera onada de la informàtica de consum, el govern espanyol havia posat en marxa un procés de modernització i remodelació de les

infraestructures del país, i entre elles es contemplava la informatització de l'Administració pública, a través del Programa de Adquisición del Sector Público en Informática que va obtenir l'any 1981 una partida pressupostària de més de 8.000 milions de pessetes. Paral·lelament, es presentava el Programa Especial sobre Creación, Distribución y Utilización de Bases de Datos amb un pressupost de 547 milions. Amb la victòria socialista en les eleccions d'octubre de 1982, el PSOE va continuar la línia iniciada per l'últim govern de l'UCD i va marcar com a objectius la coordinació de les accions del sector públic, sobretot en matèria de telecomunicacions amb la creació d'un marc legal. Una de les prioritats del nou govern va ser que la indústria informàtica espanyola tingués una presència rellevant en la producció mundial de màquines com de programes.

Des del sorgiment de les primeres revistes comercials com *Clave* o *Proceso de datos* en la dècada dels 60, el panorama editorial s'anirà enriquint molt lentament fins arribar a la segona meitat dels anys 80. Durant aquest període la demanda d'informació sobre tecnologies prové fonamentalment de dos sectors: el directiu, interessat per l'aplicació que la tecnologia informàtica pot tenir en l'optimització de la gestió administrativa i productiva, i el personal tècnic: programadors i analistes de sistemes, preocupats per aspectes essencialment tecnològics.

Com s'ha vist fins a la dècada dels 80 les revistes que satisfan les necessitats informatives d'aquest tipus de lectors és coberta per les publicacions especialitzades en material d'oficina, les primeres revistes d'associacions professionals i les publicacions sobre electrònica. En els inicis de la dècada comencen a materialitzar-se noves iniciatives editorials. Així, en 1981 s'incorporen *Chip* i *Computerworld*. En l'any següent l'oferta s'amplia significativament amb *Ordenador personal*, *Informática hoy* i *Ordenador actualidad* que també van entrar en escena.

Amb l'excepció de *Computerworld*, sobre la qual tornarem després, la resta són iniciatives d'editorials sense cap experiència anterior en el terreny de la premsa especialitzada. Arcadia, la responsable de *Chip* llença al mercat després d'aquesta

capçalera, en 1982, *O & O: organización de oficinas*. Tampoc Supergrama o PC Disc, editores d'*Informática hoy* i *Ordenador actualidad*, no tenien el coneixement del món editorial de segells com Pedeca o Boixareu, fet que explica, en alguns casos, el destí desigual de les publicacions.

El paper jugat per les noves revistes va ser cabdal en aquests anys. Tot i que el perfil del lector no ha variat substancialment, hi ha un seguit de canvis força significatius que prefiguren les característiques del que serà la premsa especialitzada en TI en els propers anys. L'austeritat quant al disseny formal ha deixat pas a les primeres revistes en color, *Chip* és la capdavantera. El perfil de l'autor que signa bona part dels reportatges i els articles de fons mostra una voluntat més divulgativa i intenta deixar de banda el caràcter crític del llenguatge per a enginyers i tecnòlegs, això no vol dir que el periodista especialitzat sigui el redactor habitual de la majoria de contribucions, aquest canvi encara trigarà uns quants anys a produir-se, però sí s'ha percebut la necessitat d'acostar els continguts a un públic més ampli, que tot i no ser un usuari de les tecnologies sí pot intentar acostar-se a aquesta nova realitat a través de les revistes. A aquest afany divulgatiu contribueix també l'estructuració dels continguts. Per damunt de les diferències quant al nom de la secció, totes les revistes dediquen uns espais informatius comuns que respondrien als següents àmbits:

- **Notícies d'actualitat.** Hi ha un seguiment puntual del sector informàtic que abasta des dels canvis en les cúpules directives de les principals empreses multinacionals, fins a la presentació de nous productes, passant per la celebració de fires i congressos relacionats amb la tecnologia informàtica. Hi ha una atenció especial a les notícies que descriuen la situació en el Japó, Estats Units i els països més avançats de l'Europa Occidental, ja que són els referents constants per a la realitat espanyola.
- **Història de la informàtica.** Quasi totes les revistes d'aquesta època, i també bona part de les posteriors, dediquen una secció fixa a glossar l'evolució històrica del tractament automatitzat de la informació. S'intenta, d'aquesta manera, acostar el

lector a la tradició científica i investigadora que ha donat com a fruit més proper i evident l'ordinador. En alguns casos, al costat d'aquest repàs històric la revista inclou un glossari per tal de familiaritzar el lector amb la terminologia pròpia de la nova tecnologia.

- **Aplicacions actuals de la informàtica.** Les publicacions especialitzades juguen un importantíssim paper en la difusió del coneixement informàtic mostrant els canvis que es produeixen en els diversos sectors d'activitat en els quals la nova tecnologia s'ha implementat amb èxit. És una informació útil adreçada fonamentalment a les petites i mitjanes empreses.
- **Presentació i avaluació de nous productes.** Totes les publicacions compten amb la col·laboració de laboratoris i experts que de forma independent posen a prova els diversos productes que periòdicament presenten. D'aquesta forma, a partir de les característiques pròpies de cada producte, la revista pot elaborar guies comparatives que facilitin l'elecció als usuaris potencials.
- **Nous àmbits d'aplicació.** Amb aquest tipus de seccions les revistes intenten potenciar l'extensió social de la informàtica descrivint els avantatges que pot suposar la seva aplicació en diversos àmbits. Els més recurrents són la sanitat, l'ensenyament, els mitjans de comunicació. Tot i que en alguns casos la presentació que es fa semblaria més pròpia de la ciència-ficció, cal valorar aquesta informació per la voluntat desmitificadora de la tecnologia i per intentar acostar-la a la realitat més cotidiana.
- **Informàtica lúdica.** Des de les pàgines de les publicacions d'aquesta època s'obre la porta a la dimensió del lleure i el divertiment que la informàtica pot proporcionar. En els propers anys amb l'eclosió de la informàtica de consum i amb la presència de l'ordinador de sobretaula com un electrodomèstic més, la televisió tindrà un ferm competidor per captar el temps de lleure, sobretot del públic més jove. Aquesta situació que en els primers anys de la dècada s'intueix, prendrà

forma definitivament en la segona meitat dels 80 i en els inicis dels 90 amb la consolidació d'un nou sector editorial: les revistes especialitzades en videojocs.

En 1981 apareixia *Computerworld*. L'any 1996 la revista va celebrar el seu quinzè aniversari i va publicar un monogràfic dedicat a glossar l'evolució de la informàtica espanyola durant els anys que la revista ha estat testimoni d'aquesta evolució. En el monogràfic els responsables del grup IDG presentaven “equivocadament” *Computerworld* com la degana de les revistes del sector.

“El decimoquinto aniversario de *Computerworld*, hoy por hoy el decano de la prensa técnica en España, cobra un especial protagonismo derivado tanto del hecho de su permanencia, como de la posición de liderazgo que este semanario ha ocupado durante sus quince años de historia. Desde nuestra excepcional posición como observadores independientes del sector nacional de las tecnologías de la información, hemos podido vivir los primeros balbuceos de la informática, su generalización, su mitificación y posterior desmitificación, su banalización...” (*Computerworld*, 1996: 3)

És evident que la fita assolida per la primera publicació consolidada en el mercat editorial espanyol del potent grup multinacional IDG té una enorme significació⁴⁵, però no ha d'equivaler a perdre de vista la realitat històrica. Quan l'any 1981 *Computerworld* surt al carrer, *Novàtica*, encara viva avui, i lògicament durant el quinzè aniversari de *Computerworld*, ja comptava amb més de sis anys de trajectòria ininterrompuda. En puritat no es pot atribuir a *Computerworld* el títol de degana.

D'altra banda, *Computerworld* és un setmanari, i l'èxit de les publicacions amb aquesta periodicitat es fonamenta en el rigor i actualització dels seus continguts i en la capacitat per fidelitzar un públic lector que asseguri la viabilitat del projecte. *Computerworld* apareix en el mercat editorial espanyol l'any 1981 com a resultat de l'absorció d'una publicació que des de 1971 havia sabut combinar els elements de l'èxit d'un setmanari que després farà seus *Computerworld*. Ens estem referint a *Informàtica* editada per Inforpress. Fins l'any 1977 la seva periodicitat va ser quinzenal. En 1976 va incorporar a la seva capçalera el subtítol, *periódico de las oficinas*. Es tractava en un principi d'una altra revista dedicada a la mecanització

⁴⁵ L'any 1996 el grup IDG tenia en el mercat espanyol altres publicacions.

d'oficines administratives, però en 1977 *Informática*, va ser substituïda per *Informática de la pequeña y mediana empresa*. Va passar a ser setmanal i a recollir de forma puntual la informació que generava el sector informàtic. Va ser adquirida per CW Communications l'any 1981 i substituïda per *Computerworld*. Ambdues publicacions es van orientar a un perfil de lector molt específic: l'alt executiu interessat prioritàriament per la dimensió i repercussió econòmica de les TI, tant en la gran empresa com en la conjuntura econòmica general.

Aquestes puntualitzacions no tenen la pretensió de desmerèixer la qualitat de la revista, sinó de precisar quins han estat els fets i de restituir el valor que els correspon a certes publicacions que el temps i l'època en què van néixer no els han permès de ser suficientment conegudes pels lectors.

Els editors de *Computerworld*, conscients del prestigi de què gaudia entre el públic, van decidir aprofitar el nom del setmanari per editar a les acaballes de la dècada dels 80 *Cuadernos de Computerworld*, una publicació amb una periodicitat més dilatada i que dedicava els seus números a temes monogràfics també orientats a una audiència vinculada a la direcció i gestió empresarial. Més endavant aquest projecte es va ampliar amb l'edició de l'*Anuario Computerworld*, eina de referència indispensable per als interessats en el sector de les TI, no només des del vessant estrictament tècnic, sinó també econòmic.

Com s'ha dit anteriorment, l'any 1981 va veure l'aparició de *Computerworld* i d'una altra influent publicació, *Chip: revista de informática*. Tant la seva estructura com els continguts feien d'aquesta publicació un producte orientat als dos perfils de consumidors habituals d'informació sobre informàtica: el directiu i el tècnic. La presència de *Chip* va ser una aposta ferma de l'editorial Arcadia, que també va ocupar un segment de la premsa especialitzada amb la ja esmentada *O & O: organización de oficinas*. Arcadia pretenia repetir a Espanya l'èxit de la revista alemanya homònima editada pel grup Vogel Verlag i que en aquells anys era una de les publicacions europees de referència. Cal dir que ho va aconseguir i va ser una de les millor revistes

generalistes del sector informàtic. Tant és així, que a partir de l'any 1983 l'editorial Arcadia, aprofitant l'èxit de la publicació mensual i davant de la constant informatització de l'empresa espanyola va editar conjuntament amb *Chip* un suplement dedicat exclusivament al món empresarial, *Chip Pyme: microinformàtica para la pequeña y mediana empresa*. Amb aquesta nova publicació es pretenia assessorar l'empresari sobre les possibilitats que la tecnologia oferia per racionalitzar i rendibilitzar la gestió empresarial. Aquest mateix any 83 veia la llum un dels anuaris que més fortuna ha fet en la història de les revistes sobre les TI, *Guía Chip*. Es tracta del més complet directori sobre el sector informàtic espanyol: empreses, productes i serveis àmpliament descrits i amb dades puntualment actualitzades⁴⁶. La revista *Chip* va desaparèixer l'any 92. Era un mal moment per a la indústria informàtica, i els anunciants van ser molt selectius a l'hora de fer les seves inversions publicitàries, a més, des de finals de la dècada dels 80 la nova editora de *Chip* era VNU, una multinacional holandesa que tenia en el mercat espanyol altres publicacions de caire generalista com *Chip*. La progressiva segmentació de l'audiència i la creixent competència d'altres revistes generalistes com *PC World* o *PC Magazine* van obligar VNU a prescindir de *Chip*.

Abans de l'allau de les grans empreses editorials al mercat espanyol amb títols de prestigi a l'estranger, les editores nacionals havien elaborat productes propis i de qualitat, però també havien disposat en certs casos de les llicències de publicacions foranes. Un exemple ha estat el cas de *Chip*, però no va ser l'únic. Una gran publicació de l'època, *Ordenador popular*, dirigida i editada per Javier San Román, es va presentar des dels seus inicis com la versió espanyola de *Popular computing*.

5.2.1. El paper d'ADAMICRO

Davant de la profunditat dels canvis tecnològics que s'estaven produint, existia la ferma convicció en diferents sectors de l'Administració i de la indústria espanyola, que era necessari iniciar una veritable i seriosa reestructuració. Aquesta convicció era més acusada en alguna de les direccions generals del Ministeri d'Indústria com la de

⁴⁶ Avui dia és consultable per Internet per als lectors subscrits en l'adreça següent <<http://www.bpe.es/guiachip>>

Innovación Tecnológica Electrónica e Informática i del Instituto de la Mediana y Pequeña Empresa (IMPE). A causa d'aquests estímuls, el Centro para el Desarrollo Tecnológico Industrial (CDTI), va posar en marxa una fase de contactes que van extendre àmpliament la nova sensibilitat entorn dels reptes que suposava el canvi tecnològic, fet que va permetre que altres sectors industrials que fins aleshores no s'havien vist afectats per l'impacte de les noves tecnologies s'adherissin d'immediat.

En aquest context era important actuar a través de mesures que ajudessin l'indústria espanyola a no perdre el tren de la revolució tecnològica. Accions que ajudessin les petites i mitjanes empreses a suportar la pressió innovadora, que estimulessin la fluïdesa de la informació, que propiciessin la formació d'una indústria específica d'aplicacions. Accions que responguessin a la universalitat de les TI i posessin en contacte els diversos sectors implicats. Una de les accions més decisives va ser la creació el març de 1981 d'ADAMICRO (Asociación para el Desarrollo y Aplicaciones del Microprocesador).

D'entre les activitats d'ADAMICRO destacaven la difusió de les possibilitats d'ús de la microelectrònica en els múltiples sectors de la indústria i l'estimulació de la fabricació de sistemes, equips, etc. que comptessin amb microprocessadors per tal d'aconseguir que la indústria espanyola assolís els nivells adequats de competitivitat. Aquests objectius eren indeslligables d'una política d'informació que calia materialitzar en una publicació que aparegués amb regularitat i es distribuís entre els responsables de protagonitzar l'impuls tecnològic que es pretenia dur a terme. D'aquesta manera va néixer l'any 1982 i amb periodicitat mensual el *Boletín ADAMICRO: la microelectrónica, un reto para nuestro futuro*.

5.3 L'ECLOSIÓ DE LA INFORMÀTICA DE CONSUM

Encara que als Estats Units ja es comercialitzava des de l'estiu de 1981, al gener de 1983 IBM va presentar a Europa el seu *Personal computer* a un preu de 514.000

pessetes, s'anunciava com un sistema idoni per a l'oficina, la llar i l'escola. També en els inicis de la dècada altres empreses s'havien posicionat en el mercat del consum domèstic. Així, la firma britànica Sinclair havia arribat a la xifra d'un milió d'ordinadors domèstics en els darrers tres anys, a través dels seus populars ZX80 i ZX Spectrum.

En novembre de 1982 el govern espanyol havia presentat el Plan Electrónico e Informático Nacional (PEIN), que recollia les línies mestres de la política informàtica del govern fins l'any 1987. En el PEIN s'establia la necessitat de realitzar diversos plans pilot d'ofimàtica en organismes de l'Administració Pública, així com planejar la introducció de la formació en informàtica en diverses etapes de l'ensenyament no universitari. També es preveia la potenciació de l'ús de la tecnologia informàtica en les aplicacions hospitalàries.

Entre 1983 i 1989 el nombre d'ordinadors personals venuts per a la llar es va multiplicar per set, mentre que les vendes per a oficines ho feia per sis. L'extensió social de la informàtica també va tenir un reflex quasi immediat en la premsa especialitzada del sector. El primer símptoma d'aquest procés va ser quantitatiu. Entre els anys 1982 i 1986 l'increment de noves capçaleres va ser constant, amb índexs de creixement que superaven el 50% anual. Però per damunt de consideracions purament quantitatives la dècada dels anys 80 es caracteritza per dues tendències que s'han accentuat amb el pas del temps. D'una banda la consolidació de l'oferta editorial i de l'altra i com a conseqüència de l'anterior una diversificació de la demanda d'informació.

5.3.1 Consolidació de l'oferta editorial

Durant la primera meitat dels anys 80 la major part de les editorials que irrompen en el mercat són de capital espanyol. Editorials com Arcadia, Publinformàtica, Ordenador individual són els millors exponents de companyies que crearan productes que es consolidaran en el mercat. *Chip*, *Micros*, *Ordenador personal*, *Ordenador personal*, etc. són capçaleres que abasten continguts d'interès per a un lector encara minoritari

però força heterogeni. En el bienni 1984-1986 s'experimenta una allau de nous títols espectacular. En la majoria dels casos són iniciatives editorials poc madures que tindran una trajectòria efímera. És una etapa febril que no es tornarà a repetir en el panorama editorial i malgrat la manca de continuïtat de molts dels projectes nascuts en aquesta època, aquest bienni representa un punt d'inflexió. S'ha posat de manifest la necessitat de dissenyar canals de comunicació per difondre una informació tècnica a un públic cada cop més nombrós que s'acosta a la realitat de la tecnologia informàtica.

La segona meitat de la dècada dels anys 80 viu marcada per aquest punt d'inflexió. La inflació de publicacions aparegudes entre 1984 i 1986 es reequilibra, només sobreviuran aquelles revistes que han sabut definir la seva línia editorial. Hi ha, però, un nombre molt gran de publicacions per a una audiència encara molt reduïda. Les dades de les tirades i de la difusió són il·lustratives. Ben poques són les capçaleres que superin tirades de 30.000 exemplars. Es pot parlar, doncs, d'una situació d'atomització, amb el benentès que hi ha revistes que actuen com a punts de referència per als lectors, com *Chip*, *Ordenador popular* o *Informàtica test*. Davant d'aquest panorama no és estrany que durant aquest període comencin a arribar les primeres capçaleres de renom que s'han consolidat ja a Europa i als Estats Units. La seva irrupció, tot i que lenta durant els 80, és el senyal inequívoc de l'existència d'un mercat potencial prou atractiu per a les grans multinacionals del sector. En 1985 IDG, present a Espanya des de 1981 amb *Computerworld*, publica *PC World*, revista generalista adreçada a un segment de l'audiència molt ampli. No és l'única, en 1988 s'afegirà VNU i a inicis dels 90 Ziff-Davis.

La dècada següent representarà també la consolidació d'aquesta tendència: el predomini de les capçaleres d'abast internacional i l'aparició de versions espanyoles de publicacions homònimes amb un prestigi assolit. Així, a les acaballes dels 90 al costat de les grans multinacionals del sector, caldrà incloure també les versions de les principals capçaleres de grups com el britànic Future Publishig o l'alemany Axel Springer. D'aquesta manera del protagonisme inicial de les editorials espanyoles, capdavanteres a l'hora de desvetllar l'interès per la nova tecnologia, es passa, a finals

dels 90, a un predomini de les capçaleres editades per grups multinacionals. El nombre de títols ha augmentat des dels 80 i l'atomització és més que res un fenomen aparent. Una reduïda nòmina de títols concentra la gran majoria de lectors així com la contractació de publicitat.

5.3.2 Diversificació de la demanda

Des del moment de la irrupció de la microinformàtica a través de l'ordinador personal, les necessitats d'informació a l'entorn de la tecnologia informàtica no deixaran de diversificar-se. Cada cop l'audiència serà més heterogènia i segmentada. Aquest procés no es farà del tot evident fins ben entrada la dècada dels 90. Amb anterioritat, però, els símptomes de la diversificació són clars. Es pot distingir dos grans tipus de publicacions atenent al perfil del lector. D'una banda les revistes per a professionals i de l'altra una tipologia més heterogènia que denominaríem per a usuaris avançats, que amb el pas del temps s'anirà diversificant i permetrà definir productes adreçats a audiències molt concretes.

5.3.2.1 Revistes per a professionals.

Tot i que l'etiqueta 'professional' pot abastar un univers molt ampli de possibilitats, aquestes publicacions s'adrecen fonamentalment als professionals de l'empresa i als tècnics d'alt nivell. Al seu torn, aquests dos àmbits de recepció ha condicionat la personalitat i la periodicitat típica de les revistes. Per aquesta raó caldria distingir entre els setmanaris informàtics i les revistes mensuals.

- **Setmanaris informàtics.** El seu públic objectiu és el directiu empresarial. Es tracta d'una publicació en format tabloide, que no sol superar les trenta pàgines i està maquetada com si es tractés d'una publicació diària. El paradigma de setmanari el representa *Computerworld* d'IDG. Però no ha estat l'únic que ha fet fortuna en aquest sector de l'audiència. *Tribuna informàtica* continuada després per *Computing España* i editada per BPE i *PC Week* d'América Ibérica continuada en el 2000 per *E-Week* són dos dels millors exemples, sense perdre de vista altres capçaleres com *Byte semanal* o *PC Semanal*. La periodicitat d'aquestes

publicacions reflecteix la necessitat d'actualitzar un seguit d'informacions que no se centren tant en els articles pròpiament tècnics com en les notícies que proveeixen d'un coneixement puntual de la conjuntura econòmica d'un sector empresarial tan dinàmic i emergent com el de les TI. La urgència informativa d'un públic lector com el que representen els responsables empresarials explica el sorgiment de l'única publicació diària del sector, *Diario informático* del grup IDG. Aquest diari consta des de la seva aparició de només quatre pàgines que s'ocupen de recollir les principals notícies que afecten a les empreses del sector.

- **Revistes mensuals.** Solen orientar-se a lectors tècnics d'alt nivell: responsables de projectes, analistes i programadors pertanyents a companyies amb un gran volum de facturació i compten amb un departament amb un alt nivell de desenvolupament tecnològic en informàtica i comunicacions. A diferència dels setmanaris la distribució i el volum dels continguts és una altra. Són publicacions amb seccions fixes i ben definides, on predomina l'article o reportatge tècnic, depassen amb escreix el centenar de pàgines, acostumen a seguir una metodologia rigorosa en l'avaluació i valoració dels productes i la seva difusió en el millor dels casos mai no ha superat els 20.000 exemplars mensuals. Una de les primeres mostres d'aquest tipus de publicacions en els anys 80 correspon a *Informática test* editada per la barcelonina Haymarket del grup Doyma des de 1983. En 1988 va ser substituïda per *Binary* i l'any 94 va passar a denominar-se *Byte*. Potser el millor exemple, a causa de la seva consolidació i dilatada trajectòria, el constitueix *Datamation*, editada des de 1985.

5.3.2.2 Revistes per a usuaris avançats

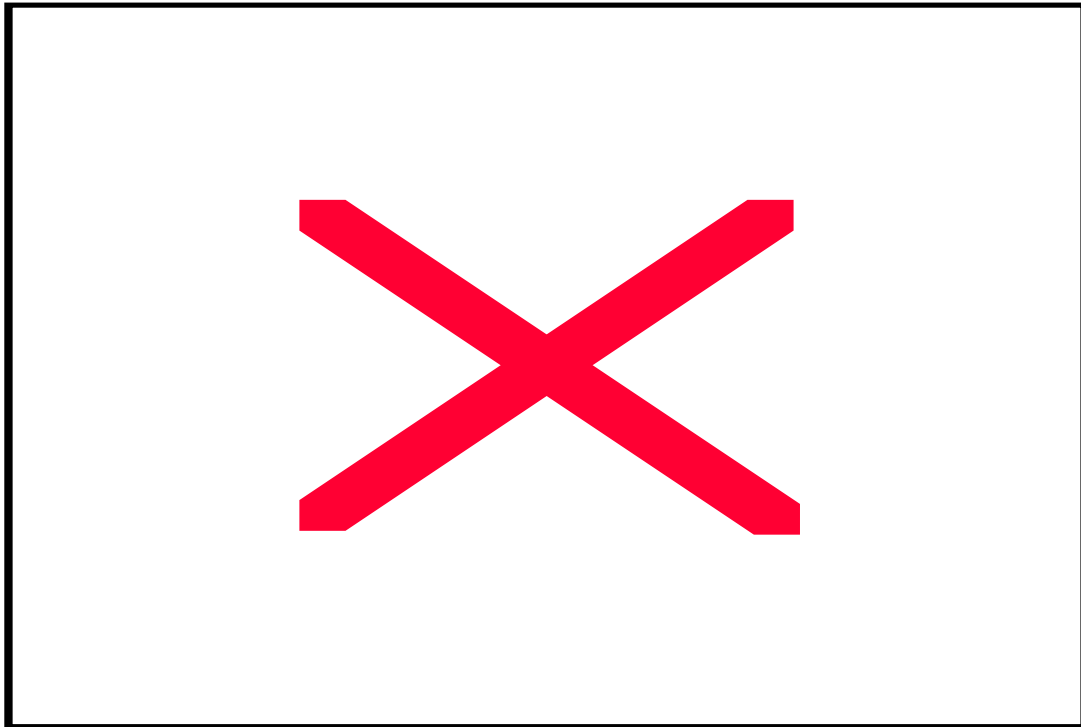
A pesar que la fórmula emprada 'usuaris avançats' pot comportar un cert risc a l'hora de catalogar una publicació, aquest segment editorial és fàcilment identificable perquè inclou les capçaleres comercials que han estat més populars i les que han tingut volums de difusió més grans. El bienni 84-86, al qual ja s'ha fet referència, marca el punt de partida d'aquestes revistes. Editorials com GTS, BMF, Ingelek, Oasis o Fórum seran les primeres a irrompre en el mercat amb un seguit de títols amb major o menor

fortuna. Bona part d'aquestes capçaleres estaran dedicades als productes dels principals fabricants de la segona meitat dels 80: Commodore, Sinclair, Amstrad, Atari, fins que IBM imposi el seu predomini i aquesta nova situació es tradueixi també en el sorgiment d'un conjunt de publicacions especialitzades en els microordinadors compatibles: *PC Computer*, *Revista de microinformàtica personal*, *PC Plus*, *PC Fòrum*, *PC Compatible*, *PC Floppy* són els títols més representatius de la segona meitat dels 80, als quals caldrà afegir els emblemàtics *PC World* i *PC Magazine* d'IDG i Amèrica Iberica-Ziff Davis, respectivament.

A poc a poc la infraestructura empresarial de les filials espanyoles de les grans editorials permetrà que la competència es redueixi significativament. Durant la primera meitat dels 90 són bàsicament tres les capçaleres que dominen aquest segment de l'audiència: *PC World*, *PC Magazine* i *PC Actual*. Tenen en comú una mateixa estructuració dels continguts, un enorme pes de la publicitat, pràcticament el 30% de la taca són anuncis i una clara tendència a la integració de qualsevol temàtica vinculada amb la microinformàtica. Així no és estrany que malgrat la proliferació de revistes especialitzades en el més diversos àmbits: programació, sistemes operatius, productes multimèdia, xarxes d'ordinadors, Internet, etc., aquestes capçaleres s'hagin constituït en títols generalistes que han captat un segment de l'audiència amplíssim. La gràfica 2 mostra l'evolució de la difusió de les principals publicacions durant la dècada dels 90.

Com es pot apreciar, hi ha títols que han multiplicat la seva difusió de forma espectacular (*PC Actual*, *PC World*), d'altres han entrat en un període de declivi, és el cas de *PC Magazine* i, finalment, al llarg de la dècada dels 90 hi ha hagut temptatives de competir amb les publicacions capdavanteres (*PC Manía*, *PC Plus*), tot i que el seu grau d'èxit hagi estat dubtós.

Gràfica 2. Difusió de les principals revistes sobre microinformàtica

[Font: elaboració pròpia]

L'eclosió de la informàtica personal no es localitza en una data puntual, sinó que ha estat un procés expansiu redefinit constantment com a conseqüència dels avenços tecnològics. Fets com l'abaratiment de costos i l'augment de les prestacions dels ordinadors, conjugats amb la percepció social sobre la importància de les tecnologies ha propiciat un increment significatiu del parc informàtic a les llars espanyoles. A finals de 1999 prop d'un 25 % de llars disposaven d'un ordinador personal. La implantació dels microordinadors en l'entorn domèstic arrenca de la segona meitat dels 80 i es consolida deu anys després. Aquest fenomen també ha tingut la seva correlació en el terreny editorial. De les revistes editades per Duplison, Monser o Ventamatic sobre els primitius ZX, a les quals farà referència el següent capítol, s'ha passat a un nou segment de publicacions: les revistes sobre informàtica domèstica i familiar. *Family PC*, d'Amèrica Ibèrica va inaugurar en 1995 aquest segment. Un any després es va afegir *Home PC*. Són revistes orientades al gran públic, fermes competidores per desplaçar a algunes de les tradicionals revistes generalistes, amb difusions molt

respectables que se situen entre els 30.000 i 40.000 exemplars, caracteritzades per un afany divulgatiu i amb uns continguts que pretenen respondre a qüestions molt bàsiques sobre el maneig dels ordinadors i que han captat una parcel·la de l'audiència molt significativa i, sobretot, per estratègies comercials agressives materialitzades en preus de portada per a l'any 2000 per sota de les 500 pessetes.

El sorgiment d'aquest nou segment de publicacions és un símptoma evident de consolidació de l'oferta editorial i de la segmentació de l'audiència. Les revistes generalistes adreçades a un usuari avançat no resolien les necessitats informatives d'un públic cada cop més nombrós que necessitava de publicacions divulgatives i que usessin un llenguatge planer per apropar-se sense dificultats al fenomen de les TI. Davant d'una audiència cada cop més gran ha calgut dissenyar nous productes informatius, generalistes i alhora propers a les exigències de l'usuari domèstic que pretén conèixer els nous productes tecnològics. Per satisfer aquesta exigència emergent han sorgit des de 1998 dos projectes editorials: *Computer hoy* d'Axel Springer i *Computer idea* de BPE. Totes dues publicacions responen a aquest nou perfil d'usuari massiu amb tirades que superen amb escreix els 100.000 exemplars i amb preus de portada que no superen les 250 pessetes. Ambdós casos, com sol succeir, responen a fórmules editorials que han tingut èxit en altres països.

5.4 LA IRRUPCIÓ DE LA INFORMÀTICA DOMÈSTICA

Fins a principis dels 60 la possibilitat d'usar les computadores amb la finalitat de jugar ni tan sols s'havia plantejat, llevat d'alguns genis científics que havien ideat complexos entreteniments lògics. Steve Russell té l'honor d'haver inaugurat un dels àmbits que més ha contribuït a la popularització de la informàtica: els jocs d'ordinador. En cap moment no va tenir la pretensió de comercialitzar el seu *Space Invaders*, aquest era el nom del joc que va idear, sinó de demostrar les capacitats de les computadores. Va ser Nolan Bushnell, un estudiant de la Universitat d'Utah, qui va veure una

demostració de l'Space Invaders i es va convèncer del potencial de negoci que amagava una aplicació semblant.

Bushnell va fundar la seva pròpia empresa, Atari, i en 1977 va treure al mercat el Video Computer System 2600. Malgrat les limitacions de les seves característiques es va mantenir en el mercat fins ben entrada la dècada dels 80. La presència dels ordinadors d'Atari a Espanya no va tenir l'èxit d'altres fabricants com Commodore, Sinclair o Amstrad. Amb tot però, l'existència d'usuaris dels productes d'aquest fabricant explica l'aparició d'un nombre significatiu de revistes sobre el tema. Les primeres són de dues editorials madrilenyes. Sílice publicà en 1985 *Atari explorer* i el mateix any Ciberlògica s'encarregava de presentar *Compuclub: la revista para los usuarios de Atari*. En el País Basc destaca Ediciones Informáticas del Norte qui des de 1988 va publicar *Atari user* i un suplement titulat *Software en acción*. L'ús dels ordinadors de la gamma alta d'Atari va fomentar l'aparició de grups d'usuaris dedicats a l'autoedició i un cop desapareguda l'empresa de l'Estat espanyol, Zona 10 una editorial de Barcelona va crear en 1991 *ATD-Autoedición* revista dedicada a mantenir el vincle comunicatiu entre els usuaris d'aquest fabricant.

Taula 3. Revistes sobre els productes Atari

Any d'inici	Publicació
1985	<i>Atari explorer</i>
1985	<i>Compuclub</i>
1988	<i>Atari user</i>
1988	<i>Standard</i>
1995	<i>Atari fun</i>

[Font: elaboració pròpia]

5.4.1 L'eclosió de les màquines de 8 bits

Abans d'acabar la dècada dels 70 i davant de l'èxit d'Atari altres empreses es van llençar a l'aventura de competir per un mercat en expansió.

5.4.1.1 Les companyies Commodore i Sinclair

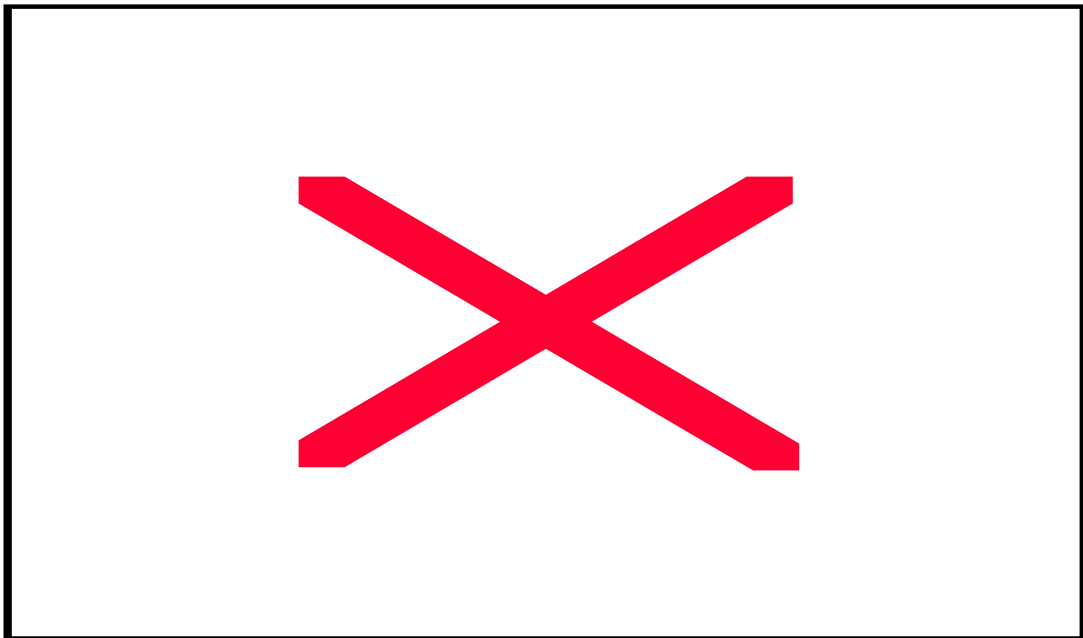
En 1978 Clive Sinclair va fundar Sinclair Research, Ltd. Tenia com a objectiu fabricar ordinadors basats en el processador Z-80 de Zilog i que, a més, fossin molt econòmics. En aquells anys els ordinadors disponibles eren màquines cares i amb poques prestacions. El mercat el dominava Commodore, amb el seu Commodore PET (Personal Electronic Transactor). Encara faltaven anys perquè IBM inventés el seu PC i redibuixés el panorama de la informàtica domèstica. Apple i Tandy també comptaven amb ordinadors, però només es trobaven en laboratoris i universitats, un àmbit molt restringit. En 1980 Sinclair va presentar el seu primer ordinador: el ZX-80. El sistema d'emmagatzematge extern era la cinta de cassette d'àudio. Va ser un gran èxit i van començar a proliferar llibres per aprendre a programar-lo i es van comercialitzar cassettes amb aplicacions. En 1981 Commodore va treure Vic-20, més avançat que el ZX-80. Immediatament Sinclair va introduir ZX-81, a pesar de les grans limitacions, el seu baix preu el va transformar en un dels productes impulsors de la informàtica personal. Spectrum va ser definitivament la màquina que es va posar al nivell dels productes Commodore i va ser l'ordinador de 8 bits més venut en el món. A Espanya la pugna era entre Spectrum i Commodore 64, Atari i les màquines de la plataforma MSX eren els tercers en discòrdia. Més tard va aparèixer un model millorat de Sinclair, el ZX Spectrum. Amb QL Sinclair va voler orientar-se al mercat professional i va ser un rotund fracàs que va portar la companyia a la fallida econòmica.

L'empresa Commodore era la capdavantera en nivell de vendes i en qualitat de productes. Després del Vic-20 de 1980 va aparèixer en 1982 el famós Commodore 64, el primer *home computer* accessible al gran públic, com ho demostren els 15 milions d'unitats venudes. A mitjan dels 80 l'empresa havia donat mostres sobrades de la seva capacitat per produir màquines sorprenents, avançades al seu temps i amb molt bones prestacions. L'aparició d'Amiga va col·locar molt alt el llistó. Superava amb escreix la qualitat dels Mac d'Apple a l'hora de treballar els gràfics i proporcionava a l'usuari una completa experiència multimèdia. Quan Commodore va declarar la seva fallida a inicis dels 90 els drets d'imatge de la marca, les restes de producció de components i la

comunitat d'usuaris d'Amiga van sofrir l'especulació de les diferents companyies que la van anar adquirint.

L'arribada al mercat espanyol dels ordinadors de Sinclair i Commodore va ser quasi coincident, com també la sortida al mercat editorial d'una gran quantitat de revistes que donaven notícia dels productes d'ambdós fabricants. Aquesta situació anòmala era indicativa d'un dinamisme inusual en el panorama informàtic, però també editorial. Només en 1985, com mostra la gràfica 3, van aparèixer en els quioscos espanyols 27 noves capçaleres dedicades a la informàtica domèstica. I entre 1983 i 1987 24 orientades exclusivament als ordinadors de Sinclair i Commodore. Tan gran era la proliferació de noves publicacions que des d'una de les més prestigioses revistes de l'època, potser per ser la primera del sector a aparèixer, *ZX: revista para los usuarios de ordenadores Sinclair* d'Ediciones y Subcripciones, es va elaborar un estudi minuciós descrivint i valorant una desena de revistes sobre l'Spectrum⁴⁷.

Gràfica 3. Publicacions sobre productes i plataformes aparegudes entre 1983 i 1990

[Font: elaboració pròpia]

⁴⁷ "El Software que nos invade", Dins *ZX: revista para los usuarios de ordenadores Sinclair*, junio 1985, pàg. 70-82.

Taula 4. Revistes sobre productes Sinclair

Any d'inici	Publicació
1983	<i>ZX</i>
1984	<i>Todo Spectrum</i>
1984	<i>Programas Concon</i>
1984	<i>Boletín del Club de Usuarios de ZX</i>
1985	<i>Software Spectrum</i>
1985	<i>Spectrum 48 K</i>
1985	<i>Spectrum Computing</i>
1985	<i>Spectrumania</i>
1985	<i>Loan N Run Spectrum</i>
1986	<i>Qlave: Club español de Usuarios de QL</i>
1987	<i>Mundo Spectrum</i>

[Font: elaboració pròpia]

Taula 5. Revistes sobre els productes Commodore

Any d'inici	Publicació
1984	<i>Commodore World</i>
1985	<i>Commodore Magazine</i>
1985	<i>Input Commodore</i>
1985	<i>Tu micro Commodore</i>
1985	<i>VideoCommodore</i>
1985	<i>Commodore Softmagazine</i>
1985	<i>Commodore Todo juegos</i>
1985	<i>Commodore computer club</i>
1985	<i>Loan N Run Commodore</i>
1989	<i>Commodore Amiga World</i>
1989	<i>Amiga World</i>
1995	<i>Amiga Info</i>
1997	<i>Amiga Ágora</i>

5.4.1.2. Amstrad

Amstrad va iniciar la seva trajectòria empresarial amb la fabricació de sistemes d'alta fidelitat. A principis dels 80 va descobrir les possibilitats de la informàtica domèstica i va desenvolupar un concepte d'ordinador integrat el CPC Amstrad, que seria una de les claus del seu èxit. La seva entrada a Espanya va coincidir amb la crisi que va suposar la fallida de la britànica Sinclair. Amstrad va aprofitar la circumstància per adquirir els drets de fabricació, distribució i venda de la seva antiga competidora Sinclair per 5 milions de lliures. En la segona meitat dels 80 va intentar actualitzar el seu concepte d'ordinador fabricant productes orientats a l'ofimàtica com el PCW, però la massiva popularitat del PC d'IBM va obligar la companyia a cedir la primacia al gegant blau.

Taula 6. Revistes sobre els productes Amstrad

Any d'inici	Publicació
1985	<i>Amstrad semanal</i>
1985	<i>Amstrad user</i>
1985	<i>Todo sobre el Amstrad</i>
1985	<i>Microhobby Amstrad</i>
1986	<i>Amigos del Amstrad</i>
1986	<i>Tu micro Amstrad</i>
1986	<i>Programando mi Amstrad</i>
1986	<i>Amstrad manía</i>
1986	<i>Amstrad educativo</i>
1987	<i>Mundo Amstrad</i>
1987	<i>Amstrad especial</i>
1987	<i>Amstrad personal</i>
1987	<i>Amstrad acción</i>
1988	<i>Tu ordenador</i>
1989	<i>Amstrad magazine</i>
1989	<i>Amstrad profesional</i>

1989	<i>Ocio: Amstrad-Sinclair</i>
1990	<i>Amstrad España</i>
1991	<i>PCW magazine</i>

[Font: elaboració pròpia]

Quantitativament les publicacions dedicades als ordinadors Amstrad superen les dedicades a Sinclair i Commodore. Entre 1985 i 1991 van aparèixer 19 capçaleres, mentre que en el mateix període es van editar 11 sobre els ordinadors de Sinclair i 13 sobre els de Commodore. Val a dir que des de les primeres publicacions, la informació que es recollia sobre els productes d'Amstrad s'inclouïen també les notícies referides als ordinadors de la marca Spectrum, els drets del qual havien passat a mans d'Amstrad. A diferència també respecte de les revistes sobre els altres dos grans fabricants, al voltant dels ordinadors Amstrad van aparèixer capçaleres que no s'orientaren únicament cap el vessant lúdic, sinó que es diversificaren substancialment, d'aquesta manera destaquen títols com *Amstrad educativo*, una de les comptades revistes de l'època dedicades a la utilització dels ordinadors com a eina didàctica. Al marge de les aplicacions lúdiques cal també ressenyar *Amstrad professional* i *PCW magazine*, aquesta darrera revista enfocada a destacar la utilitat del model PCW en l'entorn laboral.

5.4.1.3 La plataforma MSX

Si l'explosió dels 8 bits va estar marcada per una ràpida proliferació de models i fabricants, també és cert que hi va haver una manca de normes que estandaritzessin la fabricació d'ordinadors. Cada fabricant imposava la seva. MSX és l'acrònim de Matsushita Sony X, una plataforma informàtica que establia normes per a la fabricació dels ordinadors: memòria ROM, processador Z80, xips de so i vídeo, etc. Durant la segona meitat dels 80 hi va haver un bon nombre de companyies, especialment japoneses, que es van unir a la plataforma i van treure el seu model MSX, i així es van beneficiar d'una àmplia oferta de maquinari i programari. La racionalització de certs processos de la indústria informàtica va permetre d'establir *de facto* un estàndard que va ser àmpliament acceptat pels usuaris finals i aquesta acceptació també es va

traslladar a l'entorn editorial, ja que des de 1985 van aparèixer 13 capçaleres dedicades a la plataforma informàtica com posa de manifest la taula 7.

Taula 7. Revistes sobre la plataforma MSX

Any d'inici	Publicació
1985	<i>MSX Club de programats</i>
1985	<i>MSX Magazine</i>
1985	<i>MSX Softmagazine</i>
1985	<i>MSX Software</i>
1985	<i>Superjuegos MSX</i>
1985	<i>Load N Run MSX</i>
1986	<i>MSX Extra</i>
1986	<i>Amigos del MSX</i>
1986	<i>MSX Computer</i>
1986	<i>Programando mi MSX</i>
1986	<i>Soft MSX</i>
1987	<i>Mundo MSX</i>
1988	<i>Input micros MSX</i>

[Font: elaboració pròpia]

5.4.2. Característiques comunes d'aquestes publicacions

Tot i que és difícil descriure de forma global un conjunt de revistes que depassa la seixentena, sí és possible d'assenyalar alguns trets comuns.

- Al marge de comptades excepcions, la gran majoria d'aquestes publicacions estaven orientades a la venda de productes informàtics. Eren títols per als aficionats que ja disposaven d'un ordinador, i aleshores la seva funció era publicitar nous perifèrics, programes, o qualsevol altre producte associat; o bé, eren canals informatius per a futur compradors d'un ordinador. La publicitat era l'element fonamental que garantia la viabilitat de les capçaleres. En altres casos,

les revistes de més difusió eren les dedicades a un sol tipus d'ordinador i orientades manifestament al consum, per això, en molts casos, estaven vinculades als fabricants, que contribuïen econòmicament a sostenir-les.

- Com que la pretensió majoritària d'aquestes publicacions ha estat la venda de productes informàtics, i vendre de la forma més atractiva possible, han utilitzat, amb algunes comptades excepcions, els millors tipus de paper i una acurada presentació. El cas de les revistes lligades a un sol tipus d'ordinador ha estat el més clar exponent d'aquesta intenció, i més encara, de la manera com la publicitat de les companyies ha penetrat en el país. Aquestes revistes es van multiplicar, com a reflectit la gràfica 3, des del moment en què els fabricants van començar a concentrar els seus esforços, no en els clients tradicionals -els tècnics informàtics-, sinó en un segment del mercat molt més nombrós, el del consumidor domèstic.
- El contingut informatiu d'aquestes revistes se centrava en la publicació dels models de noves màquines i, sobretot, de programes. L'aplicació lúdica era la més usual d'aquest tipus d'ordinadors, perquè l'únic programari assequible era lúdic. D'aquí que bona part de l'oferta informativa d'aquestes publicacions fos la descripció dels jocs que anaven arribant al mercat per a cadascun dels models d'ordinadors que es comercialitzaven.
- La comercialització dels ordinadors només es podia garantir a través de l'existència d'aplicacions atractives per als usuaris, i les revistes es van constituir en veritables canals de distribució de les noves aplicacions que sortien al mercat. D'aquí prové la moda de denominar aquestes publicacions 'revistes en cassette', on el més important era el contingut de la cinta d'àudio, i la revista en paper era simplement un material d'acompanyament explicatiu del contingut de les cintes. Bons exemples d'aquesta mecànica van ser *Microhobby cassette* de Hobby Press, *Spectrum Computing* i la *Revista de software VideoSpectrum*. Quan les estratègies de comercialització de programes es va allunyar dels quioscos moltes d'aquestes

capçaleres van desaparèixer del mercat. D'aquí que la vida mitjana de gran nombre de les revistes aparegudes entre 1985 i 1986 no superés l'any.

5.4.3 El panorama editorial

El nombre d'empreses editorials va créixer espectacularment en aquests anys. Associat a aquest increment hi ha implícits un seguit de riscos derivats del tarannà i evolució de la pròpia tecnologia. La irrupció dels microordinadors compatibles va posar fi al predomini en el mercat dels models dels fabricants fins ara ressenyats, com Commodore, Sinclair o Amstrad. Aquesta contingència afectà la pervivència d'un bon nombre de publicacions i la pervivència sencera de les editorials que havien dissenyat els seus productes per satisfer les necessitats informatives dels clients d'aquest tipus de fabricants. En definitiva, l'obsolescència de la tecnologia informàtica es transformà en una variable que va condicionar, i encara ho fa, els productes editorials que directament en depenien.

En la taula 8 es mostra una relació de les editorials que van treure al mercat més d'una revista durant aquest període. No s'han inclòs les 16 que només van editar un títol. Segells com Simsa, Geasa, Sift, GTE o Micompsa són alguns dels exemples. Precisament aquesta darrera editorial va publicar a finals de 1985 l'única revista espanyola sobre la plataforma EXL amb el títol *Tu Exelvisión: la revista para el usuario del sistema EXL 100*. En certs casos no estem davant de veritables editorials sinó de distribuïdores de programes per als usuaris dels models de certs fabricants que han creat una revista per poder comercialitzar aquest tipus de productes, aquí caldria assenyalar la trajectòria de Ventamatic, amb seu a Roses, i que va publicar *Spectrumanía*. També els clubs o grups d'usuaris d'ordinadors es van constituir, en alguns casos, en editors de revistes que no tenien altra pretensió que la divulgació coneixements i experiències que permetessin enriquir l'aplicació de les seves màquines, dos bons exemples són: el *Boletín del Club Nacional de los Usuarios de los ZX* que començà a publicar-se l'any 1984, i el Club Español Independiente de Usuarios de QL constituït a Saragossa i que des de 1987 fins 1989 va publicar *QLave*, revista dedicada a un dels darrers models de Sinclair.

Taula 8. Editorials amb més nombre de títols publicats entre 1983-1990

Editorial	Publicacions
Grupo Editorial GTS	8
BMF Ediciones	5
Hobby Press	5
Planeta	4
Manhattan Transfer	4
Cometa	4
Monser	4
Ediciones y Subscripciones	3
Duplison	3
Ingelek	2
CW	2

[Font: elaboració pròpia]

També d'acord amb les dades recollides a la taula 8 hi ha un nombre considerable d'editorials prolífiques. Dins d'aquest conjunt cal distingir tres tipus d'empreses:

- Empreses amb una sòlida tradició en el món editorial que davant de l'eclosió de la microinformàtica es van introduir en aquest sector emergent de publicacions. El millor exemple el constitueix Planeta-Agostini, a través de la seva filial Fórum. Entre 1985 i 1992 va tenir una presència continuada amb diverses capçaleres. Les primeres, *Input Commodore* i *Input Sinclair*, nascudes en 1985 tenien una estructura idèntica orientada als productes de cadascun dels dos fabricants: aplicació dels microordinadors en l'àmbit educatiu, programació i descripció de novetats. Un any després es va incorporar *Input MSX* que fins a la seva desaparició en 1989 va canviar diverses vegades la seva capçalera: *Input micros MSX* primer i finalment *Input micros*. En 1987 va aparèixer la més interessant de les revistes del grup, *PC Fórum*, una revista generalista que va competir en el seu moment en un segment que compartien títols com *PC World* o *PC Magazine*.

- Iniciatives empresarials sense cap tradició anterior. Aquí destaquen els segells editorials nascuts arran de la gran demanda d'informació al voltant de la informàtica domèstica. Molts van diversificar la seva producció editorial per atendre els usuaris de cadascun dels principals fabricants, l'editorial Duplison és el millor exemple amb tres títols quasi idèntics i amb continguts dissenyats d'acord amb les especificitats pròpies de cada gamma d'ordinadors, *Loan N Run Commodore*, *Loan N Run Spectrum* i *Loan N Run MSX*. En altres casos l'editorial es va centrar en un únic fabricant, o no va arribar a un nivell tan gran de diversificació, aquest és el cas del Grupo de Comunicación BMF, que va treure al mercat 5 títols sobre els diferents ordinadors d'Amstrad, fins a l'extrem de crear una revista exclusivament per a un únic model, *PCW Magazine*, apareguda en 1991. El grup GTS i l'editorial barcelonina Manhattan Transfer també van destacar amb les seves revistes sobre la plataforma MSX. D'altra banda, entre aquest conjunt d'editorials nascudes com a resposta a l'eclosió de la informàtica domèstica i lúdica, hi va haver un nombre reduït d'empreses que no van restringir la seva línia de productes a les revistes sobre els principals fabricants i comptaven en la seva oferta amb interessants títols que van omplir el buit informatiu fins a l'arribada i consolidació de les revistes generalistes de les grans editorials estrangeres. Ediciones y Subcripciones, és potser, el cas més paradigmàtic. Al costat de títols com *ZX: revista para los usuarios de ordenadores Sinclair*, *Commodore magazine* i *MSX magazine* disposava de dues revistes orientades a un lector més tècnic com *Ordenador Popular* i *Circuito impreso*. També Manhattan Transfer comptava amb una de les revistes generalistes de l'època més significatives: *PCompatible*, en el mercat entre 1985 i 1992.

5.5 GRANS EDITORIALS

Durant la segona meitat de la dècada dels 80 la progressiva consolidació d'un mercat d'usuaris que depassa l'àmbit estrictament empresarial i comença a instal·lar-se en

l'entorn domèstic, amplia considerablement el nombre de lectors potencials de revistes especialitzades sobre els ordinadors i les seves aplicacions, tant professionals com lúdiques. Aquesta nova conjuntura influirà decisivament en la configuració del panorama d'empreses editores a l'Estat espanyol. És a partir d'aquest moment, a finals de la dècada dels 80, quan la situació d'atomització editorial, és a dir, l'existència d'una gran quantitat de petites empreses de capital nacional que llencen al mercat publicacions amb una vida efímera comença a ser substituïda per la presència de noves editorials, algunes de les quals filials de grans multinacionals del sector, que gaudiran d'un predomini quasi absolut amb el repartiment del mercat, tant de lectors com de la contractació publicitària.

Abans de ressenyar la trajectòria de les principals empreses editores i, per evitar que a través de l'esboç del seu tarannà no es pugui obtenir una percepció clara de la seva significació i importància, es presenten a continuació un seguit de trets característics que permetran copsar millor el canvi que s'ha produït en el panorama editorial espanyol.

- A finals dels 80 els principals grups editorials estrangers comencen a posicionar-se en el mercat espanyol, tot i que la consolidació d'aquest procés no es produirà fins ben entrada la dècada dels 90. La primera gran companyia a introduir-se en el mercat espanyol serà IDG l'any 1981. La preeminència d'IDG no serà manifesta fins a l'any 1985, quan es comercialitzi a Espanya *PC World*, una revista consolidada i amb un enorme prestigi tant en els Estats Units com en els principals països europeus. Serà més tardana la introducció d'altres companyies com l'holandesa VNU o la nord-americana Ziff-Davis. En la dècada dels 90 es constituïran altres gran empreses editorials de capital espanyol com Hobby Press, Zinco Multimedia, Prensa Técnica o Tower Communications.
- Les estratègies seguides per les companyies estrangeres a l'hora d'introduir-se en el mercat espanyol ha estat diversa. En alguns casos s'han constituït filials que han començat editant revistes generalistes com és el cas d'IDG i Business Publications

Espanya, responsables de *PC World* i de *PC Actual*, respectivament. Un altre sistema emprat ha estat la publicació sota llicència, el millor exemple el constitueix l'editorial Amèrica Ibèrica que té els drets dels principals productes de Ziff-Davis. Una darrera estratègia ha consistit en l'adquisició de capçaleres espanyoles ja consolidades. VNU a finals dels 80 va comprar Arcadia, editora de *Chip* i *Micros*, entre d'altres i *Tribuna informàtica* de l'editorial Publinformàtica. També l'important grup alemany Axel Springer s'ha obert pas en el sector editorial de les TI a partir de l'adquisició de totes les capçaleres de la madrilenya Hobby Press.

- Algunes d'aquestes companyies s'han introduït en el sector editorial de les revistes especialitzades en TI com a resultat d'un procés d'expansió empresarial a la recerca de nous mercats. Aquest és el cas, per exemple, d'Amèrica Ibèrica, que compta amb altres línies editorials que no tenen cap afinitat amb la informàtica o les telecomunicacions. Altres exemples d'aquesta tendència els constitueixen l'editorial Mundo Revistas del Grup Godó i el Grup Zeta, propietària d'Ediciones Reunidas, responsable de *PC Plus*. D'altra banda, algunes d'aquestes companyies s'han constituït en grups de comunicació que no integren només publicacions periòdiques, sinó altres àmbits de negoci com la distribució (Amèrica Ibèrica, Axel Springer), mitjans audiovisuals (Grup Godó) o l'organització de fires i congressos (IDG).
- En la majoria dels casos són editorials que al llarg del temps i, d'acord amb el seu nivell d'implantació a l'Estat espanyol, han dissenyat productes editorials a mida d'una audiència que ha diversificat les seves necessitats informatives i lògicament s'ha segmentat. Aquest procés s'ha reflectit en la variada oferta de títols que les principals editores han comercialitzat, així, no és estrany que una mateixa companyia disposi en algun cas de mitja dotzena de capçaleres per atendre l'heterogeni públic usuari de les TI. Com es mostra en la taula 9 les tres principals editorials del sector pugnen en els diferents segments de l'audiència. Aquesta estratègia es pot apreciar també en altres companyies, un bon exemple és el de l'espanyola Prensa Técnica que l'any 2000 tenia en el mercat un total de dotze

revistes relacionades amb les TI i cadascuna d'elles adreçades a un perfil de lector molt determinat.

Taula 9. Diversificació dels productes de les principals editores

Àmbit temàtic	América Ibérica	BPE	IDG
Generalista	<i>PC Magazine</i>	<i>PC Actual</i>	<i>PC World</i>
Diari / setmanari	<i>PC Week</i> <i>E Week</i>	<i>PC Semanal</i> <i>Computing España</i>	<i>Diario informático</i> <i>Computerworld</i>
Usuaris d'Apple	<i>Mac User</i>		<i>Macworld</i>
Telecomunicacions		<i>Redes Lan</i> <i>Redes Telecom</i>	<i>Comunicaciones</i> <i>world</i>
Internet		<i>Manual de</i> <i>utilidades y trucos.</i> <i>Internet</i>	<i>Iworld</i>
Usuaris domèstics	<i>Family PC</i>	<i>Home PC</i>	
Distribució		<i>PC Dealer</i>	<i>Dealer world</i>
Informàtica lúdica	<i>Computer Gamig</i>		

[Font: elaboració pròpia]

- El prestigi del producte editorial d'una companyia no es pot quantificar només pel seu volum de negoci. En alguns casos les empreses editorials han reforçat la seva imatge corporativa a través d'actuacions que han anat més enllà de la publicació de les pròpies revistes i han intervingut, no com a simples divulgadors o informadors, sinó com a veritables actors del sector. La convocatòria de premis per part de certes revistes ha estat un dels mecanismes que més s'ha emprat per prestigiar una publicació i per dotar-les d'un major protagonisme. La primera editorial que va crear un premi va ser Business Publications España, qui a través de la revista *Chip*, reconeixia anualment la labor d'empreses i professionals en la modernització del sector. Més endavant es va afegir a aquest tipus d'iniciatives les revistes del Grup IDG *PCWorld* i *MacWorld*. Els premis no només s'han orientat a empreses o

professionals, molts productes s'han vist reforçats en la seva promoció gràcies als guardons, en molts casos simbòlics, d'aquestes publicacions.

- Els productes editorials d'aquestes companyies tenen una trajectòria continuada i, al marge dels canvis formals i de redefinició de la línia editorial que s'hagin pogut produir, es pot parlar en termes generals de publicacions consolidades amb una llarga presència en el mercat. La gran majoria de publicacions comercials que tenen més de 10 anys de vida corresponen a aquest tipus d'editorials com queda reflectit en la taula 10.

Taula 10. Publicacions comercials vives⁴⁸

Publicació	Any d'inici	Editorial
<i>Computerworld</i>	1981	IDG
<i>Guía Chip</i>	1982	BPE
<i>Hobby consolas</i>	1984	Axel Springer ⁴⁹
<i>PC World</i>	1985	IDG
<i>Micromanía</i>	1985	Axel Springer
<i>Datamation</i>	1985	MC Ediciones
<i>Comunicaciones world</i>	1986	IDG
<i>Tribuna informática</i> ⁵⁰	1987	BPE
<i>Qué ordenador compro</i>	1987	Moredi
<i>Redes</i> ⁵¹	1987	BPE
<i>PC Actual</i>	1987	BPE
<i>PC Magazine</i>	1988	América Ibérica
<i>PC Week</i>	1989	América Ibérica
<i>Autocad magazine</i>	1989	Edimicros
<i>Byte</i>	1990	MC Ediciones
<i>Mac User</i>	1990	América Ibérica

[Font: elaboració pròpia]

⁴⁸ Les dades de la taula estan actualitzades a 31 de desembre del 2000.

⁴⁹ Les publicacions del grup Axel Springer de la taula es van començar a publicar amb el segell Hobby Press.

⁵⁰ Continuada per *Computing España* a partir de 1995.

⁵¹ A finals del 2000 la capçalera és *Redes Telecom*.

- Són editorials amb una àmplia oferta de publicacions. Les dades quantitatives que es desprenen de la taula 11 permeten copsar el dinamisme empresarial que ha guiat la voluntat d'aquestes companyies per situar en un mercat cada cop més diversificat els productes més adequats. Les característiques i la maduresa del mercat espanyol ha condicionat la presència o l'absència de certes publicacions que en d'altres entorns culturals han tingut una gran acceptació.

Taula 11. Empreses editores amb major nombre de capçaleres publicades

Editora	Publicacions
BPE	20
Hobby Press / Axel Springer	20
Zinco Multimedia / MC Ed. ⁵²	16
Prensa Técnica	14
IDG	9
América Ibérica	9

[Font: elaboració pròpia]

- Un altre tret característic d'aquestes editorials és el seu volum de negoci. Com ja s'ha ressenyat, algunes d'elles s'han constituït en veritables conglomerats empresarials on la publicació de revistes és una faceta més. Durant la segona meitat dels 90 les principals empreses editores del sector figuren entre les vint primeres de tot el panorama editorial espanyol. En la taula 12 es mostra les xifres del període 1996-1999. Axel Springer ocupava en 1999 el 9è lloc dins del rànking, mentre que IDG, América Ibérica i BPE se situaven respectivament en els llocs 17è, 18è i 19è. En conjunt, aquestes quatre grans companyies tenen una quota de mercat que se situa al voltant del 85% del total.

⁵² En 1998 les publicacions que editava Zinco Multimedia les va adquirir MC Ediciones.

Taula 12. Xifra de negoci de les principals editores (en milions de pessetes)

Grup editorial	1996	1997	1998	1999
Axel Springer	3.333	3.337	3.947	4.086
IDG	1.839	1.938	1.970	2.033
América Ibérica	1.794	1.689	1.529	1.607
BPE	1.067	1.317	1.577	1.598

[Font: dades obtingudes de la revista *Intermedios*]

Alguns dels indicatius que s'han presentat anteriorment (quota de mercat, volum de negoci, nombre de revistes publicades, anys de vida de certes capçaleres) permeten determinar quines són les empreses que actuen com a referents quant a l'evolució de la premsa especialitzada en TI i són, en definitiva, aquelles al voltant de les quals s'intentarà configurar el seu tarannà a través de l'esboç de la seva trajectòria editorial.

5.5.1 América Ibérica

L'editorial América Ibérica va ser fundada en 1989 i des dels seus inicis ha comptat amb un ampli ventall de publicacions periòdiques dedicades a temes tan diversos com el col·leccionisme, la divulgació científica, la moda, l'esoterisme i també la informàtica i les noves tecnologies. Des del seu naixement América Ibérica ha publicat sota llicència els principals productes editorials de la gran multinacional Ziff-Davis.

Les primeres passes de la companyia nord-americana Ziff-Davis s'han de situar en l'edició i distribució de revistes especialitzades en informàtica en els inicis de la dècada dels 80. En 1981 veu la llum la seva capçalera més coneguda i llegida, *PC Magazine: the independent guide to IBM-Standard personal computing*. A Espanya, inicialment la va publicar F & C Editores l'any 1988 i en el següent es va fer amb la llicència América Ibérica. Ziff-Davis progressivament va diversificar les seves àrees de negoci fins a constituir un important conglomerat de comunicació. En novembre de 1994 l'empresa familiar va decidir posar a la venda el negoci editorial que va ser

adquirit per l'empresa japonesa desenvolupadora d'aplicacions informàtiques Softbank, de la qual és des d'aleshores filial. L'any 1998 comptava amb més de 80 capçaleres repartides per una vintena de països.

El protagonisme de Ziff-Davis en el món de la premsa escrita es va traslladar des de la segona meitat dels 90 a la Xarxa, amb la constitució d'un portal especialitzat en informació sobre tecnologia informàtica. Actualment des de la pàgina principal de la seu web d'América Ibérica es pot accedir ZDNet, al seu torn, aquesta seu web està integrada en el macroportal de CNET Networks Inc. <www.cnet.com>, una plataforma per a diverses companyies relacionades amb les TI des de la qual accedir a dades i recursos útils per a múltiples àmbits vinculats amb aquestes tecnologies, com la nova economia, el lleure o la recerca en general.

Entre 1991 i 1995 América Ibérica va estar vinculada al grup Anaya. L'any 1984 aquesta important companyia editorial va crear Anaya Multimedia, un segell que tenia per objectiu editar una àmplia gamma de manuals informàtics d'alta qualitat dirigits a tota mena d'usuaris, des dels més experts fins als més novells i, que amb el temps s'ha anat consolidant en el mercat. Aquesta incursió d'Anaya en el terreny de la divulgació de les TI es va veure complementada en els inicis dels 90 amb la publicació de diverses revistes. Durant aquest període Ziff-Davis va arribar a un acord amb América Ibérica pel qual l'empresa nord-americana feia una important inversió en la creació d'un laboratori de proves d'equips informàtics a Madrid, que havia de servir a la xarxa que Ziff-Davis estava establint a Europa.

En 1995 América Ibérica va adquirir les capçaleres que Anaya Multimedia publicava aleshores: *El Usuario de Multimedia*, *Revista Profesional para Programadores*, *El Usuario de Windows* i *El Usuario de MS-DOS*, poc després absorbit per *El Usuario de Windows*. Anaya Multimedia abandonava així el sector de les publicacions periòdiques per concentrar-se en l'edició de llibres. En aquest context d'expansió de la companyia en el sector de les revistes especialitzades en TI, América Ibérica va llançar al mercat

dos nous productes: *Family PC*, revista per al usuari de gran consum, i *Computer Gaming World*, sobre jocs d'ordinador.

La segona meitat dels 90 marca l'inici de l'estratègia d'América Ibérica per constituir-se en un grup de comunicació que integri, no només els productes estrictament editorials, sinó altres facetes com la comercialització conjunta de totes les seves capçaleres i el desenvolupament de serveis de comunicació propis i per altri. En aquest procés cal situar l'adquisició del 33% de les accions de Dispaña, una empresa de distribució, coparticipada juntament amb Axel Springer i Bauer, i que s'encarrega de la distribució de les publicacions sobre informàtica de la companyia. Posteriorment en 1999 va adquirir el 50% de l'agència de serveis d'Imagen Límite.

La creixent importància que durant els darrers anys de la dècada dels 90 ha anat adquirint la denominada nova economia, en definitiva, les noves relacions comercials derivades del comerç electrònic, ha propiciat el sorgiment de publicacions especialitzades, però també ha forçat la redefinició d'alguns dels productes editorials més consolidats de la premsa especialitzada espanyola. Aquesta conjuntura la va aprofitar América Ibérica per remodelar *PC Magazine*. A mitjan del 2000 la revista es presentava als seus lectors amb el lema "Dos revistas en una", (la revista pròpiament dita i el seu suplement *e.Business*), encara que formalment continuava sent una publicació unitària. El nou suplement constava d'unes 70 pàgines i recollia diversos tipus de temes i informacions d'utilitat per a les *pimes*.

A principis del maig del 2000 el veterà setmanari *PCWeek* va canviar la seva capçalera per passar a dir-se *Eweek*. Aquesta transformació es va produir al mateix temps que la companyia propietària de la capçalera als Estats Units, Ziff Communication Company feia la mateixa maniobra. Les raons del canvi cal buscar-les en l'augment de continguts recollits a les pàgines de la publicació relacionats amb la transformació del sector de la informàtica per l'impacte de les tecnologies i el desenvolupament de la denominada nova economia.

Taula 13. Publicacions del grup Amèrica Ibèrica

Any d'inici	Nom de la publicació
1988	<i>PC Magazine</i>
1989	<i>PC Week</i>
1990	<i>Mac User</i>
1992	<i>El usuario de Windows</i> ⁵³
1994	<i>El usuario Multimedia</i>
1994	<i>Revista profesional para programadores</i>
1995	<i>Family PC</i>
1995	<i>Computer gaming world</i>
2000	<i>EWeek</i>

[Font: elaboració pròpia]

5.5.2 Business Publication España

VNU (Verenige Nederlandse Uitgeversbedrijven) va ser fundada en 1964 a partir de la fusió de diverses empreses editorials holandeses. Durant la dècada dels 60 la seva activitat es va centrar en la publicació i distribució de revistes de consum, llibres i premsa diària en Holanda i Bèlgica. En els 70 VNU es va introduir en el mercat de les publicacions periòdiques professionals. En els 80 es va iniciar el procés d'expansió pels principals països europeus i en els Estats Units. Precisament la seva presència als Estats Units va permetre definitivament transformar VNU en una de les més grans companyies dedicades a la publicació de premsa diària i professional. Aquest protagonisme es va completar amb l'adquisició l'any 1999 de la companyia nord-americana Nielsen Media Research, vinculada a la indústria de l'audiovisual.

La presència de la multinacional holandesa a Espanya es remunta a la segona meitat de la dècada dels 80, quan va adquirir les principals capçaleres de dues editores espanyoles. Arcadia i Publinformática, responsables d'algunes de les principals revistes del sector durant els primers anys dels 80. VNU va constituir més tard una filial

⁵³ *El Usuario de Multimedia* i *El Usuario Windows* van incorporar a la seva capçalera l'adjectiu *Nuevo* des del moment que foren adquirides per Amèrica Ibèrica de la seva anterior editora, Anaya Multimedia.

encarregada de les seves capçaleres tècniques a Espanya, Business Publications España (BPE). En el juny de 1994 VNU va vendre al quadre directiu de BPE el 75 % del capital de la seva filial. En aquells moments editava quatre revistes: *Tribuna Informática*, *PC Actual*, *Redes* i *Guía Chip*. Des d'aquest moment BPE va assumir l'edició dels títols de VNU España. L'editora holandesa va justificar la seva maniobra adduint que considerava el volum de negoci de la filial massa petit en relació amb les seves estructures. A finals de 1999, després de llargues converses entre el grup holandès i l'equip directiu de BPE es va arribar a l'acord pel qual VNU augmentaria la seva participació fins al 75% i recuperava així part del control que havia cedit en 1994. Les xifres que havia assolit BPE des de 1994, superant amb escreix els mil milions de facturació anuals, havien fet variar l'opinió de desconfiança de la multinacional respecte de la seva antiga filial.

La política de creixement de BPE ràpidament es va posar de manifest a finals de 1995 quan va anunciar que tenia previst posar en circulació una nova capçalera, *Chip Review*, dirigida als gestors i responsables empresarials, un col·lectiu que la companyia xifrava aleshores en unes 8.000 persones a l'Estat espanyol. El perfil de la revista era de caràcter professional, amb continguts d'alt nivell, molt enfocats a l'ajuda en la presa de decisions. L'empresa disposava d'un acord editorial amb la nord-americana Aurbach Publisher per utilitzar part dels seus continguts. Els imperatius del mercat finalment van frustrar l'aparició de *Chip Review*.

Al novembre de 1996 es va posar en circulació *Home PC*, dirigida a usuaris domèstics d'informàtica. Aquesta revista va néixer per respondre a les necessitats informàtiques de tota la família, incloent continguts relacionats amb el treball, l'educació i el lleure. Des de la seva aparició constava d'un 160 pàgines i la seva tirada rondava els 70.000 exemplars. Amb un preu de 395 pessetes l'edició mensual anava acompanyada d'un CD Rom, fet que trencava amb l'estratègia habitual de BPE, que al contrari d'altres revistes del sector, no usava aquest reclam per augmentar el seu volum de vendes. *Home PC* va sortir per competir en un segment del mercat editorial que fins aleshores

copava Amèrica Ibèrica amb *Family PC*, revista publicada des de 1995 amb la llicència de Ziff Davis.

Guía de webs y direcciones Internet en español va ser una publicació patrocinada per Telefónica España, intentava actuar com un directori selectiu de recursos d'informació electrònica distribuïts per la Xarxa. Va aparèixer tant en suport paper com en disc compacte amb la intenció d'actualitzar-se regularment, però des de la seva primera edició l'any 1997 no s'ha publicat cap altra de nova.

A finals de 1997 va aparèixer el número 0 d'un nou mensual dirigit al segment distribuïdor d'equips informàtics, *PC Dealer*, la versió espanyola de la revista que VNU que ja comercialitzava en els principals països europeus. Com la majoria de les revistes del sector, era de subscripció controlada, és a dir, enviada gratuïtament al col·lectiu de directius de les empreses distribuïdores.

Al gener de 1999 BPE va dur a terme una redefinició de *Redes Lan*, una veterana revista que havia vist com la seva capçalera havia canviat significativament des de 1986. Aquest cop va passar a dir-se *Redes Telecom*. La raó d'aquest canvi s'explica per les transformacions pròpies del món de les xarxes informàtiques, ja que les xarxes d'àrea local van perdre pes específic en detriment de la globalització de les xarxes, com a conseqüència de la convergència entre els sectors de la informàtica i les telecomunicacions i dels processos de liberalització d'aquestes últimes. Aquest canvi s'ha de relacionar amb l'estratègia del grup VNU de desenvolupar aquest segment de publicacions. VNU per aquestes dates comptava en el mercat europeu amb títols consolidats com *Networking News* o *Global Communications*. Les transformacions de la capçalera van anar acompanyades de canvis en el format que va passar a ser tabloide com el de l'altra revista de l'editorial, *Computing*, alhora que es va incrementar la seva difusió dels 7.000 de *Redes Lan* fins als 13.000 de *Redes Telecom*.

A finals del 1999 l'editorial va posar en marxa una nova línia de productes amb la comercialització del primer d'una sèrie de manuals, *Manual de utilidades y trucos*

para PC. Un any després va aparèixer en el mercat *Manual de utilidades y trucos. Internet*. Aquestes eren publicacions unitàries amb una vocació extremadament pràctica i, tot i que la maquetació i altres aspectes formals d'aquestes obres han presentat una gran semblança amb les revistes, el concepte editorial s'ha correspost al del llibre.

A les acaballes del 2000 BPE va treure al mercat *Computer Idea*, una publicació quinzenal amb una tirada de prop de 90.000 exemplars. *Computer Idea* ha estat l'adaptació d'una capçalera del grup VNU que havia tingut un gran èxit en altres països europeus com a revista orientada a l'usuari de l'ordinador personal i amb un contingut eminentment pràctic. El nou producte de BPE va representar la resposta de l'editorial al llançament de *Computer Hoy*, el títol de Hobby Press que pretenia copar un segment emergent de lectors constituït principalment per usuaris domèstics experimentats i amb necessitats informatives d'aplicació pràctica immediata. La difusió mitjana de la revista del grup alemany no va ser inferior als 125.000 exemplars mensuals des de la seva aparició.

Taula 14. Publicacions del grup Business Publications España

Any d'inici	Nom de la publicació
1981	<i>Chip</i>
1982	<i>Guía Chip</i>
1983	<i>Micros</i>
1987	<i>Tribuna informática</i>
1987	<i>Personal Computing</i>
1987	<i>Redes</i>
1988	<i>Redes de telecomunicación</i>
1988	<i>PC Magazine Actual</i>
1989	<i>PC Semanal</i>
1991	<i>PC Actual</i>
1993	<i>Guía de compras de informática personal</i>

1993	<i>Redes Lan</i>
1995	<i>Computing España</i>
1996	<i>Home PC</i>
1997	<i>PC Dealer</i>
1997	<i>Guía de webs i direcciones Internet</i>
1999	<i>Redes Telecom</i>
1999	<i>Manual de utilidades y trucos para PC</i>
2000	<i>Manual de utilidades y trucos. Internet</i>
2000	<i>Computer Idea</i>

[Font: elaboració pròpia]

5.5.3 IDG

International Data Group (IDG) va ser fundada en 1964. Amb seu central a Boston és el grup editorial més gran del món en l'àmbit informàtic i el proveïdor mundial capdavanter en serveis d'informació sobre les darreres novetats en TI. Consta de tres divisions principals:

- IDG Communications dedicada a l'edició tant de revistes com de manuals tècnics.
- IDG WorldExpo Corporation divisió encarregada de l'organització de fires i exposicions.
- IDC (International Data Corporation) té per missió elaborar estudis de mercat.

IDG Communications edita prop de tres-centes publicacions relacionades amb la tecnologia informàtica en més de 75 països. La difusió mitjana de la seves capçaleres arreu del món per a l'any 1999 es calculava en més de 90 milions de lectors mensuals. Una altra de les línies d'actuació del grup és IDG Books Worldwide, a través de la qual edita llibres tècnics relacionats amb les TI. Fins al 1999 IDG Books Worldwide havia publicat més de 700 títols en més d'una trentena d'idiomes.

IDG Communications es va instal·lar a Espanya en el mes de febrer de 1981 amb el nom de CW Communications. El 13 de maig del mateix any va sortir el primer número

del setmanari *Computerworld*. La consolidació de la presència de la companyia nord-americana a través de la seva filial espanyola es va iniciar amb la publicació en 1985 de la revista mensual *PC World*, la primera revista de caràcter generalista que arribava a un nivell de difusió que superava el 50.000 exemplars mensuals. Un any després amb *Comunicaciones World* i *CIM World*, aquest procés de sòlida implantació es va refermar. *Comunicaciones* va ser de les primeres revistes que es va especialitzar en la tecnologia de les telecomunicacions i anava dirigida a un perfil de lector molt concret: el directiu responsable d'avaluar les necessitats de modernitzar els canals de comunicació interna i externa de les corporacions. En 1987 va néixer *Autoedición*, una publicació que es presentà com a suplement de *PC World* i que va intentar competir amb altres revistes dedicades a l'aplicació de les tecnologies en l'àmbit de les arts gràfiques. En 1992 veu la llum *Macworld*, l'única revista comercial dedicada als ordinadors de la companyia Apple que a finals del 2000 sobrevivia en el mercat. En 1994 apareix *Diario Informático*, l'única publicació diària del sector, distribuïda exclusivament per mitjà de subscripció i adreçada a directius, a través de la qual obtenir una informació puntual del panorama empresarial relacionat amb el macrosector de les TI. Es tracta d'una publicació de només quatre pàgines, la subscripció anual de la qual era per al 2000 de 80.000 pessetes. Un any després del llançament de *Diario Informático* va aparèixer *Dealer World*, revista adreçada al canal de la distribució de productes i serveis informàtics. La trajectòria de la filial espanyola d'IDG es tanca l'any 1997 amb *Iworld*, dedicada a Internet.

Des de 1997 IDG no ha aportat cap novetat editorial en el panorama espanyol. Això no vol dir que la multinacional no hagi enriquit la seva oferta de publicacions. En altres països ha col·locat en el mercat dues revistes que competeixen en el sector de la informàtica lúdica *Game Star* i *Game Pro*. També ha diversificat la seva gama de publicacions sobre telecomunicacions i Internet amb *Network World* i *The Web*. La trajectòria d'IDG a Espanya ha estat la d'assegurar la viabilitat de cadascun dels seus projectes editorials, ben pocs han estat els títols que hagin hagut de desaparèixer o redefinir-se per una incorrecta adequació a les necessitats de l'audiència a la qual s'adreçava, tan sols en 1994 va haver de suprimir *Amiga World* després de cinc anys

de vida, la revista estava destinada als usuaris dels ordinadors Amiga de Commodore i la raó del tancament van ser la fallida del fabricant. Aquesta manera cautelosa d'actuar explica l'absència en el mercat espanyol de certes publicacions, com les referides anteriorment, i referma la tendència a veure en IDG l'editorial de referència per valorar la idoneïtat de certs productes i la maduresa dels lectors per garantir la seva pervivència.

Taula 15. Revistes editades a Espanya pel grup IDG⁵⁴

Any d'inici	Nom de la publicació
1981	<i>Computerworld</i>
1981	<i>Microsistemas*</i>
1985	<i>PC World</i>
1986	<i>Comunicaciones world</i>
1986	<i>CIM World</i>
1987	<i>Autoedición PC World*</i>
1989	<i>Amiga world</i>
1991	<i>Cuadernos Computerworld</i>
1992	<i>Mac World</i>
1993	<i>Infomacworld*</i>
1994	<i>Diario informático</i>
1995	<i>Dealer World</i>
1997	<i>Iworld</i>

[Font: elaboració pròpia]

En la dècada dels 90 IDG va iniciar una política de diversificació de les seves línies de negoci. Així al costat de l'edició de publicacions especialitzades en el sector de les TI va orientar les seves actuacions cap a l'organització de conferències i exposicions i cap a la realització d'estudis de mercat per a la indústria informàtica. Aquestes dues àrees de negoci s'han desenvolupat internacionalment a través de les filials IDGWorld Expo

⁵⁴ En la taula s'inclouen marcats amb un asterisc els suplementos que han tingut una aparició regular.

Corporation i International Data Corporation (IDC). En el mercat espanyol fins l'any 2000 només estava representada la primera.

IDG WorldExpo Corporation organitza 168 conferències i exposicions en 35 països diferents. A Espanya organitza PC WorldExpo, en col·laboració amb Fira de Barcelona i Macworld Expo, una macroexposició sobre el món de Macintosh celebrada anualment el mes de novembre a Madrid i que representa l'única cita a l'Estat espanyol per a la comunitat Apple.

Va ser en el mes de novembre de 1997 quan IDG va anunciar l'organització del primer PCWorldExpo a la Farga de l'Hospitalet. En l'anunci es feia esment a la voluntat de complementar l'altra fira del sector que se celebra anualment a Catalunya, Informat. Després de l'experiència de dues fires adreçades a un mateix segment de públic, tant els responsables d'Informat com els d'IDG van decidir de col·laborar en l'organització conjunta d'Informat/PCWorldExpo a partir de 1999 i d'aquesta manera donar resposta a la demanda d'empreses i de professionals del sector que reclamaven una fira de l'entitat de la madrilenya SIMO.

L'objectiu principal de la fira PC World EXPO és el d'orientar les petites i mitjanes empreses, així com els professionals de qualsevol sector i dimensió en les seves inversions informàtiques per a una completa modernització de la seva infraestructura en TI i millorar així la seva eficiència i productivitat.

La darrera contribució d'IDG WorldExpo ha estat l'organització a Barcelona, entre els dies 3 i 6 de maig del 2000, de la primera edició de BIT2000 (Barcelona Information Technologies). BIT es va crear per proporcionar solucions, tant a empreses i professionals com a usuaris avançats d'Internet, apropant d'aquesta manera les noves oportunitats de negoci que aquestes tecnologies plantegen a tots els sectors tant industrials, comercials com de serveis. Aquesta primera convocatòria va néixer amb el consens i la participació de totes les institucions catalanes vinculades a les TI.

IDC realitza estudis i investigacions de mercat, tant de caràcter global com sectorial, per a la indústria informàtica. IDC compta amb un equip d'especialistes arreu del món i a través del seu treball la companyia proporciona als seus clients una visió completa de la realitat multinacional del sector, informació clau per definir les estratègies adequades en tot moment.

5.5.4 Hobby Press (Grup Axel Springer)

José Ignacio Gómez Centurión i María Andrino van crear al gener de 1981 una petita editorial que des de la segona meitat de la dècada dels 90 es va constituir en el segell editorial especialitzat en TI amb el nivell de negoci més alt, per damunt de companyies tant prestigioses arreu del món com IDG i VNU. La raó de la seva posició de privilegi en les xifres de negoci cal buscar-la en el perfil dels seus productes i, lògicament també, en el perfil de la seva audiència. Des dels seus inicis Hobby Press s'ha especialitzat en revistes sobre informàtica d'entreteniment o informàtica lúdica, però al llarg dels anys de vida de l'editorial ha anat ampliant l'oferta temàtica de les seves publicacions de tal manera que al costat de la principal línia de productes sobre videojocs destaquen altres tipus de revistes:

- Publicacions per a usuaris de microordinadors. En 1985 va començar a comercialitzar un seguit de capçaleres dedicades als populars ordinadors de l'empresa Amstrad. La primera, *Amstrad semanal* va ser substituïda l'any 87 per *Amstrad personal* i aquest mateix any va veure la llum *Amstrad especial*. La publicació més solvent i que finalment es va consolidar en aquest sector va ser *PC Manía*. Aquesta revista superava un dels inconvenients de les editores durant els anys 80: la dependència excessiva del tarannà dels fabricants, la desaparició del fabricant o l'obsolescència de les seves màquines significava lògicament la mort de la revista. *PC Manía* va néixer en 1992 i, tot i compartir l'esperit que caracteritza els productes de Hobby Press (disseny atractiu i acolorit, profusió d'informació gràfica, orientació pràctica), la seva audiència no s'ajustava al perfil d'un lector massa jove com en productes precedents.

- Revistes de *shareware*. Des de l'octubre de 1995 fins ben entrat l'any 1998 Hobby Press va editar *Hot Shareware* la primera revista espanyola de *shareware*, és a dir, d'aplicacions informàtiques utilitzables sense llicència i a l'abast de tothom. Aquesta capçalera anava dirigida especialment a un públic jove i la seva comercialització s'acompanyava d'un disc compacte amb les darreres novetats d'aquest tipus d'aplicacions. En realitat la revista era un complement imprès del disc, perquè el seu contingut era una explicació de les aplicacions informàtiques que s'hi incloïen. L'aparició d'aquesta revista va coincidir amb un procés de diversificació de les línies de negoci de la companyia. En aquest context Hobby Press també es va situar en el mercat dels col·leccionables. A les acaballes de 1995 va col·locar en el mercat un curs de comptabilitat per a Windows i un altre d'ofimàtica personal.
- Revistes sobre multimèdia. El llançament de *Hot Shareware* va coincidir amb el de *CD-Rom Magazine*. Es va tractar d'una producció amb llicència de la capçalera nord-americana *CD-Rom Today USA*. No era una mera traducció, s'eliminaven aquells temes que no eren d'interès per al mercat espanyol, alhora que s'incorporava gran quantitat de continguts elaborats pels membres de la redacció de la nova revista. *CD-Rom Magazine* va ser una més de les moltes revistes que durant la dècada dels 90 va intentar abordar el tema del multimèdia incorporant en la seva capçalera la sigla en boga 'CD'.
- Revistes sobre Internet. En 1996 apareixia *Netmanía* per ocupar part del segment emergent de revistes que van néixer entre 1995 i 1996 per oferir informació sobre la Xarxa. No va tenir excessiva fortuna i va desaparèixer en el 2000. *PC Today* ha estat la darrera aposta de la companyia per posicionar-se en el sector amb una revista quinzenal i a un preu més que assequible, 195 pessetes. Evidentment l'enfocament i els continguts s'han dissenyat per apropar-se a un públic lector jove que busca en la Xarxa lleure i divertiment.

- Revistes sobre informàtica d'entreteniment. Aquesta ha estat la línia editorial més important de Hobby Press, inaugurada l'any 1984 amb la revista setmanal *Microhobby*. En el transcurs dels anys s'han afegit altres capçaleres a la nòmina de títols orientats a un públic lector molt jove que usa la tecnologia informàtica com a divertiment. Un any després va aparèixer *Micromanía* dedicada originalment als jocs d'ordinador. En 1995 es va redefinir la seva orientació per centrar-se en les consoles de videojocs que feia poc havien irromput amb força en el mercat del lleure domèstic. *Hobby Consolas* en 1991 va prendre el relleu de la veterana *Microhobby*. Aquesta estratègia comercial pretenia reforçar l'atenció que els continguts de la nova revista dedicaria al sector emergent dels videojocs. En 1992 va iniciar un procés de diversificació davant el constant augment de productes d'alt consum entre els joves, així va sorgir *Nintendo acción*, adreçada a informar sobre les novetats relacionades amb la multinacional japonesa. Sobre l'evolució dels productes de l'altra gran multinacional japonesa, Sega, Hobby Press va publicar *Todo Sega*, amb una trajectòria força desigual en relació amb *Nintendo acción* ja que només va tenir presència en el mercat entre 1993 i 1996. En 1995 va arribar al mercat *Hobby Hi-Tech*, dedicada essencialment a temes relacionats amb els nous models de videoconsoles. En un mercat dominat per les companyies japoneses, la nova capçalera pretenia oferir informació dels productes d'altres multinacionals que començaven a competir amb Sega i Nintendo com Sony, Panasonic, Philips o GoldStar. D'aquesta pugna comercial va emergir una nova videoconsola: PlayStation de Sony i immediatament aquest nou producte es va veure acompanyat d'un seguit de publicacions que en parlaven abastament, Hobby Press va contribuir a l'oferta informativa l'any 1999 amb *Playmanía* un títol amb continguts propis, i amb el qual l'editorial trencava així la tendència habitual d'aquest tipus de publicacions on primen els productes realitzats sota la llicència de companyies estrangeres. Les dues darreres aportacions de Hobby Press en aquest àmbit han estat *Juegos y Cía*, adreçada al segment més jove del mercat i *Dreamcast*, la revista oficial sobre la videoconsola estrella de la companyia Sega Multimèdia. Per obtenir aquesta llicència l'editora de revistes va ser la guanyadora d'un concurs convocat pel fabricant l'estiu del 2000. El llançament al mercat es va fer a través de sengles

números zero en les revistes *Hobby Consolas* i *Micromanía*. Amb aquesta nova capçalera Hobby Press disposava a finals del 2000 de tres títols cadascun dels quals dedicats a les tres principals plataformes de videojocs: la veterana *Nintendo Acción*, *Playmanía* i *Dreamcast*. Aquesta diversificació demostrava alhora que el segell, en mans del grup Axel Springer, era sens dubte la primera editorial espanyola en l'àmbit de la informàtica lúdica.

Taula 16. Revistes publicades per Hobby Press

Any d'inici	Publicació
1984	<i>Microhobby</i>
1985	<i>Micromanía</i>
1985	<i>Amstrad semanal</i>
1985	<i>Microhobby Amstrad</i>
1986	<i>Microhobby Amstrad especial</i>
1987	<i>Amstrad personal</i>
1987	<i>Amstrad especial</i>
1991	<i>Hobby consolas</i>
1992	<i>PC Manía</i>
1992	<i>Nintendo acción</i>
1993	<i>Todo Sega</i>
1995	<i>CD-Rom magazine</i>
1995	<i>Hobby Hi Tech</i>
1995	<i>Hot Shareware</i>
1996	<i>Netmanía</i>
1999	<i>Computer Hoy</i>
1999	<i>Playmanía</i>
1999	<i>Juegos y Cía</i>
2000	<i>Dreamcast</i>
2000	<i>PC Today</i>

[Font: elaboració pròpia]

De la petita empresa editorial que José Ignacio Gómez Centurión i María Andrino van fundar en els inicis dels 80 es va passar a una gran companyia que havia diversificat la seva oferta de publicacions i havia iniciat un procés d'expansió amb la transformació l'any 1996 de Canal Dynamic, especialitzada en el desenvolupament de software i programes multimèdia, en proveïdora d'accés a Internet, i des de la qual l'editora madrilenya va començar a servir electrònicament totes les seves revistes.

En el mes d'abril de 1998 la companyia editoria de revistes alemanya Grup Axel Springer va adquirir Hobby Press. En aquells moments l'editorial espanyola tenia en el mercat capçaleres com *Hobby Consolas*, *PC Manía*, *Micromanía*, *Netmanía*, *Nintendo Acción* i *Hot Shareware*, i fora del segment informàtic, *Armas* i *RC Model*. Per la seva part Axel Springer comptava en el mercat espanyol amb títols com *Micasa*, *Prima* o *Nuevo Estilo*, que en termes de difusió equivalia a quasi mig milió d'exemplars mensuals en 1998. Després de l'operació de compra, les revistes informàtiques van continuar agrupades sota el segell Hobby Press. Dins de l'estratègia que la companyia alemanya va iniciar per posicionar-se en el mercat de les publicacions tecnològiques cal assenyalar l'acord al qual va arribar amb la societat Canal Dynamic que preveia que aquesta empresa distribuïria una part dels productes del grup Axel, i a canvi, la companyia alemanya passaria a tenir una participació del 10% del capital de Canal Dynamic.

El 15 d'octubre de 2000 es va presentar a Madrid el primer quinzenal del grup, *Computer Hoy*, la versió espanyola que editava a Alemanya Axel Springer com a *Computer Bild* i que en aquest país tenia l'any 98 una difusió de 825.000 exemplars mensuals. La sortida al mercat de la publicació espanyola va coincidir amb la comercialització de l'edició francesa, *Computer Plus* i la polonesa, *Komputer-Swiat*. A diferència d'altres revistes sobre TI, *Computer Hoy* s'orientà a l'usuari no professional, com un producte pràctic i divulgatiu i a un preu, 250 ptes., molt més assequible que el d'altres capçaleres. Amb el llançament de la revista més barata del mercat fins aleshores, el grup alemany pretenia superar els 100.000 exemplars de

difusió. Aquesta fita formava part de l'estratègia dissenyada per la companyia que pretenia que les seves filials disposessin de productes que permetessin garantir la seva independència i consolidar el seu desenvolupament empresarial. D'altra banda el llançament de *Computer Hoy* ha estat el resultat del procés d'expansió internacional d'Axel Springer iniciat a Espanya amb l'adquisició del 100% de Hobby Press. Les possibilitats de creixement a Alemanya eren nul·les a causa de les limitacions de la pròpia legislació del país, d'aquí que la seva estratègia es dirigís a la compra de mitjans de comunicació solvents en altres països europeus.

5.6. ESPECIALITZACIÓ

Un dels símptomes de la consolidació de la premsa sobre TI és el procés d'especialització que s'inicia a finals dels 80 i es materialitza plenament en la dècada següent. Al costat de les revistes comercials d'abast generalista comencen a proliferar iniciatives que se circumscriuen a parcel·les molt concretes dins de l'ampli univers de les TI. Tot i que s'adrecen a una audiència més restringida l'existència de necessitats informatives assegura la seva pervivència.

5.6.1. Les revistes sobre telecomunicacions

Les telecomunicacions s'han configurat com un sector d'activitat amb un paper fonamental en la societat actual. Constitueixen una infraestructura vital per a la resta de l'economia, en constínua evolució i amb una importància creixent. El món de les publicacions tècniques i especialitzades no ha estat aliè a les demandes dels professionals i, per aquesta raó, la cobertura sobre aquest àmbit temàtic ha estat satisfet a través d'una gamma diversa de revistes.

El primer tipus de capçaleres que es van dedicar a divulgar i informar sobre la realitat de les telecomunicacions van ser les revistes centrades en el sector electrònic: *Tribuna Informática*, *Actualidad Electrónica*, *Bit* i *Mundo Electrónico* són els millors exemples de la oferta editorial en els inicis de la dècada dels 80 quan encara no existia cap

revista dedicada en exclusiva a abordar el tema. Amb anterioritat a l'aparició de la primera revista sobre telecomunicacions de factura espanyola, el lector també podia recórrer a una considerable oferta de títols estrangers, fonamentalment anglosaxons, que permetien obtenir una substanciosa informació sobre aspectes com: comunicacions telefòniques, transmissió de dades i ràdiocomunicacions. Entre aquestes revistes generalistes van destacar *Communications Week*, especialitzada en notícies sobre la indústria de la comunicacions, *Communications International* i *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*, dirigida als professionals i usuaris dels sistemes de comunicació.

Tot i que el naixement del sistema telefònic es va fer amb tecnologies analògiques, la necessitat d'enviar cada cop més informació pel cablejat i la progressiva introducció de la informàtica en la gestió de la xarxa telefònica va anar modificant aquest caràcter analògic en digital, alhora que es transformava el contingut dels senyals: es passava de transmetre veu a transmetre informació. El poderós desenvolupament de la informàtica va propiciar també la necessitat d'interconnectar els ordinadors i de situar terminals allunyats físicament dels seus equips centrals. Aquests canvis van afectar múltiples àmbits d'activitat, però la seva incidència en els entorns laborals va ser decisiva ja que permetia concebre la compartició de recursos i d'informació d'una forma absolutament nova, alhora que implicava la necessitat disposar de nous canals per actualitzar els coneixements tècnics sobre la realitat de les xarxes de telecomunicacions. En aquest context canviant cal situar el sorgiment de les dues primeres revistes sobre telecomunicacions. IDG i Publinformática van ser les editorials que a finals de 1986 van col·locar sengles publicacions amb periodicitat i enfocaments quasi idèntics. *Comunicaciones World* va aparèixer en 1986 de la mà d'IDG, és una revista consolidada i encara viva a finals del 2000 orientada a un lector professional. Al mateix públic estava adreçada *Network*, editada des del desembre del 1986 per Publinformática. Poc temps després VNU, a través de la seva filial BPE, es va fer amb Publinformática i en juny de 1987 *Network* va passar a denominar-se *Redes: revista de comunicación* fins que en 1988 tornava a experimentar un nou canvi en la capçalera per aparèixer entre els lectors com *Redes de Telecomunicaciones*. Aquesta darrera

denominació es va mantenir fins 1993, quan l'editorial, guiada per un lògic afany d'adequar-se a la vertiginosa mutació del mercat i les tecnologies, va haver de recórrer a l'enèssim canvi de capçalera per rebatejar la revista amb el nom de *Redes Lan*. A finals de 1998 es va viure el darrer capítol de la singular trajectòria d'aquesta revista quan la direcció editorial va decidir reposicionar un altre cop el seu producte a través d'un canvi en la seva capçalera. *Redes Telecom* era a finals del 2000 el títol de la revista de BPE en el segment de les publicacions especialitzades en telecomunicacions.

L'editorial madrilenya Infoláser va treure al mercat entre 1989 i 1993 *Sistemas de Información y Comunicación*, una publicació que durant la seva existència va competir amb les dues capçaleres dominants del segment. No va ser fins 1998 que va aparèixer una tercera revista per competir amb les capçaleres d'IDG i BPE. *Global Communications*, publicada amb llicència per MC Ediciones, ha consolidat la seva posició en el mercat tal i com demostren les dades sobre la difusió que recull la taula 17.

Taula 17. Difusió mitjana de les principals revistes del sector (dades en milers d'exemplars)

Publicació	1999	2000
<i>Comunicaciones World</i>	8.939	9.173
<i>Redes Telecom</i>	7.639	7.419
<i>Global Communications</i>	7.096	7.012

[Font: dades obtingudes a partir de la l'OJD]

Coincidint amb l'aparició de *Global Communications* va sortir al mercat una darrera publicació en aquest segment editorial, es tracta de *Doble Click: revista de Informática y Telecomunicaciones*, editada per Nagasys.

5.6.2 Macinstosh

Uns ordinadors més fàcils d'utilitzar que els de la competència, una estructura empresarial menys jeràrquica que la resta dels gegants del sector, i un elevat nivell de qualitat –amb el seu propi estàndard no compatible amb la resta de les marques d'informàtica-, han estat les senyes d'identitat de la companyia Apple.

En el mes de maig de 1983 quan es comença a publicar a Espanya *La manzana informática*, la primera revista d'una editorial comercial sobre els productes de la companyia Apple el nombre d'usuaris d'aquests ordinadors és més que discret. Juan José González Navas en la presentació de la revista dóna una xifra aproximada i justifica la raó de la nova publicació:

“Tres mil usuarios Apple en España con su impresionante ritmo de crecimiento, han motivado la creación de este medio de comunicación. Desde la línea de salida vemos claro que nuestro desafío es contribuir, en la mayor medida posible, a romper la soledad de cada uno de esos usuarios frente a su máquina, poniéndoles a caminar por circuitos informativos que recorran a su vez los proveedores y el resto de los usuarios” (*La manzana informática*, maig 1983: 3)

En els pocs anys de vida de la revista de l'editorial catalana Poma Press els temes més recurrents van ser l'èxit de l'AppleII, que havia arribat a Europa en 1978 i Lisa, aparegut en 1983, el primer ordinador que tenia una interfície gràfica d'usuari. En 1984 va veure la llum el famós Macintosh , 'Mac' entre els entusiastes, i fórmula editorial habitual en la pràctica totalitat de les capçaleres de les revistes especialitzades. Macintosh va ser el primer ordinador que usava el ratolí i que comptava amb menús de pantalla, encara no havia arribat el sistema Windows al mercat. El llançament del nou ordinador d'Apple es va realitzar amb un anunci curiós del director de cinema Riddley Scott que representava el malson orwelià i que encaixava perfectament amb el PC d'IBM, en aquells moments els usuaris de MS-DOS havien d'introduir complexes instruccions per formatar un disquet, copiar arxius o iniciar programes.

El relleu de *La manzana informática* el van prendre dues noves revistes. En 1987 a Madrid sortia al carrer *Macpress* i un any després a Barcelona, *Acta informática: revista de actualidad del entorno Macintosh*. El nombre d'usuaris i d'entusiastes dels ordinadors Apple havia crescut tímidament, però havia propiciat el sorgiment de noves publicacions que, a més, recollien continguts i experiències pròpies.

El successius models de Macintosh van copar el mercat del disseny gràfic per ordinador i el de l'autoedició, que encara actualment dominen. A partir dels 90 la plataforma Macintosh es va enriquir amb una variada oferta que incloïa els Macintosh Classic, la sèrie Quadra, els Macintosh LC molt extesos en l'àmbit educatiu, la sèrie Macintosh Performa, els portàtils PowerBook i la sèrie Power Macintosh. Tota aquesta gamma de nous productes es la que van recollir i divulgar les revistes que es van incorporar a partir de 1990 al mercat editorial espanyol. En la seva immensa majoria s'ha tractat de versions castellaneres de publicacions anglosaxones consolidades en altres mercats editorials, es trencava així la interessant temptativa de les capçaleres inicials com *La manzana informática*. La primera revista d'aquesta nova estratègia comercial va ser *Mac User* d'Amèrica Ibèrica apareguda en 1990. En 1992 va entrar en competència IDG que va publicar la versió espanyola del seu *MacWorld*. Un any més tard, aquesta mateixa editorial publicava un interessant suplement *Infomacworld* que va desaparèixer en 1994. *Macpeople* de l'editorial barcelonina Pàgina Uno va intentar reprendre la tradició de les revistes autòctones però la seva vida fou efímera. En 1995 edicions Zinco Multimedia, que tenia centrada la seva activitat en l'edició de còmics i de jocs de rol, va posar en circulació *Macformat*, la versió espanyola de la britànica homònima del grup Fortune i un any després va ampliar la seva presència en aquest segment editorial amb una segona revista, *El Mac*.

Malgrat l'optimisme que es podia dependre d'una oferta editorial tan nodrida durant els anys 90 el nivell d'implantació dels productes de la companyia Apple no es corresponia exactament amb el dinamisme editorial. En el primer número de *Macformat*, Nuria Almirón encapçalava un article amb aquesta pregunta: “¿Por qué hay tan pocos Macs en nuestro país?”:

“En España aún somos pocos los que utilizamos Macintosh. Mucha gente se pregunta por qué la compañía de la manzana, líder de ventas de ordenadores personales en estos momentos en EE.UU. por encima de Compact e IBM y con el 14% de cuota de mercado (según datos de Data Quest para diciembre pasado) sólo tiene una cuota de mercado del 5,9% en este país (según esa misma fuente). Esta misma gente no entiende por qué en países como la vecina Francia el Mac está mucho más extendido que en España y se codea con los PCs en las oficinas y despachos a niveles parecidos a como lo hace en Estados Unidos (que sigue siendo poco pero que al menos es muchos más que aquí). ¿Por qué nuestro país es un reino de taifa de los PCs?” (Nuria Almirón, 1995: 11)

A finals dels anys 90 el panorama editorial va canviar dràsticament. Amèrica Ibèrica va tancar *MacUser*, tot i ser una revista consolidada i amb prestigi en altres països com el Regne Unit. Ediciones Zinco Multimedia va passar a mans de MC Ediciones i en la reestructuració de les línies editorials es va prioritzar la rendibilitat de les revistes sobre el lleure informàtic i es va prescindir de *Macformat* i *El Mac*, entre d'altres. Només quedava en el mercat *MacWorld* d'IDG, que havia vist créixer la seva difusió dels 6.249 exemplars de 1994 als 8.574 de 1999. Aquesta situació havia recollit, en part, la situació econòmica de l'empresa i el descens en el seu nivell de vendes arreu del món. En 1996 Apple va passar de controlar una quota del mercat mundial del 12 % a situar-se només en el 7 %⁵⁵. Les guerres de preus que van sacsejar el mercat informàtic i l'aclaparador domini de l'estàndar d'IBM van contribuir decisivament a aquesta crisi que va fer perillar la pervivència de la companyia.

A finals de 1998 la crisi semblava haver-se superat. La companyia va renovar la seva estratègia, va col·laborar amb Microsoft i va presentar una autèntica revolució informàtica: iMac, un ordinador que integrava mòdem i lector de CD-ROM i amb accés directe a la xarxa Internet. Més tard es presentava a Espanya Power Mac G4, l'ordinador més ràpid de la història d'Apple. Aquest nou dinamisme empresarial i l'atractiu permanent dels Macintosh van propiciar a principis de 1999 que Infotechnologies, una editora catalana, col·loqués en el mercat *Mac Bit*, una publicació dirigida als usuaris no professionals i la darrera incorporació en aquest segment editorial.

⁵⁵ Badía, Félix, “El caso Apple”, *La Vanguardia*, 6 d'abril de 1996.

5.6.3 Guies de compres

Una de les components essencials de les publicacions comercials sobre els productes tecnològics ha estat la publicitat. Julio Miravalls en un breu article publicat en *El Mundo* en 1995 es feia aquesta pregunta: “¿Qué busca el lector en las revistas de informática? Probablemente, publicidad. Es decir, el anuncio puntual de las novedades”. Aquesta informació ha estat present des de les primeres revistes d’aquest sector i ha pres múltiples formes: des de la tradicional contractació d’espais en les publicacions per inserir anuncis fins a la constitució o l’impuls de revistes per part dels propis fabricants, passant per les anàlisis comparatives dels productes. No seria exagerat d’afirmar que les revistes comercials, juntament amb d’altres mitjans, han contribuït a fomentar el consum de productes i serveis relacionats amb les TI. Una prova d’aquesta funció és l’existència de revistes dedicades exclusivament a orientar el comprador. Totes les publicacions comercials han inclòs seccions per avaluar el mercat i descriure comparativament els productes que s’hi poden trobar, però cap no podia oferir una informació tant exhaustiva com les guies per a compradors.

La primera revista del sector que va aparèixer va ser una publicació anual, *Guía del comprador de informática*, editada per Haymarket. Es tractava d’una revista molt ben elaborada i completa, on es combinava la informació factual amb interessants articles de fons que repassaven l’evolució del mercat. Una periodicitat tan dilatada com l’anual va ser l’impediment que va limitar la pervivència de la revista, sobretot quan anys després van aparèixer noves capçaleres que renovaven la informació mensualment com *Report computer* i *¿Qué ordenador compro?* Aquesta darrera és la que ha tingut una trajectòria més exitosa en mantenir-se com a referent per als compradors des de la seva aparició en 1987. Les guies de periodicitat mensual com la de Moredi han estat eines molt pràctiques per a l’usuari que ha volgut conèixer de forma puntual les novetats i la situació general del mercat. També les grans companyies editorials han intentat posicionar-se en aquest segment de publicacions. Concretament, América Ibérica i BPE. La primera amb un anuari, *Guía PC Magazine*, que reprenia la fórmula iniciada per Haymarket i sortia al mercat amb el suport de la capçalera més comercial de l’empresa. A diferència de la revista de l’antic Grup Doima, la guia d’América Ibérica

ha tingut més vigència i prestigi. BPE va llençar una revista bimestral, *Guía del comprador de informàtica personal*, d'un tarannà força discret i que va desaparèixer en 1997.

Taula 18. Guies de compra aparegudes en el mercat editorial

Any	Publicació	Periodicitat	Editorial
1983	<i>Guía del comprador de informàtica</i>	Anual	Haymarket
1983	<i>Informática práctica</i>	Bimestral	Inter Red
1986	<i>Report computer</i>	Mensual	Edimasa
1987	<i>Qué ordenador compro</i>	Mensual	Moredi
1987	<i>Guía PC Magazine</i>	Anual	América Ibérica
1993	<i>Guía del comprador de informàtica personal</i>	Bimestral	BPE
1994	<i>Computer Sales</i>	Mensual	Computer Info

[Font: elaboració pròpia]

5.6.4 Les revistes sobre videotex

A finals de la dècada dels 70 es comencen a materialitzar els primers intents d'acostar els serveis d'accés a la informació electrònica a un públic massiu. Amb anterioritat aquests serveis s'adreçaven a un tipus d'usuari molt restringit. Es tractava de serveis costosos econòmicament i força complexos des del punt de vista tècnic i també documental, és a dir, calia conèixer en profunditat els fonaments de la cerca teledocumental, per aquesta raó la recerca d'informació continguda en grans bases de dades estava limitada a professionals provinents d'àmbits tècnics, científics i acadèmics.

El videotex, sistema de transmissió de dades que combina l'ús d'un ordinador, un terminal especial o bé un aparell de televisió, connectat a la xarxa telefònica a través d'un mòdem, va esdevenir en la història de les TI el primer sistema de comunicació de masses a utilitzar tècniques informàtiques i posar-les a l'abast del gran públic.

Estem davant de la primera mostra d'un servei telemàtic de consum amb un maneig molt simple i amb una oferta multifuncional (informació, comunicació, transaccions, lleure) per interessar tota mena de públics. Tot i que el videotex representa l'accés a fonts d'informació remotes des de la llar, no és l'únic intent d'acostar la telemàtica al gran públic: el teletext, i més tard l'audiotext, han estat altres fites de la telemàtica de consum que ha tingut en la xarxa Internet el seu paradigma.

Al llarg de la dècada dels 80 el sistema videotex es va anar extenent pels països occidentals, tot i que el grau d'arrelament i desenvolupament va ser desigual. Així a França es va seguir una estratègia diferent a la resta de països europeus. La Direcció General de Telecomunicacions (DGT) va fer un enorme esforç per estendre el videotex com una tecnologia d'ús domèstic, per això, la DGT distribuïa gratuïtament als usuaris els terminals i els mòdems. En 1989, la DGT havia distribuït més de quatre milions de *minitels*, nom que rebien els terminals (Recoder; Abadal; Codina, 1991: 28). A Espanya el videotex també s'ha trobat sota el control de l'Estat, ja que ha estat desenvolupat per la companyia Telefónica i ha rebut el nom d'Ibertex. Les primeres proves van tenir lloc l'any 1982 amb motiu de la celebració dels Campionats Mundials de Futbol. Posteriorment es va crear l'APV, Asociación Española de Proveedores de Servicios Videotexto. El servei Ibertex ha estat usat majoritàriament per empreses i professionals i la seva implantació entre el gran públic ha estat escassa, a pesar que en 1995 havia arribat a comptar amb prop de 600.000 usuaris i més de 850 serveis disponibles.

Malgrat la desigual implantació del videotex i la tímida extensió entre el públic, la seva existència va propiciar el sorgiment d'un conjunt de revistes especialitzades en el tema. CIDA O va publicar en 1983 la primera revista sobre el nou sistema telemàtic, *Videotex, sistemas y aplicaciones*, que va tenir una trajectòria força irregular. Estava orientada fonamentalment al sector empresarial. Mostrava les possibilitats que oferia el videotex com a eina d'accés a la informació, alhora que permetia conèixer a les empreses un nou canal per enfortir la seva imatge corporativa i ampliar la seva línia de negoci. Aquesta publicació va aparèixer en un moment en què el nivell d'implantació

del videotex a l'Estat espanyol encara era molt reduït i no existia un públic suficientment nombrós com per garantir la viabilitat econòmica d'un projecte editorial, per aquesta raó la seva vida fou tan breu. Va desaparèixer a finals de l'any 84.

Fins l'any 1989 la informació sobre el videotex no disposa de cap altra publicació exclusiva. Són les revistes generalistes del moment les que actuen com a mitjans de divulgació de les novetats i les que descobreixen les potencialitats comunicatives i de servei que ofereix el nou sistema. En 1989 neix TV4 (Telematic, Videotex, Quattro) una editorial catalana amb seu a Barcelona que serà la més activa i dinàmica d'aquest sector. Així, entre 1989 i 1995 col·locarà en el mercat cinc capçaleres sobre videotex. La primera va ser *MTV magazine telematic videotex: revista de videotex y nuevas tecnologías*. Apareguda el març de 1989 és una publicació eminentment divulgativa que pretén potenciar l'ús del nou sistema telemàtic. D'aquí el to de bona part de les seves seccions: entrevistes amb personalitats de diferents àmbits que comenten la seva experiència amb el videotex, descripció dels continguts informatius i de serveis de proveïdors, notícies breus vinculades al sector i un col·leccionable mensual que des dels primers números mostrava els aspectes més tècnics de la configuració i connexió des de la llar. En novembre del mateix any es publica com a suplement mensual d'*MTV magazine*, *MTV monografic*, dedicada a recollir la informació sobre diferents sectors d'activitat disponibles a través de videotex. Potser l'eina més útil que va publicar TV4 va ser *Guía videotex-ibertex: guía de consulta del sector videotex*, un complet directori de tots els serveis disponibles amb els codis d'accés i amb la descripció del seu contingut. Juan Carlos Menal, director de totes les publicacions de l'editorial TV4 donava la benviguda a la *Guía videotex-ibertex* en aquests termes:

“El mundo del videotex es el mundo de la información. Un mundo lleno de servicios, productos y empresas. Por todo ello, era imprescindible una publicación que pudiera asumir el papel de ordenador y divulgador de toda esa información. Empezando por el cómo conectar, que comprende las secciones de terminales y tarjetas de emulación, y siguiendo con el quién conectar, que ofrece un listado exhaustivo de los proveedores de información y el modo de acceder a ellos, esta guía recoge toda la información que el mundo del videotex genera” (*Guía videotex*, maig 1989: 3)

Entre 1991 i 1992 apareix *Protagonistas los usuarios: revista del usuario de la línea telefónica y de la red Ibertex*. Es pot considerar la primera publicació comercial dedicada exclusivament al tema de la telefonia. Finalment cal ressenyar la darrera de les publicacions del segell TV4, es tracta d'*Auvi* i va tenir una vida de dos anys, des de 1993 fins al 1995.

Hi ha altres dues publicacions significatives que se situen, no en l'entorn de les editorials comercials, sinó que són canals de comunicació vinculats a grups d'usuaris i a associacions de proveïdors del servei videotex. Així, en 1990 neix *AUVE* publicada per l'Asociación de Usuarios de Videotex España, que perllongarà la seva trajectòria fins l'any 1996. És la capçalera amb una vida més dilatada. L'any 1992 va aparèixer el *Boletín videotex: revista de actualidad videotex*, publicada per APV (Asociación Española de Proveedores del Servicio Videotex), encarregada d'agrupar totes aquelles empreses, entitats i institucions que subministren pàgines d'informació al servei. Entre els seus membres han destacat grans magatzems, agències de viatges, empreses asseguradores, entitats financeres, cambres de comerç i empreses editorials i periodístiques, com la mateixa TV4.

Caldria fer esment en aquest apartat d'una darrera revista vinculada al sector del videotex. L'any 1994 apareix *La Revista de la telemática y la información*, editada a Barcelona per Redes de Servicios Multimedia. Des del seu primer número deixa ben clara la vocació de servei orientada a les *pymes*.

“Desde el primer número de *La Revista*, hemos querido dejar claro que nuestra principal preocupación es la actividad y la vida de las pymes en este sector [servicios de información electrónica]. Pues bien, hemos iniciado una serie de artículos que nos permitan, en primer lugar situar el negocio de las pymes frente al del operador, para posteriormente ir dando a conocer la actividad específica de estas empresas y culminar en la formulación de una serie de propuestas cuya finalidad es la de estimular la actividad del sector” (*La Revista*, juliol-agost: 5)

En aquest context cal situar la tasca i la pervivència d'aquesta publicació. Ha estat un canal de comunicació que ha pretès apropar el sector de la informació electrònica al

món empresarial, per tal que aprofités les seves possibilitats. L'any 94 quan es llença al mercat *La Revista*, la telemàtica no se circumscriu només al videotex, s'apunta ja el que es configurarà com el paradigma de la telemàtica de finals de segle: Internet. Així doncs, la capacitat o l'habilitat de no perdre de vista les transformacions tecnològiques i les seves repercussions quant a l'obsolescència d'altres sistemes com el videotex és el que explica que *La Revista* es pugui considerar la darrera publicació especialitzada en videotex i, alhora, una de les primeres que es dediquen al fenomen Internet.

El declivi i la desaparició d'aquesta gamma de publicacions ve marcada per l'extensió social d'Internet i la seva posterior consolidació en la segona meitat de la dècada dels 90. Si bé és cert que el videotex com a sistema d'accés a informació electrònica no va desaparèixer per la presència i consolidació de la Xarxa, és cert que bona part del seu atractiu inicial, simplicitat, multifuncionalitat, economia, va quedar eclipsat per Internet.

5.6.5 La premsa sobre el lleure digital: jocs d'ordinador i videojocs

Diego Levis ha analitzat l'evolució i l'impacte dels videojocs i ha destacat l'important paper que ha jugat la dimensió lúdica de les TI a l'hora de configurar la transició que s'experimenta cap a la societat de la informació.

“Los videojuegos son el primer medio de masas nacido en la era informática. Precursores de los actuales sistemas multimedia interactivo y etapa inicial del encuentro entre el ordenador y el televisor, los juegos informáticos marcan el rumbo hacia nuevas formas de ocio virtual. Son millones los niños, jóvenes y también adultos que juegan de manera habitual a los videojuegos en sus diferentes variantes. Han cumplido, de este modo, un papel decisivo, aunque escasamente valorado, en el proceso de informatización de la sociedad.” (Levis, 1997: 7)

La nostra intenció en aquest apartat és mostrar l'evolució d'aquest sector industrial i la seva incidència en la constitució d'una oferta editorial. Es defugen les consideracions sobre els continguts de l'oferta lúdica dels videojocs, així com les consideracions socials sobre l'impacte que poden ocasionar entre els seus usuaris.

Quan s'usa de forma genèrica el terme 'videojoc' cal tenir present en quin suport es presenta aquest producte, perquè es poden distingir quatre tipus diferents: màquines per a sales recreatives, ordinadors personals, consoles domèstiques i consoles portàtils. Tot i que l'èxit inicial dels videojocs va tenir lloc en les sales recreatives, l'interès socioeconòmic i el desenvolupament tecnològic dels jocs informàtics està determinat per l'evolució del mercat de les videoconsoles domèstiques. Un mercat que durant el darrers anys ha estat controlat per les empreses japoneses. La seva incidència quant a l'aparició de publicacions especialitzades cal situar-la en el moment d'expansió de la informàtica domèstica i la pròpia evolució de la tecnologia ha imposat certs períodes en el tipus de revistes i els seus continguts.

Per comprendre millor la significació dels videojocs cal fer un breu repàs de la seva trajectòria. Com ja s'ha comentat anteriorment el naixement de la indústria del lleure informàtic s'ha de situar en la primera consola que comercialitzà Atari en 1975. Entre 1979 i 1982 les vendes de videojocs van créixer espectacularment i Atari era l'empresa dominadora del mercat. El sorgiment en aquest període del microordinador va ser un factor decisiu per incorporar la informàtica a la vida domèstica i, sobretot, a partir de l'enorme oferta lúdica que ràpidament es desenvolupà.

A finals de 1982, els fabricants de videojocs van iniciar una guerra de preus que va afectar la pervivència global del sector. La fallida del mercat de les videoconsoles va fer que molts observadors creïessin que havia arribat l'hora dels microordinadors. Inesperadament va sorgir la consola del fabricant Nintendo⁵⁶ amb una qualitat molt superior als productes precedents, era 1984. L'èxit va ser aclaparador perquè els seus jocs començaven a semblar-se als que es podien trobar a les sales recreatives i el seu preu estava molt per sota dels ordinadors. Nintendo representava en 1988 entre el 85% i el 90% del mercat dels videojocs domèstics en els Estats Units i el Japó.

⁵⁶ En 1889 la família Yamauchi va fundar Nintendo en la ciutat japonesa de Kioto per fabricar jocs de cartes. En la dècada dels 70 es van especialitzar en jocs electrònics i en la dècada següent es va consolidar com la principal empresa fabricant de consoles portàtils del món.

La pugna entre ordinadors i consoles semblava decantar-se a favor d'aquestes últimes. En 1988 entrava en escena Sega⁵⁷ i treia al mercat la primera videoconsola amb un processador de 16 bits, Megadrive. Nintendo contraatacava un any després amb la indiscutible reina de les consoles portàtils: Game Boy. La pugna no s'aturà i, coincidint amb l'arribada de Megadrive als mercats europeus, Sega llença la seva pròpia consola portàtil: Game Gear. Nintendo va respondre immediatament amb la Super Nintendo.

La consolidació d'ambdues multinacionals en el panorama europeu es va produir entre 1988 i 1989. L'extraordinària acceptació de les consoles de 16 bits va provocar un creixement espectacular de les vendes de les principals empreses del sector: fabricants de videoconsoles i desenvolupadors dels programes de jocs. En 1992 els videojocs representaven prop del 10% del mercat mundial de l'audiovisual i Nintendo i Sega es van situar entre les deu primeres empreses audiovisuals del món.

A principis dels 80 Sony⁵⁸ i Philips havien creat el CD i Nintendo, en la seva fèrria pugna amb Sega pel domini del mercat de les consoles, va encarregar a Sony el disseny d'un lector de CD per a la seva Super Nintendo. Aquí es troba l'origen de la PlayStation de Sony. El projecte en comú no es va materialitzar mai, tot i que Sony, a través de Sony Computer Entertainment va continuar treballant en solitari fins que va anunciar en 1993 l'aparició d'una nova consola. D'aquesta forma Sony s'afegia al mercat amb un producte que revolucionaria en pocs anys les xifres de vendes. A mitjan de 1999 havia venut més de 54 milions d'unitats i 430 milions de jocs arreu del món.

Sega va fracassar amb els productes que va comercialitzar en el moment de la irrupció de PlayStation i Nintendo 64, apareguda en 1996, tampoc no va poder desbancar el producte de Sony. Dreamcast de Sega va arribar fa relativament poc temps al mercat i

⁵⁷ En 1951 un nord-americà resident al Japó va veure l'oportunitat d'importar *juke boxes* i màquines recreatives per als soldats americans destinats a l'Àsia. L'empresa es va dir Service Games, i amb les dues primeres lletres de cada paraula es va crear el nom de SEGA. A finals dels 50, Sega va començar a desenvolupar i produir els seus propis productes al Japó, amb una activitat repartida en tres àrees: la divisió de màquines recreatives, la divisió de parcs per al lleure familiar i la dedicada a les consoles domèstiques. La divisió Consumer Products va néixer en 1983 i a mitjan dels 80 ja s'havia extès la moda de les consoles amb 8 bits

⁵⁸ La multinaciona japonesa Sony va ser fundada en 1946 i és la creadora, entre d'altres productes, de la TV Trinitron a color, del walkman i darrerament del DVD.

no es pot encara calibrar el seu futur, sobretot davant de la sortida a finals del 2000 de la Playstation 2 de Sony.

Els jocs d'ordinador des de mitjans dels 80 no podien competir amb les consoles, més econòmiques i amb jocs més espectaculars. A principis dels 90 tan sols destacava l'oferta dels ordinadors Amiga. Els ordinadors compatibles estaven enfocats al mercat professional més que al domèstic i els seus jocs s'ajustaven a un perfil d'usuari adult. No va ser fins a l'arribada dels Pentium que les aplicacions es van dissenyar amb un nivell de qualitat similar al de les consoles i va confirmar que també els PC podien ser bones plataformes lúdiques. Aquest salt qualitatiu de la informàtica domèstica denominada 'multimèdia interactiva' amb el comercialització de lectors de CD i la consegüent venda massiva de jocs en discos compactes va suposar, a partir de la segona meitat dels 90, una forta competència per als fabricants de videoconsoles.

La indústria dels videojocs movia en l'any 2000 més de 8.000 milions de dòlars anuals (1,5 bilions de pessetes)⁵⁹ i és un sector en expansió, gràcies a l'aparició de consoles concebudes com una potent eina de lleure digital i orientades a un ús familiar, no restringit exclusivament a un segment de nens i joves. Aquest canvi d'estratègia ha permès elaborar noves gammes de jocs, perquè el que veritablement sustenta aquest sector industrial i explica les raons de l'èxit de certes consoles, és l'àmplia oferta de jocs de qualitat. Anualment apareixen arreu del món més de tres mil novetats.

5.6.5.1 La implantació a l'Estat espanyol i l'evolució de les revistes sobre el sector

La implantació dels productes de les grans multinacionals japoneses s'inicia a finals de la dècada dels 80. Sega és la primera en 1987. Just un any després va tenir lloc el llançament de la consola de 16 bits: Mega Drive i en 1991 arribava el seu portàtil a color, la Game Gear. A partir del 92 es van anar succeint nous productes que guanyaven en potència i prestacions i, lògicament, s'acompanyaven d'una completa gamma de jocs. La primera publicació que s'ocupà dels nous productes provinents de la indústria japonesa va ser *Megaocio*, una revista independent i de periodicitat

⁵⁹ *La Vanguardia*, 17 maig 2000, pàg. 335.

mensual del grup BMF, que des de 1989 fins 1992 va informar sobre totes les novetats del sector. Els antecedents de *Megaocio* cal situar-los en l'àmplia oferta de revistes sobre programes per a ordinadors de fabricants com Sinclair o Commodore, d'entre els títols més significatius caldria destacar *Divertimentos*, apareguda en 1985, *Commodore Todo Juegos*, editada per Libros del Momento, *Superjuegos Extra* de Manhattan Transfer i l'emblemàtica *Microhobby* de la madrilenya Hobby Press.

5.6.5.1.1 Revistes sobre videoconsoles i videojocs

Després de *Megaocio*, el Grupo Zeta va llençar la revista més veterana del sector, *Superjuegos*, homònima d'una altra publicació de Manhattan Transfer, però amb trajectòries totalment diferents. *Superjuegos* ha intentat des del seu inici no restringir el seu públic lector i per aquesta raó ha orientat la seva estratègia a tota mena de productes del lleure digital: videoconsoles i jocs d'ordinador. Segons les dades que subministra la pròpia editorial el seu lector és molt jove i la difusió mitjana era per a 1999 d'un 85.000 exemplars mensuals, encara que en anys anteriors havia superat la xifra de 100.000 exemplars.

La presència a Espanya dels productes de l'empresa Nintendo arrenca de l'any 1991, quan l'empresa distribuïdora de programari Erbe va obtenir la llicència oficial per distribuir la consola portàtil Game Boy. Després de l'arribada de Sega les condicions per al creixement del mercat existien: el mercat espanyol entrava en els plans d'expansió dels dos gegants japonesos i la maquinària del màrqueting es va posar a funcionar i es van buscar les vies per donar a conèixer els nous productes. En octubre d'aquell mateix any, José Ignacio Gómez Centurió, conseller de Hobby Press, publica la primera revista exclusiva de videojocs de consola del país: *Hobby Consolas*, amb el suport publicitari inicial d'Erbe. La promoció escollida per la publicació per promoure les seves vendes va ser regalar un miler de Game Boys en els seus primers sis números. En 1992 Erbe portaria a Espanya la Super Nintendo i uns anys després es crearia la filial espanyola de la multinacional japonesa.

Com s'ha comentat en seccions precedents *Hobby Consolas* s'ha constituït en una de les capçaleres de referència del sector, la seva implantació i les xifres de venda i difusió ho avalen amb escreix. Segons les dades que ofereix OJD la difusió mitjana en el primer trimestre de 2000 era de 82.354 exemplars. La significació d'aquesta revista també es reforça amb l'organització anual que duu a terme d'un certamen per premiar els millors videojocs del mercat. D'altra banda, els professionals del sector han reconegut la tasca desenvolupada per *Hobby Consoles* amb la concessió del premi instituït pel programa de ràdio Game40 a la millor revista dels anys 1996 i 1997.

Sense arribar mai al nivell de difusió de la principal capçalera de Hobby Press, a partir de 1992 van anar incorporant-se altres títols que es recullen en la taula 19, tots ells corresponen a revistes que informen sobre les novetats del sector però no estan vinculades a cap producte o fabricant en concret.

Taula 19. Revistes sobre videojocs i videoconsoles

Publicació	Editorial	Any d'inici
<i>Superjuegos</i>	Ediciones Reunidas	1990
<i>Hobby Consolas</i>	Hobby Press	1991
<i>OK Superconsolas</i>	Multipress	1992
<i>Todo Pantallas</i>	Intermedios	1993
<i>Hobby Hi Tech</i>	Hobby Press	1995
<i>Última generación</i>	MV Ediciones	1995
<i>Mega Games</i>	Prensa Técnica	1999
<i>Loading</i>	Aurum	1999
<i>Juegos & Cía</i>	Hobby Press	2000

[Font: elaboració pròpia]

Revistes sobre Sega Multimedia

La primera revista que es va ocupar de manera exclusiva dels productes de Sega va ser *Megaforce: la revista de los juegos Sega*. Editada per Primavera va aparèixer en 1992.

Un any després *Todo Sega* de Hobby Press va contribuir a reforçar la informació sobre la multinacional japonesa fins que es decidí de suprimir-la en 1996 coincidint amb la davallada del volum de negoci de Sega arran de certs fracassos i l'aclaparador èxit dels productes de Sony amb la seva PlayStation. La manca d'un títol sobre la multinacional es va prolongar fins el 1999 quan es anuncià el llançament de Dreamcast, la videoconsola que intentaria competir amb l'estrella de Sony. Així entre 1999 i 2000 s'han succeït tres novetats: La *Revista Oficial de Dreamcast* de Hobby Press, *Dream Planet* d'Aurum i *DC Magazine* de l'editora barcelonina MC Ediciones.

Taula 20. Revistes sobre els productes Sega Multimedia

Publicació	Editorial	Any d'inici
<i>Megaforce</i>	Primavera	1992
<i>TodoSega</i>	Hobby Press	1993
<i>Dreamcast</i>	Hobby Press	1999
<i>Dream Planet</i>	Aurum	1999
<i>DC magazine</i>	MC Ediciones	2000

[Font: elaboració pròpia]

Revistes sobre Nintendo

Des de l'aparició de *Hobby Consolas* poques han estat les revistes que de forma exclusiva s'hagin ocupat dels productes de Nintendo. Això no vol dir que no hagin tingut ressò, o que hagin estat títols ocasionals sense consolidació en el mercat, al contrari. Al marge de *Super XS* de l'editorial Avantgarde, amb una trajectòria discreta, poc més de dos anys d'existència, a finals del 2000 hi havia en el mercat dues importants capçaleres: *Nintendo acción* de Hobby Press des de 1992 i la darrera a incorpora-se, *Magazine 64* de MC Ediciones.

Taula 21. Revistes sobre els productes Nintendo

Publicació	Editorial	Any d'inici
<i>Nintendo acció</i>	Hobby Press	1992
<i>Club Nintendo Erbe</i>	CNE	1992
<i>Super XS</i>	Avantgarde	1993
<i>Games World</i>	MC Ediciones	1999
<i>Magazine 64</i>	MC Ediciones	2000

[Font: elaboració pròpia]

Revistes sobre els productes Sony

La PlayStation X va arribar a Espanya en el setembre de 1996 quan ja es portaven venudes més de 4 milions d'unitats en tot el món, l'èxit estava garantit i la possibilitat de negoci per a les revistes del sector també. En aquest segment destaquen els títols de MC Ediciones. *Play Station Magazine* va sortir al mercat amb el segell d'Ediciones Zinco Multimedia i sota la llicència de l'editorial Furtune, que publica una revista homònima a altres països europeus. El dinamisme del mercat d'aquesta plataforma de videoconsoles va impulsar des de la seva irrupció a l'Estat espanyol un enorme creixement del nombre de revistes. A finals de 1998 s'havia superat la xifra del milió d'unitats venudes. Aquesta situació va afavorir, no únicament la proliferació de les cinc capçaleres que a finals del 2000 hi havia en el mercat editorial, sinó l'increment en la tirada d'algunes d'elles, com la de *Play Station Magazine*.

Taula 22. Revistes sobre els productes Sony

Publicació	Editorial	Any d'inici
<i>Play Station Magazine</i>	MC Ediciones	1997
<i>Play Station Power</i>	MC Ediciones	1998
<i>Planet Station</i>	Aurum	1998
<i>Playmanía</i>	Hobby Press	1999
<i>PSM</i>	MC Ediciones	1999

[Font: elaboració pròpia]

5.6.5.1.2 Revistes sobre jocs d'ordinador

El dinamisme de la indústria de les videoconsoles ha quedat reflectit en el nombre de títols que durant la dècada dels 90 s'han incorporat a una oferta editorial diversa, d'acord amb l'existència de tres plataformes dominants en el mercat. En l'entorn del lleure informàtic vinculat als PC no es pot parlar d'un dinamisme semblant. Entre 1990 i 2000 només apareixen set revistes per a jocs d'ordinador com mostra la taula 23, mentre que en el mateix període es comptabilitzen 25 títols dedicats als videojocs i videoconsoles. Al costat de publicacions amb un considerable nombre d'anys en el mercat com *OK PC* i *Games PC*, a partir de 1995 comencen a incorporar-se nous títols com a resultat de l'eclosió del multimèdia i el creixement de l'oferta lúdica en suport òptic. Tower Communications, a través de la seva filial Abeto llença *PC Top Player* en 1995. També en 1995 neix *PC Zone*, la primera revista del Grup Zinco Multimedia dedicada al món del lleure informàtic i adreçada a un públic expert. Amb *Computer Gaming World* s'inicia la tendència a publicar nous títols sota la llicència d'editorials estrangeres. Després d'Amèrica Ibèrica és MC Ediciones qui segueix aquesta estratègia en substituir *PC Zone* per *PC Juegos y jugadores*, la versió espanyola de la nord-americana *PC Gamer*, número u en vendes en el segment de les revistes de jocs per a PC als Estats Units. Finalment 1999 Freeway, companyia vinculada al grup francès Freeway France i Press Image treia al mercat *PC Fun*.

Taula 23. Revistes sobre jocs d'ordinador

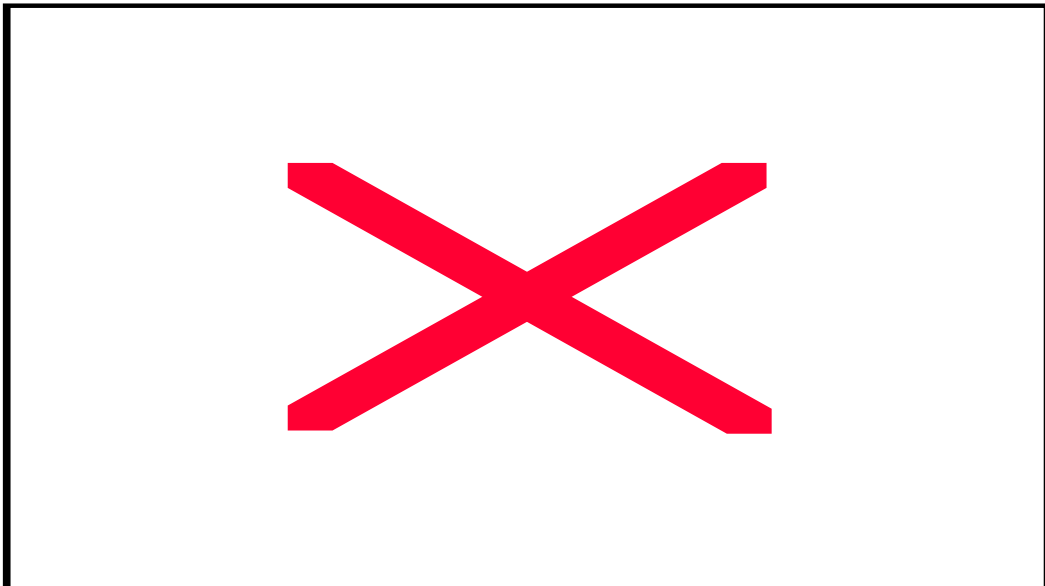
Publicació	Editorial	Any d'inici
<i>OK PC</i>	Multipress	1992
<i>Games PC</i>	F & C Editores	1993
<i>PC Player</i>	Abeto	1995
<i>Computer Gaming World</i>	Amèrica Ibèrica	1995
<i>PC Zone</i>	Zinco	1995
<i>PC juegos y jugadores</i>	MC Ediciones	1999
<i>PC Fun</i>	Ediciones Freeway	1999

[Font: elaboració pròpia]

5.6.5.1.3 Evolució del sector

A través de la gràfica 4 es pot copsar el procés constant de creixement d'aquest tipus de revistes, alhora que també queden reflectits els punts d'inflexió que han marcat l'evolució del sector industrial vinculat al lleure informàtic. Així, la crisi que es va produir entre 1993 i 1994, es tradueix en un estancament quant al nombre de noves capçaleres en el mateix període i que es podria complementar amb dades relatives a la difusió de les principals revistes: *Hobby Consolas* tenia una difusió l'any 1993 que se situava per damunt dels 120.000 exemplars i a partir dels anys següents va baixar vertiginosament fins a caure per sota dels 90.000. D'altra banda, el moment de recuperació d'aquest sector industrial i d'eclosió del consum d'aquest tipus de productes també es posa de manifest a partir de 1998 quan l'augment de títols tradueix dos fenòmens molt significatius: la irrupció en el mercat de noves plataformes de videoconsoles i l'extensió del multimèdia domèstic i la consegüent proliferació de jocs per a ordinador.

Gràfica 4. Publicacions vives durant el període 1990-2000

[Font: elaboració pròpia]

5.6.5.2 El panorama editorial

De la trentena de revistes que conformen l'univers de les publicacions sobre el lleure informàtic aparegudes des de l'inici de la dècada dels 90, pràcticament la meitat es concentra en dues editorials: MC Ediciones i Hobby Press. És interessant de constatar que totes dues han diversificat la seva oferta de productes editorials per poder atendre els diferents segments de consum: les tres plataformes de videoconsoles i els jocs per a microordinador. Aquesta estratègia només la segueixen aquestes dues companyies. Existeix també un nombre significatiu d'empreses que només han llençat al mercat una sola revista, però a diferència de les iniciatives que es van posar en marxa entre 1985 i 1986 aquestes publicacions pertanyen a grups editorials més sòlids i que tenen en el mercat altres títols vinculats, en molts casos, a les TI, com és el cas de Prensa Técnica, editora de *Mega Games*, o d'América Ibérica, responsable de *Computer Gaming World*, en d'altres, la seva diversitat editorial abasta altres àmbits com és el cas d'Ediciones Reunidas, editorial del Grupo Zeta.

Taula 24. Editorials amb més nombre de títols publicats entre 1990-2000

Editorial	Publicacions
Hobby Press	7
MC Ediciones ⁶⁰	7
Aurum	3
Larpress ⁶¹	2

[Font: elaboració pròpia]

5.6.6 Les revistes especialitzades en multimèdia

La inquietud per emmagatzemar grans volums d'informació no ha estat un patrimoni del darrer quart de segle XX, ja existia en els anys 20. En el segle XIX, l'aplicació de l'òptica a l'emmagatzematge i recuperació d'informació era un fet en aquella època amb l'aparició de la fotografia. Edison va inventar el primer sistema per emmagatzemar informació codificada en la forma de cinta de paper per registrar codis

⁶⁰ S'inclouen els títols que es va començar a publicar Ediciones Zinco Multimedia.

⁶¹ S'inclouen els títols publicats per Multipress.

telegràfics. Més endavant l'optoelectrònica va permetre afegir so a la cinematografia, i en els 40, amb la invenció de l'enregistradora de cinta magnètica, es disposava d'una altra opció per conservar informació analògica. La segona meitat del segle XX ha estat testimoni de múltiples temptatives tecnològiques que aportessin un estàndard per a la gestió de grans volums d'informació en un suport eficient, econòmic i de qualitat.

A finals dels 70 Phillips i Sony van acordar compartir les seves tecnologies per tal d'establir un estàndard per enregistrar música codificada digitalment. I en 1980 van publicar un document conegut com el *Llibre Vermell*, on es detallaven les especificacions tècniques i el format que s'havien d'usar per a la creació dels CD (Compact Disc) i les seves unitats reproductores. En 1982 es van començar a comercialitzar els primers discos compactes musicals.

La revolució tecnològica que inauguren els suports òptics no va incidir únicament en la indústria musical. La naturalesa digital de la informació emmagatzemada en un disc compacte va suggerir immediatament la seva aplicació a l'emmagatzematge de dades d'ordinador. En 1983 va néixer la primera generació del disc compacte CD-ROM (*Compact Disc Read-Only Memory*), capaç d'emmagatzemar més de 200.000 pàgines impreses, o 540 Mbytes en un disc de 12 centímetres. En 1986 Phillips i Sony van publicar el *Llibre Verd* on especificaven els estàndards del CD-I *Compact Disc Interactive*, per proporcionar àudio, vídeo, gràfiques i text. El CD-I es va començar a comercialitzar als Estats Units en 1991⁶².

Després de l'aplicació en la distribució de música, el format que més incidència ha tingut en el mercat ha estat el CD-ROM. Les seves aplicacions comercials han estat diverses, tot i que com apunten Ernest Abadal i Mª Josep Recoder:

⁶² Al costat del CD-CA, CD-ROM i del CD-I l'evolució dels suports òptics ha proporcionat una àmplia gamma de formats i productes: CD-WORM (*Compact Disc Write Only Read Memory*); CD-V (*Compact Disc Video*); DVI (*Digital Video Interactivo*), CD-ROM-XA (*Compact disc Read Only Memory XA*); DVD (*Digital Versátil Disc*); DIVS (*Digital Video Express*); DON-WORM (*Disco Óptico Numérico Write Once Read Many*); DON-WARM (*Disco Óptico Numérico Write And Read Many*); tarjeta òptica; cinta òptica i paper digital.

“Per un costat, és un suport idoni per a la comercialització de bases de dades (la seva enorme capacitat d'emmagatzematge de dades, infinitament superior a qualsevol altre suport documental no òptic, els fa especialment adequats per aquesta tasca) i, per l'altre, disposa de moltes possibilitats en el camp de l'edició (obres de referència, diccionaris, publicacions periòdiques especialitzades, etc.)” (Abadal; Recoder, 1991: 24).

Si bé és certa aquesta apreciació, l'extensió comercial dels CD-ROM ha vingut de la mà de la seva dimensió interactiva i multimèdiaca i aquestes dues capacitats han fet atractiu aquest suport per a la distribució, sobretot, d'aplicacions informàtiques orientades al lleure domèstic. L'aparició del concepte 'multimèdia interactiu' va tenir lloc en els anys 90, en plena crisi del sector informàtic. Els motius d'aquesta crisi es poden trobar en la saturació del mercat professional i en la conversió al sector civil, després de la guerra freda, de nombroses empreses lligades a la indústria militar. L'estàndard multimèdia per a PC va respondre al canvi de la política comercial de les empreses informàtiques adreçant-se cap al mercat domèstic. Un mercat procliu a l'aprofitament al màxim de les possibilitats lúdiques dels ordinadors. Els intents de les empreses del sector per oferir continguts capaços d'atreure segments de públic que tradicionalment s'havien mantingut allunyats de la informàtica no van tenir fins aleshores l'acceptació esperada. El lleure informàtic va ser el motor que va fer créixer el nivell de vendes dels nous sistemes multimèdia i aquesta situació exigia del món editorial un gran esforç per fomentar la demanda de productes multimèdia de qualitat. El nombre de títols editats i venuts en els primers anys de la dècada dels 90 eren en el nostre país més que discrets. Un impuls importantíssim per aquest sector industrial va venir de la mà de les primeres revistes especialitzades en multimèdia i que, a diferència de les revistes sobre microordinadors, aquestes s'encapçalaven ara amb l'emblemàtica sigla 'CD'.

Va ser en 1993 quan va aparèixer la primera revista que es definia de forma explícita com dedicada a l'oferta multimèdia, *F & C multimedia*. Amb anterioritat, les informacions relatives a aquest tema es recollien en les publicacions generalistes, en les revistes adreçades als usuaris i en les dedicades al lleure informàtic. Els continguts d'*F & C multimedia* diferiran del model que es consolidarà a partir de 1994. *F & C multimedia* oferiria una visió panoràmica de la indústria digital amb una especial atenció

a la tecnologia audiovisual. Entre 1994 i 1995 sorgeixen la majoria de capçaleres sobre el tema i la seva estructura serà pràcticament idèntica: descripció i anàlisi de les novetats editorials, aplicacions de les TI a la creació multimèdia i presentació del nou maquinari arribat al mercat.

Anaya va ser la primera gran editorial que va col·locar a l'abast del públic una revista sobre el tema, *El usuario de multimedia*. Quan Amèrica Ibèrica va adquirir les capçaleres del grup Anaya va deixar de publicar-la. L'editora madrilenya Multipress va treure al mercat a finals de setembre de 1994 *CD Ware Multimedia*. Pocs mesos abans s'havia començat a editar *CD Classic* de l'editorial Ares. Global Communications va afegir a l'oferta d'aquest tipus de publicacions *Tech Multimedia News* a finals de 1994.

En 1995 amb la consolidació de l'audiència van entrar en joc les versions en castellà de títols anglosaxons. Hobby Press va posar en circulació *CD-Rom Magazine*, una producció amb llicència de la capçalera nord-americana *CD-Rom Today USA*. *Guía CD-Rom Today* editada per Zinco era publicada sota la llicència de la britànica Future Publishing i s'orientava als usuaris de PC, un any després va començar l'edició de *CD-Rom: la revista*, aquest cop ampliava el seu públic destinatari, ja que incloïa informació sobre els productes per a ordinadors Macintosh, així com un repàs de les novetats per a CD-I. Posteriorment van aparèixer dos títols més: *CD Media* de Tower i *CD Net* de l'editorial Prensa Técnica.

Un altre element comú a aquest tipus de publicacions ha estat l'autopromoció a través del regal de discos compactes que generalment incloïen demostracions de programes, jocs i aplicacions d'ús públic. Aquesta estratègia dirigida a potenciar la comercialització de la revista ha estat indirectament un mecanisme vital per impulsar la indústria editorial dels productes multimèdia i, alhora, de la seva extensió social. *La Vanguardia* en 1995, l'any de l'eclosió de les revistes del segment multimèdia, recollia una dada que corrobora aquesta tendència i que revela la significació i l'aportació de les publicacions en el desenvolupament d'una indústria i d'un mercat emergents.

“El inesperado éxito de las revistas multimedia ha disparado la difusión de los productos en soporte CD-Rom, de los que el año pasado se editaron un millón de ejemplares en España. (...) Del millón de discos CD-Rom producidos en España en 1994 más del 70 por ciento se difundieron por la docena de revistas multimedia e informáticas que han popularizado este nuevo soporte.” (*La Vanguardia*, 21 de maig 1995)

5.6.7 Revistes adreçades al sector de la distribució

El sorgiment de publicacions dedicades al canal de distribució de productes i serveis informàtics és una conseqüència directa de l'existència d'un mercat consolidat i que ha superat la crisi dels anys 1992 i 1993. Després del creixement constant del sector informàtic espanyol des de la segona meitat dels 80, moment en què l'ordinador progressivament s'incorpora com un electrodomèstic de consum, ningú no preveia un retrocés de la magnitud que va tenir el sector l'any 1992. Ja l'any anterior havia marcat l'inici d'una crisi en el sector de les TI. *Computerworld* es feia ressò d'aquesta situació quan anunciava els resultats relatius a l'any 1990, amb un creixement de tan sols un 5'6 %, en comparació als nivells de creixement experimentats en anys precedents. Més endavant la mateixa revista va elaborar un informe a partir dels resultats de les 100 empreses informàtiques més grans durant l'any 1992, les xifres demostraven que la caiguda del mercat interior se situava en torn al 5%. És a dir, el sector informàtic espanyol registrava, per primera vegada en la seva història, dades negatives. Aquesta situació s'agreujà encara més l'any següent. 1994 va significar un punt d'inflexió i la tendència negativa es va invertir. És en aquesta nova conjuntura econòmica que cal situar l'aparició d'un seguit de revistes vinculades al sector de les TI especialitzades en proveir d'informació als distribuïdors i professionals del comerç minorista de productes informàtics. La proliferació d'aquestes capçaleres ha estat un símptoma de recuperació econòmica del mercat i de maduresa comercial.

Des de 1993, any en què apareix la primera editorial dedicada al canal de la distribució d'informàtica, fins a les acaballes de l'any 2000, han aparegut en el mercat un total 10 capçaleres. Tot i que l'estructura interna de les publicacions ha estat molt similar, així com els seus objectius, sistema de distribució (subscripció controlada, és a dir, enviada gratuïtament al col·lectiu de directius de les empreses distribuïdores) i usuaris

potencials, les seves trajectòries han estat en alguns casos força divergents, tant, que algunes d'aquestes publicacions han tingut una vida efímera.

La font de finançament d'aquestes revistes gratuïtes és la publicitat dels anunciants. Aquests valoren el paper que hi juguen com a pont entre els fabricants i majoristes. Al seu torn, per als distribuïdors de productes informàtics la utilitat d'aquestes publicacions se centra en la qualitat de la informació que posen a la seva disposició. Una informació que ha de ser fiable i constantment actualitzada a través de les bases de dades de les empreses editores, i que ha de permetre conèixer puntualment les novetats i preus tant de fabricants com de grans majoristes. Els continguts d'aquestes publicacions s'han anat enriquint a mesura que han guanyat protagonisme en el sector comercial de les TI, de tal manera que les principals revistes han acabat incloent articles i reportatges sobre les novetats del sector, tant des del punt de vista estrictament empresarial, com des del punt de vista tècnic.

L'editorial madrilenya TAI va ser la primera a inaugurar aquest tipus de revistes amb *Pricebook*, tres anys després augmentava i diversificava la seva oferta amb *Newsbook*. L'any 1994 es va incorporar al mercat l'editorial Kunzer amb *PVD*, la gran competidora de *Pricebook*. Kunzer i TAI són les dues empreses amb una única línia de productes editorials especialitzats en el canal de distribució, que han col·locat en el mercat més d'un capçalera. Kunzer l'any 1996 va treure *News retail: la revista para el retail de consumo*, dirigida exclusivament a les empreses de distribució d'electrònica de consum: informàtica, telefonia, línia blanca i línia marró. A pesar del lideratge de TAI en el sector, Kunzer s'ha mostrat més activa i, entre 1999 i 2000, ha publicat dues noves capçaleres, que tot i no actuar com mitjans d'informació per al distribuïdor, sí són dues eines de gran valor, elaborades a partir de les bases de dades de què disposa l'editorial. Aquestes dues publicacions són, d'una banda *Monográficos profesionales*, una revista gratuïta adreçada als professionals de diferents sectors d'activitat per donar-los a conèixer els darrers avenços en TI aplicables als seu treball. A través d'aquesta publicació l'editorial ha mantingut la seva estratègia de màrqueting directe entre els gremis amb més necessitats d'informatització i més poder adquisitiu, com:

arquitectes, metges, notaris, o advocats. L'altra publicació és *¿Quién es quién en informática y telecomunicaciones?*, el primer directori editat a l'Estat espanyol que recull amb afany d'exhaustivitat els protagonistes d'aquest sector.

Coincidint amb l'edició d'Informat de l'any 1994 va aparèixer *Informárket*, editada des de Barcelona per Bolsa Profesional de Recursos Informáticos. A pesar que des del seu primer número garantien als seus anunciants que el cost per impacte en els clients finals era el més rendible del mercat, la veritat és que no va poder fer-se un lloc estable en el sector.

A partir de 1995 irrompen en el canal de la distribució les capçaleres de les grans empreses editorials. És un pas més en la seva estratègia de diversificació i especialització i un intent per dominar els principals segments del mercat editorial. La multinacional IDG és la primera a presentar-se amb *Dealer World*. A l'any següent d'estrenar-se es convoca el primer Premio Dealer World. És una estratègia que intenta prestigiar la publicació en un moment en què la competència amb les ja consolidades *PVD* i *Pricebook* és força dura. Però el dinamisme del mercat sembla que dona marge per a nous competidors⁶³. Business Publications España és l'altra gran editorial que dissenya un producte exclusiu per al professional de la distribució. El primer número de *PC Dealer* apareix el novembre de 1997. És una capçalera de l'editora holandesa VNU, de la qual ja existeixen per aquelles dates quatre versions –a Anglaterra, Itàlia, Holanda i Bèlgica- a més de publicar-se sota un altre títol a Portugal. *PC Dealer* es constitueix en la primera revista d'aquestes característiques amb implantació europea.

Novedades y noticias editada a Barcelona des de l'abril del 96 per una empresa del mateix nom ha estat la revista del sector amb una trajectòria més fugaç, a penes un any de vida. La darrera revista a incorporar-se en aquest segment editorial ha estat *Computer reseller news*, de periodicitat setmanal i apareguda el maig de 1999. Es tracta de la versió espanyola que publica MC Ediciones amb la llicència de la companyia nord-americana CMP Media Inc.

⁶³ Segons la revista *Intermedios* durant l'any 1998 aquest tipus de capçaleres era un dels més actius des del punt de vista publicitari amb un volum de 8.000 pàgines a l'any.

Taula 25. Revistes especialitzades en el canal de distribució de productes informàtics

Publicació	Any aparició	Editorial
<i>Pricebook</i>	1993	TAI
<i>PVD</i>	1994	Kunzer
<i>Informàrket</i>	1994	Bolsa Profesional
<i>Dealer World</i>	1995	IDG
<i>Computer dealer</i>	1995	Moredi
<i>Newsbook</i>	1996	TAI
<i>News retail</i>	1996	Kunzer
<i>Novedades y noticias</i>	1996	NyN
<i>PC Dealer</i>	1997	BPE
<i>Computer reseller news</i>	1999	MC Ediciones

[Font: elaboració pròpia]

5.6.8 Les revistes sobre sistemes operatius

Com succeeix en altres àmbits temàtics, la diversitat de publicacions especialitzades sobre els diferents sistemes operatius ha estat un reflex fidel de l'evolució tecnològica del sector i de les tensions comercials que s'hi han produït.

Els sistemes operatius han anat evolucionant durant els darrers quaranta anys a través de diverses generacions. La primera sorgeix a finals dels 50 i correspon als sistemes monousuari, semblants als que anys després seria DOS. La diferència bàsica és que es governava el sistema amb tarjetes perforades i no amb disquets. A mitjan dels 60 apareix Multics, un sistema que els especialistes qualificaven com a 'difícil d'administrar'⁶⁴. El mateix equip que va dissenyar Multics va crear UNIX en 1962 i va revolucionar el panorama de la informàtica. Era un sistema multitasca i d'accés multiusuari. En la dècada dels 70 arriba a les principals universitats nord-americanes i europees i poc temps després ja estaven disponibles les primeres versions comercials.

⁶⁴ Plaza, Carlos. *Historia de los sistemas operativos* <www.geocities.com/Heartland/Plains/3102>

Durant molts anys ha estat l'únic sistema usat en les xarxes amb grans ordinadors. UNIX s'ha constituït com a plataforma per a la base dels sistemes oberts. Els sistemes oberts han permès que en un mateix sistema s'empri maquinari i programari de diferents fabricants, amb la consegüent reducció de costos i la possibilitat de disposar per a una aplicació d'un ventall més ampli de programes i equipaments. L'extensió quant a l'ús d'aquest tipus de sistemes operatius va propiciar l'aparició l'any 1991 de les primeres revistes sobre el tema en el mercat editorial espanyol. En aquest any neixen tres revistes *Unix magazine: revista para los usuarios de sistemas abiertos* editada per la barcelonina Publimarket. Infoláser una editorial madrilenya va treure *Systemas abiertos*, capçalera amb vida efímera i *Unix System* de l'editorial PPI (Publicaciones Profesionales Internacionales) pertanyent al Grupo Doima. En 1995 va canviar el seu nom pel d'*Open Systems*. El perfil d'aquestes tres publicacions ha estat pràcticament idèntic. Des que va començar a difondre's l'existència de UNIX des dels Laboratoris Bell d'AT&T va donar lloc a una gran diversitat de versions i cada fabricant va desenvolupar els seus propis estàndards, IBM, AIX; Microsoft, XENIX; AT&T, System V. Aquestes revistes han proporcionat informació sobre les novetats de les diverses versions del sistema, les tendències dels fabricants i de les empreses competidores i han mostrat una panoràmica de la seva implantació.

En la dècada dels 70 apareix el primer ordinador personal i cada fabricant dissenya el seu sistema operatiu: Apple el Mac OS, IBM el CP/M, que després substituïria per DOS, creat per l'equip que dirigia Bill Gates. Mac OS va irrompre amb la interfície gràfica i DOS va intentar adaptar la potència de UNIX a un únic usuari. A mitjan dels 80 es produí una aliança entre IBM i Microsoft per la qual DOS seria substituït per OS/2. Però poc després l'aliança es va trencar i Microsoft va desenvolupar un sistema basat en la interfície gràfica del Macintosh. Naixia Windows en 1991 i pocs anys després es convertiria en el sistema operatiu més venut per a PC. A Espanya va ser l'editorial Anaya qui va treure al mercat en 1992 dues revistes que oferien puntual informació sobre les característiques de sengles sistemes, *El usuario de MS-DOS* i *El usuario de Windows*. Ambdues publicacions no estaven orientades a un lector professional sino a l'usuari de microordinadors. En el moment en què Amèrica Ibèrica

va adquirir les capçaleres del Grupo Anaya aquestes dues revistes van desaparèixer del mercat.

El període que va des de 1993 fins a 1996 es va caracteritzar per l'aparició de nous sistemes operatius. Microsoft va renovar Windows amb la seva versió Windows 95 i el projecte que havia iniciat a principis de la dècada dels 90 per elaborar un sistema orientat al món empresarial va veure la llum amb el nom de Windows NT. Altres fabricants com Apple i Sun van renovar els seus productes. A nivell editorial aquest període experimenta un canvi substancial: desapareix la totalitat de revistes aparegudes entre 1991 i 1992 i una nova empresa, Newtec Ediciones presenta en setembre del 1996 *Windows NT magazine*. El Director General de Microsoft Ibèrica, Joao Teixeira Gomes, donava en el primer número de la nova revista la seva benvinguda a la publicació en aquests termes:

“Para aquellas empresas que son partners de Microsoft, es un vehículo idóneo para dirigirse a una comunidad de usuarios en franca expansión y dar a conocer sus productos y servicios de forma directa. Para el usuario, es una herramienta que por su riqueza en contenido le va a ayudar a encontrar la solución idónea, y descubrir nuevas maneras de plantear y gestionar su instalación informática. (...)El carácter de independencia frente a Microsoft tanto de la editorial como de la propia revista hace que sea un foro de discusión ideal para encontrar ideas, nuevas maneras de acceder a la información y una nueva óptica desde la que se pueda contemplar y evaluar la gama de productos y soluciones Microsoft. Estamos convencidos del éxito de esta iniciativa habida cuenta del constante incremento en penetración de mercado que observamos en Microsoft Windows NT Server y la suite de soluciones Microsoft BackOffice.” (*Windows NT magazine*, setembre 1996: 3)

La realitat és que la nova publicació de Newtec traduïa la inèrcia del mercat, ja que Windows NT era en la segona meitat del 90 el sistema operatiu per a grans xarxes que competia amb UNIX i començava a constituir-se en l'estàndard. *Windows NT magazine* anys després canviaria la seva capçalera per adequar-se al nou producte de Microsoft, *Windows 2000 magazine: la revista estratègica para el profesional de Windows*.

L'incontestable domini de Microsoft en el segment dels sistemes operatius per a PC a principis dels 90 es va veure amenaçat amb el naixement inesperat de Linux. Linux és,

grosso modo, un sistema operatiu Unix per a PC. El seu creador és Linus Torvalds, un jove programador finès que en 1991 a l'edat de 21 anys, va crear un nou sistema operatiu com a divertiment personal. Torvalds va anunciar la creació de Linux en un grup de notícies a Internet. L'oferia gratuïtament a la vegada que convidava altres programadors a usar-lo i enviar-li correccions i millores per incloure-les en una propera versió. Des d'aleshores han participat en el seu desenvolupament centenars de voluntaris. Gràcies a Internet, Linux s'ha convertit en un fenomen mundial. En 1994 es va llençar la primera versió completa del sistema i en 1998 va rebre el suport, en forma d'inversions de capital, d'empreses com Intel i Netscape, fet que va fer créixer la credibilitat de Linux. A finals del 2000 es calculava que hi havia més de 10 milions d'usuaris i representava una alternativa real a Windows.

El creixement inesperat d'usuaris i entusiastes de Linux ha propiciat una demanda de publicacions especialitzades que s'ha vist satisfeta al llarg de l'any 2000. Dues han estat les editorials que han ocupat el segment: Prensa Técnica amb dues publicacions: *Linux Actual* i *Linux Journal*, i Tower Communications amb *Solo Linux*. Aquestes revistes han hagut de reflectir la inèrcia dels canvis que ha sofert aquest sistema operatiu. A diferència dels programes comercials que s'actualitzen cada dos o tres anys, en el món de Linux apareixen actualitzacions i millores menors cada poques setmanes, aquesta ràpida evolució ha estat recollida puntualment en els grups de notícies de la Xarxa i després ha passat a les premsa especialitzada.

5.6.9 Revistes sobre Internet

Des que la World Wide Web va veure la llum a finals de 1993 Internet no ha deixat de ser objecte d'atenció en els múltiples fòrums de debat sobre les TI. *Newsweek* va acomiadar l'any 95 designant Internet com "home de l'any". I ho va fer d'una forma simpàtica. Presentava a la seva portada un Santa Claus agraït amb la Xarxa, perquè ja podia treballar des de casa seva. 1995 havia estat per al setmanari nord-americà, "l'any d'Internet", així apareixia en el titular del seu últim número de desembre del 95. A partir d'aquell any el protagonisme de la Xarxa no ha deixat de créixer i hauria estat excessiu que es repetís un titular idèntic. Però el cas de *Newsweek* es només un

exemple de l'actitud dels mitjans de comunicació en relació al nou mitjà que representa Internet. Premsa, ràdio i televisió s'han encarregat d'amplificar el seu protagonisme, i de fer d'un fenomen tecnològic una notícia recurrent com mai abans no havia succeït.

Si es fa un breu repàs dels mitjans de comunicació de l'Estat espanyol es pot comprovar que també aquests, i en especial les publicacions especialitzades, des dels inicis de la dècada dels 90 s'han ocupat de la xarxa. En els mitjans audiovisuals Internet va deixar de ser un tema més de tertúlia radiofònica o una breu notícia en els informatius. La seva enorme significació social va obligar alguns mitjans a crear programes setmanals per explicar què és i quin aprofitament se'n pot treure. Les cadenes de ràdio van ser els primers mitjans audiovisuals a crear espais d'atenció a la Xarxa. A Catalunya, Ràdio4 en el seu programa *L'altra ràdio*, des de 1993 dedicava part del seu espai a la telemàtica i a Internet. Catalunya Ràdio emet des de finals de 1995 *L'internauta*, dirigit per Jordi Vendrell. En el món televisiu el primer programa sobre el tema el va emetre TVE-2 l'any 1996, el seu títol: *Redes*, centrat en l'aplicació de les noves tecnologies en el món de l'empresa, i on, com és lògic, també dedicava la seva atenció a la més important de les xarxes⁶⁵. El protagonisme en els mitjans impresos no ha estat menor. El *Periódico de Catalunya* l'any 1995 va incloure en la seva edició dominical una pàgina dedicada als internautes. *La Vanguardia* des de 1998 compta amb un suplement especialitzat en noves tecnologies. *El País*, també des de les mateixes dates va començar a publicar setmanalment un suplement amb el títol de *Ciberpaís*, que finalment s'ha constituït en una publicació independent de periodicitat setmanal dedicada íntegrament a recollir informacions sobre la xarxa Internet.

L'aparició des de la segona meitat de la dècada dels 90 de diverses revistes sobre Internet s'ha d'entendre com un capítol més del procés d'especialització de les

⁶⁵ A partir de 1996 van sorgir altres programes en altres canals televisius. Barcelona Televisió, una emissora local vinculada a l'Ajuntament de la ciutat va tenir en antena entre 1996 i 1997 el programa *Internet*, eminentment divulgatiu. Des de 2000 TVE-2 emet un programa concurs relacionat amb la xarxa titulat *Enréd@te*. Antena3 també des del 2000 incloïa en la seva programació *WebTV*. Canal 33 compta amb dos espais: *Catalunya Segle XXI* presentat pel periodista Manuel Campo Vidal i assessorat pels sociòleg Manuel Castells, la seva orientació sol girar entorn de la nova economia. *E* és l'altra programa del canal català a través del qual s'intenta apropar el món d'Internet als diferents àmbits professionals. També les programacions d'algunes de les plataformes digitals compten amb algun espai dedicat a la xarxa, aquest és el cas de *Red2000* de Vía Digital.

publicacions periòdiques de què s'ocupa aquest treball. Potser es podria objectar que no és del tot oportú d'incloure-les en una família tan àmplia i diversa, i que Internet va molt més enllà de la simple informàtica i que té com a tema d'estudi i reflexió una entitat pròpia i autònoma. El punt de vista que defensem des d'aquí és el d'incloure aquesta tipologia de revistes com a integrants d'una parcel·la més dins de les TI.

La història d'aquestes publicacions s'inicia el 1994. Al costat de la ja referida *La Revista de la telemàtica y la informació*, aquest mateix any l'empresa aragonesa Mediaclick va llençar al mercat la primera publicació dedicada íntegrament a Internet. El seu títol: *Click magazine*, una publicació que va combinar equivocadament precocitat i austeritat formal. El dèficit imaginatiu quant al disseny s'agreujava amb el nivell de complexitat dels continguts tècnics, fet que la va allunyar del gran públic. A pesar d'això van veure la llum tretze números, fet que demostra que abans de la seva desaparició existia una demanda d'informació sobre el tema prou consolidada.

D'entre la gran quantitat d'empreses proveïdores d'accés a Internet que van proliferar durant la primera meitat dels 90, alguna va decidir editar per als seus abonats un butlletí informatiu a través del qual donar a conèixer i descriure els serveis que proporcionava. El cas més significatiu correspon a l'empresa Servicom. Des de novembre de 1994 va començar a editar una revista mensual, *Servicom magazine*, comparable quant als continguts i disseny a les primeres publicacions comercials que des de l'any següent van competir per un creixent mercat.

Abans d'iniciar el recorregut per l'evolució de les revistes que van ocupar el buit deixat per *Click magazine* cal no perdre de vista que ha existit un altre tipus de publicacions que han dedicat la seva atenció a la realitat del Xarxa, tot i que el seu objectiu no hagi estat ocupar-se de forma exclusiva. Així, entre les revistes generalistes de més difusió *PC Actual*, *PC World* i *PC Magazine* han sovintejat números monogràfics o, fins i tot, suplementes especials. D'aquesta manera han intentat assolir un doble objectiu: no deixar de banda un focus d'informació cada cop més essencial en l'àmbit tecnològic i, a la vegada, no perdre quota de mercat davant de les primeres

revistes especialitzades sobre Internet. També des d'altres àmbits han sorgit publicacions tècniques o professionals que s'han ocupat de fer un seguiment d'aquells aspectes d'interès per als seus lectors. Un bon exemple el constitueix la revista *El Profesional de la Información*⁶⁶, actualment un dels millors canals per a bibliotecaris, documentalistes, arxivers i altres especialistes en la gestió d'informació per tal de conèixer i valorar les novetats que incideixen en els seus àmbits d'activitat professional.

L'últim trimestre de 1995 va ser el moment escollit perquè algunes editorials s'arrisquessin en un mercat incipient. La primera revista a veure la llum va ser *Supernet magazine* a l'octubre de 1995. L'empresa editora és el grup espanyol Tower Communications que l'any 94 ja tenia una destacada presència en el sector editorial amb tres publicacions: *PC media*, *Solo programadores* i *PC top player*. *Supernet* va ser en aquell moment una més de les incursions del grup en l'àmbit Internet. A través d'Abeto, empresa de Tower, comercialitzava altres productes com el col·leccionable *Gente Internet*, així com alguns directoris de recursos d'informació sobre diversos temes (esports, música, turisme) on se seleccionaven les millors seues web i els fòrums de discussió més interessants de la Xarxa. Aquests directoris es van deixar de publicar quan la majoria de revistes dedicaven una secció a recopilar mensualment el que Abeto renovava anualment.

Supernet es definia des de la seva capçalera com “la primera revista internacional para usuarios de Internet”. No és una publicació estrictament tècnica, encara que dediqui una part del seu espai a l'anàlisi de productes. Ha buscat un vincle entre “la materialización del cyberspacio y el ser humano” (*Supernet*, octubre 1995: 3), d'aquí que entre les seves contribucions hagin destacat les dedicades a analitzar les implicacions socials de la implantació de la Xarxa.

Ediciones Zinco Multimedia va iniciar la seua trajectoria editorial l'any 1994 amb la publicació de la *Guía CD-Rom*, dedicada exclusivament a l'estudi dels títols que es

⁶⁶ Des de 1998 és la continuadora d'*Information world en español*.

comercialitzaven en aquest suport. Mesos després va fer la seva aparició *Mac Format*, orientada al món dels ordinadors i es va convertir en la primera revista espanyola de la plataforma Macintosh quant a difusió. Coincidint amb el primer aniversari de l'aparició de *Guía CD-Rom*, al novembre de 1995, l'editorial va llençar al mercat dues noves publicacions: *CD-Rom La revista* i *Net conexión: la revista de la cultura Internet*, amb l'objectiu d'avaluar l'impacte social i cultural de les autopistes de la informació. La publicació va sorgir amb la intenció de ser un espai de debat i reflexió sobre la nova era de la informació. Segons el seu director José Saldaña, *Net conexión* “pretende ser también una herramienta útil para estar al día sobre la red, aunque no se sea un usuario real” (*Net conexión*, desembre 1995: 5)

El Grup Godó va aprofitar l'edició anual del SIMO de 1995 per presentar en societat, a través de la seva editora filial Mundo Revistas, *Web*, la primera publicació del grup especialitzada en TI. En el número de la seva presentació, José Ángel Martos, director aleshores de la revista i exdirector de la prestigiosa *Tecno 2000*, aclaria que no es tractava d'una publicació tècnica convencional i assenyalava com una de les seves prioritats mantenir-se fidel a la responsabilitat social que tot mitjà de comunicació té per donar a conèixer a la seva audiència la transcendència i possibilitats de les tecnologies. La revista naixia, doncs, amb una vocació divulgativa, concebuda com un nou espai de comunicació i informació i també com a generadora de notícies.

Hobby Press, editora especialitzada en publicacions sobre informàtica lúdica, va ser també una de les primeres a sumar-se a la iniciativa de crear una revista sobre la Xarxa. *Netmanía: la revista práctica para los usuarios de Internet* va aparèixer el març de 1996 i els seus primers números es van vendre conjuntament amb *PC Manía*. A partir del número de desembre de 1996 es va començar a comercialitzar per separat. *Netmanía* pràcticament no va justificar la seva raó de ser entre els lectors. I això es pot explicar per dos motius que no són excloents. En primer lloc, perquè semblava tenir molt clara la seva orientació si es coneix el perfil de la seva editorial. La capçalera de la revista era prou explícita des d'un bon principi: “Internet: el nuevo ocio”. La major part de la seva informació s'ha concentrat en la descripció de les webs més atractives

per als seguidors dels jocs d'ordinador, apassionats de la música pop, el cinema o els esports. En segon lloc, el coixí que ha suposat aparèixer de la mà de *PC Manía*, una revista amb una difusió de més de 44.000 exemplars mensuals, justifica que s'hagi estalviat energies per explicar a qui es dirigia la nova capçalera.

Aquesta primera generació de publicacions sorgides entre 1995 i 1996, per damunt de certes diferències de matís, comparteix un seguit de trets comuns: una estructura similar en el seu contingut temàtic que es podria dividir en tres grans blocs:

- **Reportatges.** S'inclouen aquí les aplicacions de la Xarxa a diferents àrees d'activitat social: mitjans de comunicació, creació artística, ciència, medicina, economia, lleure, etc. Hi ha d'altres dedicats a glossar la història, desenvolupament i implantació d'Internet a Espanya, segons comunitats autònomes, organismes públics i privats, etc. Tot plegat aquestes unitats informatives han pretès explicar què és Internet i superar les reticències existents quant al seu ús i a la seva aplicació en múltiples àmbits.
- **Selecció d'adreces d'interès.**
- **Eines.** Comprèn articles de contingut tècnic que mostren de forma didàctica com aprofitar una àmplia gamma de recursos, des de la creació de pàgines web, fins a obtenir el màxim rendiment del correu electrònic.

Aquestes semblances responen fonamentalment a la manca d'un públic amb interessos suficientment diversificats com per distingir els perfils de les publicacions. A pesar de les lleugeres diferències que s'intenten exposar en les respectives presentacions, totes s'adrecen a un mateix tipus de lector: aquell que se sent atret per la Xarxa, ja sigui un usuari real o no. La implantació d'Internet a l'Estat espanyol no permetia distingir entre altres categories d'usuaris per tal de garantir la supervivència de cada revista. Davant d'aquesta situació cal fer una lectura diferent de les dades. En aquests anys l'usuari experimentat obté la informació que desitja per altres canals alternatius a l'oferta editorial ressenyada fins ara. O bé, l'obté de la pròpia Xarxa a partir de publicacions electròniques i fòrums de debat, o bé, a través de les revistes estrangeres especialitzades, sobretot nord-americanes. Això no equival a dir que la qualitat de les

revistes espanyoles sigui deficient, sinó que responen a fórmules editorials molt similars amb continguts similars, perquè s'orienten a un mercat homogeni. En aquesta primera fase són publicacions generalistes que compleixen una enorme funció divulgativa i incentivadora de l'extensió social d'Internet, encara que el matisos existeixin. Així, ningú no dubta que *Netmanía* incideix en el caràcter lúdic que pot oferir la Xarxa, ja que és una característica definitòria del seu segell editorial. *Supernet* es dirigeix a l'internauta, però no renuncia a captar lectors que no disposen de connexió a Internet, per això la revista s'acompanyava regularment de discos amb navegacions simulades. *Web* i *Net conexión* s'han revestit de l'aurèola de ser àgores de paper sobre les implicacions d'Internet en la transformació dels nostres hàbits culturals, comunicatius, etc.

En 1996 s'incorpora una nova publicació a la nòmina de revistes sobre Internet. *Bitniks* es presenta des del seu subtítol com a *guía de la cultura digital*. Hi ha dos aspectes d'aquesta nova publicació que criden l'atenció. D'una banda, es publica al País Basc tot i ser una revista d'àmbit estatal, quan el més habitual és que aquest tipus de revistes tinguin la seva seu editorial a la capital de l'Estat o a Barcelona. De l'altra, la seva marcada tendència a deixar en un segon terme la dimensió estrictament tecnològica de la Xarxa i actuar com un mitjà que mostra les implicacions en tot allò que entenem com a cultura. El sorgiment i posterior consolidació de *Bitniks* demostra, encara que tímidament, l'existència d'un públic lector a qui interessa un altre tipus de continguts que fins ara no estaven prou reflectits en les publicacions del sector.

Quan el constant creixement d'usuaris de la xarxa garanteix l'existència d'un mercat potencialment alt de lectors de revistes especialitzades en el tema IDG entra en escena. Abans de publicar *Iworld* a Espanya en 1997, la multinacional ja té en el mercat nord-americà set revistes dedicades a Internet. Aquesta dada confirma la tendència de les societats tecnològicament madures, la diversificació de les audiències i la reducció de les publicacions generalistes en benefici de noves revistes especialitzades en parcel·les molt concretes relacionades amb la Xarxa. L'oferta d'IDG als Estats Units en 1997 és amplíssima: compta amb productes com *I-way* o *Web magazine* orientats als

entusiastes de la navegació, revistes exclusives per a usuaris professionals o tècnics com *WebWorld* o *Webmaster*, fins i tot disposa de productes tan concrets com *Intranet Magazine*, per al món empresarial. En 1997 IDG ja ha situat en el mercat europeu altres capçaleres: *Internet World* en els països escandinaus, *Webmaster* a França, *Net* a Holanda, *The Web* al Regne Unit. *Iworld* veu la llum a Espanya de la mà de la sòlida *PC World*, tota una garantia de difusió entre els lectors d'una de les més importants revistes generalistes d'Espanya. Durant un any se segueix aquesta estratègia, fins que el gener del 1998 es comercialitza independentment.

El creixement de la Xarxa va propiciar l'aparició de la primera publicació dedicada a ressenyar els recursos d'informació més interessants. A finals de 1997 va néixer *Señas Internet*. Una publicació mensual que permetia accedir a l'univers informatiu d'Internet amb gran facilitat, evitava els internautes de perdre els temps fent recerques, a través de la selecció, descripció i classificació d'adreces per sectors. Els primers números de la revista es van dedicar a recollir adreces d'interès sobre temes monogràfics. *Yellow web*, apareguda en 1999, ha seguit el model de *Señas Internet*. La diferència més significativa entre ambdues se centra en tres aspectes. La periodicitat de *Yellow web* és trimestral, la quantitat de recursos seleccionat és força diferent, mentre que *Señas* seleccionava mensualment no més de 400 adreces, *Yellow web* ofereix un directori que conté més de 5.000. Per últim, *Yellow web* estableix una limitació lingüística en la selecció dels recursos que inclou en el seu directori, seus web només en espanyol.

Al costat de les revistes generalistes sobre Internet com *Net conexión* o *Iworld* han començat a sorgir una gamma de publicacions dedicades a divulgar les aplicacions empresarials de la Xarxa. El cas més significatiu d'aquest canvi d'orientació és el que ha experimentat la revista *Web* del Grup Godó. A finals de novembre de 1999 veia la llum la seva successora, *Web business*, orientada als negocis a Internet i dirigida als usuaris que desitgin conèixer les possibilitats empresarials que brinda la Xarxa, sense allunyar-se del to divulgatiu que havia caracteritzat l'anterior publicació. Susana

Arasa, la seva directora donava la benvinguda als lectors de la nova revista en aquests termes:

“Nada será como antes. A las puertas del año 2000 Internet es una fuerza imparable que derriba muros y horarios, abre fronteras, acorta distancias y cambia la naturaleza misma del negocio. Al amparo de su globalidad descentralizada aparecen nuevos competidores y mercados en cualquier lugar del mundo y lo hacen en tiempo real. Y, sobre todo, surgen nuevas oportunidades de negocio on line. Pero los profesionales audaces que están dispuestos a afrontar aquí y ahora los retos que plantea la Nueva Economía, necesitan información. Información de calidad, como la que encontrarán en *Web business*” (*Web business*, noviembre 1999: 3)

El Grup Godó havia canviat l'orientació de *Web* després de constatar l'existència d'un buit en el mercat per a una capçalera d'aquest tipus i l'excessiva saturació que s'hi havia produït. La mateixa percepció ha guiat altres tres editorials a posicionar-se en aquesta dinàmica parcel·la informativa. Així Infotechnologies, l'editora catalana de revistes com *En la red*, complementa la seva oferta des del maig de 1999 amb *E.comm.* una publicació professional dedicada al món del comerç electrònic. Prensa Técnica ha fet el mateix amb *Internet & negocios*, i l'editorial Taboo, responsable de *Net magazine*, ha col·locat en el mercat des de novembre del 2000 *Net business*. Aquestes quatre publicacions especialitzades en l'aplicació de les TI al món dels negocis en Internet pretenen mostrar els nous actors de la nova economia, les noves formes de fer negoci, els nous sistemes de distribució per tal que les empreses puguin afrontar el repte que suposa la Xarxa. Les paraules del primer editorial de *Net business* són del tot il·lustratives sobre els objectius d'aquestes publicacions:

“Intentaremos suministrar a nuestros lectores todas las claves para la realización de negocios y estrategias empresariales relacionadas con la era digital que ha comenzado y sus consecuencias. Desde comercio electrónico a videoconferencia pasando por banca on-line, agendas de negocios y eventos profesionales, últimas tecnologías y muchos otros temas que se irán desgranando de cara a servir de apoyo a aquellas empresas que quieran obtener la máxima rentabilidad y posibilidades de Internet” (*Net business*, noviembre 2000: 3)

Entre les darreres publicacions aparegudes per fer-se ressò d'Internet destaquen dues: *Tomorrow* de l'editora Promoedi, empresa participada al 50% per Unidad Editorial

(Unedisa) i el Grupo Godó de Comunicació. *Tomorrow* va aparèixer el setembre del 2000 com a revista generalista sobre la Xarxa, les noves tecnologies i els estils de vida que s'hi associen i amb una tirada inicial de 250.000 exemplars. La revista es comercialitzà conjuntament amb els diaris *El Mundo*, *La Vanguardia* i els rotatius del Grupo Prensa Ibérica, *Diario de Navarra*, *La Voz de Galicia*, *Faro de Vigo* i *Levante*. En paraules del seu director, Fernando Lizundia, recollides a *La Vanguardia*, exposava l'orientació de la nova capçalera en els següents termes:

“La nueva publicación centra la atención en Internet, la electrónica doméstica y la telefonía, si bien ofrece también un amplio tratamiento informativo sobre comercio electrónico, trabajo en el campo de las tecnologías de la información, videojuegos o direcciones útiles” (*La Vanguardia*, 22 setembre 2000: 33)

Després de *Tomorrow* ha estat Hobby Press qui ha tancat l'any 2000 amb el llançament de *PC Today*, una revista quinzenal en competència amb altres productes semblants com *Computer Idea* i *Computer Hoy*, que intenta recollir al màxim l'actualitat de la Xarxa des d'un vessant eminentment lúdic i pràctic. *PC Today* ha recollit, en part, l'esperit de l'anterior capçalera del segell Hobby Press, *Netmanía*.

Taula 26. Revistes dedicades a Internet

Publicació	Any d'aparició	Editorial
<i>Cick magazine</i>	1994	Mediaclick
<i>Servicom magazine</i>	1994	Servicom
<i>Supernet magazine</i>	1995	Tower Com.
<i>Net conexión</i>	1995	Zinco multimedia
<i>Web</i>	1995	Mundo revistas
<i>Netmanía</i>	1996	Hobby press
<i>Bitniks</i>	1996	Cibertextos
<i>Iworld</i>	1997	IDG
<i>En la red</i>	1997	Info technologies
<i>Net online</i>	1997	Prensa técnica

<i>Señas Internet</i>	1997	Ediciones TU
<i>CD web</i>	1997	Ares informática
<i>Arroba</i>	1997	Mega multimedia
<i>Internet & negocios</i>	1998	Prensa técnica
<i>Netsurf</i>	1999	Freeway
<i>E.comm</i>	1999	Infotechnologies
<i>Yellow web</i>	1999	Maj Comunicación
<i>Net magazine</i>	1999	Taboo
<i>Web business</i>	1999	Mundo revistas
<i>Micro dingo</i>	2000	Freeway
<i>Arrakis magazine</i>	2000	Info technologies
<i>Net business</i>	2000	Taboo
<i>Tomorrow</i>	2000	Promoedi
<i>PC Today</i>	2000	Hobby Press

[Font: elaboració pròpia]

5.6.10 Altres revistes comercials especialitzades

En el procés que s'ha descrit a través de la segmentació de l'audiència i l'especialització de les publicacions sobre TI s'han dedicat apartats a aquells àmbits que han proporcionat una nòmina significativa de capçaleres. N'hi ha d'altres on la quantitat de revistes aparegudes no ha estat tan significativa, però no per això es vol, des d'aquest treball, oblidar la seva contribució a atendre i satisfer les necessitats d'un públic lector cada cop més divers i especialitzat. Aquests àmbits temàtics 'menors' són els següents:

- **Bases de dades.** En 1986 apareix *Biups 80: revista de informàtica y banco de datos*, publicació de trajectòria molt breu que va acarar-se amb el món de la gestió automatitzada de grans volums d'informació. La seva extremada especialització no va permetre en el seu dia que aquest projecte editorial pogués perviure.

- **Seguretat informàtica.** La madrilenya editorial Coda té el mercat des de 1992 l'única publicació que s'ha ocupat del tema. *SIC: Seguridad en Informática y Comunicaciones* és una revista bimestral dirigida als responsables en informàtica, comunicacions i seguretat en organitzacions que comptin amb grans sistemes d'informació.
- **Informàtica portàtil.** La informació referida a aquest tipus de producte acostuma a quedar recollida en una amplíssima gamma de revistes fins que en 1999 neix de la mà de Grupo Editorial Neón *Notebook*, una revista mensual que repassa la situació del mercat.
- **Shareware.** A pesar del dinamisme de la indústria desenvolupadora d'aplicacions informàtiques no hi hagut cap revista que s'hagi dedicat de forma exclusiva a analitzar l'oferta del programari que es comercialitza llevat de dos tipus de revistes. En primer lloc, i no de forma absoluta, caldria assenyalar algunes revistes sobre materials multimèdia i, en segon lloc, les revistes que s'han centrat en el repàs del *shareware*. En aquest segment de publicacions cal destacar alguns títols significatius i que han gaudit de certa consolidació. El primer a irrompre en el mercat va ser *Hot Shareware* de l'editorial Hobby Press pels volts de 1995. Un any després Larpress editava *CD Shareware* i intentava fer més atractiva la seva capçalera amb la distribució gratuïta d'un disc compacte de les aplicacions més interessants. Un cop desaparegudes ambdues revistes, Mega Multimedia va llençar al febrer del 2000 *PC Gratis*, un títol suggerent per a una revista proveïdora d'aplicacions de *shareware* i *freeware* a través dels dos discos compactes que bimestralment acompanyen l'edició de la publicació.

5.7 LA INCIDÈNCIA DE LES TI EN ALTRES ÀMBITS D'ACTIVITAT TÈCNICA I PROFESSIONAL

Gary Marshall (1986: 19) a l'hora de parlar de l'abast del terme 'tecnologies de la informació' addueix com una característica identificativa de la realitat que defineixen el seu caràcter expansiu. Aquesta dimensió que Marshall apunta respecte de l'expressió també queda reflectida, encara que de forma desigual, en el sorgiment de publicacions que s'han ocupat, des de diverses àrees d'activitat tècnica i professional, de la influència que les TI han tingut en la seva configuració. A continuació s'assenyalen els principals àmbits en què han sorgit aquestes iniciatives editorials.

5.7.1 Infografia: dibuix i disseny

Des de la seva aparició en 1975 *Press graph* és una de les més prestigioses revistes especialitzades en arts gràfiques i la primera a reflectir en les seves pàgines l'interès pels canvis que l'aplicació de la tecnologia informàtica comportaria al seu àmbit d'activitat. Fruit d'aquest interès i de la necessitat d'adequar-se a un públic lector cada cop més necessitat d'informació especialitzada es produí l'any 1991 la fusió de la veterana *Press graph* i l'edició espanyola de *Creative: creatividad y productividad con el personal computer* en la nova *Press graph imaging: artes gráficas y comunicación en la era digital*. Si bé no es pot parlar que *Press graph* hagi estat una revista especialitzada en l'autoedició, tampoc no seria just dir que la seva contribució a la divulgació del tema hagi estat nul·la. Ara bé, és entre finals dels 80 i principis del 90 quan sorgeixen les primeres publicacions dedicades a l'autoedició. La primera és de 1987 i correspon a l'editorial IDG en un intent més de copiar el mercat amb productes fets a mida. *Autoedición PC World* va ser un suplement de la revista *PC World* que de forma irregular apareixia fins 1993. Durant aquest període neix *A-DTP Autoedición* l'any 1991 i en 1995 apareixerà la versió espanyola de *Corel magazine*, publicació de la companyia creadora l'any 1989 de la primera versió del popular CorelDraw. Curiosament un any després de l'aparició de la revista al mercat espanyol Corel adquiriria Wordperfect.

En la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona es publica des de 1981 una revista acadèmica que estudia les aplicacions de la informàtica en la representació gràfica i el disseny, es titula *Computer graphics*. Tot i l'interès del tema la trajectòria de la publicació s'estrucarà un any després de la seva aparició. L'àmbit d'estudi de *Computer graphics* se centra en les implicacions que tindrà el disseny en la producció industrial a tots els nivells. La introducció en les indústries de les màquines-eina de control numèric i els robots va suposar importants avantatges sobre els mètodes tradicionals de producció. Aquests avantatges s'han d'explicar en bona mesura per l'existència de programes que han governat les noves màquines, a partir del sistema CAD, CAM i CAE, que han revolucionat la concepció del disseny i la simulació.

Els sistemes CAM (Computer-Aided Manufacturing) tenen com aplicació més comuna l'obtenció dels programes de control numèric per a les màquines-eina en l'ordinador a partir del dibuix de la peça, fet en 2D o 3D mitjançant un sistema CAD (Computer-Aided Design). Altres aplicacions poden ser el disseny i construcció de motlles per a la fabricació en sèrie de components en les indústries de l'automòbil, electrodomèstics i equips elèctrics. Els sistemes CAE (Computer Aided Engineering) proporcionen una possibilitat de prova dels productes dissenyats prèvia a la seva fabricació, fet que suposa un gran estalvi de costos.

Davant d'aquesta nova aplicació tecnològica vinculada al món del dibuix i del disseny apareixen l'any 89 en el mercat espanyol tres publicacions sobre CAD. La primera, *Revista de CAD*, editada per Pulsar és el suplement d'una consolidada capçalera sobre maquinària i instrumentació: *Novamáquina*. La segona és *CAD stars: revista informàtica de CAD, CAM, CAE* de l'editorial Cadpubli. La darrera a incorporar-se i la més exitosa perquè en el 2000 encara sobrevivia, és *AutoCAD magazine: la revista de los usuarios CAD, CAM*, editada fins 1996 per Publimicros i a partir d'aquest any per Edimicros. Aquesta editorial barcelonina, especialitzada en disseny assistit per ordinadors, va treure al mercat altres dues publicacions orientades a les aplicacions del disseny en el món industrial: *MicroStation magazine*, l'any 93 i *MicroStation technical desktop magazine* en el 94.

Si les revistes de Publimicros estaven dirigides a l'aplicació industrial del disseny, a partir de la segona meitat dels 90 veuen la llum noves capçaleres adreçades també a un lector professional del disseny i de l'animació però amb un vocació més pràctica. *3D magazine* de Publicaciones 3D apareix en 1996. A l'any següent Prensa Técnica, editorial d'una dotzena de títols del sector informàtic, aposta primer per *3D World* i més tard en 1999 per *Modelos 3D*, revista que proporciona als seus lectors models i textures necessàries per al disseny infogràfic.

En el mes de novembre del 1999 i presentada en la fira SIMO l'editora barcelonina MC Ediciones, enquadrada en el grup Coedis, va posar en el mercat *Arte y diseño por ordenador*, una publicació mensual dirigida als artistes i professionals del disseny. Es tracta de la versió espanyola de la britànica *Computer Arts* de Future Publishing. El contingut de la revista se centrava en el món de les arts visuals: disseny gràfic, 3D i animació, il·lustració, disseny de webs amb un enorme protagonisme dels tutorials que s'acompanyaven en el disc compacte que es distribuïa juntament amb la revista.

5.7.2 Creació artística

Des de les primeres revistes generalistes dels 80 hi havia la propensió a dedicar una secció que regularment presentava els canvis que les TI operarien en múltiples àmbits d'activitat: ensenyament, sanitat, economia, comunicació eren temes recurrents i el to dels articles, tot i certa càrrega de ficció, tenia un referent proper en els canvis que es produïen en societats on la tradició de l'ús de les tecnologies era més gran, així com la seva maduresa per acceptar-les i incorporar-les sense traumatismes. Un terreny quasi inexplorat en aquest tipus de notícies i reportatges era el de la creació artística, com podia influir la tecnologia en el procés creatiu, en quina mesura la informàtica podia actuar com a mediador en el procés d'interpretació de la realitat a través del llenguatge literari, pictòric o musical. Abordar aquests temes s'allunyava de la tasca habitual del redactor coneixedor de les tecnologies, calia la contribució del pensador, més exactament del creador que s'enfrontava amb una eina nova i experimentava amb ella. En l'últim trimestre de 1993 va aparèixer la primera i, fins ara, única publicació dedicada al tema, *Intermedia: nuevas tecnologías, creación y cultura*, va néixer amb

l'ambició de constituir-se en el mitjà de reflexió sobre l'ús i els reptes que les TI deparaven al procés creatiu en general. Malgrat l'interès que va desvetllar el primer número la revista no va tenir continuïtat.

5.7.3 Jurisprudència

La primera revista que posava en relació les TI amb el món de la jurisprudència apareix l'any 1986 i està vinculada a la vida acadèmica i universitària. *Informática y derecho: revista de la Facultad de derecho de la Universidad Complutense* ha estat una revista de difusió força limitada. Tres anys després es publica *Tecnolegis*, sota l'impuls d'una editora comercial com Tecnología & Legislación. Amb l'entrada de la prestigiosa editorial jurídica Aranzadi en el mercat l'any 1991 amb *Actualidad informática Aranzadi: revista informática para juristas* es pot parlar d'una gran revista especialitzada. La iniciativa d'Aranzadi respon a la seva tradició de servir els professionals de la jurisprudència des de la qualitat i el rigor en tots els seus productes editorials des de la seva creació en 1925. Aquest afany ha augmentat des de la integració d'Aranzadi en el grup Thomson, en el juliol de 1999.

5.7.4 Arquitectura

En 1985 es crea Arktec, empresa espanyola especialitzada en la creació de programari per a arquitectura, enginyeria i construcció. La gran implantació de la companyia a l'Estat espanyol i a l'estranger, amb filials a Portugal i Mèxic, permet d'editar en 1988 *Arktec: revista de informática para arquitectura y edificación*, on, a banda de promoure els seus productes, analitza la implantació i repercussions de les tecnologies en el desenvolupament de l'activitat constructora. En 1994 l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de la UPC va començar a publicar *Mathware and soft computing*, dedicada al disseny i l'avaluació d'aplicacions informàtiques per a l'enginyeria i l'arquitectura.

5.7.5 Lingüística

En la Facultad de Informática de San Sebastián cal situar l'única iniciativa editorial sobre el tractament del llenguatge mitjançant mètodes algorítmics i processat amb

l'ajuda d'ordinadors electrònics. *Procesamiento del lenguaje natural* va ser editada entre 1983 i 1994 conjuntament per l'esmentada facultat i la Sociedad Española para el Procesamiento del Lenguaje Natural (SEPLN). Des d'aquesta publicació es volia donar a conèixer els treballs, investigacions i projectes que es duïen a terme a l'Estat espanyol dins de l'àrea d'estudi de la SEPLN. En tractar-se d'una tasca interdisciplinària la revista recollia les aportacions de diferents especialistes, preferentment d'enginyers, informàtics i lingüistes.

5.7.6 Estadística

En l'any 1977 es comença a publicar la primera revista íntegrament dedicada a la investigació de les aplicacions de la tecnologia informàtica als estudis estadístics en general. El títol de la capçalera és *Qüestió: quaderns d'estadística, sistemes d'informàtica i investigació operativa*, i és el fruit de la col·laboració entre dues entitats: l'Institut d'Estadística de Catalunya i la Universitat Politècnica de Catalunya.

5.7.7 Educació

El Ministeri d'Educació i Ciència conjuntament amb Fundesco va iniciar l'any 1985 la publicació dels *Cuadernos de educación y nuevas tecnologías*, a través del quals s'esboçaven les línies mestres de les futures iniciatives polítiques que apropiarien la informàtica a la comunitat educativa. La vida d'aquesta publicació va ser molt curta, ja que va deixar d'editar-se durant l'any 1986. Tampoc la seva repercussió va ser remarcable ja que tenia una tirada molt limitada. També en 1985 va aparèixer la primera publicació d'una editorial comercial que s'arriscava a col·locar en el mercat un producte tan extremadament especialitzat. *Ordenador educativo* de l'editorial Monser no va superar l'any de vida. El testimoni de Monser el va agafar el grup editorial GTS l'any següent amb *Amstrad educativo*, projecte que tampoc no va reeixir. Monser i GTS són dos exemples d'editorials que en la segona meitat dels 80 col·loquen en el mercat mitja dotzena de capçaleres cadascuna amb l'esperança que alguna qualli entre una massa de lectors que encara no està prou consolidada. A banda d'aquesta arriscada estratègia empresarial, les revistes difícilment poden dedicar-se a l'anàlisi i avaluació de programes dissenyats per a la seva aplicació en el terreny educatiu, perquè són

pràcticament inexistents en aquells moments, l'orientació d'aquestes publicacions se centra en una vaga reflexió sobre les potencialitats de les màquines en la formació personal i a remarcar sempre la utilitat que tindrà en un futur l'ordinador en els centres educatius.

El desenvolupament del llenguatge LOGO aplicat a la pedagogia va comportar la constitució de l'Asociación Logo, dedicada a la seva promoció en la comunitat educativa i com a vehicle de comunicació entre els seus usuaris va sorgir el butlletí de l'entitat l'any 1986: *Logo y educación*. La iniciativa de l'Asociación Logo representa l'oportú contrapunt a la inèrcia de les editorials comercials. Més repercussió i èxit va tenir el projecte d'Anaya amb *Apuntes educativos: nuevas tecnologías*. Aquesta revista apareguda l'any 1986 es va mantenir viva fins l'any 1993. *Infodidac: revista de informática y didáctica* es va presentar el 1988. La seva trajectòria va ser molt més afortunada si es compara amb les revistes comercials precedents. En 1993 *Infodidac* va ser absorvida per la revista *Comunicación y pedagogía*.

En 1988 el grup TIDOC (Tecnologia de la Informació, de la Documentació i Comunicació) va posar en marxa la revista *Herba de vesc*, que recollia les iniciatives per apropar el món de les TI a la tasca educativa i a la formació dels docents. En la dècada dels 90 una de les principals contribucions a la integració de tecnologies i educació va venir de la mà de diverses publicacions vinculades a la companyia Apple Computer.

5.7.8 Informació i documentació

El desenvolupament dels primers serveis d'informació electrònica i dels avenços quant a l'aplicació de les tecnologies en la gestió integral de les unitats d'informació va propiciar a finals dels 70 l'aparició de les primeres iniciatives editorials en aquest camp d'activitat. Aquestes primeres revistes es vinculen a entitats oficials. En 1978 la Red INCA (Red de Información Científica Automatizada) comença a publicar amb periodicitat bimestral la revista *Teledocumentación*, on es descriuen les bases de dades disponibles per als investigadors i els usuaris en general. Una vocació idèntica tindrà el

Full Informatiu i la revista *Rapi-nota*, ambdues editades pel Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, la primera apartir de 1980 i la segona des de 1982. Fundesco, des de 1978 va posar en marxa la publicació del *Boletín de la Fundación para el Desarrollo de la Función Social de las Comunicaciones*, amb una orientació força diferent a les capçaleres esmentades anteriorment. La seva funció era la de promoure l'extensió social de les noves tecnologies. Recollia les principals notícies del sectors informàtic i de telecomunicacions i oferia entrevistes amb els personatges més influents d'ambdós sectors.

Amb motiu de les IV Jornades Catalanes de Documentació celebrades a Barcelona el gener de 1992 es va presentar el primer número d'*Information World en español (IWE)*. La seva creació era una iniciativa de Tomàs Baiget i Francisca García-Sicilia i comptava amb el suport de l'empresa Learned Information, responsable de la publicació del prestigiós periòdic *Information World Review*. *IWE* era la primera revista de periodicitat mensual que una editorial comercial publicava sobre el món de la gestió de la informació a l'Estat espanyol. Les raons de la seva aparició cal buscar-les en la creixent demanda d'informació sobre els avenços que es produïen en les diverses tecnologies que podien repercutir en múltiples aspectes de la gestió de les diferents unitats d'informació (arxius, biblioteques i centre de documentació). La revista oferia un repàs al desenvolupament de la indústria de la informació (xarxes, *gateway*, bases de dades, videotex, etc.), així com una puntual ressenya dels principals esdeveniments del sector (cursos, congressos, presentacions de nous productes, llibres, etc.) En 1998 *IWE* va passar a denominar-se *El Profesional de la Información* i a ser publicada per Swets & Zeitlinger Ibérica.

A partir de 1992 el sector de la informació i la documentació també compta amb un butlletí d'empresa. *Nexo* és una petita publicació trimestral, responsabilitat de l'empresa catalana DOC6, especialitzada en el tractament d'informació documental.

5.7.9 Biomedicina

Com s'ha vist el sector més dinàmic a l'hora de promoure l'edició de publicacions especialitzades sobre ciències de la salut i TI ha estat el de les societats científiques. En l'àmbit biomèdic també ha estat present. Així, en 1987 la Sociedad Española de Informática Médica començava a publicar *Informática médica: revista de metodología y aplicaciones de la informática en biomedicina*. Quatre anys abans, en 1983, havia estat la Facultad de Ciencias de la Universidad de Zaragoza la primera a publicar sobre el tema amb un anuari, *Cuadernos de bioestadística y sus aplicaciones informáticas*. En 1985, editorial Puntex (Publicaciones nacionales técnicas y extranjeras), especialitzada des de la seva fundació en 1969 en l'elaboració de guies i revistes professionals dedicades a diverses disciplines clíniques va publicar entre 1985 i 1986 *Bioingeniería y clínica: cardioestimulación, biomecánica, informática y física médica*. Deu anys després el grupo Saned, especialitzat en la promoció de productes relacionats amb la biomedicina va treure al mercat sense gaire fortuna, perquè no va tenir continuïtat, la revista *Informática y salud*.

5.8 EL PAPER DE LA PREMSA DIÀRIA

Informar, formar i entretenir han estat des de sempre els objectius de la premsa. L'aparició del fenomen informàtic i la seva extensió social massiva entre els usuaris domèstics a partir de la dècada dels 90 ha generat una àmplia demanda d'informació en la mesura en què s'ha segmentat i popularitzat l'ús d'aquesta tecnologia. Com ja s'ha anat veient en capítols precedents la premsa especialitzada ha acompanyat la implantació informàtica diversificant la seva producció editorial i responent a la creixent demanda dels lectors i usuaris. També la premsa diària ha intentat respondre a aquesta exigència d'informació especialitzada a través de diverses estratègies: la creació de seccions dedicades al tema, la publicació de suplementes específics, la comercialització de col·leccionables i l'edició de revistes independents. Aquest conjunt d'estratègies s'ha d'entendre en un context comunicatiu molt determinat per una audiència cada cop més diversificada i la consegüent necessitat, per part de la premsa d'informació general de competir amb les publicacions especialitzades. D'aquí la

creixent importància que han tingut en els diaris les seccions o els suplementos dedicats a temes com l'economia, el medi ambient, els esports o la ciència i la tecnologia. Àmbits temàtics que han tingut un enorme dinamisme editorial en el terreny de les publicacions periòdiques especialitzades, i el millor exemple el constitueix el tema del present treball: les tecnologies de la informació.

La premsa d'informació general sempre s'ha fet ressò dels avenços tecnològics. En el camp de les TI la presència de notícies relativa a nous productes, canvis significatius en el sector industrial, etc. en cap moment no ha cessat. Una revisió de l'evolució de la premsa especialitzada en TI no seria completa si no es tingués en compte el paper que la premsa diària ha jugat a partir de la dècada dels 90 en el moment en què els diaris han començat a oferir quelcom més que la notícia o el reportatge i han dissenyat noves estratègies de comunicació de la realitat tecnològica.

L'octubre de 1990 l'editora de *Diario 16* va treure al mercat *Micro 16: guía informática personal y profesional de Diario 16*, una interessant eina que facilitava el coneixement dels productes que es comercialitzaven i que s'afegia a la gamma de guies comercials existents.

A finals de 1995 *El Periódico de Catalunya* va ser el primer diari a dedicar una secció setmanal per informar de les novetats relatives a la telemàtica, més tard l'oferta informativa va haver d'incloure el fenomen Internet. Abans, en 1993, *El País* havia innaugurat els suplementos dedicats als avenços tecnològics relacionats amb la informàtica. El seu títol *Futuro: suplemento de ciencia, técnica e informática*. El creixent protagonisme de les TI es va veure reflectit el març del 98 amb l'aparició d'un suplement específic titulat *Ciberpaís*, editat a color i dedicat a la informàtica, les xarxes i els productes multimèdia. L'objectiu del suplement el resumia el diari en la seva presentació:

“Ciberpaís acercará a los lectores a este mundo emergente de las nuevas tecnologías (...) pretende abordar este nuevo horizonte desde sus muy variados frentes sociales, económicos, lúdicos, técnicos sin ocultar sus problemas, pero apostando por su enorme potencial. La informática está

presente en el día a día de gran parte de los ciudadanos, y sus noticias tienen un creciente cobijo en este diario. *Ciberpaís* ampliará este frente informativo con un seguimiento más exhaustivo y dará instrumentos para comprender el trasfondo de las noticias". (*El País*, 8 març de 1998)

A partir del 22 de maig de 1996 ABC va acompanyar la seva edició diària dels dimecres amb el suplement *ABC Informática*. Es tracta d'un suplement d'unes 40 pàgines, amb un caràcter eminentment divulgatiu, destinat al consumidor final de productes informàtics, on destaquen les seccions dedicades al coneixement pràctic dels ordinadors i el seu entorn. La importància d'aquest suplement va anar més enllà de la seva edició impresa, ja que des de l'existència de la seu web del diari madrileny la selecció de recursos d'informació digital que oferia ABC s'elaborava a partir de la selecció feta pel seu suplement *ABC Informática*.

Des de l'últim trimestre de 1998 *La Vanguardia* va començar a publicar un suplement de 16 pàgines titulat *Novatec: las nuevas tecnologías*. Habitualment recull temes monogràfics d'interès per al món empresarial. Els dos darrers rotatius que han incorporat a la seva edició un suplement d'aquestes característiques han estat el diari econòmic *Cinco Días* del Grupo Recoletos, i *El Periódico de Catalunya*. *Nuevas tecnologías* és el títol del suplement de *Cinco Días* i d'acord amb la vocació del diari s'orienta com un servei d'informació per a les petites i mitjanes empreses. *El Periódico de Catalunya* va començar a publicar en l'últim trimestre del 2000 *Tecnológik@*, un suplement que repassa l'actualitat d'Internet i de la resta de TI.

Una altra de les estratègies que la premsa diària ha seguit per tal d'oferir un servei d'informació i divulgació a l'entorn de les tecnologies han estat els col·leccionables. *El País*, *La Vanguardia* i *Cinco Días* han estat els principals mitjans que han fet ús d'aquesta estratègia.⁶⁷

⁶⁷ El gener de 1997 *El País* acompanya diàriament la seva edició amb el col·leccionable *Guía práctica de la informática en casa*. *Cinco Días* va vendre des del novembre de 1997 *Informática completa para la Pyme*; aquest mateix diari el desembre va treure *Informática práctica*, un col·leccionable orientat a la gestió de la petita empresa. *La Vanguardia* els anys 98 i 99 va comercialitzar dos productes destinats a l'usuari domèstic: *La informática es fácil* i *Informática 2000*.

El 25 de maig del 2000 Diario El País, editora del rotatiu d'informació general del Grupo Prisa, va posar en el mercat *Ciberpaís*, una revista mensual sobre el món d'Internet i de les noves tecnologies, utilitzant el mateix títol que el suplement setmanal del periòdic, que es va continuar editant amb normalitat. El plantejament de la revista es va centrar en la relació existent entre el ciutadà i les TI, i va abordar des dels primers números temes com la nova economia, o l'oferta del lleure electrònic. La tirada inicial de la publicació, d'unes 80 pàgines, se situà en els 150.000 exemplars per intentar competir amb publicacions editades per les grans companyies del sector com *Computer Idea* o *PC Today*.

5.9 LES REVISTES D'EMPRESA

L'economia mundial ha experimentat canvis profunds. S'ha passat d'un mercat clarament estructurat i potenciat cap a l'augment de la demanda a la situació inversa, orientada totalment a la recerca de millors nivells de qualitat en l'oferta que permeti assolir cotes més grans en el repartiment del mercat. Tot això ha propiciat la creació de nous estils de direcció i també de comunicació, i en conseqüència, ha influït en el paper que desenvolupen els mecanismes de comunicació corporativa com les revistes d'empresa.

José Manuel de las Heras (1993: 116) defineix la revista d'empresa com un òrgan de comunicació i informació interna i externa, que facilita a la societat i a l'empresa la comprensió mútua. A diferència de les revistes especialitzades, les revistes d'empresa s'adrecen a un públic lector més seleccionat. Proveïdors, accionistes, clients, mitjans de comunicació, entitats públiques conformen l'univers de destinataris d'aquest tipus de publicacions. La seva missió és la d'enfortir la imatge corporativa i generar en els seus destinataris un clima de confiança vers l'entitat editora.

Intentar elaborar una panoràmica de l'evolució de les revistes d'empresa vinculades a les TI a l'Estat espanyol no és una tasca senzilla. Aquest tipus de publicacions no

comparteix els mateixos canals de distribució que les revistes comercials, per exemple. Els fons bibliogràfics de centres de documentació i biblioteques especialitzades no solen incloure en les polítiques de selecció i adquisició aquest tipus de documents. D'altra banda no existeixen fonts hemerogràfiques (directoris, anuaris, guies, etc.) que se n'ocupin. I l'accés als gabinets de comunicació de les empreses que les han publicat, en el cas que encara existeixin, no acostumen a conèixer l'evolució de la trajectòria comunicativa de la pròpia corporació, o no tenen ni tan sols constància de la feina d'anteriors equips a partir de l'existència d'un arxiu. Només poden donar notícia de les publicacions que ells elaboren. Aquest conjunt de dificultats obliga a posar en dubte l'exhaustivitat, tant de la recerca feta fins ara, com, lògicament, de les dades que se'n puguin extreure.

Com ja s'ha comentat en la part dedicada a explicar els criteris d'inclusió dels documents en la base de dades bibliogràfica, d'aquesta tipologia s'han exclòs aquelles publicacions que són només catàlegs comercials o simples llistats de preus i productes com els que solen elaborar les empreses distribuïdores del sector o les grans cadenes comercials de productes informàtics. D'acord amb això, el nombre de revistes d'empresa supera la seixantena. En la taula 27 es mostra una relació de les principals companyies del sector amb el nombre de revistes que ha editat i la data en què va publicar la primera de les seves revistes.

Taula 27. Principals empreses que han editat revistes corporatives sobre TI a l'Estat espanyol

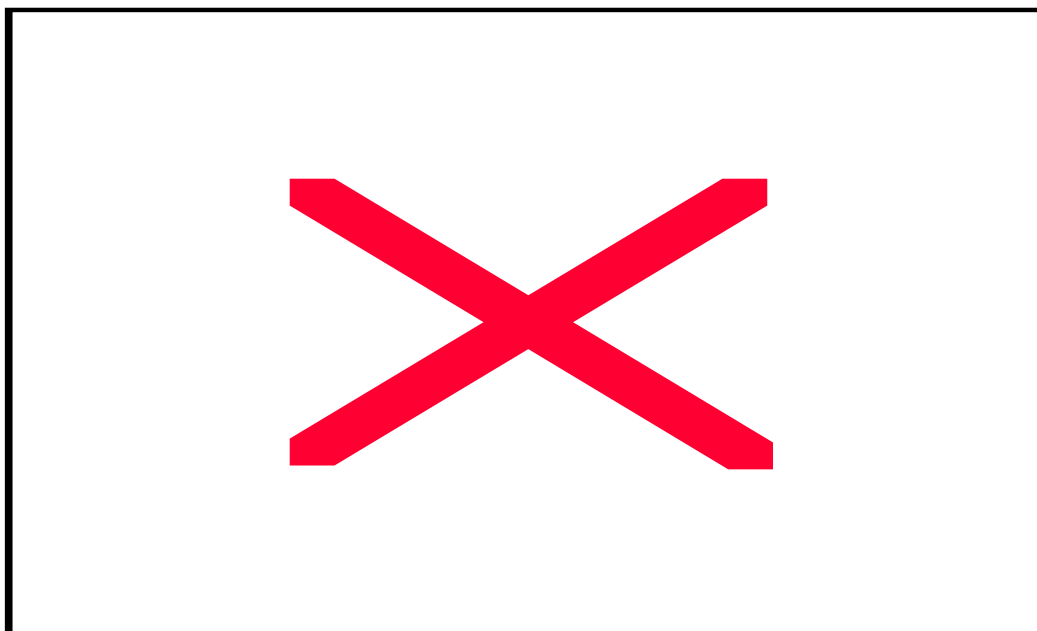
Empresa	Publicacions	Primera publicació
IBM	15	1970
Apple	6	1981
Hewlett-Packard	4	1985
Digital	3	1990
Alcatel	3	1990
Logic Control	2	1982
NCR	2	1984

Philips	2	1985
Microsoft	2	1988
Danisoft	2	1991

[Font: elaboració pròpia]

Si atenem a l'evolució quantitativa, la gràfica 5 ha dividit el període 1970-1999 en sis quinquennis. Els dos primers corresponen al moment en què la presència de grans corporacions es limita a IBM. Les tres publicacions d'aquest període són de la multinacional nord-americana. A partir dels anys 80, i sobretot, des de l'eclosió de la informàtica de consum domèstic augmenta el nombre d'empreses vinculades al sector i, lògicament, el nombre de publicacions que s'edita. Aquesta tendència es manté fins a la primera meitat de la dècada dels 90. És el moment de la consolidació del mercat. Totes les grans multinacionals ja són presents a Espanya, però cal destacar que l'activitat empresarial i comunicativa no s'ha limitat a les empreses estrangers, hi ha també corporacions d'abast nacional que han editat les seves publicacions.

Gràfica 5. Evolució del nombre de revistes d'empresa aparegudes en el període 1970-1999.

[Font: elaboració pròpia]

Al marge de la missió fonamental d'aquestes publicacions que és la de fomentar la credibilitat en la seva activitat empresarial en els seus productes i serveis, i en definitiva, enfortir la qualitat de la corporació a través de la confiança dels seus clients, hi ha un seguit de trets comuns que es poden detectar en aquest tipus de revistes:

- Qualitat general del producte que es manifesta en el disseny formal, en la profusió d'infografies a color i en la qualitat del paper.
- Presència regular d'articles elaborats per col·laboradors externs a la pròpia corporació que reflecteixen l'estat de la qüestió sobre algun tema d'actualitat relacionat amb el sector empresarial en el qual s'insereix la companyia.
- Periodicitat dilatada en el temps, tot i que bona part d'aquestes publicacions es presenten als seus lectors amb el compromís d'aparèixer regularment i de forma puntual.

El protagonisme d'IBM ha estat constant en el panorama editorial al llarg d'aquests darrers trenta anys, no en va es comptabilitzen 15 revistes de l'empresa durant aquest període. Després de *Revista Gispert*, dedicada al material d'oficina i nascuda l'any 64, *Proceso de datos IBM* traducció de *Data processor* i apareguda en 1970 va ser la primera revista d'empresa del sector informàtic. En la mateixa dècada dels 70 van sorgir dues més que van substituir *Proceso de datos*, *Informática IBM* i *Perspectiva IBM*. En la dècada dels 80, de les onze noves revistes que s'incorporen quasi la meitat (5) pertanyen al gegant blau. En 1980 apareix *Staff GS* de la mà de la Divisió de Productos Generales de l'empresa. Poc després la segueix *IBM GSI* (Grupo Sistemas de Información) i més tard es publiquen dos butlletins especialitzats en programari: *Boletín software IBM* i *IBM: boletín informativo de software*, estem parlant de 1984. Un any després neix *IBM España: noticias*, que tindrà una curta durada, fins l'any 1987. Ja en la dècada dels 90 *Revista IBM* és la principal capçalera de la multinacional, fins que és substituïda per *Ideas*, l'any 92. *Ideas* publicarà fins l'any 93 un suplement titulat *IBM en punta*, que després es coneixerà com *IBM informa*. Des de 1992 també

es publica *Helpware magazine: edición española de IBM Europe*. L'aliança entre Apple, Motorola i IBM per desbancar l'empresa Intel, capdavantera en el sector dels microprocessadors, va tenir com a resultat el poderós PowerPC, un processador de baix cost apte per treballar amb el sistema operatiu AIX, l'UNIX d'IBM. La difusió de les prestacions d'aquest nou producte es va traduir en l'aparició d'un seguit de publicacions: la primera de 1994, *Power-AIX*, substituïda per *Businesspower* l'any 96.

El nombre de publicacions que la companyia Apple ha editat a Espanya, tot i ser sensiblement inferior al d'IBM (6), és considerable, sobretot si es té present que la implantació d'aquesta empresa ha estat molt més tardana i amb un volum de negoci menor. L'atractiu dels primers productes comercialitzats per Apple Computers van anar acompanyats del naixement de les primeres revistes que en donaven notícia. *El correo de Apple* es podia llegir a Espanya des de 1981. En 1986 la divisió de Projectes Educatius d'Apple Computer España edita una interessantíssima revista, *Ruedas para la imaginación*, orientada a l'aplicació educativa dels ordinadors de la companyia. En virtut dels acords de col·laboració amb *Wheels for the mind Europe* i *Wheels for the mind USA*, inclou periòdicament articles apareguts en les esmentades revistes. *Ruedas* deixarà d'editar-se l'any 90. *Apple news*, butlletí d'informació general de la corporació veu la llum l'any 88 i tres anys després, en 1991 sorgeix *Usuarios Apple: revista para usuarios de ordenadores Macintosh*. En 1995 la companyia aposta per la introducció dels seus productes en l'àmbit acadèmic i universitari i edita *Power science: la revista de Apple para la universidad* amb una tirada aproximada de 20.000 exemplars. A banda de mostrar les novetats en la seva línia de productes, aquesta revista dedicava una atenció especial a recollir experiències sobre l'aplicació de les TI en l'àmbit docent. Finalment cal ressenyar una darrera publicació d'Apple també vinculada al món educatiu, *Education interface: boletín de Apple para el mundo educativo europeo*, de periodicitat trimestral des de 1996.

Al costat d'aquestes dues grans companyies com IBM i Apple i, tal com mostra la taula 27, hi ha també un gran nombre de corporacions que, a partir sobretot de la segona meitat dels anys 80, han editat capçaleres pròpies per tal de divulgar les seves

àrees d'investigació o promoure els seus productes i serveis. D'entre aquestes altres publicacions caldria destacar les editades per:

- Empreses desenvolupadores de sistemes operatius i programari.

Microsoft Ibèrica, l'any 1988 va començar a publicar *Sol: noticias de Microsoft*, una revista mensual que després de més d'una trentena llarga de números va ser substituïda el juny de 1996 per una capçalera que des del seu títol intentava reflectir els nous temps dominats per la xarxa Internet, *Click & Explore: la revista de los usuarios registrados de Microsoft*, que al marge de mostrar els avantatges del navegador de l'empresa, oferia puntual informació sobre les noves versions de Windows. L'empresa Wordperfect Ibèrica va començar a publicar des de 1987 *Correo Wordperfect*, des d'on es donava notícia tant dels nous productes que comercialitzava la corporació, com de les vicissituds de l'absorció de l'empresa per part de Novell Inc. Micronet, empresa espanyola desenvolupadora de sistemes de gestió de bases de dades va publicar entre 1990 i 1991 la revista *Microenéticas*. *Sun World* va aparèixer en 1994 i va deixar d'editar-se dos anys després.

- Fabricants de maquinari

Hewlett-Packard és després d'IBM i Apple l'empresa que més revistes ha editat, dues de les quals han tingut una orientació exclusivament tècnica. *Actualidad HP: diseño, planificación y fabricación por ordenador*, apareguda l'any 85 és la primera, dos anys després és substituïda per *Ingeniería: cálculo, diseño y fabricación*. En 1993 es va començar a publicar *Línea directa HP*, una capçalera destinada al distribuïdor autoritzat dels productes de la companyia. L'empresa Digital des del moment que va disposar d'una filial espanyola va iniciar la seva política de comunicació a través de la publicació de diverses revistes. Les dues primeres apareixen l'any 90, *Soluciones y empresas*, i *Noticias Digital*. La primera promou l'aplicació dels sistemes que comercialitza l'empresa, mentre que la segona és un butlletí de les seves activitats. L'any 1994 va aparèixer *Informa: revista para los usuarios de equipos Digital*. Pel que fa a empreses espanyoles destaca la revista *Investronica news*, editada trimestralment per Investronica des de 1986.

- Empreses de serveis

Els millors exemples d'empreses de serveis que han utilitzat la premsa per donar-se a conèixer corresponen a dues empreses catalanes. La primera és Logic Control, líder en solucions integrades d'informàtica dirigides al mercat espanyol de les *pymes*, que va publicar entre 1982 i 1985 *Notas: boletín informativo del grupo LC*, revista substituïda després per *Línea directa Logic Control*. La segona és Servicom, proveïdora d'accés a Internet. *Servicom magazine: la autopista de la información* va ser des del seu naixement en 1994 una publicació de qualitat i d'enorme significació. Abans de l'eclosió de les primeres revistes comercials dedicades a Internet va omplir un gran buit informatiu sobre la Xarxa. En les seves pàgines combinava les informacions relatives al propi servidor amb reportatges eminentment pràctics sobre el funcionament d'Internet, a banda d'elaborar regularment una selecció de seus webs organitzada per àmbits temàtics.

5.10 PUBLICACIONS D'ASSOCIACIONS PROFESSIONALS I ALTRES ENTITATS ASSOCIATIVES

L'existència d'associacions i col·legis professionals és un símptoma inequívoc de la consolidació d'una activitat en el si d'una societat, i de la necessitat de mantenir vincles orientats a l'enfortiment de la cohesió interna de les persones que desenvolupen una mateixa tasca professional. Les missions que solen dur a terme giren a l'entorn de quatre eixos bàsics:

- Defensa d'interessos corporatius.
- Consolidació de la seva representativitat social.
- Promoció del desenvolupament de l'activitat professional que representen.
- Intercanvi d'experiències a través de l'organització de trobades científiques i la creació de mitjans de comunicació, que facilitin l'actualització necessària per a un millor desenvolupament de la seva tasca professional

En el món de les TI es poden distingir diferents tipus d'associacions professionals atenent al perfil dels seus membres:

- Les que agrupen els seus membres d'acord amb una titulació acadèmica (diplomats, llicenciats, enginyers), com AEIT, ALI o ADVI.
- Les que agrupen tots aquells professionals que treballen vinculats a les TI independentment de la seva titulació acadèmica. ATI és el millor exemple.
- Les que agrupen professionals que apliquen les TI en un àmbit d'activitat concret. A l'Estat espanyol destaquen les associacions vinculades a les ciències de la salut com SEIS i SCIEM.

Taula 28. Entitats associatives relacionades amb les TI

Any de creació	Nom de l'entitat
1941	Asociación Española de Ingenieros en Telecomunicaciones (AEIT)
1967	Asociación Española de Automática (AEA)
1967	Asociación de Técnicos en Informática (ATI)
1967	Colegio Oficial de Ingenieros en Telecomunicaciones (COIT)
1974	ANSAPI
1978	Sociedad Española de Informática Médica (SEIM) ⁶⁸
1980	Asociación de Licenciados en Informática (ALI)
1987	Societat Catalana d'Informàtica i Enginyeria Mèdiques (SCIEM)
1988	Asociación de Diplomados Universitarios en Informática (ADVU)
1989	Sociedad Española de Informática Farmacéutica (SEINFAR)
1994	Asociación Profesional de Informáticos de Almería (APIA)

[Font: elaboració pròpia]

⁶⁸ En l'any 1990 va canviar el seu nom pel de Sociedad Española de Informática de la Salud (SEIS).

Una revisió des del punt de vista cronològic de les publicacions que han editat aquest tipus d'entitats obliga a fer una primera referència a *Novática*, de la qual ja s'ha parlat en el primer apartat d'aquest capítol. *Novática*, la revista de l'Asociación de Técnicos de Informática (ATI) és la degana de les revistes especialitzades en informàtica a l'Estat espanyol. Va aparèixer a finals de 1974. Julián de Marcelo Cocho, el primer director de la publicació, recorda en la celebració del vint-i-cinquè aniversari de *Novática* com va sorgir el nom de la futura revista.

“Era el año de gracia de 1973, a finales. Lugar, un *fast food* (antes de tiempo) en la zona alta de Barcelona. Una mesa en semitiniebla con cinco o seis conspiradores, no se ve muy bien. Una conversación demasiado ruidosa para los tiempos de censura. Se habla de una nueva revista futura, progresiva; y de unas extrañas siglas, ATI. Puede que en muchas otras mesas se esté conspirando en cosas parecidas, siglas, prensa, autonomía, sólo que éstos de ATI parecen más raros: hablan de profesión y de una extraña y revolucionaria ideología, tan desconocida como amenazadora, que suena algo así como informática. También se preocupan por la organización, en secciones y por temas, cuidado. Y sobre todo por las finanzas, aunque dicen que son más de medio millar y que no pueden casi pagar ese medio de propaganda, pero que con él podrían ser muchos más. Uno, con acento poco catalán, probablemente inmigrado, propone abaratar el número cero, disimulándolo en otra acreditada revista existente. Una tal *Novatécnia* como órgano de la Asociación de Ingenieros Industriales. (...) Menos mal que los de la mesa están divididos, como siempre les pasa a los malos, por tonterías. Se trata del nombre del nuevo engendro. Parece que no pueden usar un tal «*Proceso de datos*», que ya existe. A algunos les suena largo lo de «Tecnología Informática». Otro propone que sea *Novática*, compactando «nueva informática» a semejanza de la revista madre *Novatécnia*. A algunos les suena mal (¡esas esdrújulas tan pedantes!), pero se deja provisionalmente porque no se encuentra otro mejor... Hasta hoy, que se mantiene el nombre y casi no se ha movido ni el diseño ni el enfoque general de los contenidos.” (*Novática*, febrer 2000: 5)

ATI, quasi des del moment de la seva fundació l'any 1967 ha publicat de forma exclusiva per als seus socis un butlletí mensual, a través del qual dona a conèixer de forma breu les notícies d'actualitat sobre l'associació i sobre temes relacionats amb les TI. D'altra banda inclou una borsa de treball, així com una secció de ressenyes bibliogràfiques i una altra, destinada a donar notícia dels propers cursos i seminaris d'interès per als socis. Aquesta mateixa orientació és la que va predominar en els primers números de la revista *BIT*, a la qual també ens hem referit amb anterioritat.

BIT, editada conjuntament des de 1977 per l'Asociación Española de Ingenieros de Telecomunicaciones i el Colegio Oficial de Ingenieros en Telecomunicaciones, va néixer com a butlletí per als temes col·legials, i amb el pas dels anys es va transformar en una de les revistes de referència obligada en el sector de les telecomunicacions. La publicació té, doncs, un doble enfocament, un, on destaca allò que és d'interès específic dels enginyers, i un altre, dominant quant a extensió i contingut, concebut com a eina imprescindible per a aquells lectors que vulguin seguir dia a dia, l'evolució espanyola cap a la societat de la informació.

A les pàgines de *BIT* s'ha recollit bona part de l'activitat de les dues entitats responsables de la seva edició. Així, l'any 1981 reflectia de forma sintètica les línies mestres del *Libro blanco de las telecomunicaciones*. Més tard, en 1984 la revista oferia la posició del COIT sobre la Ley de Ordenación de las Telecomunicaciones fins la promulgació de la Ley General de Telecomunicaciones de 1997. Un any després *BIT* seria la primera revista especialitzada que publicaria un informe analitzant el sector després de l'entrada en vigor de l'esmentada llei. *BIT* també s'ha fet ressò de les conclusions del primer informe sobre la situació socioprofessional dels enginyers de telecomunicacions. Aquest informe es va publicar per primer cop en 1981 i cada quatre anys s'actualitza. En 1996 la revista recollia les recomanacions de COIT i AEIT per posicionar Espanya entre els països capdavanters de la societat de la informació. Aquestes recomanacions prendrien més tard la forma de llibre, *España en la sociedad de la información*.

En 1980 a la vegada que es llicenciaven els primers universitaris que havien cursat els estudis d'Informàtica en les facultats de Madrid, Barcelona i San Sebastián, es creava l'Asociación de Licenciados en Informática (ALI) amb un objectiu prioritari: el reconeixement professional de l'enginyeria informàtica, mitjançant la convalidació del títol de llicenciat pel d'enginyer. Una altra de les fites encara no assolides i que continua sent el cavall de batalla d'ALI és la creació del Col·legi oficial d'enginyers i d'enginyers tècnics en informàtica.

En 1985 apareix la primera publicació d'ALI: *Boletín informativo ALI*. Dos anys després aquesta capçalera deixa pas a *ALI: revista de informática*. En 1991 neix *Base Informática: revista técnica de la Asociación de doctores, licenciados e ingenieros en informática*. Es tracta d'una publicació mensual que incorpora, com la resta de revistes d'associacions professionals, la component d'actualitat sobre l'entitat i la component de contingut informatiu sobre temes d'interès tècnic i professional.

ATI i ALI són membres de FESI (Federación Española de Sociedades Informáticas) entitat que persegueix com a objectiu prioritari la promoció de les TI com a factor d'innovació i progrés social. A través de FESI participen activament en IFIP (International Federation for Information Processing) i CEPIS (Council for European Professional Informatic Societies).

Els orígens d'IFIP coincideixen amb l'explosió en el creixement de la indústria informàtica i daten de la primera conferència internacional sobre ordinadors i informàtica celebrada a París en 1959 i amb el patrocini de la UNESCO. El seu objectiu és fomentar la cooperació internacional, a partir de l'estímul a la investigació i l'intercanvi d'informació sobre tots els aspectes de la informàtica i les telecomunicacions.

El Consell Europeu de les Societats de Professionals de la Informàtica (CEPIS) va ser fundat en novembre de 1988 a Londres, amb la intenció de constituir un fòrum de les associacions dels professionals de la informàtica de 10 països europeus. La seva creació es fonamentava en el procés de construcció de la Unió Europea i la seva constitució, aprovada a Sevilla l'any 1991, enuncia que la seva missió és proporcionar una veu única dels professionals europeus davant de les Institucions Comunitàries.

Han sorgit altres associacions professionals que han publicat butlletins o revistes tècniques, però la trajectòria dels seus canals de comunicació no han tingut la vigència i el prestigi assolit per *Novàtica*, *Bit* o *Base informática*; així, en 1988 apareixia *Noticias ADVI*, editada per l'Asociación de Diplomados Universitarios en Informática.

Des de 1993 l'Associació Catalana d'Enginyers de Telecomunicacions compta amb *Telecos*, el butlletí de l'associació. Finalment en 1994 es constituí l'Asociación Profesional de Informáticos de Almería i des del juliol del mateix any editen trimestralment *Campus informático*.

L'aplicació de les tecnologies de la informació en múltiples àrees d'activitat humana ha propiciat el sorgiment de publicacions periòdiques altament especialitzades que descriuen i estudien les repercussions de les tecnologies en aquests àmbits, però en cap la influència de les TI ha estat tan important com per constituir entitats associatives relacionades, com en el cas de les ciències de la salut.

En 1978 es funda la Sociedad Española de Informática Médica (SEIM) i immediatament es comença a publicar el *Boletín informativo de la SEIM*. L'any 1990 la SEIM va iniciar un profund canvi que afectà els seus estatuts i la seva denominació, de tal manera que va passar a ser coneguda com a Sociedad Española de Informática de la Salud (SEIS). Des d'aleshores acull tots els professionals interessats en l'aplicació de la informàtica en la salut. Una de les primeres activitats de l'entitat renovada va ser l'organització de les I Jornadas Nacionales de Informática de la Salud que en l'any 2000 celebraven la seva vuitena edició sota el lema "Primer Foro de Telemedicina". Poc després, en el novembre de 1991 va veure la llum un nou mitjà de comunicació vinculat a la societat: *I+S: Informática y Salud*. Aquesta revista va dirigida en primer lloc als socis de SEIS i, segonament a tots els professionals de la sanitat que usen la informàtica en la seva activitat quotidiana. El seu director, Luciano Sáez Ayerra la definia des de l'editorial del primer número com:

“una revista realmente independiente y ha de cumplir los fines para los que ha nacido: ser un medio de comunicación profesional, divulgativo y de promoción de los proyectos, actividades y realidades del mundo de la informática y la salud”. (*I+S: Informática y Salud*, novembre 1991: 5)

De periodicitat trimestral, la seva tirada inicial va assolir els 87.000 exemplars, xifra que supera qualsevol altra publicació tècnica o especialitzada que vagi dirigida a àmbits professionals tan definits.

Altres dues societats científiques que han editat sengles publicacions sobre les aplicacions de les TI en l'àmbit de les ciències de la salut són: la Societat Catalana d'Informàtica i Enginyeria Mèdiques que entre 1988 i 1990 va publicar *I/M: informàtica en medicina y biología*; i la Sociedad Española de Informática Farmacéutica que va començar a editar de forma trimestral i des de 1989 el *Boletín SEINFAR*.

5.11 LA PRODUCCIÓ EDITORIAL DE LES INSTITUCIONS PÚBLIQUES

L'edició de butlletins i revistes per part d'algunes entitats públiques vinculades amb les TI i les telecomunicacions ha estat un instrument orientat a la consecució de tres tipus d'objectius:

- Promoure l'ús d'aquestes tecnologies. Alguns organismes dependents d'institucions governamentals han contribuït, a través de l'edició de revistes i directoris, a la divulgació i, en conseqüència, a l'extensió social de la informàtica i de les telecomunicacions.
- Donar notícia dels processos d'informatització dels serveis bàsics de la institució. Aquesta ha estat la tasca dels mitjans de comunicació vinculats especialment a certs serveis universitaris o nuclis d'investigació.
- Comunicar els resultats de la recerca en el camp de les TI. Les revistes que han tingut aquesta missió corresponen, lògicament, a àmbits acadèmics i universitaris.

Del que s'ha exposat anteriorment es desprèn que el perfil d'institucions a les quals es fa referència en aquest apartat correspon a principalment a dos tipus: organismes que depenen d'institucions de govern, ja sigui d'abast estatal, autonòmic o local i universitats i altres entitats de recerca.

5.11.1 Publicacions periòdiques d'organismes dependents d'institucions de govern

A nivell estatal va aparèixer en 1991 *TECNIMAP: Tecnologías de la Información para la Modernización de las Administraciones Públicas*, un butlletí editat pel Consejo Superior de Informática⁶⁹. Aquesta publicació s'ha d'emmarcar en la política de modernització de les infraestructures que va posar en marxa el govern socialista des de la seva arribada al poder en 1982. *TECNIMAP* donava a conèixer les diferents línies d'actuació que des del Consejo Superior de Informática, creat en 1983 i, conjuntament amb la Comisión Nacional para la Cooperación entre las Administraciones Públicas, intentaven contribuir a la utilització de les TI i les comunicacions en els diferents nivells de l'Administració de manera innovadora i eficaç per reduir costos i millorar en la prestació del servei. En definitiva, pretenia mostrar com l'aplicació de les tecnologies permetia racionalitzar l'activitat administrativa. La funció informativa i divulgativa de la revista es va veure complementada amb l'organització bianual de les Jornadas TECNIMAP, orientades a plantejar noves solucions que agilitessin el funcionament de les dependències públiques, i donar a conèixer el nombre d'aplicacions informàtiques ja implantades arreu de l'Estat.

En l'àmbit autonòmic la Generalitat de Catalunya va crear durant la primera meitat de la dècada dels 80 el Centre Divulgador de la Informàtica, una empresa pública dependent del Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. Tenia com a objectius bàsics promoure la difusió general de la tecnologia informàtica, i facilitar-ne l'accés a tothom, dedicant una atenció especial al món empresarial i als joves que s'integraven en el mercat laboral. En el marc d'aquesta estratègia de comunicació, el Centre Divulgador de la Informàtica va participar en l'edició de manuals tècnics sobre informàtica i una de les seves contribucions més interessants va ser l'edició, conjuntament amb Haymarket, de la *Guia de l'usuari d'informàtica*, apareguda per primer cop l'any 1985. Aquesta publicació, de periodicitat anual, era un complet directori que informava d'empreses de serveis informàtics, així com de tota mena de productes existents en el mercat i estava dirigida als usuaris d'ordinadors personals. En

⁶⁹ El Consejo Superior de Informática és l'organ encarregat de la preparació, elaboració, desenvolupament i aplicació de la política informàtica del Govern.

la presentació de la seva segona edició Santiago Guillén, director del Centre, exposava alguns dels objectius del directori:

“Queremos reforzar el papel del usuario, informarlo sobre programas existentes, ponerlo en relación con servicios informáticos de asesoramiento. En definitiva, facilitar los elementos indispensables para una informatización exitosa. Llegar a sacar el máximo rendimiento del ordenador y hacer posible el reciclaje del personal, según su nivel de responsabilidad” (*Guía de l'usuari d'informàtica*, 1986: 5)

En els anys 1985 i 1986 la *Guia* va ser una eina molt útil que recollia i sistematitzava una informació que cap altra publicació del sector oferia de forma tan exhaustiva i independent. En 1988 aquest directori va ser substituït per l'*Anuari d'empreses i serveis informàtics a Catalunya*.

En els 90 l'Institut Català de Telemàtica Aplicada va prendre el relleu al Centre Divulgador de la Informàtica i va actualitzar els seus objectius i estratègies. L'Institut és una societat anònima pública adscrita al Departament d'Indústria i Energia i les seves activitats s'han orientat a la promoció dels serveis telemàtics útils per a les empreses i institucions de Catalunya.

També a nivell autonòmic la Xunta de Galícia, a través de la seva Conselleria de Educación e Ordenación Universitaria, va començar a editar el juliol de 1990 el *Boletín de informatización Estela*, una publicació que donava notícia de l'aplicació de la tecnologia informàtica en la modernització de les infraestructures universitàries d'aquella comunitat.

A nivell local cal ressenyar *CEMI: revista de informática del Ayuntamiento de Madrid* que es va començar a publicar en 1988 per donar notícia de les novetats en el procés d'informatització dels serveis municipals de la capital de l'Estat.

5.11.2 Universitats i altres centres de recerca

La primera aportació des de l'àmbit universitari és *Anuario español de la investigación en informática*, editat a partir de 1978 per l'Instituto Nacional de Prospectiva dependient

de la Facultad de Informática de la Universidad Politécnica de Madrid. Malauradament aquest anuari no va tenir continuïtat.

Vinculat a aquesta mateixa universitat cal destacar el Centro de Transferencia Tecnológica en Informática y Comunicaciones (CETTICO). És una entitat creada en 1988, que pertany a la Fundación General de la Universidad Politécnica de Madrid, amb l'objectiu de desenvolupar i transferir tecnologia en l'àmbit de l'enginyeria informàtica i, en especial en els camps de l'enginyeria del software i del coneixement. CETTICO compta amb diverses publicacions periòdiques entre les que destaquen dos directoris de periodicitat anual: *Directorio de empresas e instituciones productoras y/o usuarias* de productes relacionats amb la intel·ligència artificial i *Directorio de productos de IA*, amb informació sobre les seves àrees d'aplicació, implantació en el mercat i tota mena d'informació rellevant sobre la intel·ligència artificial. *Bibliomática* és una publicació d'edició bimestral iniciada en 1990 que recull els índexs de revistes i llibres adquirits per la Facultad de Informática durant aquest període. Conté una selecció d'articles comentats per professors de la facultat, així com els congressos i altres reunions científiques rellevants. També va aparèixer en 1990 *Journal CETTICO*, una revista de caràcter tècnic i científic, editada en anglès i castellà, amb un gran prestigi nacional i internacional, la seva periodicitat ha estat força irregular.

ACTA: aplicaciones de computación y telemática avanzada va néixer a l'octubre de 1993 per donar a conèixer els resultats de les línies d'investigació del LISITT (Laboratorio Integrado de Sistemas Inteligentes de Tecnologías de la Información en Tráfico), laboratori de la Universitat de València integrat dins de l'Institut de Robòtica. Les activitats que desenvolupa LISITT i TELTRAN (Telemática en el Transporte) giren al voltant de les aplicacions telemàtiques en el trànsit i els transports. Aquest grup de recerca va sorgir de la necessitat d'incorporar tots els avenços tecnològics al trànsit, amb l'objectiu de millorar la seguretat i proporcionar més comoditat als conductors sense perdre de vista el respecte al medi ambient.

A partir de 1980 es comencen a publicar butlletins informatius des dels centres de càlcul de diverses universitats. La primera, ja ressenyada en aquest treball havia estat la Complutense de Madrid des de 1968. A Catalunya la primera va ser la UAB amb *Suport: full informatiu del Centre de Càlcul de la UAB*, una petita publicació que va tenir continuïtat fins ben entrada la dècada dels 90. En 1985 les altres dues universitats catalanes d'aquell moment també van editar sengles revistes que recollien la seva experiència d'informatització: *Informàtica UB*, molt enfocada a les aplicacions docents de la tecnologia i *Xarxa informativa: butlletí de la xarxa informàtica de la UPC*.

Fora de Catalunya altres universitats que han editat alguna revista de l'àmbit han estat les següents: a partir de 1982 la Universidad de La Laguna de Santa Cruz de Tenerife va començar a publicar *Boletín informativo del Centro de Cálculo*. Entre 1985 i 1989 el centre de càlcul de la Universidad de Zaragoza va publicar *Boletín Micros*. També des de 1985 la Universidad de Extremadura comptava amb el *Boletín informativo del Centro de Informática*.

En 1988 el Plan Nacional de Investigación y Desarrollo va posar en marxa el programa IRIS per a la Interconnexió dels Recursos Informàtics de les universitats i centres d'investigació. Des del seu inici i fins a finals de 1993 la gestió del Programa IRIS va córrer a càrrec de Fundesco. En 1991 IRIS es va transformar en RedIRIS: la xarxa acadèmica i d'investigació a nivell estatal i que des del gener de 1994 està gestionada pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Actualment RedIRIS es configura com un instrument fonamental del Programa Nacional de Aplicaciones y Servicios Telemáticos.

Per a la difusió de les seves activitats des de l'abril de 1989 el gabinet d'informació i relacions externes del CSIC va començar a publicar *IRIS: boletín del Programa de Interconexión de Recursos Informáticos*. En el seu inici era de periodicitat bimestral i més endavant, coincidint amb un canvi de la capçalera, pel qual va passar a denominar-se simplement *Boletín RedIRIS*, va adoptar una periodicitat trimestral.

El Centro de Supercomputación de Galicia (CESGA) va ser creat en 1993 per proporcionar suport de càlcul, comunicació i serveis de tecnologia avançada d'informació a la comunitat científica i investigadora gallega i a aquelles empreses que desenvolupen projectes d'I+D. En el marc d'aquestes iniciatives es va dissenyar *Dixitos*, una publicació trimestral apareguda per primer cop a l'octubre de 1998 i que dóna notícia dels serveis i activitats del CESGA, així com de les seves línies d'investigació.